

DEJINY

2/2015

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2015 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22015.html>

Dejiny 2/2015 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22015.html>

Ilustrácia na obálke: *Martin Zbojan – Semafor (akryl na papieri, 100 x 100 cm)*

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Wacław Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.,
PhDr. Miroslav Baláž, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. Mgr. Ján Adam, PhD., doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., ThDr. Peter Borza, PhD., Mgr. Marcela Domenová, PhD., doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PaedDr. Marián Gajdoš, CSc., doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., PhDr. Zuzana Kollárová, PhD.

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD. (do angličtiny), PhDr. Miroslav Baláž, PhD. (do nemčiny)

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

OBSAH / CONTENTS / INHALT

Peter ŠVORC	7
Slovo na úvod / Foreword / Einige Worte zur Einführung	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES / STUDIEN

Michaela KURINOVSKÁ	12
Kati a ich činnosť pri výkone trestnej moci v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí v provinčných protokoloch / Hangmen and their Juridical Business in Province of XIII Scepus Towns in 16 th Century Based on Records in Registers of Province / Die Tätigkeit der Henker bei der Ausübung der Gerichtsgewalt in der Provinz der XIII Zipser Städte im 16. Jahrhundert aufgrund der Provinzprotokolle. (Recenzenti: doc. PhDr. Milica Bodnárová, CSc., Mgr. Marcela Domenová, PhD.)	
Valéria PULENOVÁ	23
Rožňavský dobročinný ženský spolok od polovice 19. do začiatku 20. storočia / Rožňava women charitable corporation since the mid-19 th to the early 20 th century / Der wohltätige Frauenverein in Rosenau (Rožňava) von der Mitte des 19. bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts. (Recenzenti: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.)	
Štefánia KOVÁČOVÁ	37
Vznik a činnosť prvých politických orgánov na Ukrajine a snahy o vyhlásenie autonómie v roku 1917 / Establishment and operation of the first political authorities in Ukraine and the efforts of the declaration of autonomy in 1917 / Gründung und Tätigkeit der ersten politischen Organe in der Ukraine und die Bemühungen um die Autonomieerklärung im Jahre 1917. (Recenzenti: doc. PhDr. Lubica Harbulová, CSc., PaedDr. Marián Gajdoš, CSc.)	

LUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME / MENSCHEN UND ZEIT

Nadežda JURČIŠINOVÁ	56
Jubileum doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc. / Jubilee of doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. / Zum Jubiläum von Doz. PhDr. Ján Mojdis, CSc.	
Patrik DERFIŇÁK	59
Vzácne životné jubileum doc. PhDr. Imricha Michnoviča, CSc. / Rare jubilee of doc. PhDr. Imrich Michnovič, CSc. / Zum bedeutenden Lebensjubiläum von Doz. PhDr. Imrich Michnovič, CSc.	
Peter ŠVORC	61
Doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc. (1930 – 2015)	

MATERIÁLY / MATERIALS / MATERIALIEN

Peter ŠVORC	70
Vizitácia štrbského zboru evanjelickej cirkvi a. v. z roku 1871 ako zdroj informácií o cirkevnom i občianskom živote Štrbänov v druhej polovici 19. storočia a jej historické súvislosti / Visitation of Štrba Evangelical Church of the Augsburg religion from 1871 as a source of information on religious and civil life of people from Štrba in the second half of the 19 th century and its historical contexts / Visitation der evangelischen Kirchengemeinde Štrba aus dem Jahre 1871	

als Informationsquelle über das kirchliche und bürgerliche Leben der Gemeinde in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und ihre geschichtlichen Zusammenhänge.
(Recenzenti: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PhDr. Zuzana Kollárová, PhD.)

- Anton LIŠKA – Ivan GOJDIČ 118
Typizované projekty gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu / Standardized projects of brick Greek Catholic churches Teresian type / Typenprojekte der griechisch-katholischen Steinkirchen des thesesianischen Stils.
(Recenzenti: doc. Mgr. Ján Adam, PhD., ThDr. Peter Borza, PhD.)

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE / WIR PRESÄNTIEREN

- Miroslav SOPOLIGA 142
SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku na prahu diamantového jubilea / The Museum of Ukrainian Culture in Svidník on the threshold Diamond Jubilee / Das Museum der ukrainischen Kultur in Svidník an der Schwelle des diamantenen Jubiläums.

ROZHOVORY / INTERVIEWS / GESPRÄCHE

- Peter KOVAL 160
Rozhovor s riaditeľom Historického ústavu SAV PhDr. Slavomírom Michálekom, DrSc. / There are many topics to be systematically and multi-disciplinary treated. Interview with director of Institute of History SAS PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. / Es gibt viele Themen zur systematischen und multidisziplinären Bearbeitung. Ein Interview mit dem Leiter des Historischen Instituts der Slowakischen Akademie der Wissenschaften PhDr. Slavomír Michálek, DrSc.

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS / REZENSION – ANOTATION

- Lukáš HEDMEG 164
PEKÁR, Martin, ed., 2015. *Zlomky z dejín Slovenska v 19. a 20. storočí*. Košice : EQUILIBRIA s.r.o., 2015.
- Štefánia KOVÁČOVÁ 165
LUKÁČOVÁ, A. 2011. *Ukrajinská povstalecká armáda inak*. Praha : Národní knihovna a Slovanská knihovna, 2011.
- Peter KOVAL 169
CORANIČ, Jaroslav. 2014. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budejovice : Sdružení Sv. Jána Nepomuckého, 2014.
- Zuzana KOLLÁROVÁ 172
OLEXÁK, Peter. 2012. *Čo je chronogram?* Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity, 2012.
- Patrik DERFIŇÁK 175
REBITSCH, Robert. 2013. *Matyáš Gallas (1588 – 1647). Císařský generál a Valdštejnův „dědic“*. Praha : Grada Publishing, 2013.
- Štefánia KOVÁČOVÁ 176
Mižnarodni zviazky Ukrajiny: naukoví pošuky i znachidky. 2014. Vyp. 23: Mižvidomčyj zbirnyk naukovych prac. Vidp. red. C. V. Vidňanskij. K.: Instytut istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 2014.

Ján DŽUJKO	180
Zborník spoločnosti Slovenských archivárov 2014. Eds. Marcela Domenová – Henrieta Žažová, Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov v Bratislave, 2015.	

KRONIKA / CHRONICLE / CHRONIK

Monika BIZOŇOVÁ	182
Zagadnieniareligijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego (Aspekt historyczny, prawny, socjologiczny, filozoficzny i etyczny) Jarosław – Lvov, 26. – 27. jún 2015	
Annamária KÓNYOVÁ	184
Osobitosti konfesionalneho vývinu na východnom Slovensku v ranom novoveku. Prešov, 10. september 2015 / <i>Confessional particularities of development in eastern Slovakia in the early modern period. Prešov, September 10th, 2015 / Besonderheiten der konfessionellen Entwicklung in der Ostslowakei in der Frühneuzeit. Prešov, 10. September 2015</i>	
Patrik DERFIŇÁK	185
Po stopách zdravia a nemoci človeka a zvierat. Brno, 15. – 16. september 2015 / <i>In the footsteps of health and disease of humans and animals. Brno, 15th to 16th September 2015 / Der menschlichen/tierischen Gesundheit und den Mensch/Tierkrankheiten auf der Spur. Brno/Brün, 15. – 16. September 2015</i>	
Michaela KURINOVSKÁ	187
Kvalita života v dejinách našich miest. Bratislava, 23. – 24. september 2015 / <i>Quality of life in the history of our cities. Bratislava, 23rd - 24th September 2015 / Die Lebensqualität in der Geschichte unserer Städte. Bratislava, 23. – 24. September 2015</i>	
Luciána HOPTOVÁ	189
Dejiny knižnej kultúry Slovenska – 19. storočie v zrkadle písomných prameňov. Prešov, 28. – 29. september 2015 / <i>History of Book Culture in Slovakia - 19th century in mirror of primary sources. Prešov, 28th - 29th, September 2015 / Die Geschichte der Buchkultur der Slowakei – das 19. Jahrhundert im Spiegel der schriftlichen Quellen. Prešov, 28. – 29. September 2015</i>	
Štefánia KOVÁČOVÁ – Juraj HORVÁTH	191
ERASMUS+ mobilita prednášky dr. Marcina Gadocha a dr. Agnieszky Chłosta-Sikorskej, Prešov, 5. – 8. október 2015 / <i>ERASMUS+ mobility – lectures of dr. Marcin Gadocha and dr. Agnieszka Chłosta-Sikorska. Prešov, 5th – 8th October 2015 / Erasmus + Mobilität, die Vorträge von Dr. Marcin Gadocha und Dr. Agnieszka Chłosta-Sikorska. Prešov, 5. - 8. Oktober 2015</i>	
Peter ŠVORC	193
43. zasadnutie Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov. Hradec Králové, 13. – 15. október 2015 / <i>43rd meeting of The Czech-Slovak / Slovak-Czech Commission of Historians. Hradec Králové, 13th to 15th October 2015 / Die 43. Tagung der Tschechisch-Slowakischen und Slowakisch-Tschechischen Historikerkommission. Hradec Králove/Königgrätz, 13. – 15. Oktober 2015</i>	

O AUTOROCH / A WORD ABOUT AUTHORS / ÜBER AUTOREN

Potočná

AMA Travel
Mabel

Slovo na úvod

19. novembra t. r. sa na pôde Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici uskutočnilo stretnutie vedúcich, resp. zástupcov, katedier dejín všetkých slovenských univerzít. Bolo pokračovaním prešovského stretnutia z roku 2013, na ktoré dala podnet Slovenská historická spoločnosť konferenciou Profil absolventa odboru histórie. Kurikulárne programy a pripravenosť absolventov odboru história na prax. Konferencia SHS sa konala tiež v Prešove, a to 21. – 23. novembra 2012. Nastolila celý rad otázok týkajúcich sa štúdia dejín na našich vysokých školách a uplatnenia absolventov tohto štúdia v praxi.

Ide o otázky, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou zostanú večnou témou takýchto diskusií a úvah, ako zlepšiť a skvalitniť pripravenosť mladej slovenskej generácie historikov a učiteľov dejepisu pre prax, a zároveň šlo aj o otázky, ktoré sa týkajú vzájomnej spolupráce historických pracovísk na Slovensku. Bystrické stretnutie opäť potvrdilo, že nastolený trend hodnotenia kvantitatívnych ukazovateľov vo výkone vedeckých pracovníkov je minimálne pre spoločenské vedy slepou uličkou. Pre prácu historika to platí v plnej miere, keďže požiadavka odovzdať čo najviac publikačných výstupov sa zákonite premieta do obmedzovania výskumných pobytov v archívoch, a na vysokých školách aj do formalizovania toho, čo nikto nesleduje a nehodnotí – do kvality vyučovacieho procesu. Čas na výskum, na analýzu prameňov, na syntetizujúce spracovanie skúmanej témy je krátky pre každého, kto podľahne nastoleným ministerským požiadavkám a rozhodne sa finančne zachraňovať vlastnú inštitúciu a s ňou aj seba pred finančnými suchotami pracoviska a možným nepredĺžením pracovnej zmluvy.

V apríli 2011 sa v Prešove konal XIV. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti. Vtedy výbor SHS navrhol členskej základni tému na generálnu diskusiu pod názvom Vzťah histórie, spoločnosti a politiky. To preto, lebo si slovenská historická obec už dlhšie uvedomovala, že tento vzťah škripe, že má minimálne dve podoby – reálnu a takú potemkinovskú, že spoločnosť i politika si na jednej strane uvedomujú potrebnosť histórie pre každodennú existenciu, ale že na druhej strane, aj spoločnosť ako celok, aj politici ako jej parciálna no najoplyvnejšia čiastka sa k histórii stavajú ako k nechcenému dieťaťu – macošsky a ignorantsky. Tento vzťah sa z času na čas mení, ale to len v prípade, keď život nastolí dôležité otázky, na ktoré nepripravená politická scéna i spoločnosť ako celok bez histórie nedokážu dať správnu odpoveď. A tá sa vyslovene žiada. Potom zas všetko beží po starom. V referátoch i v diskusiách na uvedenom zjazde zaznelo veľa kritických slov, pravda, aj do vlastných radov. To preto, lebo ani slovenská historická obec nie je imúnna voči trendom celej spoločnosti – voči povrchnosti, ktorá sa k nám natíska z každej strany. Teda aj voči nezodpovednosti, ktorá je s povrchnosťou priamo spojená. Žiaľ, že k ním vedú nelogicky postavené, asi preto, že nedomyslené, kritériá výkonnosti, ako napr. bodovo a zároveň aj finančne vyššie ohodnotené akékoľvek články (nielen štúdiá, ale aj recenzie a anotácie) v karentovanom časopise (u nás ide len o Historický časopis) ako monografie, akoby karentovaný časopis bol tým prostriedkom, ktorý a priori garantuje kvalitu a súčasne monografia nie. Pritom v oblasti historiografie bola monografická práca historickou obcou vždy hodnotená najvyšším spoločenským uznaním. Pravda, keď do toho vstúpila úradne zadefinovaná charakteristika monografie, ktorá stanovila tri autorské hárky ako minimum pre zaradenie publikácie do kategórie monografia, mnohé sa zmenilo. Ruka

v ruke s tlakom na kvantitu písomných výstupov sa začali objavovať desiatky takto vydaných monografií a tie devalvovali kedysi kráľovskú kategóriu monografií na takmer bezvýznamnú publikačnú jednotku. Ministerstvo školstva a jeho úradníci takto začali boj s úpornou snahou vedeckej obce na vysokých školách i vedeckých ústavoch získať pre svoje pracovisko, a teda aj pre vlastnú existenčnú istotu, nejaké to euro navyše. Priznajme úprimne – márný boj, lebo ľudská vynaliezavosť je na oboch (antagonistických?) stranách takmer nekonečná. K tomu uveďme ešte jeden príklad: Ak už najvyššia inštancia súhlasila s akou takou akceptáciou monografie, tak len takej, ktorá vyjde v zahraničí. Výsledok? Slovenským bádateľom začali vychádzať monografické práce v zahraničí. A netreba na to ani tak veľa – stačí, ak podnikavé vydavateľstvo v inej krajine zabezpečí pre pripravovanú monografiu ISBN vo svojej vlasti a ponechá autorovi či objednávateľovi voľné ruky, aby si knihu vysádzal a dal aj vytlačiť doma, len so zahraničným ISBN. Odpadnú tak mnohé starosti – aj s korektúrami, aj dovozom knihy spoza hraníc. Ak sa na vyššej inštancii rozhodli prejsť do ofenzívy, čo sa nedávno aj stalo, a oznámili slovenskej vedeckej obci, že budú akceptované len monografie renomovaných zahraničných vydavateľstiev, tak slovenský vedecký svet aj na túto prekážku našiel riešenie. Je trochu drahšie a zložitejšie, ale funguje. Čarovným predmetom sú, ako všade a ako vždy v histórii aj boli – peniaze. Zatiaľ eurá. Cesta od kvantity ku kvalite sa síce narysovala, v niekoľkých prípadoch to bude fungovať, ale nerieši podstatu problému. Zástupcovia prírodovedných a technických vied, ktorí udávajú tón pri hľadaní kritérií na hodnotenie vedeckých výstupov a chcú ich aplikovať aj na spoločenskovedné disciplíny akoby pozabudli, že život spoločnosti, v ktorej žijú, je postavený na symbióze materiálneho a duchovného sveta, na jeho jednote. Nie je dôležité, ktorá z týchto stránok momentálne zdanlivo dominuje, ale to, že po vylúčení jednej alebo druhej, po väčšej reštrikcii jednej alebo druhej stránky systém ako celok prestáva fungovať. Prípadne funguje, ale s poruchami a na škodu celej spoločnosti – v našom prípade slovenskej spoločnosti.

Na jar 2016 ubehnú štyri roky od prešovského zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti. Už teraz výbor SHS pri SAV v Bratislave rieši organizačné otázky pripravovaného XV. zjazdu SHS, ktorý sa bude konať v Skalici. Slovenskej historickej obci naň navrhoval rovnako pálčivú tému, akou bola téma XIV. zjazdu SHS – História, historiografia a etika. Etika v tom najširšom zmysle slova – nielen neetické preberanie cudzích textov a neuvedenie zdrojového materiálu (keďže niekto bol pohodlným, inému zas chýbal čas na dôkladný výskum a prácu s dobovým materiálom), ale aj etika historika v samotnom výskume a pri interpretácii získaných poznatkov. Bez dôkladnejšieho poznania minulosti uvádzame neraz súdy a hodnotenia ľudí, vkladáme im do úst slová a rozhodnutia, ktoré alebo vôbec nepovedali a neurobili, alebo urobili, ale z iného dôvodu, ktorý uvádzame. Minulosť sa nedokáže brániť pred jej prekrúcaním, polovičatým vysvetlením, polopravdami, ani jej protagonisti. Oni to už ani nepotrebujú, ale poznať pravdu potrebujeme my i naši potomkovia. Bez toho nebudú rozumieť dnešku, ani zajtrajšku. A to nielen vo veľkých veciach, ale ani v každodenných drobnostiach. Život vždy kládol pred spoločnosť rôzne výzvy, akými bol a je napr. stret rôznych kultúr i náboženstiev, politických i mocenských cieľov, ...

Porozumieť dynamike vývoja spoločnosti znamená dobre ju poznať, vedieť, ktoré momenty v jej živote boli tou správnou, ale aj nesprávnou výhybkou čo ju nasmerovali na dobrú alebo zlú cestu. Tie totiž ostali vo svojej podstate i naďalej, lebo sa spájajú s človekom a všetkým, čo mu je vlastné a čo ho charakterizuje.

V tejto súvislosti sa potom vynárajú otázky: má nedôslednosť v práci historika, vzhľadom k jeho poslaniu, charakter etického deficitu? A príprava budúcich historikov a učiteľov deje-

pisu bez toho, aby sa nielen naučili pracovať v archívoch a s literatúrou, ale tiež systematicky a dôkladne v ich budúcich profesiách? Môžeme si vôbec dovoliť hazard s historickým vedomím našej spoločnosti? Nebude to príliš vysoká cena?

Otázok je dosť, uvedené sú len jednými z nich, na ktoré by chcela slovenská historická societa hľadať odpovede. Myslím si, že ich na svojom zjazde nielen nastolí, ale vďaka múdrym a vzdelaným členom aj poskytne mnohé odpovede. Jedna z odpovedí však určite je, v súlade s racionálnym uvažovaním, a to odmietnutie otrockého kritéria naplňovať kvantitatívne ukazovatele na úkor poctivej, hoci menej početnej, ale kvalitnej historickej práce. A bez ohľadu na to, či jej výstupná podoba bude v štúdií karentovaného časopisu, v štúdií vedeckého zborníka, v monografii, v referáte na vedeckej konferencii alebo v neraz podceňovanom populárno-vedeckom článku určenom širokej laickej verejnosti.

Peter Švorc

ŠTÚDIE

◀ ▲ Spišský hrad. Foto Branislav Švorc

KATI A ICH ČINNOSŤ PRI VÝKONE SÚDNEJ MOCI V PROVINCI XIII SPIŠSKÝCH MIEST V 16. STOROČÍ NA ZÁKLADE PROVINČNÝCH PROTOKOLOV

Michaela KURINOVSKÁ

Abstract: *Hangmen and their Juridical Business in Province of XIII Scepus Towns in 16th Century Based on Records in Registers of Province.* The paper deals with hangmen's juridical business in Province of XIII Scepus towns in 16th century. The source material in research field were preserved records in protocols of central administration of the Province of XIII Scepus towns from 16th century. The paper deals with agreement between Province of XIII Scepus towns and town Levoča about rental of Levoča's own hangman for neediness of province, because province didn't have it's own hangman. The paper also focuses on mentions about hangmen in juridical records in registers of central administration of Province of XIII Scepus towns.

Key words: Hangman. Province of XIII Scepus towns. 16th century. Judicial practice. Capital punishment. Corporal punishment. Torture.

Zusammenfassung: *Die Tätigkeit der Henker bei der Ausübung der Gerichtsgewalt in der Provinz der XIII Zipser Städte im 16. Jahrhundert aufgrund der Provinzprotokolle.* Die Studie befasst sich mit der Tätigkeit der Henker bei der Ausübung der Gerichtsgewalt in der Provinz der XIII Zipser Städte im 16. Jahrhundert. Die Quellenbasis zur Erforschung der Problematik bildeten die Protokollbücher der Zentralverwaltung der Provinz der XIII Zipser Städte aus dem 16. Jahrhundert. Die Studie untersucht das Übereinkommen zwischen der Provinz der XIII Zipser Städte und der Stadt Levoča (Leutschau) über die Ausleihe des Leutschauer Henkers für die Bedürfnisse der Provinz, weil die Provinz keinen eigenen Henker hatte. Die Studie konzentriert sich auch auf die Erwähnungen über die Henker in den gerichtlichen Protokollen der Zentralverwaltung der Provinz der XIII Zipser Städte.

Schlüsselwörter: Provinz der XIII Zipser Städte. Das 16. Jahrhundert. Die Gerichtspraxis. Die Todesstrafe. Körperliche Strafen. Die Folter.

Provincia XIII spišských miest¹ disponovala v súdnictve právom meča, tzn. že jej súd mohol vynášať rozsudky v hrdelných záležitostiach. Tresty smrti a fyzické tresty vykonával kat, mučením tiež vymáhal priznania vinníkov.² Nasledujúci príspevok sa zaoberá prácou katov slúžiacich Provincii XIII spišských miest v 16. storočí. Pramennou bázou k skúmanej

1 Provinciu XIII spišských miest tvorili mestá Spišská Nová Ves, Spišské Vlachy, Spišské Podhradie, Poprad, Veľká, Spišská Sobota, Stráže pod Tatrami, Matejovce, Spišská Belá, Vrbov, Lubica, Ruskinovce a Tvarožná. Existovala v rokoch 1412 – 1772. BIDOVSÝ, Eugen – CHALUPECKÝ, Ivan a kol. *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch I.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1963, s. 150, 151.

2 HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu.* Martin : Osveta, 1974, s. 21, 22.

problematike boli protokoly ústrednej správy Provincie XIII spišských miest zo 16. storočia,³ kde sa zapisovali všetky relevantné záznamy týkajúce sa správy provincie.

V zachovaných súdnych zápisoch Provincie XIII spišských miest sa nárast počtu zaznamenaných hrdelných procesov, oproti predchádzajúcemu obdobiu,⁴ objavuje približne v poslednej štvrtine 16. storočia.⁵ Podobne tomu bolo aj v iných mestách na našom území.⁶ S nárastom počtu hrdelných rozsudkov súvisí aj zvýšená potreba daného súdu vydržiavať kata.

Tabuľka 1: Počet doložených konečných rozsudkov smrti v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí v provinčných protokoloch⁷

Rok	Počet rozsudkov smrti	Rok	Počet rozsudkov smrti
1579	2	1586	1
1580	1	1587	1
1581	2	1588	2
1583	5	1593	2
1584	2	1594	3

Stálych katov mali len vo väčších mestách, kde sa často súdili vážnejšie trestné činy. Zo spišských miest mali kata napr. v Levoči a Kežmarku. Mestá, ktoré vydržiavali kata, svojich katov prepožičiavali za istý poplatok ostatným mestám.⁸ Vlastným katom nedisponovala ani Provincia XIII spišských miest. Z konca roku 1579 sa v provinčnom protokole zachoval zápis o uzavretí dohody medzi Provinciou XIII spišských miest a mestom Levoča. Provincia XIII spišských miest sa s Levočou dohodla na prepožičiavani levočského kata pre potreby provincie s tým, že Provincia XIII spišských miest bude ročne k 1. januáru prispievať Levoči 10 to-

3 Štátny archív (ŠA) v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

4 V provinčných protokoloch sú zachované záznamy od roku 1511. ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

5 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

6 Zvyšovanie počtu zaznamenaných hrdelných trestov v mestách Pentapolitany (okrem Sabinova) približne od druhej polovice 16. storočia dokladá Blanka Szeghyová. SZEGHYOVÁ, Blanka. Tresty v súdnej praxi miest v 16. storočí. In *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Zost. Leon Sokolovský. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 108. Rovnako narastal počet odsúdených na trest smrti v priebehu 16. storočia aj v iných mestách, napr. v Bratislave. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 6.

7 Tabuľka nezobrazuje prípady, keď bol trest smrti z nejakého dôvodu súdom zmiernený na iný ako hrdelný trest. ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

8 HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 21.

liarov na vydržiavanie kata.⁹ Dohoda bola uzavretá pravdepodobne na dobu neurčitú, keďže mal takto prispievať každý ďalší gróf. Okrem uvedeného poplatku pre Levoču Provincia XIII spišských miest platila aj katovi, ktorý vykonal svoju prácu, v závislosti od jej charakteru.¹⁰ Keď by kat na základe rozsudku súdu Provincie XIII spišských miest použil pri vykonávaní popravy úradný meč, teda si meč požičal od provincie, dostal by 1 florén. V prípade, že by kat vykonal sťatie vlastným mečom, boli by mu zaplatené 2 florény.¹¹ Za upálenie, resp. použitie ohňa, lámanie na kolese, rozštvrtenie, napichnutie na kôl alebo prerazenie tela kolom mal kat podľa dohody dostať 4 florény. Ak by kat vykonal rozsudok utopením, dostal by 1 florén. Za vyšľahanie previnilca (v zmysle palicovanie, bičovanie) sa malo katovi dať 75 denárov. Katovi malo byť zaplatené aj v prípade, keď už bol nad vinnikom vyneseny rozsudok alebo bola nad ním už zlomená palica, no na príhovor či zakročenie ľudí sa rozsudok smrti nevykonával. Ako bolo uvedené ďalej v zápise dohody, táto situácia sa stávala často. Katovi sa v prípade nevykonania rozsudku z dôvodu zakročenia ľudí, malo zaplatiť toľko, koľko by bol dostal za samotný výkon exekúcie.¹² To sa však týkalo iba zakročenia ľudí proti vykonaniu popravy priamo na popraviske, keď už bol kat pripravený svoju prácu vykonať. Pre mestá, ktoré nemali vlastných katov, bolo takéto vypožičiavanie nákladné, pretože okrem uvedených súm za vypožičiavanie kata, mesto (v našom prípade Provincia XIII spišských miest) muselo platiť aj ozbrojenému sprievodu, ktorý kata s jeho pomocníkmi sprevádzal.¹³

Tabuľka 2: Výška poplatkov pre kata za jednotlivé úkony podľa dohody medzi Provinciou XIII spišských miest a Levočou z decembra 1579¹⁴

Konkrétna exekúcia ¹⁵ – výkon trestu	Výška poplatku kata	Konkrétna exekúcia – výkon trestu	Výška poplatku kata
použitie vlastného meča	2 fl.	napichnutie na kôl	4 fl.
použitie provinčného meča	1 fl.	prerazenie kolom, kolíkom	4 fl.
obesenie	2 fl.	rozštvrtenie	4 fl.
použitie ohňa	4 fl.	utopenie	1 fl.
lámanie na kolese	4 fl.	vyšľahanie	75 den.

9 Vo všeobecnosti sa z finančných prostriedkov mesta katom zvykli kupovať rukavice, obuv, zvláštny odev, popravčí meč, raždie a drevo na zhotovenie hranice potrebnej na upálenie odsúdeného, povraz na vešanie, sviečky na pálenie tela pri mučení a pod. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 26.

10 Kati vo všeobecnosti dostávali okrem stáleho platu aj osobitnú odmenu za každú exekúciu. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 26.

11 Keď kat vykonával popravu vlastným mečom dostával viac zaplatené – na brúsenie meča. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 122.

12 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, fólia 1 r.

13 FRANCEK, Jindřich. Katovské řemeslo v Čechách. In *Historie trestu smrti. Dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost*. 3. vydanie. Praha : Rybka Publishers, 1999, s. 351.

14 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1.

15 Exekúcia v zmysle výkonu rozsudku.

O vykonávaní trestov smrti pred rokom 1579 v súvislosti s katmi nemáme v provinčných protokoloch žiaden priamy doklad,¹⁶ aj keď sa nepochybne rozsudky smrti vykonávali aj pred týmto rokom, avšak v oveľa menšej miere.

Dňa 8. decembra 1579 poslal magistrát Levoče vtedajšiemu grófovi Provincie XIII spišských miest Benediktovi Grüsselovi listom obsah spomenutej dohody o prepožičiavaní levočského kata pre potreby provincie a o prispievaní provincie na katovo vydržiavanie.¹⁷ Od tej doby až do konca nami sledovaného obdobia, čiže do konca 16. storočia, vykonával rozsudky smrti, telesné tresty a mučenie levočský kat, prípadne jeho pomocníci. Podľa dohody mala provincia uhradiť poplatok Levoči za vydržiavanie kata vždy k 1. januáru. No ak bol v účtovných knihách mesta Levoče uvedený aj presný dátum¹⁸ zaplatenia poplatku po roku 1580, mesiac január (konkrétne 2. január) sa vyskytol len raz,¹⁹ inak bola suma uhradená vždy v decembri.²⁰ Tak tomu bolo aj v roku 1580, keď bol poplatok podľa zápisu v účtovnej

16 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

17 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, fólia 1 r.

18 Nie pri všetkých záznamoch o úhrade poplatku za prepožičiavanie levočského kata pre potreby provincie bol v hlavných účtovných knihách Levoče uvedený presný dátum jeho zaplatenia. Účtovníctvo Levoče v ranom novoveku nie je úplne spracované, preto pri spracovaných materiáloch pre lepšiu orientáciu, uvádzame okrem škatule (škat.) a inventárneho čísla aj názov dokumentu a jeho dátáciu. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1583*, s. 253. Hlavná účtovná kniha Levoče z roku 1583 je zviazaná spolu s hlavnou účtovnou knihou Levoče z roku 1582 a niekoľkými záverečnými účtami Levoče z rovnakého obdobia v jednom zväzku – knihe. Stránkovaný je celý zväzok súvisle. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 213 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1596*, s. 46. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 9, inv. č. 215 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1598*, s. 50. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 9, inv. č. 216 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1599*, s. 49.

19 ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 203 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1586*, s. 46. Uhradený bol pravdepodobne poplatok za rok 1586, keďže ďalší príspevok od Provincie XIII spišských miest za vydržiavanie kata Levoči bol zaplatený až 30. decembra roku 1587 (poplatkom bola uhradená pravdepodobne suma za rok 1587). ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 204 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1587*, s. 44.

20 ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 199 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1580*, s. 43. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 200 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1581*, s. 44. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1582*, s. 73 (pozri poznámku č. 17). ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 201 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1584*, s. 44. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 202 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1585*, s. 44. ŠA

knihe mesta Levoča zaplatený 28. decembra.²¹ To bol pravdepodobne prvý poplatok provincie mestu Levoča na účely prepožičiavania kata a poplatkom sa pravdepodobne uhrádzali katove služby, ktoré poskytoval provincii v priebehu roka 1580. Z roku 1579 nie sú zachované účtovné materiály mesta Levoča. Avšak ešte v roku 1579 vyniesla súdna stolica Provincie XIII spišských miest dva rozsudky smrti. Dňa 1. apríla 1579 bol po útrpnom vypočúvaní nad vinníkom vynesenej rozsudok smrti obesením. Podrobnosti o vykonaní rozsudku nie sú v provinčnom protokole zaznamenané.²² Dňa 8. decembra 1579 súdna stolica provincie po vypočúvaní obžalovaného útrpným spôsobom vyniesla ďalší rozsudok smrti, tento raz trest smrti sťatím, ktorý sa podľa súdneho zápisu aj vykonal, podľa slov pisára, či grófa provincie, „však nie majstrovsky, ale babrácky“.²³ Niekedy dochádzalo k situácii, že si kat počínal pri výkone hrdelného trestu neobratne a umocnil tak trápenie odsúdeného vinníka. Vo všeobecnosti mal byť na jednej strane vinník za svoj čin kruto potrestaný trestom smrti, na druhej strane sa ale od kata očakávalo, že bude pri výkone popravy dostatočne zručný, aby vinník netrpel viac, ako mu bolo súdom vymerané. V Európe sú známe prípady, keď diváci prizierajúci sa poprave, ktorú kat vykonával nešikovne a nedarilo sa mu odsúdeného popraviť na prvýkrát, dávali najavo svoje pobúrenie. Niekoľkokrát došlo k tomu, že nespokojný dav nešikovného kata zlynčoval.²⁴

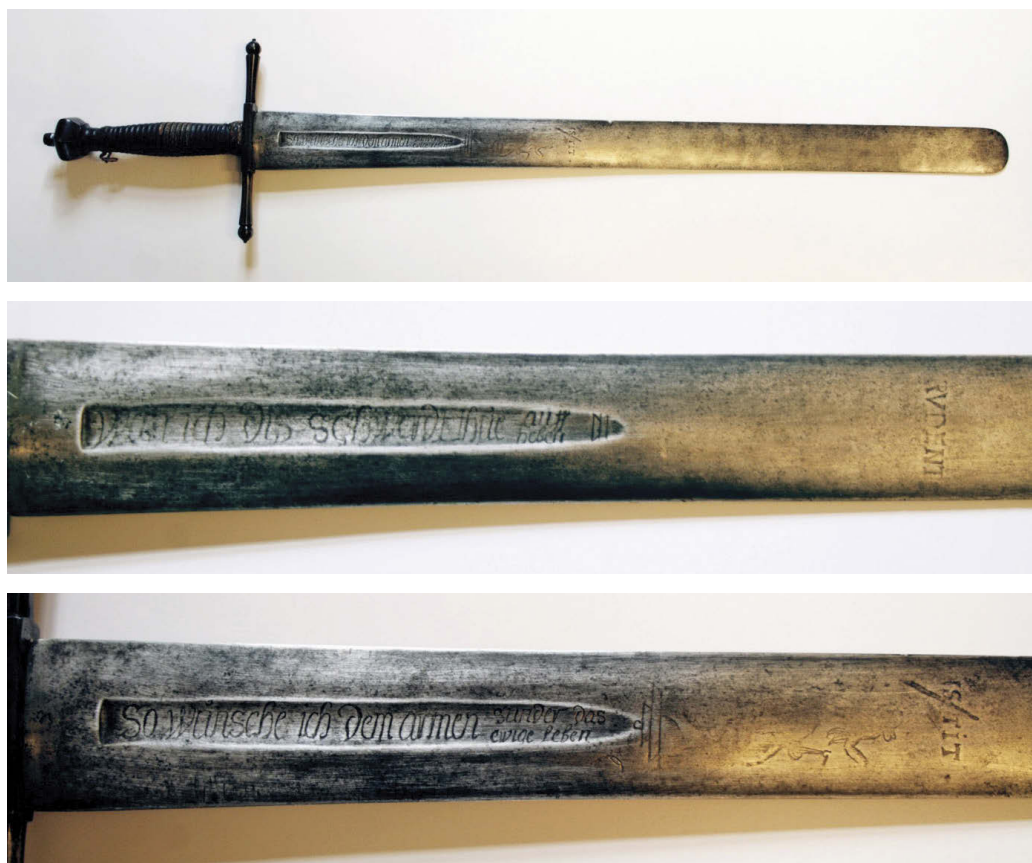
V hlavných účtovných knihách mesta Levoča sa v nami sledovanom období (1580 – 1599) stretávame iba s krstnými menami katov – v uvedenom čase boli levočskými katmi

-
- v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 204 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1587*, s. 44. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 205 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1588*, s. 44. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 206 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1589*, s. 49. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 207 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1590*, s. 48. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 208 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1591*, s. 46. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 209 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1592*, s. 37. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 210 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1593*, s. 40. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 211 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1594*, s. 47. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 212 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1595*, s. 46. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 9, inv. č. 214 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1597*, s. 47.
- 21 ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 199 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1580*, s. 43.
- 22 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, s. 8-9.
- 23 „...er mit dem schwerdt solte gericht werden. Welches auch geschehen. Doch nicht meisterlich: sonderen sudlerisch.“ ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, s. 10-13.
- 24 MONESTIER, Martin. *Historie trestu smrti. Dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost*. 3. vydanie. Praha : Rybka Publishers, 1999, s. 356.

Staško (Stassko, Staschko), Janko (Janko, Jankho), Dupko či Jagen.²⁵ V súvislosti s faktom, že si Provincia XIII spišských miest prepožičiavala v poslednej štvrtine 16. storočia levočského kata, môžeme spomenúť udalosť, ktorú popisuje v Levočskej kronike Gašpar Hain. Udalosť sa stala v roku 1573, keď mal levočský kat v Levoči popraviť dvoch zbojníkov – jedného odsúdeného na obesenie, druhého na lámanie na kolese. Keď kat vystupoval na popravisko, dostal závrat, spadol z múrika okolo šibenice a zlomil si pravú nohu. Poprava bola prerušená a kata odviezli späť do mesta na tom istom voze, na ktorom viezli späť aj odsúdenca. Exekúcia bola vykonaná až na druhý deň. Vykonal ju kežmarský kat.²⁶

25 ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 199 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1580*, s. 128-129. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 200 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1581*, s. 124-125. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1582* (pozri poznámku č. 17). ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1583*, s. 336 (pozri poznámku č. 17). ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 201 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1584*, s. 120. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 202 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1585*, s. 127. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 203 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1586*, s. 159. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 204 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1587*, s. 141. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 205 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1588*, s. 135. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 7, inv. č. 206 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1589*, s. 139. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 207 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1590*, s. 139. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 208 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1591*, s. 133. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 209 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1592*, s. 139. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 210 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1593*, s. 143. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 211 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1594*, s. 139. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 212 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1595*, s. 129. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 8, inv. č. 213 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1596*, s. 118. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 9, inv. č. 214 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1597*, s. 129. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 9, inv. č. 215 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1598*, s. 139. ŠA v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča, trieda XXII Účtovný materiál Levoče, škat. 9, inv. č. 216 *mestská kniha Levoče – hlavná účtovná kniha z roku 1599*, s. 149.

26 PIIRAINEN, Ilpo Tapani – POLLÁKOVÁ, Soňa. *Die Chroniken der Frühen Neuzeit aus der Zips*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2013, s. 65.

Obr. 1. Katov meč. Predmet je v zbierke Slovenského národného múzea – Spišského múzea v Levoči (evidovaný pod názvom Meč popravný, ev. č. SM-328)²⁷

V dohode uzavretej medzi Provinciou XIII spišských miest a Levočou o prepožičiavaní levočského kata sa spomínajú hlavne tresty smrti. Z fyzických trestov sa uvádza len vyšľachanie.²⁸ No pravdepodobne levočský kat, prípadne jeho pomocníci, vykonávali pre potreby provincie aj iné druhy telesných trestov, mučenie, či vyhánanie z mesta. V dohode o prepožičiavaní kata uvedené konkrétne druhy trestov smrti napovedajú, ktoré z nich naozaj v tom čase – poslednej štvrtine 16. storočia v Provincii XIII spišských miest, pravdepodobne aj v okolitých mestách, kati vykonávali. Najčastejšie boli vinníci odsúdení na hrdelný trest súdom Provincie XIII spišských miest v 16. storočí sťatí.²⁹ To bolo ale spôsobené aj tým, že niekedy na príhovor ľudí (príbuzných alebo priateľov) bol pôvodne súdom vymeraný trest

27 Meč pochádza zo 16. storočia. Pri koreni čepele meča je vygravírovaný nápis v nemčine: „Wenn ich dis schwerdt thue auffheben, so wunsche ich dem armen sunder das ewige leben.“ (Preklad: „Keď dvíham tento meč, želám Ti, úbohý hriešniku, večný život.“).

28 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, fólia 1 r.

29 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s.; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

smrti vinníkovi zmiernený. Zmierňoval sa práve na sťatie,³⁰ keďže sťatie³¹ sa považovalo za všetkých druhov trestov smrti za najmenej krutý a najmenej ponižujúci hrdelný rozsudok.³² V menšej miere boli vinníci v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí odsúdení na obesenie,³³ upálenie zaživa, pochovanie zaživa a prerazenie kolom³⁴ či rozštvrtenie.³⁵ Oproti trestom smrti uvedeným v dohode o prepožičiavaní levočského kata od uzavretia dohody až do konca 16. storočia v zachovaných súdnych záznamoch Provincie XIII spišských miest nie sú doložené tresty ako utopenie,³⁶ lámanie na kolese³⁷ a ani napichnutie na kôl.³⁸

V niektorých prípadoch kat vykonával zostrený trest smrti. Častým javom totiž bolo, že podľa mienky súdu trest, ktorý sa mal uložiť podľa platných noriem, nie je dostatočný k vykonanému zločinu a súd sa tak rozhodol vykonať sprísnený trest smrti. Účelom zostreného hrdelného trestu bolo poukázať na opovrhnutia hodnosť činu delikventa a taktiež bolo cieľom zapôsobiť na divákov.³⁹ V Provincii XIII spišských miest sa v 16. storočí podľa zachovaných súdnych záznamov v provinčných protokoloch vyskytol len jeden prípad sprísneného trestu,⁴⁰ keď bol vinníkovi za viacero deliktov podpaľačstva a úmysel podpáliť

30 HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 122, 198, 199.

31 U nás sa trest smrti statím vykonával dvojsečným mečom tak, že kat držal meč v oboch rukách, pričom odsúdený buď klačal na zemi, alebo sedel na stoličke s nízkym operadlom – ako sa to robilo v Bratislave. Odsúdenému sa u nás hlava na klát nekládla. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 122.

32 SZEGHYOVÁ, Blanka. Tresty v súdnej praxi miest v 16. storočí. In *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Zost. Leon Sokolovský. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 111.

33 Pri treste smrti obesením musel vinník vyjsť po rebríku ku priečnej hrade šibenice, kde mu bola na krk položená slučka a následne bol odsotený rebrík. Odsúdený sa stiahnutím slučky zadusil. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 128.

34 Hrdelný trest bol vykonávaný tak, že odsúdená bola položená do vykopanej jamy – do hrobu, jej telo sa zahádzalo hlinou a nakoniec kat odsúdenej prerazil srdce zahroteným kolom. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 145.

35 Na našom území sa rozštvrtenie vykonávalo tak, že kat priviazal nohy a ruky na zemi ležiaceho odsúdenca k štyrom kolíkom a potom ho rozsekal mečom alebo širokou sekerou na štyri časti. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 148.

36 Zvyklo sa vykonávať tak, že vinník bol hodený do rieky – zašitý do vreca a zatažený kameňom. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 143.

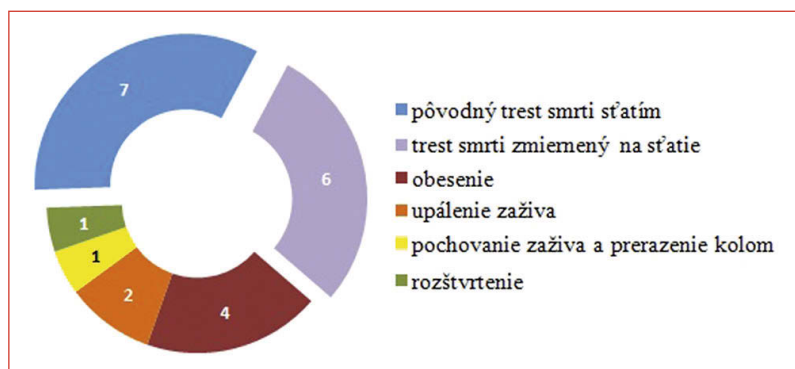
37 Trest smrti lámaním na kolese sa zvykol vykonávať viacerými spôsobmi, podstatou však bolo, že sa telo odsúdeného vpletlo do kolesa a aby bolo dobre viditeľné, vyložilo sa na dlhú tyč. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 133.

38 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s.; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

39 HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 151, 152.

40 Sprísnené tresty vykonávané na ešte živom človeku mohli byť lámanie rúk a nôh, odseknutie ruky, štipanie tela žeravými kliešťami, krájanie kože z chrbta odsúdenca, vyrezanie

celé Spišské Podhradie udelený trest smrti upálením, ktorý mal byť navyše zostrený. Pred upálením vinníka mali byť použité kliešte. V zápise sa neuvádza, ako mal tento sprísnený trest smrti vyzerať.⁴¹

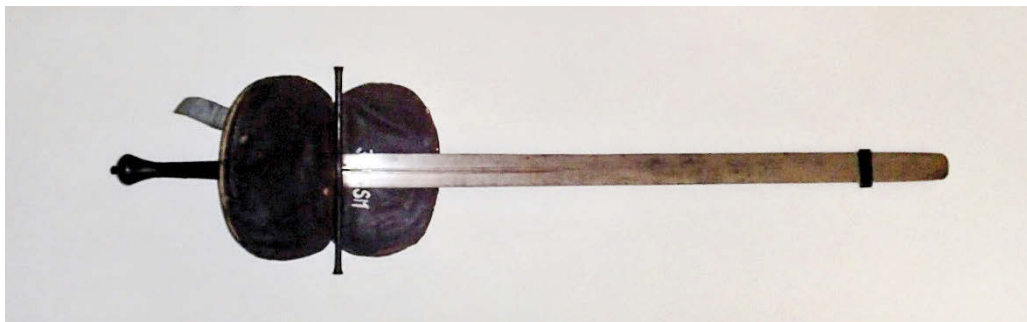
Graf 1. Druhy vynesených konečných rozsudkov smrti v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí na základe provinčných protokolov zo 16. storočia⁴²

Kati vykonávali aj telesné tresty. Tie sa v provinčných protokoloch objavujú aj pred rokom 1579,⁴³ teda pred rokom, z ktorého je v provinčných protokoloch zachovaný doklad o uzavretí dohody medzi provinciou a Levočou o prepožičiavaní kata,⁴⁴ no telesné tresty nie sú bližšie popisované. Jediným konkrétnym telesným trestom doloženým v protokoloch ústrednej správy Provincie XIII spišských miest v 16. storočí bolo vyšľahanie vinníka. To nebolo ale popísané do detailov.⁴⁵ Ako jediný konkrétny fyzický trest z rôznych druhov

kríža na chrbte odsúdenca, rezanie pásov kože z chrbta. Zostrené tresty smrti sa vykonávali aj na mŕtvom človeku, v tom prípade mali funkciu odstrašiť. Mohli mať viacero foriem napr. vpletanie tela popravenej osoby do kolesa a napichnutie hlavy na kôl, spálenie mŕtvol popraveného, či zahrabanie mŕtvol pod šibenicu. HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 152.

- 41 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. s. 87-88. Štipanie, resp. trhanie kusov mäsa z tela odsúdeného pomocou kliešťov pred popravou patrilo k sprísnenej forme trestu smrti. SZECHYOVÁ, Blanka. *Tresty v súdnej praxi miest v 16. storočí*. In *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Zost. Leon Sokolovský. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 110.
- 42 Hodnota v grafe udáva počet konečných rozsudkov smrti pre jednotlivé druhy hrdelných rozsudkov. Odpustené tresty smrti, resp. tresty smrti zmiernené na iný ako hrdelný trest graf nezobrazuje. ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.
- 43 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 33 r.
- 44 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, fólia 1 r.
- 45 Išlo o zmiernený trest na prosbu ľudí. ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, s. 108-113.

telesných trestov sa vyšľahanie uvádza aj v spomenutej dohode uzavretej medzi Provinciou XIII spišských miest a Levočou o prepožičiavaní levočského kata z roku 1579.⁴⁶ Trest vyšľahaním bol frekventovaným telesným trestom. Vykonával ho kat alebo jeho pomocníci tak, že chrbát odsúdeného bili metlou, prútmi, alebo silnou palicou. Vyšľahanie prútmi zviazanými do tvaru metly bolo miernejšie. Palicovanie bolo horšie, zanechávalo totiž na odsúdencovi dlhodobé stopy.⁴⁷

Obr. 2. Katov meč. Predmet je v zbierke Slovenského národného múzea – Spišského múzea v Levoči (evidovaný pod názvom Meč popravný, ev. č. SM-317)⁴⁸

V niektorých prípadoch súd Provincie XIII spišských miest udelil trest vyhnania vinníka z mesta či z provincie. V provinčných protokoloch zo 16. storočia nie je zmienka o tom, kto toto vyhánanie z mesta vykonával.⁴⁹ V provinčných protokoloch z roku 1611 je zachovaný prípad, keď odsúdeného vinníka z provincie vyhnal kat (der Scharfrichter).⁵⁰

Okrem spomenutých činností kati vykonávali aj mučenie obžalovaného. Mučenie slúžilo ako dôkazný prostriedok. Formy tortúry používané počas vyšetrovania boli rôzne. Zasadou ale bolo, že sa mučenie nesmelo stupňovať až tak, aby bol vinník mučením poznačený na celý život.⁵¹ V protokoloch ústrednej správy provincie XIII spišských miest zo 16. storočia sa detailné opisy mučenia, ani použité mučiace nástroje neuvádzajú.⁵² Výnimkou je jeden súdny záznam z roku 1594, podľa ktorého žalobca v prípade žiadal, aby bol k obžalovanému poslaný kat, resp. katov pomocník, aby vypočúvaného postrašil rebríkom, teda škripcom a sviečkou. Súd to povolil a k zadržanému obžalovanému poslal štyroch prisazných a ža-

46 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, fólia 1 r.

47 HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 155, 156.

48 Meč pochádza z konca 15. storočia.

49 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

50 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, fólia 95 r-95 v.

51 HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 108, 109.

52 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

lobcov, aby obžalovaného vypočúvali útrpným spôsobom, teda pri mučení.⁵³ Natiahnutie na škripec a opaľovanie tela vypočúvaného sviečkami alebo fakľami bolo najobvyklejším a najviac používaným spôsobom mučenia.⁵⁴ Dĺžka mučenia či počet priznaní pri výsluchu za spáchaný delikt, ktoré súd od vinníka požadoval, sa v protokoloch ústrednej správy Provincie XIII spišských miest v 16. storočí taktiež neuvádza.⁵⁵ Doložený je len jeden prípad mučenia na trikrát, keď vinník najprv spáchaný delikt priznal dobrovoľne, no pri prvom, druhom ani treťom mučení svoju vinu nepriznal.⁵⁶

Zmienky o katoch v protokoloch ústrednej správy Provincie XIII nie sú početné, no aspoň sčasti približujú pohľad na výkon práva v našich mestách v minulosti.

53 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 30 v.

54 HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa súdilo za feudalizmu*. Martin : Osveta, 1974, s. 111.

55 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1. 271 s; ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A2, fólia 19 r – 34 r.

56 ŠA v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív – knihy, sign. A1, s. 10-13.

ROŽŇAVSKÝ DOBROČINNÝ ŽENSKÝ SPOLOK OD POLOVICE 19. DO ZAČIATKU 20. STOROČIA

Valéria PULENOVÁ

Abstract: *Rožňava women charitable corporation since the mid-19th to the early 20th century.* The beginnings of Women Association in Rožňava fall into the mid-19th century and its purpose was to care for the poor, the infirm and starving citizens. It was established on October 13th in 1856 under the title Rožňava women charitable corporation, with aim helping the poor and needy orphans to care for the education of abandoned children, or cooperate with institutions like adult education and cultural orientation in the city. On one of the major general meetings of 10th March 1878 it was decided to change the permanent association with officially approved constitution addition to social activities developed feminine society in raising awareness and care for municipal child care allowances. Rožňava women charitable corporation organized during its whole operation amount celebrations, tea parties, dances, amateur theatrical performances, benefit concerts, and also New Year's Eve parties. The running of the community contributed funds in addition to city residents and surrounding area, members of the Andrassy family, the bishop of Rožňava and others. For women and girls of the city organized a female member of the association and several courses. After the Czechoslovak Republic was created the activities of organization were interrupted and new Czechoslovak government called on the association to carry out the modification of the statutes in some of the paragraphs, in accordance with the new ratio in the city, which it took place.

Keywords: Half of the 19th and early 20th century. Rožňava. Women charitable corporation.

Zusammenfassung: *Der wohltätige Frauenverein in Rosenau (Rožňava) von der Mitte des 19. bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts.* Die Anfänge des Frauenvereins in Rosenau fallen in die Mitte des 19. Jahrhunderts. Das Ziel des Vereins war die Sorge um arme, kraftlose und hungernde Menschen in der Stadt. Es ist höchst wahrscheinlich, dass der Verein alljährlich entstand und unterging. Im Jahre 1856 wurde er am 13. Oktober unter dem Namen Rosenauer wohltätiger Frauenverein gegründet. Sein Ziel war es, den Armen und den mittellosen Waisen zu helfen, sich um die Ausbildung von verlassenen Kindern zu kümmern und mit anderen aufklärerisch orientierten Institutionen in der Stadt zusammenzuarbeiten. Auf der bedeutenden Generalversammlung vom 10. März 1878 ist die Entscheidung über die Umwandlung des Vereins zu einem ständigen Verein mit einer offiziell verabschiedeten Satzung getroffen worden. Neben den sozialen Aktivitäten übte der Verein auch aufklärerische Tätigkeit in der Stadt aus, indem er das kommunale Kinderheim unterstützte. Während seiner ganzen Tätigkeit hat der Verein viele Feste, Teeabende, Tanzabende, Amateur-Schauspiele, karitative Konzerte sowie Silvesterfeste veranstaltet. Neben den Bewohnern der Stadt und ihrer nächsten Umgebung unterstützten die Tätigkeit des Vereins mit finanziellen Mitteln auch die Mitglieder der Grafenfamilie Andrassy und die Bischöfe in Rosenau. Für Frauen und

Mädchen aus der Stadt haben die Mitgliederinnen des Frauenvereins einige Kurse veranstaltet. Nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik hat die neue tschechoslowakische Regierung den Verein aufgefordert, einige Paragraphen seiner Satzung zu ändern und sie mit den neuen Verhältnissen in der Stadt in Einklang zu bringen. Die erwähnten Veränderungen sind durchgeführt worden.

Schlüsselwörter: Mitte des 19. Jahrhunderts. Anfang des 20. Jahrhunderts. Rosenau. Der wohlthätige Frauenverein.

Prvá zmienka o založení ženského spolku v meste pochádza z polovice 19. storočia a zachytená je v zápisnici mestského zastupiteľstva z rokov 1854 – 1855. Uvádza, že ženský spolok si za svoj cieľ určil starostlivosť o chudobných, nevládných a hladujúcich obyvateľov mesta. Zároveň žiadal mestskú radu o zriadenie ošetrovne v dvoch miestnostiach alumnea na vtedajšom Osemtriednom evanjelickom a. v. hlavnom gymnáziu, ktoré mu prenajímalo mesto, ale aj o zabezpečenie vykurovania týchto priestorov. Vedenie mesta žiadosti vyhovel.¹ Činnosť spolku pokračovala aj v ďalšom roku, čo dokladuje zápisnica mesta z rokov 1855 – 1856, kde sa uvádzalo, že spolok pokračoval v realizácii svojich aktivít, pričom mesto zabezpečilo pre ženský spolok palivové drevo na vykurovanie priestorov a varenie pre chudobných.² Pravdepodobne spolok vznikol a zanikol každoročne. V roku 1856 bol spolok 13. októbra zriadený pod názvom *Rožňavský dobročinný ženský spolok* (Rozsnyói Jótékony Nőegylet) deviatimi ženami a tromi mužmi, s cieľom pomáhať chudobným v meste a nemajetným sirotám, starať sa aj o vzdelávanie opustených detí, či spolupracovať s inštitúciami podobného osvetového zamerania v meste. Predsedníčkou spolku sa stala jedna zo zakladateľiek Adela Kissová.³ Ďalšie informácie o spolku sú známe zo 4. júla 1860, keď sa konala schôdza, na ktorej pokladník Eugen Farkas podal hlásenie o stave finančných prostriedkov spolku v období od 13. októbra 1856 do 4. júla 1860. Rokovalo sa aj o otázke ďalšieho pôsobenia spolku, pričom členovia sa rozhodli pokračovať naďalej v činnosti a predsedníčkou spolku bola Adela Kissová.⁴

Z rokov 1863 – 1873 nie sú známe informácie o činnosti ženského spolku, ale v rokoch 1872 – 1873 bol opäť zriadený spolok, aby poskytol pomoc chudobným v Rožňave a v jej okolí. Na zakladajúcom zasadnutí spolku 14. septembra 1873 sa konali voľby funkcionárov – predsedu, zapisovateľov, pokladníka a členov užšieho a širšieho výboru. Predsedníčkou sa stala manželka evanjelického biskupa Štefa-

- 1 Štátny archív (ŠA) v Košiciach, pobočka (pob.) Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, kniha č. 100. *Zápisnica mestského zastupiteľstva*.
- 2 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, kniha č. 102. *Zápisnica mestského zastupiteľstva*.
- 3 Adela Kissová bola manželkou rožňavského lekára Dr. Antona Kissa. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 173; VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai*. Rozsnyó : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 7; Anonymný autor. *A rozsnyói jótékony nőegylet alapszabályai*. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 3, 10. marca 1878, č. 10, s. 2-3.
- 4 VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai*. Rozsnyó : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 7.

na Czékusa, Vilma Bauhoferová, ktorá túto funkciu vykonávala len dočasne.⁵ Na ďalšom zasadnutí 18. septembra 1873 výbor spolku rozhodol o vypracovaní stanov, ktorých návrh pozostávajúci zo siedmich paragrafov predložil člen širšieho výboru Eduard Sziklay na najbližšom zasadnutí 21. septembra 1873. Spolkové stanovy boli jednomyselne prijaté a následne sa konala aj voľba nových funkcionárov spolku, predsedníčkou sa stala Helena Madarászová. Podľa jednotlivých paragrafov mal spolok organizovať ženy z Rožňavy a okolia z dôvodu pomoci sociálne slabším obyvateľom. Členky spolku sa mali venovať zbierkam dobročinných darov vo forme peňazí, potravín, oblečenia, palivového dreva, prípadne poskytnutím stáleho ubytovania pre opustené siroty. S cieľom získať finančné prostriedky na uvedené aktivity mali byť organizované divadelné predstavenia, tanečné zábavy, z ktorých finančná hotovosť mala byť uložená v rožňavskej sporiteľni. Potraviny a oblečenie mali byť uložené v prenajatej budove spolku. Pomoc spolku mohla byť poskytnutá len práceneschopným obyvateľom mesta, nemajetným a opusteným sirotám, a to prostredníctvom členov vonkajšieho a vnútorného výboru (predtým užšieho a širšieho spolkového výboru). Vnútorný výbor spolku tvorili predsedníčka, podpredsedníčka a 38 volených žien, tajomník a niekoľkí predsedníčkou poverení mužskí pomocní členovia. Náplňou práce vnútorného výboru bola úplná realizácia dobročinnosti. Vonkajší výbor spolku pozostával z 80 žien, ktoré sa raz za čas zišli na verejnom zasadnutí, zvolávanom predsedníčkou spolku, na ktorom sa rozhodovalo o miere dobročinnosti a jej realizácii.⁶

Jedno z významných valných zhromaždení spolku sa konalo 10. marca 1878, na ktorom prebiehali rokovania o zmene spolku na „stály“ spolok, s úradne schválenými stanovami, keďže dovtedy bol spolok zakladaný každoročne ako „dočasný“. Počas rokovania bol pripravený nový návrh stanov spolku, pozostávajúci z 12 paragrafov, ktorého text bol po prečítaní s malými úpravami prijatý a následne odoslaný na schválenie uhorskému ministerstvu vnútra do Budapešti. Na základe uznesenia mal do schválenia stanov spolok pokračovať vo svojej činnosti a po ich schválení sa mala uskutočniť voľba funkcionárov už „stáleho“ dobročinného ženského spolku. Uvedené valné zhromaždenie sa označuje aj ako zakladajúce a následne sa každo-

5 V spolku pôsobili traja zapisovatelia – Pavol Abaffy, Edmund Kóváry a Dr. Jozef Pósch, užší spolkový výbor mal 19 členiek – Kristonová, Stymmelová, Jozefína Kalmárová, Justhová, Halasiová, Hajcsiová, Sárkányová, Markóová, Abaffyová, Moskovicsová, Póschová, Gálová, Leszichová, Pekárová, Benedictyová, Engelowá, Ilona Dabsy Madarászová, Barbora Szontághová a Cecília Szegheőová a širší spolkový výbor tvorilo okrem členov užšieho výboru 10 členiek – Sziklayová, Sulánová, Kardosová, Alžbeta Horváthová, Porubszká, Irányiová, Petzelová, Basisztová, Lotti Kunaová a Glédurová a deväť mužských členov – Štefan Czékus, Eduard Sziklay, Alexander Hajcsi, Edmund Farkas, Samuel Csaplovics, Ladislav Kriston, Jozef Szontágh, Jozef Rosty a Andrej Gotthard. Zápisnice spolku viedol Dr. Jozef Pósch. VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai*. Rozsnyó : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 9. Vilma Bauhoferová (1830 – 28. júla 1911), manželka evanjelického biskupa Štefana Czékusa. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 68.

6 Bližšie k funkcionárom spolku priložená tabuľka č. 1. VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai*. Rozsnyó : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 10-11.

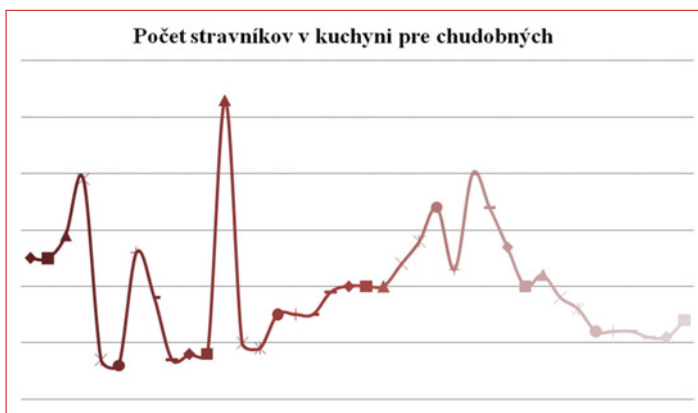
ročne konali riadne valné zhromaždenia spolku, spravidla v priestoroch mestskej radnice.⁷

Prvé riadne valné zhromaždenie spolku sa konalo 5. mája 1878, na ktorom boli prítomným prečítané stanovy schválené ministerstvom vnútra a zároveň bolo rozhodnuté vydať stanovy tlačou v 300 exemplároch.⁸ Cieľom spolku v zmysle prijatých stanov bolo pomáhať práceneschopným chudobným obyvateľom mesta, nemajetným sirotám, starať sa o opustené deti a o ich vzdelávanie, spolupracovať s inštitúciami podobného zamerania, s dôrazom na podporovanie osvetových snáh.⁹ Zapisovateľ spolku Július Bradács¹⁰ oboznámil prítomných o príjmoch z členských poplatkov. Spolok mal štyri zakladajúce členky, 203 riadnych, deväť podporujúcich na dobu jedného roka a 85 tzv. navždy platiacich členov, medzi ktorými boli aj muži. Nasledovala voľba nových funkcionárov – predsedníčky, podpredsedníčky, pokladníčky, zapisovateľa a 20 členov výboru – všetkých na dobu troch rokov.¹¹

Keďže cieľom spolku bolo predovšetkým zmierňovať ťažké sociálne postavenie chudobných v meste, tak jeho členovia zistili, že v meste je viac chudobných, ako by im mohol spolok poskytnúť pomoc. Rozhodli sa preto zriadiť v meste chudobinec, ktorý neskôr nazývali aj kuchyňou pre chudobných s denne podávanou varenou stravou. Kuchyňa bola spolkom prevádzkovaná spravidla polroka, od začiatku novembra alebo decembra do konca apríla alebo mája, výnimočne sa v kuchyni v rokoch 1881 – 1882 varilo od 1. októbra 1881 do konca júna 1882. Na výdaj stravy dozerala každý deň jedna členka výboru, a keďže dochádzalo k ich častému striedaniu, navrhol spolkový výbor na zasadnutí valného zhromaždenia 8. júna 1879 modifikovať stanovy v ich šiestom paragrafe, t. j. aby sa počet členov výboru zvýšil

-
- 7 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*; VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai*. Rozsnyói : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 15-16.
 - 8 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*.
 - 9 Anonymný autor. *A rozsnyói jótékony nőegylet alapszabályai*. In *Rosnyói Híradó*, roč. 3, 10. marca 1878, č. 10, s. 2-3.
 - 10 Július Bradács bol notárom a publicistom. Funkciu zapisovateľa zastával aj v Rožňavskom besednom spolku. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 56.
 - 11 Za predsedníčku bola všetkými zvolená Leontína Schlosserová, podpredsedníčkou sa stala Hajcsiová, pokladníčkou Schefferová a zapisovateľom Július Bradács. Členkami výboru sa stali Vilma Czékusová, Sthymmelová, Jozefína Kalmárová, Markóová, Feymannová, Póschová, Madarászová, Adela Kissová, Gálová, Tirscherová, Ludmila Maurerová, Markóová, Šarlota Schefferová, Irányiová, Kissová, Baraxová, Sulánová, Glédurová, Vassová a Weiszová. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*.

z 20 na 30. Upravené stanovy boli opäť doručené ministerstvu vnútra na schválenie.¹² V roku 1884 boli vydané tlačou vo forme 10-stranovej brožúrky.¹³

Graf 1. Počet stravníkov v kuchyni chudobných v rokoch 1877 – 1916.¹⁴

K ďalšej modifikácii stanov spolku došlo v roku 1887 na základe návrhu vtedajšej predsedníčky Leontíny Schlosserovej,¹⁵ ktorá navrhla, aby sa obdobie výkonu funkcie výboru a funkcionárov spolku predĺžilo z pôvodných troch na šesť rokov. Valné zhromaždenie uvedenú modifikáciu prijalo a následne došlo k úpravám v druhom, šiestom a siedmom paragrafe stanov spolku. V druhom paragrafe tak, že riadnym členom spolku mohla byť každá rožňavská žena, ktorá sa svojím podpisom zaviazala plniť v stanovách obsiahnuté povinnosti počas šiestich rokov, predtým troch rokov. V šiestom paragrafe tým, že spolkový výbor tvorilo spolu s funkcionármi spolku 30 osôb zvolených valným zhromaždením na šesť rokov, predtým na dobu troch rokov, a v siedmom paragrafe tým, že valným zhromaždením na šesť rokov boli zvolenými funkcionármi aj predsedníčka, podpredsedníčka, zapisovateľ a po-

12 Chudobinec, alebo kuchyňa pre chudobných sa nachádzala na vtedajšej Štítnickej ulici v Rožňave v dome Anny Spirkovej, ktorá bola zároveň hlavnou kuchárkou v kuchyni. Potraviny získavali členky spolku zbierkami od členov spolku, od obyvateľov mesta a časť aj kúpou. Palivové drevo pre potreby spolku, ale aj do kuchyne každoročne dodávalo vedenie mesta bezplatne. Počas sviatočných dní a v dni, keď sa konali mestské trhy boli chudobným podávané lepšie obedy, aj väčšie porcie. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*.

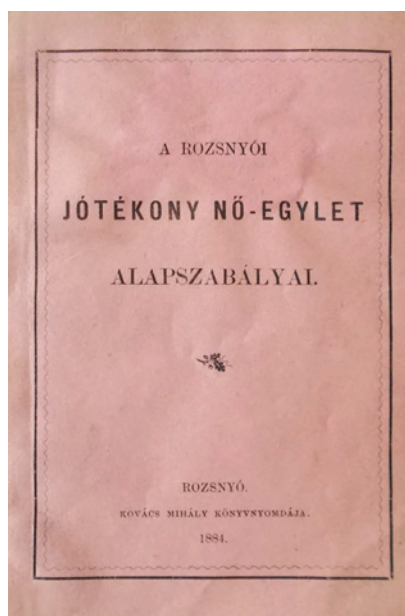
13 Knižnica Gemersko-malohontské múzeum (GMM) v Rimavskej Sobotě. *A rozsnyói jótékony nő-egylet alapszabályai*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdájá, 1884, 10 s.

14 Z uvedeného grafu vyplýva, že najviac chudobných – 53, sa stravovalo v kuchyni spolku v spolkovom roku 1888/89 a najmenej – šesť v spolkovom roku 1882/83. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1 – 4. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1922*.

15 Leontína Schlosserová (1856 – júl 1920, Budapešť), manželka požiarnického veliteľa Alberta Schlossera. V rokoch 1878 – 1895 zastávala funkciu predsedníčky Rožňavského dobročinného ženského spolku. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 309-310.

kladníčka. Modifikované stanovby schválilo ministerstvo vnútra a na mimoriadnom valnom zhromaždení spolku konanom 11. decembra 1887 došlo k voľbe nových spolkových funkcionárov už na šesť-ročné funkčné obdobie.¹⁶ Stanovy z uvedeného roku boli opätovne vydané v nezmenenej podobe v roku 1906.¹⁷

- 16 Predsedníčkou zostala naďalej Leontína Schlosserová, podpredsedníčkou sa stala Henrieta Fábryová, pokladníčkou Schefferová a členkami výboru Póschová, Sulyánová, Alexyová, Tirsérová, Póschová, Vargová, Lujza Sárkanyová, Felediová, Keková, Šarlota Schefferová, Markóová, Maurerová, Jozefína Kalmárová, Vilma Czékusová, Kacziánová, Kőváriová, Sulánová, Halasiová, Sthymmelová, Kardosová, Sziklayová, Markóová, Guthlonová, Kovácsová, Irma Raffayová Chotvácsová, Irányiová. Náhradnými členkami sa stali Kóhnová, Súberová, Hénészová, Pazárová, Kubinyiová, Hajcsiová, Polónyiová, Hevessyová, Juszthová, Oraveczová, Halasiová, Guthlonová a Feymannová. V zmysle stanov sa členovia spolku delili na riadnych a podporujúcich. Riadnou členkou spolku, ako už bolo uvedené, sa mohla stať každá rožňavská žena alebo slečna, ktorá sa svojím podpisom zaviazala počas šiestich rokov plniť povinnosti obsiahnuté v stanovách a uhradiť mesačne spolku aspoň 10 grajciarov. Ak uhradila 25 zlatých, tak získala titul zakladajúcej členky a členské ďalej neplatila. Podporujúcim členom spolku mohol byť každý, kto prispel na napredovanie spolku akýmkoľvek dobrovoľným darom, alebo finančným príspevkom. Na valnom zhromaždení disponovali hlasovacím právom len riadne členky a funkcionári spolku. Orgánmi spolku boli valné zhromaždenie, stály výbor a funkcionári spolku. Valné zhromaždenie sa konalo spravidla na začiatku každého spolkového roka, pozvaní boli všetci členovia. Mimoriadne valné zhromaždenie bolo možné zvolať kedykoľvek na žiadosť buď desiatich riadnych členov, alebo výboru. Medzi právomocí valného zhromaždenia patrila voľba funkcionárov a stáleho výboru spolku, preskúmanie jeho vyúčtovaní, vydávanie poverení a nariadení pre stály výbor a stanovenie smerovania ďalšej činnosti spolku. Valné zhromaždenie rozhodovalo nadpolovičnou väčšinou. Na zánik resp. rozpustenie spolku bol potrebný súhlas dvoch tretín členov. Zápisnica zo zasadnutia valného zhromaždenia bola overená a podpísaná predsedníčkou a dvomi riadnymi členkami. Medzi právomocí stáleho výboru spolku patrilo konanie porád za účelom naplnenia cieľov spolku, organizácia prednášok, zbierok, prerokovanie podaných návrhov, odsúhlasenie podpôr, realizácia uznesení valného zhromaždenia, podanie ročného hlásenia valnému zhromaždeniu a rozhodnutie o zvolaní mimoriadneho valného zhromaždenia. Z každého zasadnutia stáleho výboru bola spravidla spísaná zápisnica, ktorá bola na najbližšom zasadnutí overená. Predsedníčka reprezentovala spolok vo vnútri aj navonok, okrem toho viedla všetky jeho záležitosti, zvolávala riadne valné zhromaždenia, zasadnutia stáleho výboru a predsedala im. Pri voľbách v prípade rovnakého počtu hlasov rozhodoval jej hlas. Prijímala nových členov spolku a viedla o nich evidenciu. Podpredsedníčka zastupovala predsedníčku počas jej neprítomnosti. Zapisovateľ viedol zápisnice z valných zhromaždení a zasadnutí stáleho výboru, staral sa o písomnosti spolku a pomáhal predsedníčke pri zostavovaní korešpondencie. Pokladníčka sa starala o všetok peňažný majetok spolku, viedla denník príjmov a výdavkov, hlavnú knihu. V prípade zániku spolku mal byť jeho majetok použitý na dobročinné účely určené valným zhromaždením a zápisnica o zániku spolku mala byť doručená na schválenie ministerstvu vnútra. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*; ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, inv. č. 1251, šk. č. 193. *Výkaz spolkov a ich štatúty*.
- 17 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, inv. č. 1251, šk. č. 193. *Výkaz spolkov a ich štatúty*.

Titulný list stanov ženského spolku
z roku 1884

Popri sociálnych aktivitách rozvíjal spolok v meste aj osvetovú činnosť starostlivosťou o obecnú detskú opatrovňu. V rokoch 1881 – 1882 zabezpečil lavice do tzv. školskej izby, kde dovtedy deti sedeli na zemi, a tiež potrebné učebné pomôcky. V záhrade opatrovne dal vybudovať prístrešok a vysadiť stromčeky. Ženský spolok každoročne organizoval v opatrovni vianočnú slávnosť, ktorej súčasťou bolo aj podujatie „vianočná jedlička pre deti“. Na ňom členovia spolku rozdávali chudobným, ale nadaným žiakom, bez rozdielu ich vierovyznania, nové zimné oblečenie, obuv, ale aj praktické a zábavné vianočné darčeky.¹⁸

Ženský spolok nevykonával charitatívnu činnosť len v meste a jeho okolí. Z vlastnej iniciatívy zorganizoval rôzne zbierky, napríklad na pomoc raneným vojakom v Bosne v rokoch 1878 a 1879, alebo mestu Segedín po jeho zaplavení riekou Tisza v roku 1879.¹⁹ V uvedenom roku sa stal spolok zakladajúcim členom Maďarského

krajinského pomocného ženského spolku (Magyar országos segélyező nőegylet), ktorý pracoval pod záštitou cisárovnej Alžbety.²⁰

Členky spolku zorganizovali na základe výzvy spolkového výboru výstavu ručných prác, ktorá sa konala 19. – 21. júna 1881 v zimných priestoroch Rožňavského besedného spolku. Exponáty boli po skončení výstavy doručené do Budapešti, kde boli vystavené v rámci výstavy o ženskom priemysle.²¹

18 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899.*

19 Vyzbieralo sa napríklad 237 kusov obväzov, 265 kusov plátna, 102 kusov oblečenia, peniaze a potraviny. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899.*

20 VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai.* Rozsnyó : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 19.

21 Rožňavský besedný spolok mal dva priestory – zimné a letné. Zimné využíval v zimnom období a v prípade potreby do apríla. Bolo v nich zabezpečené vykurovanie prostredníctvom kachľových pecí, bola tu umiestnená aj čítareň spolku. Letné priestory spolku využívali členovia v letných mesiacoch, spravidla od mája dokým to dovoľovalo počasie. Členovia mali k dispozícii kolkáreň a letný pavilón bol vybudovaný v roku 1858 pri mestskej radnici. PÓSCH, József. *A rozsnyói társalgási egylet százéves története 1831 – 1931.* Rozsnyó : Gömöri nyomda, 1932. 350 s. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, inv. č. 1229, šk. č. 178. *Žiadosť o výstavbu letného pavilónu besedného spolku.* Výstava bola prístupná v uvedených dňoch predpoludním od 9. 00 do 12. 00 h a popoludní od 14.00 do 18.00 h. Medzi obyvateľmi výstava zaznamenala úspech, o čom svedčil aj zisk 155 zlatých

V prospech ženského spolku zorganizoval rimavskosobotský spevácky spolok 25. mája 1885 v Rimavskej Sobote koncert a ako vďaka daroval ženský spolok hosťom spolupracujúcim na realizácii koncertu pamätnú stuhu v uhorských farbách s kvetmi. Zisk z koncertu bol 47 zlatých 37 grajciarov a bol v plnej výške odovzdaný ženskému spolku.²²

Rožňavský dobročinný ženský spolok organizoval počas celého svojho pôsobenia slávnosti, napríklad 1. mája 1887 ľudovú slávnosť, z ktorej bol zisk použitý na úhradu nákladov spojených s obecnou detskou opatrovníou,²³ v roku 1884 čajový večierok spojený s tanečnou zábavou a s pestrým programom, v rámci ktorého zaznela hra na klavíri a maďarské ľudové piesne v podaní zmiešaného mužsko-ženského zboru pod vedením dirigenta Pavla Maszneho.²⁴ Realizoval ochotnícke divadelné predstavenia, napríklad v roku 1878 bolo odohrané predstavenie pod názvom „Női harc“ (Ženský boj),²⁵ dobročinné koncerty, napríklad 21. mája 1892 vo veľkej sále radnice s bohatým programom,²⁶ 9. apríla 1899 koncert s bohatým programom, po ktorom nasledoval spoločenský večierok,²⁷ tiež silvestrovské večierky, napríklad 31. decembra 1897 bol spojený s tanečnou zábavou, tombolou a podávaním čaju,²⁸ 31. decembra 1913 sa konal vo veľkej sále radnice s bohatým programom, v rámci ktorého zazneli maďarské piesne, predstavená bola komédia pod názvom Mama v dvoch dejstvách a tzv. živý kalendár – 12 dievčat a storočný jasnovidec.²⁹

a navštívil ju aj gróf Emanuel Andrassy s rodinou, ktorý okrem iného prispel na činnosť spolku 50 zlatými. V novembri 1881 boli odoslané predmety do Budapešti doručené opäť spolku a práce členiek Margity Weberovej a Reginy Lámovej boli ocenené bronzovými medailami. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*; Anonymný autor. Kiállitás. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 5, 19. júna 1881, č. 25, s. 3; Anonymný autor. Kiállitás. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 5, 26. júna 1881, č. 26, s. 3.

- 22 Pamätná stuha s dĺžkou 12 cm sa nachádza v zbierkach GMM v Rimavskej Sobote. Kyticu tvorí ruža a konvalinky, spojené s rôznymi listami. Patrí ku nej stuha v uhorských národných farbách s nápisom Emlékül 1885. május 25. A Rozsnyói Nő-Egylet. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*; GMM v Rimavskej Sobote, zbierkový fond, inv. č. H 2508. *Kytica – kokarda*.
- 23 Anonymný autor. Népunnepély. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 10, 2. mája 1887, č. 18, s. 2.
- 24 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*; Pavol Maszny bol učiteľom spevu, hudby, zemepisu a dejepisu na Evanjelickom a. v. hlavnom gymnáziu v Rožňave v rokoch 1872 – 1912. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 228.
- 25 VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai*. Rozsnyó : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 18-19.
- 26 Anonymný autor. A rozsnyói jótékony nő-egylet. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 15, 15. mája 1892, č. 20, s. 3.
- 27 RIPIER. A nőegylet hangversenye. In *Sajó Vidék*, roč. 2, 13. apríla 1899, č. 15, s. 1-3.
- 28 Anonymný autor. A rozsnyói jótékony nőegylet. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 20, 19. decembra 1897, č. 51, s. 2.
- 29 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 2. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1899 – 1904/5*.

Členovia ženského spolku oslávili spolu s mestom Rožňava 29. júna 1896 Milénium a ako pamiatku na túto udalosť daroval spolok mestu zástavu, na ktorej bol vyšíty anjel držiaci pred sebou erb mesta a nápis „Az 1000 év emlékére Rozsnyó városának a jótékony nőegylet 1896“ (Na tisícročnú pamiatku mestu Rožňava dobročinný ženský spolok 1896). Na žrdke zástavy bola priviazaná stuha s vyšíťmi menami členiek spolku. O vyhotovenie zástavy požiadal ženský spolok vtedajší mešťanosta Gejza Sziklay.³⁰

Na valnom zhromaždení konanom 4. júla 1897 bola za čestnú predsedníčku spolku jednomyseľne zvolená manželka grófa Gejzu Andrásyho³¹ Eleonóra Kaunitzová³² a manželka grófa Dionýza Andrásyho³³ Františka Hablawetzová³⁴ sa stala patrónkou obecnej detskej opatrovne v meste. Obidvom grófkam spolok doručil list so žiadosťou, aby sa uvedených postov ujali. Grófka Františka Andrásyová pri tejto príležitosti zaslala pre potreby detskej opatrovne 1000 zlatých a grófka Eleonóra Andrásyová 200 zlatých do pokladne spolku. V uvedenom roku prijala aj manželka hlavného župana Gemersko-malohontskej stolice Ladislava Hámosa Ida Badányiová titul čestnej členky spolku.³⁵ Po smrti grófkы Františky Andrásyovej sa v roku 1908 patrónom opatrovne stal jej manžel gróf Dionýz Andrásy.³⁶

- 30 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*; Anonymný autor. Az ezredév ünneplése Rozsnyón. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 19, 5. júla 1896, č. 27, s. 1-2; Gejza Sziklay (? 1842, Komárno – 11. apríl 1914, Rožňava), mešťanosta. Študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove. V Budapešti bol právnym praktikantom. V Rožňave vykonával 21 rokov advokátsku prax. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 352.
- 31 Gróf Gejza Andrásy (23. júla 1857, Budín – 29. augusta 1938, Budapešť), majiteľ železiarne, statkár, mecenáš. V rokoch 1891 – 1897 a 1901 – 1910 bol poslancom uhorského snemu za mesto Rožňava a rožňavský volebný obvod. Ako mecenáš prispel finančnou čiastkou na stavbu novej budovy Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 16.
- 32 Grófka Eleonóra Kaunitzová prispievala častými príspevkami na pomoc chudobným a stala sa doživotnou čestnou predsedníčkou Rožňavského dobročinného ženského spolku. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 16.
- 33 Gróf Dionýz Andrásy (18. novembra 1835, Krásnohorská Dlhá Lúka – 7. marca 1913, Palermo), statkár a mecenáš. Finančne podporil stavbu reformovaného kostola v Rožňave v roku 1904 a Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave v roku 1906. Dňa 8. júna 1893 bol zvolený za čestného obyvateľa mesta a 11. mája 1902 za čestného člena Rožňavského besedného spolku. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 15.
- 34 Grófka Františka Hablawetzová (9. marca 1838, Viedeň – 26. októbra 1902, Mníchov), mecenánka. Pomáhala finančnými prostriedkami chudobným a na jej počesť bola zhotovená socha, ktorá bola slávnostne odhalená 29. októbra 1905 na námestí v Rožňave. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 132.
- 35 STROMP, Ignác. A rozsnyói nőegylet közgyűlése. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 20, 11. 7. 1897, č. 28, s. 2; ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*.
- 36 Anonymný autor. Nőegyleti rendkívüli közgyűlés. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 31, 26. 1. 1908, č. 4, s. 2.

Na chod spolku v sledovanom období prispievali finančnými prostriedkami okrem obyvateľov mesta a okolia, členovia rodu Andrásyovcov, grófi Emanuel,³⁷ Gejza a Dionýz a grófkya Eleonóra Kaunitzová a Františka Hablawetzová, napr. rožňavský biskupi Dr. Ján Ivánkovich,³⁸ Ludovít Balás,³⁹ či Ida Badányiová, alebo kráľovský radca Štefan Sulyovszky.⁴⁰

Členovia spolku sa v roku 1906 pripojili k vlasteneckej – uhorskej iniciatíve, k tzv. tulipánskemu hnutiu. Založené bolo 15. marca 1906 v salóne grófkya T. Andrásyovej a vytýčilo si päť vlasteneckých povinností: bezvýhradnú starostlivosť o národného ducha, zrieknutie sa luxusu a radovánok, demonštratívne postavenie sa za národné idey, podporu všetkých národných snáh smerujúcich k samostatnosti a uspokojovanie svojich potrieb len výrobkami, ktoré boli uhorského pôvodu a zakúpenými u domácich obchodníkov. Zámerom spolku bolo, aby najmä v obchodoch v meste boli predávané len uhorské výrobky, kvôli podpore rozvoja uhorského priemyslu.⁴¹ V Rožňave prísne kontrolovali obchody a ak naďalej boli predávané rakúske výrobky, bojkotovali ich a členky hnutia nosili odznak s tulipánom. Upozorňovali, že zverejnia mená tých, ktorí nepodporovali rozvoj uhorského priemyslu a obchodu kúpou jeho výrobkov. O dva roky neskôr, v roku 1908 bola v Rožňave založená miestna pobočka Tulipánskeho združenia krajinského maďarského ochranného spolku (Tulipán szövetség országos magyar védő egyesület).⁴²

V roku 1906 Rožňavský dobročinný ženský spolok si v tichosti pripomenul 50. výročie svojej činnosti a pri tejto príležitosti vyšla na 98 stranách aj práca vte-

37 Gróf Emanuel Andrassy (3. marca 1821, Vlachovo – 23. apríla 1891, Gorizia), statkár, politik, majiteľ železiarne, maliar, spisovateľ a zberateľ umeleckých predmetov. V rokoch 1867 – 1881 bol županom Gemerskej župy a neskôr jej hlavným županom. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 19.

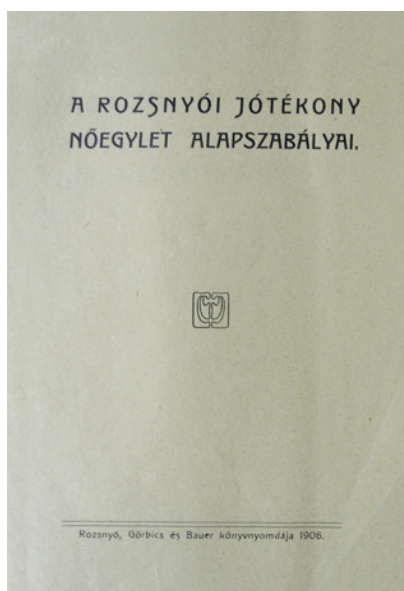
38 Ján Ivánkovich (24. decembra 1846, Szeged – 31. marca 1910, Alag), biskup. V roku 1870 bol vysvätený za kňaza, 3. decembra 1896 za rožňavského biskupa, ale funkcie sa ujal až 20. júna 1897. Počas jeho pôsobenia vo funkcii biskupa došlo v Rožňave k obnove biskupského seminára a biskupskej rezidencie. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 151-152.

39 Ludovít Balás (20. august 1855, Becske – 18. september 1920, Rožňava), biskup. V roku 1905 bol pápežom vymenovaný za rožňavského biskupa, ale úradu sa ujal až v nasledujúcom roku 16. januára. Člen Rožňavského besedného spolku. Na mimoriadnom valnom zhromaždení mestského zastupiteľstva v Rožňave 6. decembra 1915 bol zvolený za čestného obyvateľa mesta. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 318-319.

40 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1899*; Štefan Sulyovszky (august 1850 – 2. januára 1927, Michalovce), správca majetku Krásnohorského panstva grófa Dionýza Andrásyho, člen Rožňavského besedného spolku. V roku 1905 bol zvolený za čestného obyvateľa Michaloviec a v roku 1913 získal ocenenie rytiera Rádu Františka Jozefa. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 329.

41 HOLEC, Roman. Tulipánové hnutie ako forma ekonomického nacionalizmu a Slovensko. In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5- 6, s. 571.

42 Anonymný autor. Nőegyletünk hazafias akciója. In *Rozsnyói Híradó*, roč. 29, 8. apríla 1906, č. 14, s. 2; ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, inv. č. 1252, šk. č. 194. *Založenie ochranného spolku Tulipán Szövetség*.

Titulný list stanov ženského spolku
z roku 1906

dajšej predsedníčky spolku Etelky Vargovej⁴³ pod názvom *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai* (Údaje 50-ročnej histórie rožňavského dobročinného ženského spolku).⁴⁴

Členky spolku zorganizovali počas jeho činnosti pre ženy a dievčatá z mesta a okolia kurzy, napríklad v auguste 1907 kurz vyhotovenia tzv. štítnickej čipky, ktorý sa realizoval vo veľkej sále radnice v Rožňave. Viedli ho vynálezkyne čipky, sestry Alžbeta a Zlatica Szontághové zo Štítnika.⁴⁵ Ďalším kurzom bol kurz chemického čistenia v septembri 1911 v priestoroch tzv. útulku Františky,⁴⁶ v roku 1911 kurz prania a žehlenia, ktorého sa zúčastnilo 70 žien⁴⁷ a 28. januára 1912 bol slávnostne otvorený kurz na valnom zhromaždení spolku, venovaný vedeniu domácnosti a konal sa v priestoroch tzv. útulku Františky. Kultúrny a sociálny význam kurzu priblížila prítomným na zhromaždení Karolína Miltenbergová.⁴⁸ Ďalší kurz týkajúci sa spracovania

ovocia zrealizoval spolok po schválení žiadosti ministerstvom poľnohospodárstva v júli 1913.⁴⁹ Vypuknutie prvej svetovej vojny ovplyvnilo aj činnosť Rožňavského dob-

43 Etelka Vargová (5. septembra 1860, Rožňava – 24. mája 1942, Rožňava), spisovateľka. Vo februári 1905 bola zvolená za predsedníčku Rožňavského dobročinného ženského spolku. Pravidelne publikovala na stránkach miestnych novín *Rosznýói Híradó* a *Rosznýói Hírlap*. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rosznýón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 306.

44 Anonymný autor. *A félszázados nőegylet*. In *Rosznýói Híradó*, roč. 29, 28. 10. 1906, č. 43, s. 3.

45 *A Rosznýói Jótékony Nőegylet 1908 évi jelentése*. Rosznýó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1908, s. 11.

46 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 4. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1910 – 1922*.

47 Anonymný autor. *Nőegyletünk tevékenysége*. In *Sajó Vidék*, roč. 14, 2. 11. 1911, č. 44, s. 3.

48 Kurz trval šesť týždňov. Myšlienka konania takéhoto druhu kurzu bola v tom období v Rakúsko-Uhorsku ešte nová. Prvé kurzy sa konali v októbri 1911 v Banskej Bystrici a Nagykörs. Rožňava bola v poradí tretím mestom, kde bol kurz zrealizovaný a mohli sa do neho prihlásiť dievčatá staršie ako 15 rokov. Teoretická a praktická výučba sa konala denne predpoludním od 8.00 do 12.00 hodiny a popoludní od 2.00 do 6.00 hodiny. Teoretickými predmetmi boli starostlivosť o domácnosť, zdravotveda, výchova, zvelaďovanie kuchyne, mliekarstvo, chov hydiny a ošipáných a praktickými predmetmi boli varenie, pranie, žehlenie, strihanie a šitie. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, inv. č. 1111, šk. č. 152. *Žiadosť Rožňavského ženského spolku; A., Nőegyleti közgyűlés s a ház-tartási tanfolyam megnyitása*. In *Rosznýói Híradó*, roč. 35, 4. februára 1912, č. 5, s. 2 -3.

49 Kurz viedla Judita Schwartzová, zúčastnilo sa ho 20 žien a záverečná skúška sa konala pod vedením Márie Stegmüllerovej. Vystavených bolo 634 kusov fliaš zaváranín, 24 škatúl rôznych sušených plodín, 17 škatúl kandizovaného ovocia, ďalej rôzne sirupy, likéry, atď. *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1913 – LIX. évről*. Rosznýó : nyomtatott Gömöri Zoltán könyvnyomdájában, 1914, s. 9.

ročinného ženského spolku. V auguste 1914 zorganizoval spolok ešte kurz opatrovania chorých a ranených, ktorý viedli lekári rožňavskej nemocnice Kósu-Schoppera.⁵⁰

Na mimoriadnom valnom zhromaždení 19. januára 1908 bol odsúhlasený návrh členov výboru, aby aktívni podporovatelia, členovia spolku – kráľovský radca Štefan Sulyovszky, vtedajší rožňavský biskup Ľudovít Balás, opátsky kanonik Gejza Marsó a dekan Július Terray⁵¹ boli vymenovaní za jeho čestných členov a bolo im odporučené delegáciou spolku, ktorá ich navštívila so žiadosťou členov výboru, aby čestné členstvo prijali.⁵² Ešte v roku 1906 bola jednomyseľne za čestnú členku spolku zvolená manželka podžupana Gemersko-malohontskej stolice Ladislava Bornemisu Irena Szontaghová.⁵³

Rožňavský dobročinný ženský spolok začal pravdepodobne od roku 1908 vydávať v miestnych tlačiarňach Hlásenie rožňavského dobročinného ženského spolku za príslušný rok. Hlásenia vychádzali vo forme brožúrky a obsahovali prepisy spolkových zápisníc z riadnych a mimoriadnych zasadnutí valného zhromaždenia, podrobné hlásenie o stave financií a zoznam členov aj finančných príspevkov od prispievateľov spolku.⁵⁴ V hlásení za roky 1908 – 1909 boli uverejnené dejiny starej mestskej škôlky, ktoré spracovala vtedajšia predsedníčka spolku Etelka Vargová.⁵⁵

50 Praktickú časť kurzu viedol Dr. Jozef Ruber a teoretickú vyučoval Dr. Ľudovít Auerbach v priestoroch Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia. Kurz ošetrovateľstva prebiehal v dvoch skupinách, v prvej skupine bolo 23 záujemcov a v druhej 21. *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1914 – LX. évről.* Rozsnyó : nyomatott Sajó Vidék könyvnyomdájában, 1914, s. 9.

51 Július Terray (16. novembra 1844, Mokrý Lúka – 15. augusta 1925, Rožňava), evanjelický kňaz, dekan. Študoval na Evanjelickom a. v. hlavnom gymnáziu v Rožňave a na univerzite v nemeckom Tübingene. V roku 1864 bol v Nyíregyháze vysvätený za kňaza. Od roku 1887 pôsobil vo funkcii dekana. TÖKÖLY, Gábor, 1999. *Ki kicsoda Rozsnyón.* Somorja : Méry Ratio, s. 371-372.

52 Anonymný autor. *A nőegylet rendkívüli közgyűlése.* In *Sajó Vidék*, roč. 11, 23. januára 1908, č. 4, s. 3; *A Rozsnyói Jótékony Nőegylet 1908 évi jelentése.* Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1908, s. 11.

53 Anonymný autor. *A rozsnyói jótékony nőegylet.* In *Rosnyói Híradó*, roč. 29, 25. novembra 1906, č. 47, s. 3.

54 *A Rozsnyói Jótékony Nőegylet 1907/1908 évi jelentése.* Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1908. 19 s.; *A Rozsnyói Jótékony Nőegylet évkönyve az 1908 – 1909-ik évről.* Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1909. 30 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1909 – 1910-ik évről.* Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1910. 20 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1910 – 1911. évről.* Rozsnyó : nyomatott a Sajó Vidék könyvnyomda betűivel, 1911. 27 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1912 – LVIII. évről.* Rozsnyó : nyomatott a Sajó Vidék könyvnyomda betűivel, 1913. 30 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1912 – LIX. évről.* Rozsnyó : nyomatott a Gömöri Zoltán könyvnyomdájában, 1914. 32 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1914 – LX. évről.* Rozsnyó : nyomatott Sajó Vidék könyvnyomdájában, 1914. 39 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1915 – LX. évről.* Rozsnyó : Gömöri Zoltán könyvnyomdája, 1916. 32 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1916 – LXI. évről.* Rozsnyó : nyomatott Gömöri Zoltán könyvnyomdájában, 1917. 29 s.; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1917 – LXII. évről.* Rozsnyó : nyomatott Gömöri Zoltán könyvnyomdájában, 1918. 24 s.

55 *A Rozsnyói Jótékony Nőegylet évkönyve az 1908 – 1909-ik évről.* Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1909, s. 17-20.

Tabuľka 1. *Funkcionári Rožňavského dobročinného ženského spolku v rokoch 1856 – 1922.*⁵⁶

Funkcia	Meno a priezvisko	Roky pôsobenia
Predsedníčky	Sziklayová	? – 1858
	Adela Kissová	1860 – 1872
	Kristonová	1872
	Vilma Czékusová	1873
	Helena Madarászová	1873 – 1877
	Leontína Schlosserová	1878 – 1896
	Henrieta Fábryová	1896 – 1900
	Ónodyová	1900 – 1905
	Etelka Vargová	1905 – 1922 (?)
Podpredsedníčky	Hajcsiová	? – 1879
	Feymannová	1879 – 1882
	Henrieta Fábryová	1882 – 1896
	Ónodyová	1896 – 1900
	Etelka Vargová	1900 – 1905
	Adela Bartholomaeideszová	1905 – 1918
Pokladníci/ pokladníčky	Eugen Farkas	1856 – 1863
	Dr. Jozef Pósch	1863 – 1873
	Imrich J. Markó	1873 – 1877
	Schefferová	1878 – 1890
	Schuberová	1890 – 1894
	Kalmárová	1894 – 1905
	Feymannová	1905 – 1914
	Póschová	1914 – 1922 (?)
Zapisovatelia	Eugen Farkas	1856 – 1863
	Pavol Abaffy, Edmund Kóváry, Dr. Jozef Pósch	1873 – 1877
	Július Bradács	1878 – 1882
	Dr. Dezider Pósch	1882 – 1884
	Jozef Mikulík	1884 – 1885
	Albert Schlosser	1885 – 1886
	Dr. Ignác Stromp	1886 – 1889
	Ján Törköly	1899 – 1909
	Gustáv Adamis	1909 – 1922 (?)

56 ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 1-4. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1878 – 1922*; VARGA-SCHEFFER, Etelka. *A rozsnyói jótékony nőegylet 50 éves történetének adatai*. Rozsnyó : Görbics és Bauer Könyvnyomda, 1906, s. 94-95.

Rožňavský dobročinný ženský spolok pokračoval počas prvej svetovej vojny naďalej vo svojej činnosti a v priestoroch tzv. útulku Františky zriadil pomocnú nemocnicu s 26 lôžkami.⁵⁷ Nemocnicu prevádzkoval do konca novembra 1915. Členky ženského spolku vypomáhali aj v ďalších nemocniciach v meste a organizovali finančné zbierky pre ranených a v roku 1917 napríklad zbierku bielizne. V tom istom roku zorganizovali aj ľudovú slávnosť, v rámci ktorej bolo bezplatne rozdávané mäso (250 – 300 g porcie).⁵⁸ Po skončení prvej svetovej vojny a vznikom Československej republiky v roku 1918 bola činnosť ženského spolku prerušená, nekonali sa zasadnutia, spolok sa držal v ústraní, aby nebol jeho majetok zrekvirovaný ako spolkom v iných mestách. Aj keď nevyvíjal aktívnu spolkovú činnosť, našli sa obyvatelia mesta, ktorí mu zasielali finančné prostriedky na udržiavanie detskej opatrovne a útulku Františky. Nová československá vláda vyzvala spolok, aby vykonal modifikáciu stanov v niektorých paragrafoch, v súlade s novými pomermi. Modifikácia stanov bola spolkom prerokovaná na mimoriadnom valnom zhromaždení 10. apríla 1921. Spolkové stanovy na novo prepracoval advokát Dr. Simon Tyroler a následne boli odoslané československej vláde na schválenie.⁵⁹

57 *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1914 – LX. évről.* Rozsnyó : nyomattott Sajó Vidék könyvnyomdájában, 1914, s. 7.

58 *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1915 – LX. évről.* Rozsnyó : Gömöri Zoltán könyvnyomdája, 1916, s. 7-8, 15; *A rozsnyói jótékony nőegylet évkönyve az 1917 – LXII. évről.* Rozsnyó : nyomattott Gömöri Zoltán könyvnyomdájában, 1918, s. 7.

59 Prerokované spolkové stanovy obsahovali 13 paragrafov a líšili sa od stanov z roku 1887 tým, že rokovacím jazykom zostala maďarčina aj napriek tomu, že Rožňava patrila do Československej republiky. Ďalšou zmenou bolo, že politizovanie bolo úplne vylúčené a členkou spolku sa mohla stať každá rožňavská žena a slečna, ktorá dovŕšila 18 rokov. Mesačné príspevky spolku boli zvýšené z 20 na 40 halierov a na získanie titulu zakladajúcej členky bolo potrebné uhradiť 100 korún. Na prijatie cudzích štátnych občanov do spolku bol potrebný súhlas čs. vlády. Spolok si nemohol zriadiť vlastnú pobočku. V zmysle nových stanov valné zhromaždenie spolku modifikovalo jeho stanovy, rozhodlo o jeho rozpustení a o naložení s jeho majetkom, avšak k tomu bol potrebný súhlas čs. vlády. Zvyšok stanov zostal nezmenený. ŠA v Košiciach, pob. Rožňava, fond Rožňavský dobročinný ženský spolok 1856 – 1922, inv. č. 1938, kniha č. 4. *Zápisnice rožňavského dobročinného ženského spolku z rokov 1910 – 1922.*

VZNIK A ČINNOSŤ PRVÝCH POLITICKÝCH ORGÁNOV NA UKRAJINE A SNAHY O VYHLÁSENIE AUTONÓMIE V ROKU 1917

Štefánia KOVÁČOVÁ

Abstract: *Establishment and operation of the first political authorities in Ukraine and the efforts of the declaration of autonomy in 1917.* After the overthrow of imperial power during the revolutionary events in February 1917, a massive process of national liberation movement in Ukraine has begun. The year 1917 was marked by the declaration of autonomy, the Ukrainian National Republic and formed the first government of the autonomous Ukrainian General Secretary. Important step was establishment of the political authority, which should prepare the cooperation of all Ukrainian political parties, organizations and associations. The first political body of Ukrainians became the Central Council of Ukraine. It was the first Ukrainian organization joining political parties, civil society organizations and institutions in the struggle for self-determination and the establishment of independent Ukraine. The first chairman of the Central Council of Ukraine has become an important representative of the Ukrainian national movement Mykhailo Hrushevsky.

Keywords: Autonomy. Independence. Ukrainian National Republic. Mykhailo Hrushevsky.

Zusammenfassung: *Gründung und Tätigkeit der ersten politischen Organe in der Ukraine und die Bemühungen um die Autonomieerklärung im Jahre 1917.* Nach dem Sturz der Zarenherrschaft während der revolutionären Ereignisse im Februar 1917 begann ein intensiver Prozess der nationalen Befreiungsbewegung auf dem Gebiet der Ukraine. Das Jahr 1917 stand im Zeichen der Autonomieerklärung der Ukrainischen Volksrepublik und der Formierung der ersten Regierung der autonomen Ukraine, des Generalsekretariats. Von großer Bedeutung war die Gründung eines politischen Organs, das den Weg für Zusammenarbeit aller politischen Parteien, Organisationen und Vereine in der Ukraine frei machen sollte. Zum ersten politischen Organ der Ukrainer wurde der Zentralrat der Ukraine (Rada). Der Zentralrat war die erste ukrainische Organisation, die politische Parteien, Bürgerorganisationen und Einrichtungen im Kampf für das Recht auf Selbstbestimmung und für die Gründung einer selbständigen Ukraine vereinigte. Zum ersten Präsidenten des ukrainischen Zentralrates wurde der bedeutende Vertreter der ukrainischen Nationalbewegung Mychajlo Hruševs'kyj gewählt.

Schlüsselwörter: Autonomie. Selbständigkeit. Die Ukrainische Volksrepublik. Mychajlo Hruševs'kyj.

Obdobie formovania samostatnosti Ukrajskej národnej republiky (Української Народної Республіки – UNR) v rokoch 1917 – 1921 patrilo medzi zlomové etapy ukrajinských dejín vo vývoji štátnosti. Politickí predstavitelia Ukrajiny sa v tomto období pokúsili získať pre Ukrajinu autonómiu a neskôr samostatnosť a vytvoriť

z nej zvrchovaný štát. Ukrajine, ktorá bola dovtedy súčasťou cárskeho Ruska, sa po roku 1917 podarilo na krátky čas získať nezávislosť a vyhlásiť UNR.

Dôležitou vo vývoji na Ukrajine bola revolúcia vo februári 1917, ktorá výrazne ovplyvnila politický vývoj a dianie na území bývalého cárskeho Ruska. Dňa 28. februára 1917 bol ustanovený dočasný výbor Štátnej dумы, z ktorého sa začala formovať Dočasná vláda v Rusku a Soviet petrohradských vojenských zástupcov. Cár Mikuláš II. odovzdal vládu svojmu bratovi veľkokniežatu Michailovi a abdikoval 2. marca 1917. Na druhý deň sa vzdal práva na trón aj veľkoknieža Michail. Panovanie Romanovcov v Rusku.¹

Informácie o páde cárskej vlády začali výrazne aktivovať ukrajinské politické osobnosti. Dňa 4. marca 1917 sa v Kyjeve zišli predstavitelia politických a občianskych organizácií na zasadnutí Rady spojených občianskych organizácií, na ktorom vytvorili výkonný výbor zložený z 12 členov. Členmi výboru sa stali piati Ukrajinci: barón Fedir Štejngel, ktorý zastupoval Zväz miest, sa stal predsedom výboru, Andrej Nikovskij bol zvolený za sekretára výboru, Sergej Jefremov zastupoval blok národných socialistov (ukrajinských, ruských a kaukazských), M. Palamarčuk za ukrajinských robotníkov a Mykola Porš za Kooperatívny zväz.² Tento výbor v prvých mesiacoch predstavoval najvyššiu revolučnú vládu v Kyjeve, až do začatia činnosti Ústrednej rady Ukrajiny (Українська Центральна Рада – ÚRU). V polovici marca 1917 sa uskutočnili voľby do Guberniálnej krajskej vlády, kde sa do Výkonného guberniálneho výboru dostali také osobnosti ukrajinského života ako boli: Mychajlo Hruševskij,³ Dmytro Dorošenko, Dmytro Antonovyč a ďalší.⁴

Začal sa vytvárať priestor pre vznik rôznych občianskych organizácií a politických strán. Medzi prvé politické strany, ktoré obnovili svoju činnosť patrili Ukrajinská sociálno-demokratická robotnícka strana (Українська соціал-демократична робітнича партія), Ukrajinská strana socialistov-revolucionárov (eseri) (Українська партія соціалістів революціонерів) a Ukrajinská radikálna demokratická strana (Українська демократично-радикальна партія). Na Ukrajine sa začali vytvárať Sovietske robotníckych a vojenských zástupcov.⁵ Národný a kultúrny život na Ukrajine začal napredovať. Periodiká, ktoré boli na začiatku vojny cárskou vládou zakázané, znova obnovili svoju činnosť. Jedným z prvých bol denník *Rada (Paďa)*, ktorý začal vychádzať pod názvom *Nová Rada (Нова Пада)*. Redaktorom sa stal Andrij Nikov-

1 ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha : NLN, 2008, s. 324-325.

2 DOROŠENKO, Dmytro. *Istoriija Ukrajiny. 1917 – 1918. Doba Centralnoji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 40-41.

3 Mychajlo Hruševskij (* 1866, † 1934), významný občiansky, štátny a politický predstaviteľ. Pôsobil ako profesor histórie na univerzite v Lvove. Bol členom Ukrajinskej národno-demokratickej strany. Pôsobil ako predseda ÚRU a bol prvým prezidentom samostatnej Ukrajiny. Po ukončení činnosti ÚRU sa stiahol z politického života. V roku 1919 odišiel do zahraničia. Na Ukrajinu sa vrátil v roku 1924 a začal pôsobiť v Národnej akadémii vied.

4 DOROŠENKO, D. *Istoriija Ukrajiny. 1917 – 1918. Doba Centralnoji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 41.

5 Sovietske robotníckych a vojenských zástupcov sa spočiatku vytvárali vo veľkých mestách a guberniálnych centrách. Do polovice roku 1917 vzniklo na Ukrajine vyše 250 sovietskych robotníckych zástupcov. VERŠIJUK, Vladyslav. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv*. Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 92.

skyj, ktorý stal na čele redakcie už pred prvou svetovou vojnou až do zákazu činnosti denníka cárskou administratívou. V prvom čísle, ktoré vyšlo 25. marca 1917 uverejnil M. Hruševskij článok Veľká vlna o situácii, v akej sa Ukrajina ocitla a vytýčil úlohy, ktoré bolo potrebné splniť pri nástupe revolúcie.⁶

Spoločnosť ukrajinských umiernených pokrokárov (Товаришество українських поступовців – SUUP), ktorá počas prvej svetovej vojny prezentovala záujmy ukrajinského národného hnutia v Rusku, zverejnila výzvu ukrajinskému obyvateľstvu. Vyzývala ho, aby sa podieľalo na šírení národného povedomia, ktoré sa malo prejavíť zakladaním škôl, vytváraním kultúrno-osvetových organizácií, vydávaním ukrajinskej tlače a kníh. Podľa predstaviteľov tejto spoločnosti mala kultúrno-osvetová činnosť do viesť Ukrajinu k vyhláseniu autonómie v rámci Ruskej republiky.⁷

Napriek aktivizácii chýbala ukrajinskému národnému hnutiu v začiatkoch revolúcie organizovanosť. Rôznorodosť foriem hnutia bolo potrebné zjednotiť. Proces národného zjednocovania bol dôležitou úlohou, ktorá stala pred predstaviteľmi ukrajinského národného hnutia. Predstavitelia rady SUUP sa spočiatku považovali za hlavný orgán národného hnutia na Ukrajine. Na podnet predstaviteľov socialistických organizácií Ivana Stešenka, Dmytra Antonovyča a Oleksandra Stepanenka sa členmi rady SUUP stali aj predstavitelia ďalších ukrajinských kultúrnych i politických organizácií. Vedenie rady SUUP súhlasilo s takýmto riešením. Dôvodom bolo zabrániť vzniku viacerých centier národného hnutia na Ukrajine. Spojením SUUP s ďalšími organizáciami sa ako nový politický orgán vytvorila ÚRU. Jej súčasťou sa stali predstavitelia ukrajinských sociálnych demokratov, zástupcovia vojenských a robotníckych organizácií, zástupcovia študentských organizácií, zástupcovia pravoslávneho duchovenstva mesta Kyjev, zástupcovia rôznych organizácií ako Ukrajinská vedecká spoločnosť, Spoločnosť ukrajinských technikov a agrónomov, Ukrajinská pedagogická spoločnosť a ďalšie.⁸ O vzniku organizácie bola informovaná aj širšia verejnosť. Dňa 5. marca 1917 vyšiel v periodiku *Kyjevská myseľ* (Київська думка) oznam, že 4. marca 1917 na početnom zhromaždení sa ukrajinské organizácie spojili a vytvorili ÚRU.

ÚRU bola politická inštitúcia, ktorá mala skonsolidovať ukrajinské revolučné politické sily, spojiť politické strany, občianske organizácie a postaviť sa do politického vedenia v krajine. Vytváranie tohto politického orgánu bolo sprevádzané ostrou polemikou medzi jednotlivými politikmi. Hlavným problémom sa stalo vytváranie štruktúry ÚRU. Podľa predstaviteľov SUUP mali tvoriť jadro ÚRU práve oni. Inú predstavu mali vodcovia sociálnej demokracie. Politik Dmytro Antonovyč navrhoval, aby bol sformovaný iný politický orgán, vo vedení ktorého by boli rovnomerne zastúpené rôzne politické, kooperatívne, občianske a spoločenské organizácie.⁹

6 HRUŠEVSKIJ, Mychajlo. Velyka chvyła. In *Ukrajinskyj istoryk*, 2002, vyp. 1-4, s. 152-153.

7 CHRYSŤJUK, Pavlo. *Zamytky i materijaly do istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1920*. Wien 1921, s. 14.

8 DOROŠENKO, D. *Istorija Ukrajiny. 1917 – 1918. Doba Centralnoji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 42.

9 Názor na presný dátum vzniku ÚRU nebol jednotný. Najčastejšie sa uvádzal 4. marec 1917, ktorý za oficiálny dátum považoval D. Dorošenko, podľa M. Hruševského bol ním

Pred ÚRU, ktorá sa mala stať orgánom reprezentujúcim celú ukrajinskú spoločnosť stala úloha vyhlásenia autonómie Ukrajiny v rámci Federatívnej demokratickej Ruskej republiky, v ktorej budú zabezpečené práva národnostných menšín žijúcich na území Ukrajiny. Rešpektujúc túto vôľu obyvateľstva sa ÚRU ako predstaviteľka organizácii a politických strán, ktoré v nej majú členstvo sa zaviazalo vykonať nariadenia prijaté na Národnom.¹⁰ Dôležitou úlohou pre predstaviteľov ÚRU bolo šíriť informovanosť medzi obyvateľstvom o vytvorení politického orgánu, ktorý mal byť reprezentantom ukrajinského národa v bývalom cárskom Rusku. Cieľom bolo informovať jednoduchého ukrajinského roľníka a obyvateľa o politických udalostiach a zmenách v krajine. Hlavným informačným kanálom v roku 1917 na Ukrajine boli najmä železničné stanice, kde prinášali správy ľudia prichádzajúci z Kyjeva. Boli to školení agitátori a inštruktori, ktorí prichádzali na vidiek a informovali o dianí v krajine. Na podnet ÚRU bola založená tlačová kancelária, ktorá zabezpečovala propagandu.¹¹

Z iniciatívy ÚRU začali v polovici marca 1917 prípravy na zvolanie Ukrajinského národného kongresu (Всеукраїнського Національного Конгресу), ktorý mal vytýčiť základnú líniu ukrajinskej politiky a potvrdiť pozíciu ÚRU ako vedúceho politického orgánu v krajine. Na kongres mohli vyslať svojich zástupcov všetky ukrajinské politické, kultúrne, občianske, profesijné a iné organizácie, ktoré presadzovali národno-teritoriálnu autonómiu Ukrajiny. Ukrajinský národný kongres sa uskutočnil 19. až 21. apríla 1917 v Kyjeve. Z celej Ukrajiny sa zišlo asi 900 delegátov, ktorí zastupovali rôzne vojenské, robotnícke, roľnícke, kultúrne, ekonomické organizácie a politické strany. Kyjev ako mesto, ktoré sa stalo centrom politických udalostí, zastupovalo približne 600 delegátov.¹² Na kongrese vystúpilo množstvo popredných predstaviteľov ukrajinského hnutia. Počas troch dní trvania odzneli referáty týkajúce sa dôležitých otázok formujúcej sa štátnosti Ukrajiny. Jednou z otázok, o ktorej sa diskutovalo bola otázka autonómia. M. Hruševskij na kongrese vyslovil presvedčenie, že všetky elementy ukrajinskej spoločnosti podporujú takú politickú platformu, ktorej základom sa stane národno-územná autonómia Ukrajiny v rámci Ruskej federatívnej republiky. Mala by sa budovať na demokratických princípoch spoločne so zabezpečením národných práv menšín.¹³ Ďalšími zúčastnenými boli zástupcovia Ukrajinskej sociálnej demokratickej strany, ktorí na kongrese predstavili

7. marec 1917. VERŠTJUK, Vladyslav. Ukrajinska centralna rada: period stanovlennja. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*, 2007, č. 2, s. 33.

10 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917 – 1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 30.

11 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ (Ústredný štátny archív vyšších orgánov vlády a samosprávy (CDAVOVU) Kyjev), fond 1115, Centralna rada Ukrajiny – kancelarija, opis 1, sprava 19, arkuš 95.

12 Tlačová kancelária mala zbierať informácie z tlače vydávanej ÚRU, poskytovať informácie tlači o činnosti ÚRU a ukrajinskému obyvateľstvu informácie o tlači a politicko-agitačnej literatúre. SKALSKYJ, Vitalij. Obraz Centralnoji rady u svidomosti selian na počatkovomu etapi ukrajinskoji revoluciji. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*, 2009, č. 2, s. 51.

13 Kongres prebiehal vo veľmi slávnostnej atmosfére. Jeho zvolanie sa stalo bez pochyby dôležitou udalosťou v ďalšom vývoji ukrajinského revolučného hnutia. Po prvýkrát v histórii ukrajinský národ vyjadril svoju politickú vôľu a ohlásil takýmto spôsobom svoju

politické postoje k smerovaniu Ukrajiny. Podľa nich územie a sloboda ukrajinského národa mali byť zabezpečené len v Ukrajine oslobodenej od cudzieho panovania. Hovorilo sa i o autonómii Ukrajiny vo federatívnom zväzku s inými národmi budúceho impéria Ruska.¹⁴

Dalšou otázkou, ktorou sa kongres zaoberal bola štruktúra a zloženie ÚRU. Vo formujúcom sa politickom živote Ukrajiny bolo nevyhnutné vytvoriť takýto politický orgán, ktorý mal pripraviť spoluprácu všetkých ukrajinských politických strán, organizácií a spolkov pre potreby existencie ukrajinského národa. ÚRU mala svojou činnosťou nahradiť Zväz oslobodenia Ukrajiny (Союз визволення України – ZOU), ktorý počas prvej svetovej vojny zastupoval záujmy všetkých Ukrajincov.¹⁵ Svoje miesto v ÚRU mali mať aj predstavitelia národných menšín na Ukrajine. Na kongrese bola zvolená časť vedenia ÚRU. Predsedom sa stal M. Hruševskij.¹⁶ Záver kongresu sa venoval nielen politicko-národným témam, ale aj sociálno-ekonomickým. Na podnet zástupcov roľníkov sa na kongrese ÚRU odporúčalo, aby sa od predstaviteľov dočasnej vlády v Rusku požadoval zákaz dlhodobého nájmu a predaja pôdy, lesov, prírodného bohatstva, fabrík a závodov.¹⁷

Ukrajinský národný kongres zvýšil prestíž ÚRU ako spoločnej reprezentantky národného hnutia. Na treťom všeobecnom zhromaždení ÚRU 9. mája 1917 sa rozhodlo o vyslaní delegácie do Petrohradu, kde mala predostrieť deklaráciu o uznaní

existenciu. M. Hruševskij, ktorý predsedal kongresu, ho nazval historickým. HUNČAK, Taras. *Ukrajina XX. stoliťja*. Kyjiv : Dnipro, 2005, s. 78.

- 14 Vystupujúci predstavili v referátoch rôzne témy: štátne právo a federatívne snahy Ukrajiny (D. Dorošenko); federalizmus a snahy demokratickej ruskej republiky (Oleksander Šulgin); práva národných menšín (Vitoľd Matuševskij, veľkú pozornosť venoval otázkam teritória); v ukrajinskom politickom prostredí prevládala myšlienka, aby hranice boli vyznačené na etnografickom princípe; autonómia Ukrajiny vo federatívnej republike (Mychajlo Tkačenko); spôsob vytvorenia autonómneho zriadenia na Ukrajine (Fedir Kryžanovskij); o teritóriu autonómnej Ukrajiny (Valentín Sadovskij); o zabezpečení práv národnostných menšín (Prokip Ponjatenko). DOROŠENKO, Dmytro. *Istoriija Ukrajiny. 1917–1918. Doba Centralnoji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 58.
- 15 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917 – 1921 rr*. Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 34.
- 16 FEDENKO, Panas. *Holovnyj otaman*. Mjunchen – London : Naše slovo, 1976, s. 19.
- 17 Po vytvorení ÚRU sa zmenila pozícia ZOU, ktorý prezentoval politické a národné snahy ukrajinského národa. Zo začiatku predstavitelia ZOU podporovali činnosť ÚRU. Po vyhlásení Štvrtého universalu 22. januára 1918, ktorým sa deklarovala samostatnosť Ukrajiny odmietli federalistické postoje. Podľa nich akákoľvek forma federácie Ukrajiny s Ruskom by nikdy nezmenila podstatu ukrajinsko-ruských vzťahov. Po podpísaní Brestlitovského mieru vedenie organizácie začalo uvažovať o ukončení činnosti. Dňa 31. marca 1918 Andrij Žuk a Vsevolod Kozlovskij pripravili návrh, na základe ktorého mala byť rozpustená organizácia. Návrh prijali členovia prezídia ZOU. Členovia organizácie považovali svoje politické ciele za splnené. Uskutočnenie hlavnej úlohy ZOU bolo potvrdené vyhlásením samostatnosti, potvrdením štátnosti a vytvorením ukrajinských politických orgánov. PATERA, I. *Sojuz vyzvolennja Ukrajiny: problemy deržavnosti i sobornosti*. Sojuz vyzvolennja Ukrajiny: problemy deržavnosti i sobornosti. Lviv : Instytut ukrajinoznavstva im. I. Krypjakevyča NAN Ukrajiny, 2000, s. 308.

práv ukrajinského národa na národno-územnú autonómiu.¹⁸ Dočasná vláda v Rusku dala deklaráciu posúdiť špeciálnej právnej porade, ktorá zasadala 30. mája 1917 pod vedením predstaviteľa strany kadetov Fiodora Kokoškina. Rozhodnutie, ktoré bolo prijaté na porade znelo, že Dočasná vláda v Rusku nie je kompetentná vyriešiť túto otázku a splniť požiadavky Ukrajincov.¹⁹

Vyhlásenie autonómie v krajine malo byť deklarované konkrétnymi dokumentmi. Osobitný význam mal Prvý universal (I Універсал), ktorý 10. júna 1917 vydala ÚRU. V texte adresovanom celému ukrajinskému národu, sa uvádzalo: „*Nech bude Ukrajina slobodnou. Neoddeľujúc sa od celého Ruska, neodtrhujúc sa od ruského štátu, nech ukrajinský národ na svojej zemi má právo riadiť sám svoj život. Nech poriadok a súlad na Ukrajine vykonáva celonárodné Ukrajinské zhromaždenie zvolené všetkými, priamym, rovným a tajným hlasovaním. Všetky zákony, ktoré budú povinné udržať poriadok u nás na Ukrajine, má právo vydávať len naše Ukrajinské zhromaždenie.*“²⁰

Okrem autonomistických koncepcií a koncepcií federatívneho usporiadania, niektoré politické sily na Ukrajine navrhovali koncepciu samostatnosti. Idea samostatnosti Ukrajiny sa objavovala už počas prvej svetovej vojny. Po revolúcii vo februári 1917 ju presadzovali predstavitelia Ukrajinskej národnej strany (Українська Національна Партія). Ďalšou politickou stranou presadzujúcou samostatnosť bola Ukrajinská demokratická roľnícka strana (Українська демократично-хліборобська партія), ktorej členovia navrhovali vyhlásenie autonómie a pretvorenie Ruska na federatívnu demokratickú republiku. Myšlienka samostatnosti na Ukrajine mala aj svojich odporcov. M. Hruševskij smerovanie k samostatnosti odmietol, lebo podľa neho sa toto smerovanie stretáva s odmietavým postojom Ukrajincov.²¹

Pred revolúciou vo februári 1917 prevažovala v ukrajinskom národnom hnutí koncepcia autonómie a federácie. V protiváhe ku samostatnosti po februári 1917 začala spôsobovať rozkol v niektorých politických stranách. Ukrajinskí eseri, ktorí boli jednou z troch najvplyvnejších strán, riešili otázky štátneho usporiadania na ustanovujúcom zjazde strany začiatkom apríla 1917. J. Majeuskij, ktorý vystúpil s referátom O autonómii a federácii vyhlásil, že federácia by mala byť voľným zväzom nezávislých národov, ktoré sa dobrovoľne zrieknu časti svojich práv vo federatívnom zriadení.²² Ponímanie federácie nebolo u eserov jednotné. Časť politikov federáciu stotožňovala so samostatnosťou. Ukrajinská sociálno-demokratická robotnícka strana prijala v apríli 1917 na celostraníckom zjazde rezolúciu, ktorá umožňovala čle-

18 CHRYŠTJUK, Pavlo. *Zamitky i materijaly do istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1920*. Wien 1921, s. 40.

19 CHRYŠTJUK, Pavlo. *Zamitky i materijaly do istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1920*. Wien 1921, s. 41.

20 VERŠTJUK, Vladyslav. Ukrajinska revoljucija: pošuky mižnacionalnoji harmoniji In *Nacionalnoje pytanija v Ukrajini XX – počatku XXI. st.*“ *istoryčni narysy*. Kyjiv : Cika-Centr, 2012, s. 115.

21 VERŠTJUK, Vladyslav. Ukrajinska revoljucija: pošuky mižnacionalnoji harmoniji. In *Nacionalnoje pytanija v Ukrajini XX – počatku XXI. st.*“ *istoryčni narysy*. Kyjiv : Cika-Centr, 2012, s. 115.

22 VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna I*. Kyjiv – Videň 1920, s. 219. (Preklady z ukrajinských zdrojov - autorka)

nom strany podporovať princíp federatívneho zriadenia, aj keď prioritou malo byť vyhlásenie autonómie.²³ Vo väčšine sa politické strany opierali o koncepciu federácie, ktorá bola rozpracovaná M. Hruševským. Ruská ríša sa mala pretransformovať na zväz slobodných národov, ktorého súčasťou mala byť Ukrajina. Na čele federácie mala byť federálna vláda a parlament. Na čele Ukrajiny mal byť snem so zákonodarnými funkciami a právomocami riešiť všetky záležitosti týkajúce sa Ukrajiny.²⁴

Dôležitým krokom v politickom živote Ukrajiny v roku 1917 bolo vytvorenie politického orgánu pod názvom Generálny sekretariát ÚRU.²⁵ Podľa slov M. Hruševského otázka vytvorenia „exekutívneho orgánu“ sa objavila už počas formovania Prvého universálu. Myšlienka vytvoriť takýto politický orgán sa zrodila v politickom prostredí Ukrajinskej strany socialistov revolucionárov. Samotný M. Hruševskij nepovažoval za potrebné vytvoriť taký politický orgán, pretože podľa jeho názoru túto funkciu mohla plniť ÚRU a jej orgány.²⁶ S iným argumentom vystúpil člen Ukrajinskej strany socialistov revolucionárov Alexander Šulgin, ktorý považoval ÚRU predovšetkým za národný politický orgán, a preto nemohol zastupovať záujmy všetkého obyvateľstva Ukrajiny. A naopak Generálny sekretariát mal byť politický orgán s pevnými funkciami (príprava autonómie Ukrajiny, návrh štatútu autonómie, vytváranie ukrajinského školstva, vyriešenie ekonomických otázok, ktorými sa ÚRU v tom období nezaoberala). Dňa 27. júna 1917 uznala ÚRU Generálny sekretariát za „najvyšší ľudový orgán ukrajinského národa a jeho najvyššiu vládu“.²⁷

Prvý Generálny sekretariát tvorilo osem generálnych sekretárov a jeden generálny pisár.²⁸ Pred novým politickým orgánom stala neľahká úloha riešiť problémy krajiny. Na riešení politických úloh sa mal podieľať aj výbor ÚRU. V tomto orgáne ÚRU bolo 40 osôb reprezentujúcich jednotlivé politické strany.²⁹ Na podnet M. Hru-

23 LJUBOVEC, Olena. *Ukrajinske partiji j polityčni alternatyvy 1917 – 1920*. Kyjiv : Osnova, 2006, s. 54-55.

24 LJUBOVEC, Olena. *Ukrajinske partiji j polityčni alternatyvy 1917 – 1920*. Kyjiv : Osnova, 2006, s. 55.

25 LJUBOVEC, Olena. *Ukrajinske partiji j polityčni alternatyvy 1917 – 1920*. Kyjiv : Osnova, 2006, s. 46-47.

26 LJUBOVEC, Olena. *Ukrajinske partiji j polityčni alternatyvy 1917 – 1920*. Kyjiv : Osnova, 2006, s. 49.

27 Generálny sekretariát ÚRU mal predstavovať orgán, ktorý zrealizuje tézy prijaté v Prvom universale. Vynnyčenko ako priamy účastník a člen zhromaždenia, hodnotil tento politický orgán takto: „Nebolo to ešte ministerstvo v pravom zmysle slova. Ústredná rada nechcela hlasito vykrikovať slová, aké nebolo možné ešte zrealizovať. Ale bola to rada ministrov pre ukrajinskú, svedomitú, organizovanú demokraciu. Bola to vláda pre tých, ktorí načúvali zákonom ducha a nie fyzickej sily. Bola to ideálna vláda, predobraz tých vlád, ktoré kedysi mali v sebe ľudskosť a zbavili sa všetkých prostriedkov násilia a hrubého zločinného postoja.“ Bližšie: VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna I*. Kyjiv – Videň 1920, s. 226.

28 KUDLAJ, Oleksandra. Stvorennja ta dijalništ Heneraľnoho sekretariatu peršoho skladu (červen – lypeň 1917 rr.) In *Problemy vyvočennja istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921*. Kyjiv : Instytut istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 2002, s. 78.

29 KUDLAJ, Oleksandra. Stvorennja ta dijalništ Heneraľnoho sekretariatu peršoho skladu (červen – lypeň 1917 rr.) In *Problemy vyvočennja istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921*. Kyjiv : Instytut istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 2002, s. 79.

ševského bol Výbor ÚRU premenovaný na Malú radu.³⁰ Začiatkom júla 1917 bolo prezídium Malej rady doplnené ešte o 18 osôb, ktoré zastupovali národnostné menšiny na Ukrajine. Na zasadnutí ÚRU 5. – 6. júla 1917 prerokovali otázky týkajúce sa vymedzenia funkcií Malej rady a Generálneho sekretariátu. Výsledkom bolo prijatie rozhodnutia, že predstavitelia Generálneho sekretariátu nemajú právo rozhodujúceho hlasu na zasadaniach Malej rady.³¹

Na vývoj politických udalostí na Ukrajine reagovala aj Dočasná vláda v Rusku. Vyzývala Ukrajincov, aby nerozbíjali spoločnú vlasť a nerobili rozkol v armáde. Neakceptovanie týchto výziev prinútilo Dočasnú vládu v Rusku začať rokovania s predstaviteľmi ÚRU. Dňa 29. júna 1917 pricestovala do Kyjeva delegácia Dočasnej vlády v tomto zložení: Alexander Kerenskij – predseda Dočasnej vlády Ruska, Michail Tereščenko – minister zahraničných záležitostí a Irakli Cereteli – minister vnútra. Na stretnutí bola prerokovaná aj otázka postavenia Ukrajiny do zvolania Ústavodarného zhromaždenia. Podľa dohody sa Ukrajina mala „pripravovať na autonómne zriadenie“.³²

Dočasná vláda v Rusku, po počiatočných odmietaniach novej ukrajinskej vlády, uznala Generálny sekretariát za „predstaviteľa vyššej krajinskej vlády,“ čo bolo potvrdené Druhým universalom dňa 3. júla 1917. V tomto dokumente ÚRU vyhlásila, že spoločne s inými národmi Ruska sa bude podieľať na vytváraní demokratického života v Rusku. Zároveň ÚRU mala byť doplnená predstaviteľmi ostatných národností žijúcich na území Ukrajiny: *„Ústredná rada Ukrajiny zvolená ukrajinským národom cez ich revolučné organizácie sa zaväzuje spravodlivo doplniť svoje zloženie predstaviteľmi ostatných národov žijúcich na Ukrajine. Vtedy sa stane jediným najvyšším orgánom revolučnej demokracie na Ukrajine, ktorý bude presadzovať záujmy všetkého obyvateľstva našej krajiny. Doplnená Ústredná rada vytvorí zo svojho zloženia nový zodpovedný orgán – Ge-*

30 Prvý úrad ukrajinskej vlády sa skladal z týchto členov: 1) predsedom Generálneho sekretariátu a zároveň sekretárom vnútorných záležitostí sa stal V. Vynnyčenko 2) generálnym pisárom bol Pavlo Chrystjuk 3) generálnym sekretárom financií sa stal Chrystofor Baranovskij 4) generálnym sekretárom pre zahraničné záležitosti sa stal Sergej Jefremov 5) generálnym sekretárom pre vojenské záležitosti bol Simon Petľura 6) generálnym sekretárom súdnictva bol Valentín Sadovskij 8) generálnym sekretárom školstva sa stal Ivan Stešenko 9) generálnym sekretárom pre potravinárske záležitosti bol menovaný Mykola Stasjuk. Z vymenovaných sekretárov formujúcej sa autonómnej vlády boli piati členmi Ukrajinskej sociálnej demokratickej robotníckej strany (Vynnyčenko, Petľura, Martos, Sadovskij a Stešenko), dvaja sekretári boli členmi Ukrajinskej strany socialistov revolucionárov (Chrystjuk a Stasjuk), jeden patrili do Zväzu ukrajinských autonomistov - federalistov (Jefremov) a jeden neustranícky zástupca (Baranovskij). Bližšie: DOROŠENKO, Dmytro. *Istoriija Ukrajiny. 1917 – 1918. Doba Centralnoji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 95-96.

31 Do náplne Výboru ÚRU patrilo zvolávanie pravidelných a mimoriadnych schôdz, príprava materiálov na tieto schôdze, posilňovať zloženie Generálneho sekretariátu počas prestávky na schôdzi, podieľať sa riešení všetkých záležitostí, ktoré patrili do kompetencie ÚRU. CDAVOVU Kyjev, fond 1115, Centrálna rada Ukrajiny – kancelária, opis 1, sprava 1, arkuš 6.

32 Mala rada bol orgánom ÚRU, ktorý vykonával činnosť medzi plenárnymi zasadnutiami ÚRU. Spočiatku fungoval ako výkonný výbor ÚRU. V apríli 1917 oficiálne zmenil svoj názov na Malú radu.

nerálny sekretariát, ktorý bude potvrdený Dočasnou vládou ako nositeľ najvyššej krajinkej vlády Dočasnej vlády na Ukrajine.“³³

Ukrajinská vláda pripravovala návrhy autonómneho zriadenia v krajine. Na zasadaní ÚRU 24. júla 1917 bolo prijaté rozhodnutie o vytvorení komisie, ktorá pripraví štatút autonómie. Štatút autonómie Ukrajiny mal byť formovaný s ohľadom na národnosti žijúce na území Ukrajiny. V samotnej komisii mali mať zastúpenie predstavitelia národností, ktorých počet nebol menší ako jedno percento obyvateľstva. Všetky národnosti, ktorých počet bol nižší ako jedno percento mali právo vyslať delegáta ako svojho zástupcu v komisii.³⁴

Ukrajinské autonómne snahy neboli v Rusku prijímané pozitívne, no napriek tomu Dočasná vláda v Rusku odsúhlasila *Dočasnú inštrukciu Generálneho sekretariátu dočasnej vlády Ukrajiny* dňa 4. augusta 1917. Zaoberala sa kompetenciami a vymedzením územia, na ktorom mala uplatniť svoje právomoci ÚRU a vláda Generálneho sekretariátu. V dokumente sa určovalo aké záležitosti krajiny budú mať na starosti generálni sekretári. Okrem toho bola zriadená funkcia generálneho kontrolóra, ktorý mal byť prítomný na zasadaniach Generálneho sekretariátu s právom rozhodujúceho hlasu. Najmenej štyria generálni sekretári mali byť zástupcami menšín. Povinnosťou Generálneho sekretariátu bolo predkladať Dočasnej vláde v Rusku projekty, ktoré sa týkali života v krajine a jeho spravovania.³⁵ Dočasná inštrukcia vymedzovala teritórium autonómnej Ukrajiny z požadovaných deväť len na päť gubernií: Volyňskej, Podiľskej, Kyjevskej, Poltavskej a Černihivskej.³⁶ ÚRU považovala tento dokument za protikladný k tomu, čo bolo vládou Ruska prisľúbené na spoločných rokovaníach, aby Ukrajina mohla prejsť na autonómne zriadenie, pripraviť Ukrajinské ústavodarné zhromaždenie a Celoruské ústavodarné zhromaždenie.³⁷

Dokument vyvolal u niektorých politických predstaviteľov Ukrajiny nesúhlas. M. Hruševskij to označil za pokus pretvoriť ÚRU na „nelegálnu organizáciu“. Predstavitelia ukrajinskej sociálnej demokracie navrhovali odsúdiť snahy Dočasnej vlády v Rusku ako nedemokratické, imperialistické, ale zároveň nechať si priestor na dosiahnutie možného kompromisu. Volodymyr Vynnyčenko kriticky poznamenal, že Generálny sekretariát bol nazvaný nie „Generálnym sekretariátom Ústrednej rady, nie Ukrajiny, ale dočasnej vlády.“³⁸ Tento politický orgán sa mal stať orgánom dočas-

33 KUDLAJ, Oleksandra. Stvorennja ta dijalnist Heneraľnoho sekretariatu peršoho skladu (červen – lypeň 1917 rr.) In *Problemy vyvočennja istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921*. Kyjiv : Instytut istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 2002, s. 80.

34 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvoolni zmahannja 1917 – 1921 rr*. Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 55.

35 VERSTJUK, Vladyslav a kol. Druhij universal Centralnoji rady č. d. 64. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom 1*. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 164.

36 V zložení komisie sa nachádzali 1 Tatár, 1 Moldavec, 1 Čech, 1 Grék, 1 Bulhar, 2 Rusi, 2 Nemci, 2 Poliaci, 2 Bielorusi, 8 Židia a 29 Ukrajincov. CDAVOVU Kyjev, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny – kancelárja, opis 1, sprava 1, arkuš 3.

37 VERSTJUK, Vladyslav a kol. Tymčasova instrukcija Heneraľnomu sekretariatu Tymčasovoho urjadu na Ukrajinі č. d. 87. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom 1*. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 214.

38 VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna I*. Kyjiv – Videň 1920, s. 318.

nej vlády na Ukrajine a ÚRU mala byť už len akýmsi poradným orgánom. Mohla síce rokovať o projektoch, ktoré boli predložené Generálnym sekretariátom, ale len Dočasná vláda v Rusku mala mať právo predkladané projekty ukrajinskou autonómnou vládou prijať alebo zamietnuť. Z kompetencií Generálneho sekretariátu boli vyňaté vojenské záležitosti, doprava, medzinárodné vzťahy, záležitosti týkajúce sa potravín, pôšt a telegrafu.³⁹

ÚRU 9. augusta 1917 vydala reakciu na spomínanú Dočasnú inštrukciu. Podľa nej ruská vláda je plná nedôvery k celej demokracii na Ukrajine, imperialistických myšlienok ruskej buržoázie voči Ukrajine. Takisto oslabovala pozíciu Generálneho sekretariátu ako vlády. V rámci zachovania vzájomných dobrých vzťahov medzi Ukrajinou a Ruskom bolo potrebné v čo najkratšej dobe, nájsť prostriedky na zavedenie takých noriem, vyplývajúcich z dohody 3. júla, ktoré uchovávajú vzájomné kontakty medzi Dočasnou vládou v Rusku a Ústrednou radou Ukrajiny a Generálnym sekretariátom.⁴⁰

Na začiatku augusta 1917 došlo k zmene vo vedení Generálneho sekretariátu. Jeho predseda V. Vynnyčenko podal demisiu a na jeho miesto bol navrhnutý D. Dorošenko, ktorý mal vymenovať nových ministrov. D. Dorošenko patril medzi ukrajinských politikov pozitívne vnímaných ruskou vládou. Predstavitelia Dočasnej vlády v Rusku zastávali názor, že autonómia Ukrajiny môže byť vyhlásená iba Celoruským ústavodarným zhromaždením. Formálne vyhlásenie autonómie Ukrajiny ÚRU nepokladali za možné. D. Dorošenko 18. augusta 1917 odstúpil z postu predsedu Generálneho sekretariátu. Dňa 21. augusta 1917 Malá rada vymenovala novú vládu Generálneho sekretariátu znova na čele s V. Vynnyčekom.⁴¹

Vzťahy medzi ukrajinskou autonómnou vládou a Dočasnou vládou Ruska rozdeľoval aj postoj k zvolaniu Celoukrajinského ústavodarného zhromaždenia. Ukrajinskí eseri pôsobiaci v ÚRU podali návrh na prípravu zvolania ústavodarného zhromaždenia. Predstavitel tejto strany Dmytro Isajevyč vyhlásil, že ukrajinský národ má právo na sebaurčenie a najlepší spôsob ako to vyjadriť je zvolanie ústavodarného zhromaždenia.⁴² Navrhol pripraviť zvolanie Ukrajinského národného zhromaždenia, ktorým mala byť poverená ÚRU a Generálny sekretariát. Člen ÚRU Mychajlo Jeremijiv vystúpil s tým, že vôľa ukrajinského národa je suverénnou a tá bude najlepšie reprezentovaná práve Ukrajinským ústavodarným zhromaždením.⁴³ Ich vystúpenia mali široký ohlas medzi členmi Malej rady a v Generálnom sekretariáte. Dočasná vláda v Rusku ich návrh považovala za protištátny krok.⁴⁴

39 VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna I.* Kyjiv – Videň 1920, s. 319.

40 CDAVOVU Kyjev, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny – kancelária, opis 1, sprava 19, arkuš 14.

41 CDAVOVU Kyjev, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny – kancelária, opis 1, sprava 19, arkuš 24.

42 KUDLAJ, Oleksandra. Dijaľniš Narodnoho ministerstva vnutrišnych sprav UNR. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*, 2005, č. 2, s. 94.

43 KUDLAJ, Oleksandra. Dijaľniš Narodnoho ministerstva vnutrišnych sprav UNR. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*, 2005, č. 2, s. 94-95.

44 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917 – 1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 57.

Na zasadaní Malej rady 21. augusta 1917 člen Židovskej spojenej sociálnej strany (Еврейська Об'єднана Соціалістична Партія) Mojsej Zilberfarb podal návrh na vytvorenie dvoch komisií k príprave zvolania ústavodarného zhromaždenia. Prvou bola právna komisia, ktorá mala vymedziť kompetencie Ukrajinského ústavodarného zhromaždenia. Druhá komisia sa mala podieľať na zrealizovaní zhromaždenia. Plán vytvoriť dve komisie sa nakoniec neuskutočnil. Koncom augusta 1917 bolo vybraných sedem osôb, ktoré sa stali členmi komisie.⁴⁵

Obdobie, v ktorom sa na území Ukrajiny formovali prvé pokusy a vytvorení vlastnej štátnosti, bolo časom prvej svetovej vojny. Nastoliť mier v krajine sa stalo jednou z priorít ukrajinských politikov. Predstavitelia ukrajinských eserov požadovali zmenu vlády, ukončenie vojny, podpísanie mierovej dohody, konfiškáciu statkárskej pôdy, ktorá mala byť odovzdaná do rúk pracujúceho národa. S ostrou kritikou Dočasnej vlády v Rusku vystúpil ukrajinský sociálny demokrat Mykola Porš. Požadoval rozšírenie právomocí a kompetencií Generálneho sekretariátu na celé teritórium Ukrajiny.⁴⁶

Dňa 13. septembra 1917 vystúpil V. Vynnyčenko na zasadaní Generálneho sekretariátu s tým, že je nevyhnutné rozšíriť právomoci sekretariátu aj napriek existujúcim obmedzeniam. Bolo prijaté uznesenie o vytvorení päťčlennej komisie, ktorá mala vypracovať návrh novej inštrukcie, respektíve nového štatútu ukrajinskej vlády.⁴⁷ Generálny sekretariát 29. septembra 1917 prijal rezolúciu, v ktorej sa proklamovalo vypracovanie nového autonómneho štatútu, ktorý mal byť predložený Ukrajinskému a Celoruskému ústavodarnému zhromaždeniu. Prvou podmienkou budúcej štátnosti Ukrajiny malo byť zjednotenie ukrajinskej krajiny a národa do autonómneho celku.⁴⁸

V prvej polovici septembra 1917 sa z iniciatívy ÚRU konal zjazd predstaviteľov národov žijúcich v Rusku. Cieľom zjazdu mala byť spolupráca všetkých národností Ruska v boji za autonómno-federatívne usporiadanie Ruskej republiky a za spoluprácu Ukrajincov s inými národnosťami na týchto princípoch.⁴⁹ Zjazd národov autonomistov – federalistov, ako sa oficiálne nazýval, sa uskutočnil 8. – 15. septembra 1917. Predstavitelia ÚRU spočiatku chceli, aby sa zjazd uskutočnil v Moskve ale-

45 V komisii boli: Oleksander Sevrjuk za Ukrajinskú stranu socialistov revolucionárov, Mykola Kovaľskij za Ukrajinskú sociálnu demokratickú robotnícku stranu, Mykola Chotovyc'kyj za ukrajinských pracujúcich, Serhij Panočini za ukrajinských národných revolucionárov, Oleksander Zolotarov za židovský Bund, Mojša Hutman za Židovskú socialistickú robotnícku stranu a Mychajlo Korčynskij za Ukrajinskú stranu socialistov federalistov. KUDLAJ, Oleksandra. Dijaľnist Narodnoho ministerstva vnutrišnych sprav UNR. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*, 2005, č. 2, s. 95.

46 SMOLIJ, Valerij a kol. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv*. Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 187-188.

47 SMOLIJ, Valerij a kol. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv*. Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 188.

48 VERSTJUK, Vladyslav. Deklaracija Heneraľnoho sekretariatu Ukrajiny č. d. 143. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach . Tom 1*. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 323.

49 HOLOVČENKO, Volodymyr – SOLDATENKO, Valerij. *Ukrajinske pytannja v roky peršoji svitovoji vijny*. Kyjiv : Parlamentske vydavnyctvo, 2009, s. 188.

bo Petrohrade, ale nakoniec bolo rozhodnuté uskutočniť stretnutie národov Ruska v Kyjeve. Zjazd otvoril M. Hruševskij, ktorý delegátom pripomenul rozvoj federalistickej idey a potvrdil, že ukrajinský národ nemieni od tohto hesla odstúpiť.⁵⁰ Dňa 15. septembra 1917 bola prijatá rezolúcia, ktorej základnou ideou malo byť Rusko ako federatívna demokratická republika.⁵¹ V uznesení zjazdu O federatívnom zriadení ruského štátu sa zdôrazňovala hlavná úloha demokracie, ktorá mala byť naplnená širokou účasťou občanov v štátnom živote a na jeho potvrdení zákonodarným spôsobom. Malo to byť dosiahnuté len federatívnym usporiadaním štátu. Pre Rusko, ktoré bolo krajinou mnohých národností s rozdielnou kultúrou, jedinou možnosťou usporiadania mala byť federácia, na národných základoch.⁵²

Problémy, ktoré stali pred vládou Ukrajiny sa netýkali len formovania štátnosti a nezhôd s ruskou vládou. Po celom území bývalého cárskeho Ruska, územie Ukrajiny nevynímajúc, sa šírila nepokoj a anarchia. Obyvateľstvo bolo vystavené rabovaniu rozpadávajúcej sa cárskej armády. Ťažkú situáciu v krajine opísal predseda Generálneho sekretariátu V. Vynnyčenko: „*Ekonomický život rozkradnutý vojnou na Ukrajině padol. Prízrak hladu už chodil po Rusku a dýchal chladom na niektoré časti ukrajinských gubernií, susediacich s Ruskom. Dane nikto neplatil. Obyvateľstvo necítilo žiadnu úctu k vláde [...], z frontu sa šírili masy dezertérov. Zmučení a zúriaci nad svojimi strastami v pekle bojiska sa stali strašnou temnou silou, ktorá išla po krajine.*“⁵³ Vnútropolitický vývoj krajiny zhoršovala aj situácia na fronte. Armáda, ktorá mala byť oporou ruského štátu sa stala nástrojom vnútornej politiky jednotlivých politických strán a postrachom civilného obyvateľstva. Vojaci sa ocitli pod vplyvom krajných lavicových strán, prevažne bolševikov, ktorí šíрили medzi vojakmi heslá, v protiklade k tomu, čo od nich vyžadovala vláda alebo vojenské velenie. Bolševici presadzovali potrebu uzavretia mieru a vláda a velenie naopak pokračovať vo vojenských operáciách.⁵⁴

Generálny sekretariát pod Vynnyčenkovým vedením vystúpil 10. októbra 1917 s deklaráciou, v ktorej základné úlohy podriadil myšlienke zjednotenia ukrajinskej krajiny do autonómneho celku.⁵⁵ Programová deklarácia obsahovala aj ďalšie požiadavky. Išlo predovšetkým o ekonomické, finančné a kultúrne požiadavky, ktoré si ÚRU dala za cieľ zrealizovať. Mal byť založený ekonomický výbor, aby reguloval priemysel, obchod, záležitosti zásobovania a rozdeľovania potravín, surovín a paliva. Spolu s tým mala byť pripravená decentralizácia spoločných štátnych a špeciálne ukrajinských financií, rozpočet Ukrajiny a vyššie zdanenie majetnejších vrstiev obyvateľstva vo forme progresívnej dane z majetku a dane z nezvyčajného nárast

50 HOLOVČENKO, Volodymyr – SOLDATENKO, Valerij. *Ukrajinske pytannja v roky peršoji svitovoji vijny*. Kyjiv : Parlamentske vydavnyctvo, 2009, s. 118.

51 HOLOVČENKO, Volodymyr – SOLDATENKO, Valerij. *Ukrajinske pytannja v roky peršoji svitovoji vijny*. Kyjiv : Parlamentske vydavnyctvo, 2009, s. 119.

52 VERSTJUK, Vladyslav a kol. *Postanovy zjazdu narodiv, č. d. 127. In Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach . Tom 1.* Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 308.

53 VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna II.* Kyjiv – Videň 1920, s. 50.

54 DOROŠENKO, Dmytro. *Istoriya Ukrajiny. 1917 – 1918. Doba Centralnoji rady.* Užhorod : Svoboda, 1932, s. 141.

55 DOROŠENKO, Dmytro. *Istoriya Ukrajiny. 1917 – 1918. Doba Centralnoji rady.* Užhorod : Svoboda, 1932, s. 147.

jeho hodnoty. Pozornosť sa venovala aj agrárnej reforme, ktorá bola páľčivým problémom Ukrajiny. Jej základom malo byť právo pracujúcich na Ukrajine na pôdu, ktorú obhospodarujú.⁵⁶

V napätej vnútropolitckej situácii sa 20. – 29. októbra 1917 v Kyjeve uskutočnil tretí Celoukrajinský vojenský zjazd, s účasťou 965 delegátov. Na zjazde vystúpil M. Hruševskij, ktorý poukázal na to, že v najbližšom čase bude potrebné pripraviť vytvorenie ukrajinského štátu vyhlásením Ukrajinskej národnej republiky.⁵⁷ V. Vynnyčenko prítomným oznámil, že Generálny sekretariát neodstúpi od deklarácie vyhlásenej 29. septembra 1917, v ktorej požadovali nezávislú ukrajinskú vládu a zvolanie Celoukrajinského ústavodarného zhromaždenia.

V októbri 1917 došlo k boľševickému prevratu v Petrohrade, ktorý zasiahol a ovplyvnil aj vývoj na Ukrajine. Nová situácia podnietila vytvorenie Krajinského výboru na ochranu revolúcie na Ukrajine,⁵⁸ ktorému mali byť podriadené všetky orgány vlády na Ukrajine. Výbor mal byť podriadený ÚRU, ktorá odsúhlasila vytvorenie revolučného Výboru pre ochranu revolúcie na Ukrajine. Na celom území Ukrajiny mal Výbor disponovať všetkými silami revolučnej demokracie, jemu sa podriadila ochrana revolúcie a všetky orgány vlády vo vyznačených oblastiach. Výbor sa zodpovedal Ústrednej rade Ukrajiny.⁵⁹ Vedenie ÚRU, v súvislosti s boľševickou revolúciou v Petrohrade, vydalo rezolúciu a výzvu 26. októbra 1917 obyvateľom autonómnej Ukrajiny pod názvom Všetkým občanom Ukrajiny.⁶⁰ V rezolúcii predstavitelia ÚRU odmietli podporiť nepokoje v Petrohrade a vyhlasovali snahu udržať v krajine poriadok a zabrániť šíriacim sa nepokojom. Ďalej proklamovali, že vláda v krajine má byť v rukách „celej revolučnej demokracie“ a nielen v rukách

56 Zároveň bol podaný návrh na založenie ukrajinskej národnej banky. Generálny sekretariát mal presadzovať záujmy hospodárskeho rozvoja a upevňovať vplyv zmierovacích inštitúcií a pomáhať stanoviť kolektívne požiadavky. Ďalšie navrhované body sa týkali fungovania školstva. Školy mali byť budované na demokratických a národných princípoch. Mali sa vytvoriť podmienky organizovania kurzov pre učiteľov. Pozornosť sa venovala vytvoreniu Ukrajinskej pedagogickej akadémie v Kyjeve, národných univerzít a mimoškolskej činnosti. V deklarácii si miesto našla aj potreba zriadenia Generálneho sekretariátu pre záležitosti potravinárstva, ciest, pôšt a telegrafu, súdnictva a vojenstva. A zároveň dôležitým malo byť rozšírenie práv autonómnej Ukrajiny na celé jej územie. DOROŠENKO, Dmytro. *Istoriija Ukrajiny. 1917 – 1918. Doba Centralnoji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 147.

57 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvoly zmahannja 1917 – 1921 rr*. Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 61.

58 Krajský výbor na ochranu revolúcie na Ukrajine bol založený 25. októbra 1917 na spoločnom zasadnutí Malej rady s predstaviteľmi Ukrajinského generálneho vojenského výboru, Celoukrajinského a Kyjevského Sovietu robotníckych zástupcov, predstaviteľmi železničiarov a inými organizáciami. V tejto organizácii boli aj predstavitelia ruských a židovských politických organizácií. RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvoly zmahannja 1917 – 1921 rr*. Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 61.

59 VERSTJUK, Vladyslav. Povidomlennja pro stvorennja Krajovoho komitetu ochorony revoluciji v Ukrajinі, č. d. 163. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom 1*. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 359.

60 KUDLAJ, Oleksandra. Dijaľništ Narodnoho ministerstva vnutrišnych sprav UNR. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*, 2005, č. 2, s. 100.

Sovietov vojenských a robotníckych zástupcov, ktorí predstavovali iba časť revolučnej demokracie.⁶¹ Na protest proti vydaniu rezolúcie ukrajinskí bolševici, ktorí boli členmi Malej rady, ohlásili ukončenie pôsobenia v nej. Predstaviteľ ukrajinských bolševikov Jurij Piatakov označil rezolúciu za „úder nožom do chrbta revolúcie.“⁶² Bolševici pôsobiaci v Kyjeve vyzývali k povstaniu a k prebratiu vlády na Ukrajinu. Svoje zastúpenie mali aj v Krajinskom výbore na ochranu revolúcie na Ukrajinu. Spôsobovala to nespokojnosť vo vedení Kyjevského vojenského okruhu, ktorý reprezentoval záujmy Dočasnej vlády v Rusku.

V dôsledku napätej politickej situácie sa v Ukrajine začali formovať tri rôzne politické tábory. Prvý tábor predstavovala ÚRU ako centrum ukrajinských demokratických síl. Druhú politickú skupinu predstavovalo vedenie Kyjevského vojenského okruhu, ktoré sympatizovalo s Dočasnou vládou v Rusku. Tretí blok tvorili soviety robotníckych zástupcov ako centrum formujúceho sa bolševického vplyvu. Ozbromený konflikt medzi predstaviteľmi sovietskej robotníckej zástupcov a Kyjevským vojenským okruhom spôsobil posilnenie ÚRU.⁶³ V súvislosti s politickou situáciou v krajine sa predstavitelia ÚRU rozhodli rozšíriť kompetencie vlády Generálneho sekretariátu na celé územie Ukrajiny. Vláda mala byť rozšírená na oblasti, kde väčšinu tvorilo ukrajinské obyvateľstvo: Chersonskú, Jekaterynoslavskú, Charkovskú, Materykovú Tavrijskú, Cholmskú, časť Kurskej a Voronežskej.⁶⁴

ÚRU v danej situácii predstavovala najorganizovanejšiu politickú silu a snažila sa posilniť vplyv Generálneho sekretariátu. Na siedmej všeobecnej schôdzi ÚRU vystúpil V. Vynnyčenko a informoval prítomných, že vzhľadom na politickú situáciu v Rusku, Generálny sekretariát rozšíril svoje kompetencie vo vojenských, potravinárskych a dopravných záležitostiach. M. Hruševskij navrhol ústavu Ukrajiny, podľa ktorej sa Ukrajina stane časťou Ruskej federatívnej republiky.⁶⁵ Dňa 6. novembra 1917 bolo Generálnym sekretariátom pripravené znenie Tretieho universalu. Na zasadnutí Malej rady 7. novembra 1917 M. Hruševskij v súvislosti s politickou situáciou v krajine vyhlásil neodkladnú potrebu vytvorenia UNR a prečítal text Tretieho universalu, ktorý deklaroval zriadenie ukrajinského štátu. Z prítomných 47 členov Malej rady hlasovalo za Tretí universal 42 politikov.⁶⁶

61 VERSTJUK, Vladyslav. *Materialy nadzvyčajneho zasidannja Maloji rady*, č. d. 165. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom 1*. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 363.

62 SMOLIJ, Valerij a kol. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv*. Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 200.

63 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917 – 1921 rr*. Kyjiv : Alternatyvy, 1999, 62.

64 CDAVOVU Kyjev, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny – kancelárija, opis 1, sprava 1, arkuš 33.

65 SMOLIJ, Valerij a kol. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv*. Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 202.

66 Proti nebol nikto. Hlasovania sa zdržalo päť politikov: Kononenko a Balabanov za menševikov, Sklovskij a Saradžev za ruských eserov a Rudninskij za Poľské demokratické ústredie. VERSTJUK, Vladyslav. *Materialy zasidannja Maloji rady*, č. d. 186. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom 1*. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 397.

Dňa 7. novembra 1917 ÚRU oficiálne vyhlásila UNR Tretím universalom: „Oddnes sa Ukrajina stane Ukrajinskou národnou republikou. Neoddeľujúc sa od Ruskej republiky a zachovávajúc jednotu, tvrdo sa postavíme na našej zemi, aby sme našimi silami pomohli celému Rusku, aby sa celá Ruská republika stala federáciou rovných a slobodných národov.“⁶⁷ ÚRU sa zaväzovala zachovať demokratické práva všetkých národností žijúcich na Ukrajine: „Ukrajinský národ sám dlhé roky bojoval za svoju národnosť svojbytnosť a teraz ju dosiahol, preto bude tvrdo ochraňovať rozvoj všetkých národností žijúcich na Ukrajine, preto oznamujeme: že národom ruskému, židovskému, poľskému a iným na Ukrajine priznáme národno-personálnu autonómiu pre zabezpečenie ich práv a slobody v záležitostiach ich národného života.“⁶⁸

Slávnostné vyhlásenie UNR sa uskutočnilo 9. novembra 1917 v Kyjeve na námestí Bohdana Chmelnického. Pre Ukrajincov to bolo po niekoľkých stáročiach opätovné získanie vlastnej štátnosti. Deklarovanie UNR sa uskutočnilo aj pod vplyvom októbrových udalostí 1917, keď sa k moci v Rusku dostali bolševici. Tretím universalom ukrajinská vláda proklamovala riešenie sociálnych a ekonomických reforiem ako napríklad: znárodnenie pôdy, osemhodinový pracovný čas, sloboda slova a tlače, zrušenie trestu smrti a iné.⁶⁹ Vláda Generálneho sekretariátu UNR sa pokúsila nastoliť poriadok v politicky rozpoltenej krajine. Generálny sekretariát vnútorných záležitostí sa obrátil na všetkých okresných, guberniálnych a mestských komisárov s výzvou, v ktorej sa zdôrazňovala potreba nastolenia poriadku. Takisto sa objasňovalo, že komisári a miestna administratíva v krajine sú zástupcami vlády pod vedením Generálneho sekretariátu UNR. Jedine táto vláda mala právo vymenovávať a odvolávať z funkcie komisárov a ich pomocníkov.⁷⁰

Napriek politickým nezhodám ukrajinskí bolševici uznali vyhlásenie UNR a čiastočne akceptovali ÚRU. Soviet robotníckych a vojenských zástupcov v Charkove v rezolúcii z 10. novembra 1917 uvítal vyhlásenie UNR Ústrednou radou Ukrajiny a zároveň uznal Radu národných komisárov v Rusku za jedinú celoruskú vládu. V rezolúcii proklamovali ako potrebné pretvoriť štát na federatívnom základe a vyhlasovali, že politická moc na Ukrajine musí do rúk sovietskych. Najvyšším mocenským orgánom by sa mal stať Zjazd sovietskych Ukrajiny a ním vyhlásená nová Ústredná rada.⁷¹

Jednou z priorít, ktorú si predstavitelia UNR stanovili bola potreba nastoliť mier v krajine. Na zasadnutí Generálneho sekretariátu 9. novembra 1917 bola prijatá rezolúcia o skončení vojny a o nastolení mieru. Vyhlasovala sa potreba vytvorenia ústrednej vlády na federatívnom základe, lebo iba taká vláda bude autoritou nielen pre front, ale aj všetky štáty.⁷²

67 VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna II.* Kyjiv – Videň 1920, s. 75.

68 VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna II.* Kyjiv – Videň 1920, s. 79.

69 SMOLIJ, Valerij a kol. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv.* Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 204.

70 KUDLAJ, Oleksandra. Dijaľniš Narodnoho ministerstva vnutrišnych sprav UNR. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*, 2005, č. 2, s. 100.

71 GONĚC, Vladimír. *Vznik SSSR a sovětska Ukrajina.* Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1988, s. 35.

72 CDAVOVU Kyjev, fond 1063, Rada narodnych ministriv, opis 3, sprava 1, arkuš 10.

Predstaviteľom UNR sa aj napriek snahe nepodarilo nastoliť mier v krajine. Politické vzťahy medzi predstaviteľmi UNR a Radou ľudových komisárov v Petrohrade sa začali vyhrocovať. Bolševická vláda v Rusku sa pokúšala na ukrajinské územie dislokovať vojenské jednotky. ÚRU sa ich snažila odzbrojovať a umiestňovať mimo ukrajinských hraníc. Zároveň v tom období sa kozácke oddiely UNR pohybovali za riekou Don, čo Rada ľudových komisárov označovala ako „kontrarevolúciu Ústrednej rady Ukrajiny“ a snahu spôsobiť rozkol frontu.⁷³

Eskalácia napätia spomaľovala realizáciu sociálnych a ekonomických reforiem proklamovaných v Tretom universale. Spôsobovalo to nedôveru vo funkčnosť ÚRU pred obyvateľstvom. Danému stavu napomáhala aj bolševická agitácia, ktorá vykresľovala ÚRU ako „kapitalistickú a protinárodnú“.⁷⁴ Dňa 3. decembra 1917 sa uskutočnil zjazd bolševických organizácií Ukrajiny. Hlavnou témou zjazdu bol postoj k ÚRU a vláde UNR. V rezolúcii O Ústrednej rade, s ktorou vystúpil bolševik Volodymyr Zatonskyj, vykreslil činnosť politického orgánu negatívne. Na základe tohto vystúpenia bolo prijaté rozhodnutie, že strana bude bojovať proti terajšiemu zloženiu Ústrednej rady Ukrajiny. Na Ukrajine, ako aj v celom Rusku, sa bude snažiť vytvoriť skutočnú revolučnú vládu Sovietov.⁷⁵ Dňa 4. decembra 1917 dostali predstavitelia ÚRU ultimátum od vedenia Rady ľudových komisárov Ruska, v ktorom vedenie ÚRU obviňovali z dvojakej politiky a vyčítali mu neochotu zvolať celoukrajinský zjazd sovietskych. Rada ľudových komisárov oznámila ÚRU, že sa nachádza vo vojne proti bolševickej vláde Ruska a Ukrajiny.⁷⁶

Predstavitelia ÚRU a Generálneho sekretariátu UNR odmietli akékoľvek zasahovanie do vnútorných záležitostí krajiny Rady ľudových komisárov. Poukazovali na anarchiu, ekonomický, politický a hospodársky rozvrat, ktorý sa šírila na území Ruska. Nadalej považovali za potrebné sformovať ústrednú vládu federatívneho Ruska, ktorá by mala používať iné politické prostriedky ako Rada ľudových komisárov.⁷⁷

Napriek zložitej politickej situácii malo fungovanie UNR na princípoch demokracie byť deklarované návrhom ústavy Ukrajiny, ktorý bol prijatý 10. decembra 1917. Podľa ústavy sa UNR mala stať časťou federatívnej republiky Ruska.⁷⁸ Ústava zaručovala občanom slobodu slova, ktorá v demokratickom zriadení predstavuje najvyššiu hodnotu. Najvyšším orgánom vlády malo byť Ukrajinské celonárodné zhromaždenie uskutočňujúce vyššiu zákonodarnú moc a formujúce výkonnú a súdnu vládu UNR. Zvrchované práva ukrajinského národa a ďalších národností žijúcich v UNR

73 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917 – 1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 68.

74 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917 – 1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 68.

75 SMOLIJ, Valerij a kol. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv.* Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 221.

76 SMOLIJ, Valerij a kol. *Narysy istoriji ukrajinskoji revoljuciji 1917 – 1921 rokiv.* Kyjiv : Naukova dumka, 2011, s. 222.

77 VERSTJUK, Vladyslav. Vidpovid' Heneralnoho sekretariatu na manifest Radnarkomu, č. d. 242. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom 1.* Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 512-513.

78 CDAVOVU Kyjev, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny – kancelárija, opis 1, sprava 19, arkuš 78.

mali byť uskutočňované prostredníctvom celonárodného zhromaždenia hlasovaním všetkých občanov krajiny.⁷⁹

V polovici decembra 1917 začal nástup bolševickej armády proti UNR. Začala sa vojna medzi bolševickým Ruskom a UNR, a to aj napriek tomu, že bolševická vláda formálne vojnu nevyhlásila. Za právoplatnú vládu Ukrajiny bolševická vláda Ruska uznala ňou novovytvorenú Ukrajinskú sovietskú vládu v Charkove. Začiatky bolševickej vlády na Ukrajine boli položené 11. – 12. decembra 1917 na zjazde soviетov v Charkove iniciovanom ukrajinskými bolševikmi, ktorí ho označili ako celoukrajinský a legitímny. Dvesto delegátov zjazdu reprezentovalo iba 89 spomedzi 300 soviетov Ukrajiny.⁸⁰ Vytvorili bolševickú vládu reprezentovanú Ľudovým sekretariátom, podľa ktorej vláda na Ukrajine mala patriť Sovietom robotníckych, vojenských a robotníckych zástupcov.⁸¹ Centrom bolševickej vlády na Ukrajine sa stal Charkov. Armáda bolševického Ruska mala podporiť bolševickú vládu Ukrajiny v boji proti ÚRU.

V noci zo 14. na 15. decembra 1917 vypuklo v Kyjeve bolševické povstanie namierené proti vláde UNR. Povstanci patrili k miestnym robotníkom, ktorí sympatizovali s bolševizmom. Robotníci, ktorí podporovali ukrajinskú vládu, boli organizovaní ako dobrovoľníci v oddieloch Slobodného kozáctva.⁸² Koncom decembra 1917 vpadla do Kyjeva bolševická armáda pod vedením plukovníka Muravjova. Došlo k stretu oddielov bolševického vojska s ukrajinizovanými plukmi, ktoré sa nachádzali v Kyjeve. Ukrajinizované jednotky ustúpili od obrany vlády UNR. Časť z nich sa pridala k bolševickej armáde. Koniec roka 1917 sa začal občianskou vojnou na území bývalého cárskeho Ruska. UNR mala pred sebou ešte pár mesiacov existencie.

Rok 1917 patril na území Ukrajiny k dôležitým vo vývoji vlastnej štátnosti. Politické udalosti po revolúcii vo februári 1917 v bývalom cárskom Rusku vytvorili podmienky na Ukrajine, ktoré viedli k vyhláseniu autonómie ÚRU. Ďalším dôležitým politickým krokom v prvej fáze ukrajinskej revolúcie bolo vyhlásenie *Ukrajinskej národnej republiky* v novembri 1917. Posledné mesiace formovania ukrajinskej štátnosti v roku 1917 boli zasiahnuté bolševickou revolúciou a vypuknutím občianskej vojny na území bývalého cárskeho Ruska.

79 CDAVOVU Kyjev, fond 1115, Centrálna rada Ukrajiny – kancelária, opis 1, sprava 19, arkuš 79.

80 RUBLOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917 – 1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 70-71.

81 DUBYNA, Kuzma. *Istorija Ukrajinskoji RSR. Tom druhij.* Kyjiv : Naukova Dumka, 1967, s. 59.

82 HNATEVYČ, Bohdan. *Istorija ukrajinskoho vijska.* Lvov : Vydannja Ivana Tyktora, 1936, s. 406.

L'UDIA A DOBA

L'vov 2015. V uličkách starého mesta

- ✦ *Jezuitský barokový Kostol svätých apoštolov Petra a Pavla na Teatraľnoej ulici v L'vove bol postavený v rokoch 1610 – 1630. Začal ho budovať jezuita Sebastian Lanichius, ale hlavné práce na jeho výstavbe sa urobili pod vedením hlavného architekta jezuitov Giacoma Briana. Dnes patrí l'vovskej posádke ozbrojených síl Ukrajiny. Foto Peter Švorc*

JUBILEUM DOC. PhDr. JÁNA MOJDISA, CSc.

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

Začiatkom októbra tohto roku oslávil životné jubileum 60 rokov doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., rodák z Bardejova. Základnú školu absolvoval v rokoch 1961 až 1966 v Kľušove a ukončil ju v roku 1970 na základnej deväťročnej škole v Bardejove. V štúdiu pokračoval na gymnáziu v Bardejove, kde v roku 1975 zmaturoval a rozhodol sa ísť na vysokú školu. Vybral si filozofickú fakultu v Prešove, ktorá bola jednou zo zakladajúcich fakúlt Univerzity Pavla Jozefa Šafárika so sídlom v Košiciach, študoval odbor dejepis – filozofia. Od skončenia štúdia v roku 1980 tu pôsobil už ako odborný asistent. O dva roky neskôr (1982) na tomto pracovisku získal titul PhDr. V roku 1995 mu bol udelený titul kandidát vied (CSc.) po obhájení dizertačnej práce v Historickom ústave SAV v Bratislave na tému *Náčrt vzťahov medzi Slo-*

vákmi a Francúzmi v rokoch 1870 – 1918 vo vednom odbore všeobecné dejiny. O tri roky neskôr bol habilitovaný na docenta po habilitačnom pokračovaní a obhájení práce *Slováci a Francúzi v kontexte novovekých dejín* na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove vo vednom odbore všeobecné dejiny. Na tejto fakulte pôsobil od roku 1997, po organizačných zmenách, teda po rozdelení UPJŠ, spočiatku ako odborný asistent a o rok neskôr ako docent, tento post zastáva aj v súčasnosti.

Docent J. Mojdis bol členom viacerých vedeckých rád (VR) FF PU v Prešove. V rokoch 2003 až 2005 viedol Katedru všeobecných dejín FF PU v Prešove a v rokoch 2005 – 2009 vykonával funkciu riaditeľa Inštitútu histórie (IH) FF PU. V tom čase, v rokoch 2003 až 2007, bol predsedom Akademického senátu PU a v rokoch 2003 a následne v rokoch 2007 až 2010 predsedom Akademického senátu FF PU v Prešove, člen Vedeckej rady PU v Prešove, člen Predsedníctva Rady vysokých škôl (RVŠ) SR, člen RVŠ SR. Je členom niekoľkých odborných spoločností – Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, Historického odboru Matice slovenskej, Spoločnosti česko-slovensko-francúzskej. V súčasnosti je povereným vedúcim Katedry novovekých a najnovších dejín IH FF PU v pozícii docenta v odbore všeobecných dejín a ako garant študijného bakalárskeho programu učiteľstvo akademických predmetov v kombinácii. Je členom komisie pre obhajobu dizertačných prác pri IH FF PU v Prešove, v roku 2008/2009 bol členom celoštátnej komisie dejepisnej olympiády a taktiež predsedom komisie Krajskej dejepisnej olympiády pre Prešovský samosprávny kraj.

V pedagogickej činnosti zabezpečuje výučbu predmetov, ako Dejiny novoveku, Významné osobnosti slovensko-západoeurópskych vzťahov, Francúzsko v kontexte európskych dejín a Dejiny Francúzska v novoveku.

Vo vedecko-výskumnej oblasti sa zaoberá predovšetkým dejinami slovensko-francúzskych vzťahov koncom 19. a začiatkom 20. storočia, ale aj slovensko-západoeurópskymi kontaktmi v dejinách novoveku a ich významnými predstaviteľmi.

Doc. J. Mojdis sa zapojil do niekoľkých projektov VEGA – Francúzsko a stredná Európa v rokoch 1914 – 1948. Obrazy a stereotypy, kde bol zástupcom vedúceho projektu; Obraz Slovenska v západnej Európe v dejinách novoveku; Slováci, Rusíni a Ukrajinci a ich vnímanie vlastného etnického a geografického prostredia od polovice 18. storočia do prvej polovice 20. storočia; Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. storočia – prvej polovice 20. storočia. V súčasnosti je spoluriešiteľom grantového projektu VEGA Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948). Je členom reakčných rád časopisov domovského IH, a to internetového časopisu Dejiny a Annales historici Presoviensis.

Nášmu kolegovi a členovi redakčnej rady nášho časopisu doc. Mojdisovi k jeho narodeninám srdečne blahoželáme.

Výberová bibliografia doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc.

Francúzi a Slovensko v rokoch 1900 – 1920. Prešov : Manacon, 1997, 125 s.

Francúzi a Slováci od začiatku 18. do začiatku 20. storočia. Prešov : Metodické centrum, 1998, 60 s.

Slováci a Francúzi v premenách času. Prešov : Universum, 2004, 143 s.

Ján Lajčiak, teológ a filozof známejší v cudzine ako doma. In *Zborník z vedeckej konferencie.* Prešov 1997, s. 191-197.

Náčrt dejín obce Bukovce. Prešov : L. I. M., 1998, 15 s.

Povstanie Františka Rákocziho II. a jeho vnímanie vo Francúzsku. In *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu.* Bratislava 1998, s. 106-112.

Misia Fuciena Dominoisa v Československu v roku 1919. In *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Prešov; Bratislava; Wien : UNIVERSUM, 1999, s. 285-290.

Západoeurópske vplyvy na tvorbu a postoje Samuela Tomášika. In *Literárnemuzejný letopis.* Martin 1999, s. 289-293.

Západoeurópske ideové vplyvy na zahranično-politické koncepcie Slovákov v období konca 19. a začiatkom 20. storočia. In *Ideológie na prahu III. tisícročia.* Acta facultatis philosophicae Universitatis Presoviensis. Prešov : FF PU, 2001, s. 84-91.

Prvá práca o L. Štúrovi vo francúzštine od Heleny Turcerovej-Devečkovej. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Modre 1996.* Martin : Matica slovenská, 1997, s. 286-291.

Slováci a Francúzi vo vzájomných vzťahoch do roku 1867. In *Zborník prác učiteľov Katedry všeobecných dejín FF PU Zrkadlo histórie.* Acta facultatis philosophicae universitatis Presoviensis. Prešov : FF PU, 2002, s. 55-70.

Francúzska historiografia 19. storočia o Slovákoch. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003.* Prešov : Universum, 2003, s. 24-35.

Povstanie Františka II. Rákocziho a jeho obraz vo francúzskej literatúre. In *Zborník Povstanie Františka II. Rákocziho 1703 – 1711.* Acta facultatis philosophicae universitatis Presoviensis. Prešov : FF PU, 2005, s. 228-234.

- Nedocenený francúzsky slavista a historik. In *Zrkadlo histórie II*. Acta facultatis philosophicae universitatis Presoviensis. Prešov: FF PU, 2005, s. 93-109.
- Francúzsky vplyv na slovenské a české umenie začiatkom 20. storočia. In *Annales historici Presoviensis* vol. 6/2006, s. 158-169.
- Názory S. H. Vajanského a J. Lajčiaka na perspektívy rozvoja slovenskej spoločnosti na začiatku 20. storočia. In *Formovanie európskej občianskej spoločnosti*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Prešov 2005, s. 235-241.
- Problémy uplatňovania západoeurópskych trendov v slovenskom prostredí koncom 19. a začiatkom 20. storočia. In *Annales historici Presoviensis* vol. 7/2007, s. 77-86.
- Vytváranie „obrazu Slovenska“ vo Francúzsku a v západnej Európe v dobe života Ľudovíta Markušovského. In *MUDr. Ľudovít Markušovský a jeho doba. Anotácie*. Prešov : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta v Prešove, Katedra dejín a archívnictva, 1993.
- Francúzski slavisti a Slovensko. In *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika*. Martin : Filozofická fakulta UPJŠ Prešov a Matica slovenská, 1996, s. 377-380.

VZÁCNE ŽIVOTNÉ JUBILEUM DOC. PhDr. IMRICHA MICHNOVIČA, CSc.

Patrik DERFIŇÁK

Doc. PhDr. Imrich Michnovič, CSc.

Pre študenta je spravidla náročné písať o svojom učiteľovi. V prípade pána docenta je mi však ctou i radosťou urobiť v tomto smere výnimku. Doc. PhDr. Imrich Michnovič, CSc., sa narodil v roku 1940 vo Vranove nad Topľou, kde po úspešnej maturite ukončil aj strednú školu. Po absolvovaní vysokoškolského štúdia nastúpil do zamestnania ako stredoškolský pedagóg. Z gymnázia v Bardejove prešiel v roku 1973 na Pedagogickú fakultu v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Ako vysokoškolský pedagóg následne pôsobil až do odchodu do dôchodku v roku 2005.

Docent I. Michnovič sa vďaka dlhoročnej neúnavnej práci stal známym doma i v zahraničí predovšetkým ako regionálny historik. Odbornú, ale i laickú verejnosť oboznamoval s neznámymi úsekmi dejín východného Slovenska nielen ako

autor monografií, vedeckých štúdií či popularizačných článkov, ale tiež ako zostavovateľ zborníkov a príležitostných publikácií. V tomto smere si osobitnú pozornosť a uznanie zaslúži redaktorská práca na príprave celkovo šesťnástich ročníkov spoločenskovedného zborníka *Nové obzory*. Množstvo jeho aktivít v tejto oblasti naznačuje osobitná personálna bibliografia, ktorú mu v roku 2000 pripravili pracovníčky Hornozemplínskej knižnice vo Vranove nad Topľou. Ako odborný garant a predseda redakčnej rady stál tiež pri zrode ďalšieho, aj v súčasnosti vychádzajúceho periodika, *Annales historici Presovienses*.

Bolo to len nedávno, keď mi na svojej hodine umožnil so zhovievavým úsmevom prvý krát „prednášať“. Nielen mne samotnému, ale i mnohým ďalším mladým kolegom neváhal nezištne poskytnúť cenné rady, ktoré neraz ovplyvnili ich ďalšie odborné profilovanie. I dnes stretnutie s pánom docentom vždy poskytuje príležitosť zhodnotiť to, čo je nové v odbore. Jeho skúsenosti a prehľad o archívnom materiáli, dobovej tlači či doteraz otvorených problémoch dejín východného Slovenska stále poskytujú novú inšpiráciu pre ďalšie generácie mladých i tých skúsenejších historikov. Pri príležitosti významného životného jubilea doc. PhDr. Imricha Michnoviča, CSc., si tak v mene svojom, ale i v mene ostatných kolegov dovoľujem popriať mu veľa zdravia, optimizmu a energie i do ďalších rokov.

Výberová bibliografia doc. PhDr. Imricha Michnoviča, CSc.

- MICHNOVIČ, Imrich. *Vranov nad Topľou v 20. storočí. (Časť prvá : do roku 1948)*. Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2002. 280 s.
- MICHNOVIČ, Imrich. *Vranov nad Topľou v 20. storočí. (Časť druhá : 1948 – 2000)*. Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2005. 349 s.
- MICHNOVIČ, Imrich. *Kelča stará a nová*. Nová Kelča : Obecný úrad Nová Kelča, 1996. 160 s.
- MICHNOVIČ, Imrich. Šarišsko – zemplínska dedina v rokoch druhej svetovej vojny. In *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války*. Sest. Blanka Rašticová. Uherské hradiště : Slovákce muzeum v Uherském Hradišti, 1996, s. 97-105.
- MICHNOVIČ, Imrich. *Žalobín kedysi a dnes*. Prešov : DINO, 1997. 142 s.
- MICHNOVIČ, Imrich. Výstavba trate Prešov – Vranov – Strážske. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2001*. Prešov : ManaCon, 2001, s. 32-50.
- FEDIČ, Vasil – MICHNOVIČ, Imrich a kol. *Dejiny Humenného*. Humenné : Redos, 2002, s. 231-270.
- KÓNYA, Peter – MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny obce Hlinné*. Hlinné : Obecný úrad Hlinné, 2002, s. 6-9, 69-165.
- KÓNYA, Peter – MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny Skrabského*. Prešov : Lana, 2002, s. 113-168.
- Zemplínska Teplica*. Zost. J. Ordoš. Zemplínska Teplica : Obecný úrad Zemplínska Teplica, 2003, s. 66-92.

DOC. PhDr. ANDREJ KOVAČ, CSc. (1930 – 2015)

Peter ŠVORC

doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc.

„Vďaka otcovi, manželke, mojím učiteľom a pomoci obnovennej ČSR sa mi podarilo dvakrát prekročiť povojnovú skutočnosť. Ako 20-ročný som sa stal kvalifikovaným učiteľom pre národné školy a po ďalších 12. rokoch praxe, vojenčiny a absolvovania dvoch vysokoškolských prípraviek – odborným asistentom na zriadenej Katedre dejín Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach...“ – napísal doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc., do profilovej brožúrky, ktorú k jeho 65-tym narodeninám v roku 1995 vydala Katedra dejín a archívnictva FF UPJŠ v Prešove s uvedením jeho výberovej bibliografie.¹

V roku 2009, keď si Inštitút histórie pripomínal 50 rokov existencie historicko-pedagogického pracoviska v Prešove doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc., v rozhovore pre internetový časopis Inštitútu histórie doplnil, že preňho bolo počas pôsobenia na filozofickej fakulte viacero udalostí, ktoré vnímal ako medzníkové. Jedným z nich bol, okrem už spomenutých, rok 1977, keď sa stal docentom pre československé dejiny a, samozrejme, že aj rok 1995, keď po dovŕšení 65 rokov života odišiel do dôchodku.²

To však neznamenalo, že so svojím pracoviskom stratil osobný kontakt. I naďalej sa zaujímal o dianie už na Inštitúte histórie FF PU a sporadicky navštevoval svoje bývalé pracovisko, ktoré naňho nezabudlo ani vo februári 2015, keď mu pri dožití sa 85-tich rokov zaželalo dobré zdravie a životný elán. Toto želanie sa však doc. PhDr. Andrejovi Kovačovi, CSc., nenaplnilo. Navždy odišiel 21. septembra 2015.

Doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc., sa narodil 9. februára 1930 v Rokytovciach, ktoré do roku 1960 patrili do okresu Medzilaborce, po územnej reorganizácii v roku 1960 do okresu Humenné a dnes zas patria do okresu Medzilaborce. Rokytovce nikdy neboli veľkou dedinou, v čase, keď sa narodil roľníckym rodičom – otec Michal (1896 – 1974), matka Mária, rod. Komanová (1895 – 1982), mala dedina 303 obyvateľov, z ktorých 289 sa hlásilo k rusínskej národnosti, jeden k nemeckej, piati k židovskej a ostatných osem bolo označených ako „cudzozemci“. 231 Rokytovčanov sa hlásilo ku gréckokatolíckemu vierovyznaniu, 66 k pravoslávnuemu a 5 k izraelit-

1 Andrej Kovač – Výberová personálna bibliografia. Zost. Peter Švorc. Prešov : Katedra dejín a archívnictva FF UPJŠ v Prešove, 1995, 15 s.

2 ŠVORC, Peter. Na slovíčko s doc. PhDr. Andrejom Kovačom, CSc. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* – č. 2/2009. < http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2009.pdf>.

skému.³ V čase sčítania obyvateľstva bol už Andrej Kovač právoplatne zarátaný do výsledného počtu obyvateľstva Rokytoviec.

A. Kovač mal štyroch súrodencov. Základné vzdelanie získal v rodnej obci, kde vychodil ľudovú školu a v neďalekom Krásnom Brode, kde si obyvatelia ešte dobre pamätali ostreľovanie dediny počas prvej svetovej vojny, ktoré premenilo tamojší baziliánsky kláštor na ruiny. Meštianku ukončil vo vtedajšom okresnom meste Medzilaborce (1946) a potom pokračoval v ďalšom štúdiu na Štátnej ruskej (gréckokatolíckej) učiteľskej akadémii v Prešove, ktorú ukončil v roku 1950. Andrej Kovač a jeho spolužiaci boli poslednými absolventmi tejto školy, ktorá v Prešove od roku 1903 do roku 1950 vchovala stovky rusínskych študentov.⁴ V Prešove študoval v čase, keď sa mesto obnovovalo po devastáciách spôsobených bombardovaním Prešova v decembri 1944 sovietskymi lietadlami. V tom čase sa už odohrával zápas o národný charakter rusínskeho školstva. Šlo hlavne o to, akým bude rusínske školstvo – ruským, či ukrajinským alebo rusínskym. Vyučovanie na stredných školách v prvých povojnových rokoch prebiehalo v ruskom jazyku a v ňom boli vystavované aj všetky školské dokumenty vrátane vysvedčení. Ukrajinská národná rada Prjaševščiny (UNRP) tiež vydávala svoje materiály v ruštine, no už sa pomaly začínal proces jej smerovania v národnostnej orientácii k ukrajinskej národnosti, vnímajúc Rusínov len ako súčasť ukrajinského národa.⁵

Andrej Kovač po skončení učiteľskej akadémie v Prešove odišiel do rodného kraja, kde bol citeľný nedostatok kvalifikovaných učiteľov. V rokoch 1950 – 1951 pracoval ako učiteľ a riaditeľ v základnej škole v Starine. Ako učiteľa i riaditeľa sa ho bezprostredne dotýkala jazyková otázka vo vyučovaní rusínskych detí, preto ju aj ako mladý ukrajinsky cítiaci učiteľ pozorne sledoval. Povereník pre školstvo a národnú osvetu Ladislav Novomeský rok po februárovom komunistickom prevrate 10. februára 1949 predložil návrh, aby sa v národnom vývine tunajšieho rusínskeho obyvateľstva jednoznačne podporila ukrajinská orientácia. Následne UNRP v máji 1950 prišla s návrhom, aby ukrajinčina ako vyučovací jazyk bola do škôl zavedená od 1. septembra 1950, a to do prvých ročníkov národných škôl a do škôl II. a III. stupňa ako povinný predmet.⁶ Toto rozhodnutie sa nestretlo so všeobecným súhlasom v rusínskych dedinách a mnohí rodičia preto radšej žiadali slovenský jazyk ako vyučovací a nie ukrajinský. To komplikovalo pomery v národnostnom školstve na severovýchode Slovenska. Navyše vo všeobecnosti pretrvával veľký nedostatok učiteľov a učitelov, ktorí ovládali ukrajinský jazyk ešte viac, čo neprispievalo k stabilizácii základného i stredného školstva na severovýchode Slovenska.

3 *Štatistický lexikón obcí v krajine Slovenskej*. Vydaný Ministerstvom vnútra a štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu 1. decembra 1930. Praha : Orbis, 1936, s. 55.

4 ПОМАН, Михайло. Андрій Ковач (9. 2. 1930 – 21. 9. 2015). In *Нове життя*, 9. 10. 2015, č. 19, s. 2.

5 VIROSTKOVÁ, Anna. Rusínske obyvateľstvo na Slovensku a národnostné školy po roku 1945. In <http://www.rusyn.sk/rusinske-obyvatelstvo-na-slovensku-a-narodnostne-skoly-po-roku-1945/>

6 GAJDOŠ, Marián. Vznik a problémy ukrajinského národnostného školstva. In *Človek a spoločnosť*, roč. 12, 2009, č. 1. <http://www.saske.sk/cas/1-2009/index.html>

V tejto pre školstvo na severovýchode Slovenska zložitej dobe dostal Andrej Kovač povolávací rozkaz na základnú vojenskú službu, ktorú vykonával v rokoch 1952 – 1953. V tom čase vrcholilo úsilie UNRP o zriadenie pedagogickej fakulty v Prešove, ktorá by pripravovala učiteľov pre ukrajinské školy.

Od roku 1949 totiž začala pracovať nová Katedra ukrajinského jazyka ako súčasť pobočky bratislavskej Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity (PdF SU) v Košiciach a do Košíc bol z Prešova preložený aj učiteľský ústav, ktorý mal na diaľkovom štúdiu pripravovať budúcich učiteľov. Krajský národný výbor v Prešove v máji 1951 žiadal zriadiť ukrajinské oddelenie pri pobočke PdF SU v Košiciach, čo sa však nestalo. V januári 1952 sa fakultná rada pobočky PdF SU v Košiciach vyslovila za jej osamostatnenie, a tá bola v októbri 1952 premiestnená do Prešova. Ministerstvo školstva ČSR v Prahe súhlasilo, aby pobočka Pedagogickej fakulty SU v Prešove pripravovala učiteľov pre ukrajinské školy. Krajský výbor Komunistickej strany v Prešove súčasne dostal úlohu, aby od

Kolektív Katedry dejín FF UPJŠ v Prešove (1984)

Výjazdové zasadnutie Katedry dejín FF UPJŠ v Prešove na Morskom oku v r. 1985

Prijatie účastníkov konferencie o MUDr. L. Markušovskom na Mestskom úrade v Prešove (1993)

začiatku školského roku 1952/1953 uskutočnil reukrajinizáciu škôl v Prešovskom kraji a dobudoval sieť ukrajinských škôl. Tak v tomto školskom roku vzrástol počet ukrajinských škôl na 388.⁷ Chýbali však učitelia. Preto mladého absolventa vojenskej služby s radosťou prijali na miesto učiteľa na osemročnej strednej škole v Starine, kde potom pôsobil v rokoch 1954 – 1956.

Andrej Kovač si však chcel doplniť vzdelanie, a tak v rokoch 1954 – 1956 ešte diaľkovo študoval na Vyššej pedagogickej škole v Prešove. V rokoch 1956 – 1960 pôsobil ako vedúci Okresného pedagogického strediska a bol aj okresným školským inšpektorom v Snine.

Záujem o vzdelanie ho priviedol k ďalšiemu štúdiu, a to dejepisu a zemepisu na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej Univerzity Komenského v Bratislave. Po skončení štúdia sa vrátil do Sniny, ale tu už dlho nepôsobil. Na Katedru dejín Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove ho odporúčal prijať jej vedúci vtedy odborný asistent a od roku 1963 docent Vasil Grivna. Rektor Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach prof. MUDr. Imrich Ivančo, CSc., (rektor v rokoch 1960 – 1964) ho prijal na pracovné miesto odborného asistenta od 1. septembra 1962 a Andrej Kovač sa tak stal interným učiteľom katedry. Dekanom Filozofickej fakulty bol v tom čase doc. PhDr. Pavol Petrus, CSc.

Odišť zo Sniny, kde mal s manželkou Júliou, rod. Prokopčákovou (1930) byt a rodinné zázemie, nebolo ľahkým rozhodnutím, a to o to viac, že mladí manželia čakali prírastok do rodiny, ktorým sa stala ich dcéra Katarína (1963). Rozhodnutie pre Prešov však bolo definitívne, Andrej Kovač dochádzal tri roky do Prešova, a jeho manželka s dcérkou zatiaľ žili v Habure u jej rodičov. Potom, ako spomína v poslednom rozhovore pre časopis DEJINY, odišli do Prešova už všetci, rok bývali u švagra a 16. júla 1966 sa presťahovali do dva a pol izbového družstevného bytu.⁸

Katedra dejín, ktorá sa stala pre A. Kovača už trvalým pracoviskom, mala v čase jeho príchodu šesť členov. Okrem vedúceho Vasiľa Grivnu na nej pôso-

A. Kovač a I. Vanat na prednáške prof. M. Daniláka (2008)

- 7 GAJDOŠ, Marián. Vznik a problémy ukrajinského národnostného školstva. In *Človek a spoločnosť*, roč. 12, 2009, č. 1. <http://www.saske.sk/cas/1-2009/index.html>
- 8 ŠVORC, Peter. Na slovíčko s doc. PhDr. Andrejom Kovačom, CSc. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* – č. 2/2009, s. 117. < http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2009.pdf >.

Doc. PhDr. A. Kovač, CSc., a doc. PhDr. Vasil Franko, CSc., na predvianočnom posedení Inštitútu histórie FF PU (2009)

bili Tamara Bajcurová, Ladislav Tajták, Ferdinand Uličný a Gejza Kočiš. Na Katedre dejín bol poverený funkciou tajomníka katedry, ktorú vykonával šesť rokov. Popri tom sa zapojil do práce v Revolučnom odborevom hnutí.

60. a 70. roky 20. storočia v živote katedry boli rokmi jej upevňovania najmä z hľadiska kvalifikačného rastu jej členov.

Najskôr získavali titul Philosophie doctor – PhDr., kde bolo potrebné obhájiť rigoróznú prácu, a následne sa zapájali do doktorandského – vtedy aspirantského štúdia. Andrej Kovač získal titul PhDr. v roku 1971 a dva roky neskôr – v roku 1973 – aj titul CSc. Jeho školiteľom bol prof. PhDr. Samuel Cambel, CSc., na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

A. Kovač sa pôvodne mal zamerať na didaktiku dejepisu, ktorá mu bola blízka aj ako bývalému praktickému učiteľovi na nižších stupňoch škôl i ako bývalému školskému inšpektorovi. Mal aj prísľub prof. PhDr. P. Vajcíka, CSc., z Komenského univerzity, že bude jeho doktorandom v odbore didaktika dejepisu. Tento odbor mu konvenoval, lebo na katedre vyučoval metodiku dejepisu. Nestalo sa tak, prof. P. Vajcík mal naplnený počet doktorandov, a tak Kovačovi zostali len témy z československých a svetových dejín 20. storočia. Tie mu boli blízke a tak mu nerobilo problém zamerať sa na výskum v oblasti československých dejín, navyše pod vedením skúseného vedca a pedagóga prof. Samuela Cambela. Názov jeho dizertačnej práce bol *K sociálno-politickým a kultúrnym dejinám Ukrajincov (Rusínov) východného Slovenska v rokoch 1938 – 1948*.

V roku 1976 sa A. Kovač habilitoval na docenta pre československé dejiny s prácou *Príspevok k dejinám Ukrajincov (Rusínov) východného Slovenska (1938 – 1945)*.

Regionálne dejiny so zameraním na rusínske – ukrajinské obyvateľstvo v 20. storočí ostali dlhodobo hlavnou tematickou oblasťou výskumov A. Kovača. Zaujímal ho hlavne prechod československej spoločnosti z demokracie ku komunistickej diktatúre vo februári 1948. On sám to však vnímal ako historickú zákonitosť a spravodlivosť, keď robotnícka trieda na čele s KSČ prevzala moc do svojich rúk, keďže sociálne pomery, z ktorých vyšiel, determinovali jeho ideový svetonázor a lavicovú orientáciu.

Zmena spoločensko-politických pomerov v Československu sa prejavovala špecificky v každom regióne štátu a mala osobitnú podobu na území severovýchodného Slovenska, ktoré bolo jednak agrárnym prostredím takmer bez priemyslu, navyše po druhej svetovej vojne zdevastované a s etnicky rôznorodým obyvateľstvom. Pohľad A. Kovača na toto obdobie v regióne severovýchodného Slovenska nachádza-

me vo viacerých jeho štúdiách, publikovaných v rôznych zborníkoch či odborných časopisoch.⁹ Vo vzťahu k etnicite tohto obyvateľstva bol A. Kovač presvedčený, že tunajšie rusínske obyvateľstvo je súčasťou ukrajinského národa a on sám sa hlásil k ukrajinskej národnosti. Ukrajincom (Rusínom) venoval viacero štúdií, a to tak s témou ich postavenia v slovenskom štáte,¹⁰ počas Slovenského národného povstania¹¹ i v povojnovom období v rokoch 1945 – 1948.¹² Neobišiel ani tému holokausu a postavenia židovského obyvateľstva v čase druhej svetovej vojny.¹³

Roľníctvo zas bolo tým fenoménom, ktorému venoval pozornosť vo viacerých štúdiách, a to aj pod vplyvom svojho školiteľa a neskôr v rámci štátneho plánu základného výskumu, v ktorom bol zapojený. Z jeho výskumu potom vychádzali štúdie približujúce najmä proces kolektivizácie v prostredí ukrajinského (rusínskeho) obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku.¹⁴ Problematika socialistického poľnohospodárstva mala v slovenskej historiografii veľký priestor práve v 70. a 80. rokoch 20. storočia, no po roku 1989 bola odsunutá na vedľajšiu koľaj ako téma, ktorá sa javila byť dovtedajším výskumom a najmä interpretáciou jeho výsledkov predovšetkým v 60. a 70. rokoch značne sprofanovaná, keďže ospravedlňovala násilnú kolektivizáciu, za ktorou stála komunistická strana. V 80. rokoch sa tento pohľad a interpretácia priebehu kolektivizácie síce výrazne zmenili, no dovtedajší široko postavený kolektív historikov, venujúcich sa dejinám kolektivizácie sa i napriek

- 9 Napr. KOVAČ, A. Východné Slovensko pred Februárom. In *Historický časopis*, roč. 20, 1970, č. 3, s. 500-502; KOVAČ, A. Rozvoj národnej a demokratickej revolúcie na východnom Slovensku 1944 – 1948. In *KSČ a východné Slovensko*. Prešov 1971, s. 87-99;
- 10 KOVAČ, A. K politike Slovenskej republiky voči Rusínom na základe štátnobezpečnostných spisov Šarišsko-zemplínskej župy. In *História a sociológia*. Bratislava : SPN, 1970, s. 41-75; KOVAČ, A. Rusíni-Ukrajinci a upevňovanie národnostného súladu v Slovenskej republike. In *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Predsedníctvo SNR, 1991, s. 135-139; KOVAČ, A. Slovenskí Rusíni-Ukrajinci v rokoch 1943 – 1945 (alebo dve päťky polstoročného oblúka). In *Slovensko na konci druhej svetovej vojny*. Bratislava 1994, s. 227-232.
- 11 KOVAČ, A. Niektoré aspekty protifašistického odboja na severovýchodnom Slovensku. In *Vlastivedný zborník* 2. Martin 1975, s. 95-116; KOVAČ, A. Ukrajinci Schidnoji Slovaččyny naperedodni Slovackoho narodnoho povstanňa. In *Pedagogický zborník*, 1973, č. 3, s. 196-216; KOVAČ, A. Postavenie občanov ukrajinskej národnosti v Československu do druhej svetovej vojny, účasť v národnooslobodzovacom boji a na výstavbe socialistickej spoločnosti. In *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti*. Bratislava 1975, s. 33-58; KOVAČ, A. Zakarpatskí Rusíni-Ukrajinci a Povstanie. In *SNP v pamäti národa. Materiály z vedeckej konferencie k 50. výročiu SNP*. Bratislava-Banská Bystrica 1994, s. 320-324.
- 12 KOVAČ, A. Povojnový vývoj ukrajinskej otázky v Československu. In *Národnostná otázka a mládež v politike KSČ*. Košice 1983, s. 62-83.
- 13 KOVAČ, A. Slovenská sloboda o deportáciách Židov v roku 1944. In *Košice a deportácie Židov v roku 1944*. Košice 1994, s. 129-133.
- 14 Napr. KOVAČ, A. Vzťah roľníckej a ukrajinskej otázky v severovýchodných okresoch východného Slovenska v rokoch 1944 – 1960. In *Historica Carpatica* 17, Košice 1987; KOVAČ, A. Do pytanňa ekonomického rastu i hospodars'koho rozvytku Schidnoji Slovaččyny. In *Naukovyj zbirknyk* 15. Svidník 1988; KOVAČ, A. Niektoré odlišnosti v socialistickom poľnohospodárstve na východnom Slovensku v prvej polovici šesťdesiatych rokov. In *Československé poľnohospodárstvo v 60. rokoch*. Nitra 1989.

*Doc. PhDr. A. Kovač, CSc., v rozhovore s prof. PhDr. M. Danilákom, CSc. (vpravo)
a prof. PhDr. Petrom Švorcom, CSc. (2010)*

tomu rozpadol a jednotliví historici sa začali venovať iným témam. A. Kovač však zotrval pri téme poľnohospodárstva, no svoj záujem posunul do medzivojnového obdobia. S referátmi s uvedenou problematikou vystupoval najčastejšie na konferenciách organizovaných Slováckym múzeom v Uherskom Hradišti a tie aj publikoval v zborníkoch, ktoré toto múzeum z konferencií vydávalo.¹⁵

A. Kovač bol autorom a spoluautorom viacerých monografických prác. V nich sa venoval nielen ukrajinskej menšine v Československu,¹⁶ druhej svetovej vojne,¹⁷ ale aj dejinám KSČ v zvolenom regióne východného Slovenska¹⁸ a s veľkou pozornosťou dejinám niektorých ukrajinských organizácií či inštitúcií,¹⁹ ktoré zasiahli do formovania ukrajinskej etnicity tunajšieho obyvateľstva. Osobitne bol hrdý na mo-

15 KOVAČ, A. Špecifiká poľnohospodárstva na severovýchodnom Slovensku v druhej polovici 30. rokov. In *České a slovenské zemědělství v období mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště : Slovákce muzeum, 1992, s. 87-94; KOVAČ, A. Problematika pozemkovej reformy v Šarišsko-zemplínskej župe (1940 – 1944). In *Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště : Slovákce muzeum, 1994, s. 125-129.

16 KOVAČ, A. *Čomu, koly i jak?* Prešov 1967, s. 5-36. 2. vydanie Prešov-Kyjev 1992 (spoluautori J. Bača, M. Štec).

17 KOVAČ, A. *Tokajik žyve*. Prešov 1974. 63 s. + 6 s. fotodokumentácia (spoluautor).

18 KOVAČ, A. Revolučné vyzrievanie KSČ (1921 – 1929). In *Príspevky k dejinám KSČ v Humenskom okrese*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1981, s. 59-102.

19 KOVAČ, A. *50 rokov Ukrajinského rozhlasového vysielania v Československu*. Prešov 1994. 160 s. (spoluautorka O. Rudlovčáková).

nografiu s názvom *Košický vládny program*,²⁰ hoci mal ťažké srdce na vydavateľstvo, že mu skrátilo pôvodný názov knihy obsahujúci celý názov historickej dokumenty z 5. apríla 1945, ktorý výrazne ovplyvnil ďalší vývoj povojnového Československa.²¹

Doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc., bol čínorodým človekom, na čo spomínajú viacerí jeho priatelia zo študentských čias. Už ako študent Štátnej ruskej učiteľskej akadémie v Prešove sa zapájal do práce Zväzu mládeže Karpát, ba stal sa na škole jej predsedom.²² Po tajomníckej funkcii na Katedre dejín sa stal v rokoch 1980 – 1989 prodekanom pre vedecký výskum a zahraničné styky na FF UPJŠ v Prešove a bol aj členom Vedeckej rady tejto fakulty.

V spoločensko-politickej sfére sa angažoval ako člen komunistickej strany, na FF UPJŠ bol členom kontrolnej komisie KSS, členom predsedníctva Krajského výboru KSS, členom jej ideologickej komisie, členom národnostnej komisie pri ÚV KSS v Bratislave a lektorom krajského (Košice) i okresného výboru KSS (Prešov).

Pracoval ako predseda Okresného výboru a člen Ústredného výboru Socialistickej akadémie, bol dlhoročným predsedom historickej sekcie Vedeckej spoločnosti pri Ústrednom výbore Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich (od roku 1990 ZRUS), členom redakčnej rady časopisu *Nove žyttá*, *Družno vpered*, edičnej rady Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach a členom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave. V rokoch 1988 – 1992 pracoval ako člen československého Výboru pre ľudské práva a vo vládnom výbore pre výskum etník v Slovenskej republike.

Napriek angažovanosti sa vo vedeckom výskume a spoločensko-politickej oblasti bol Andrej Kovač predovšetkým zapáleným učiteľom a učiteľské povolanie považoval za poslanie. Počas pôsobenia na Katedre dejín zabezpečoval celý rad disciplín. Ťažiskom jeho prednášok však boli Československé dejiny po roku 1918 a zvlášť obdobie po roku 1939. Viedol desiatky prác v rámci ŠVOČ, desiatky diplomových prác a bol školiteľom dvanástich doktorandov.

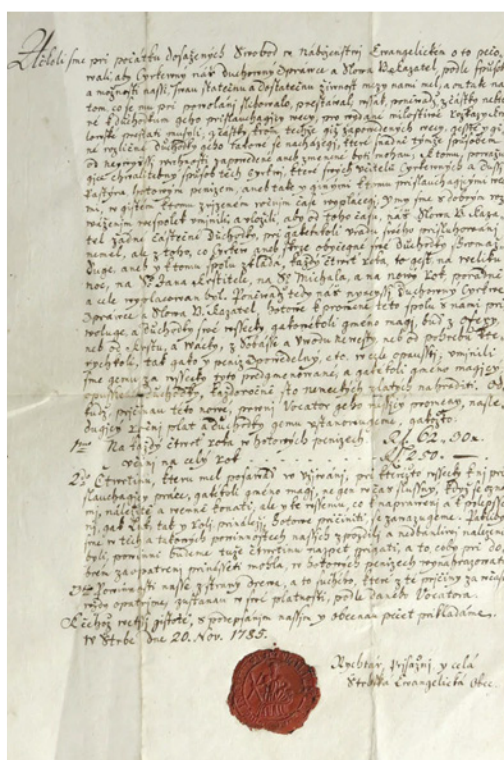
Ešte vo februári 2015 mu jeho spolužiak a priateľ Michal Roman v časopise *Nove žyttá* želal veľa zdravia a mnohé šťastné roky života. Žiaľ, jeho želanie sa nesplnilo. Doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc., po krátkej chorobe náhle odišiel 21. septembra 2015 a rozlúčka s ním bola 2. októbra 2015 v Dome smútku na prešovskom mestskom cintoríne. Pochovaný však je, podľa svojho želania, na cintoríne v rodnej obci. Česť jeho pamiatke!

20 KOVAČ, A. *Košický vládny program*. Bratislava : SPN, 1977. 143 s.+ 8 s. obrazová príloha.

21 ŠVORC, Peter. Na slovíčko s doc. PhDr. Andrejom Kovačom, CSc. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* – č. 2/2009, s. 119. < http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2009.pdf >.

22 РОМАН, Михайло. Ювілей історика (До 85-річчя з дня народження Анждрія Ковача). In *Нове життя*, 13. 2. 2015, č. 3, s. 2.

MATERIÁL

Vokátor (súpis materiálnych a finančných dôchodkov) štrbského evanjelického cirkevného zboru pre prvého potolerančného farára v Štrbe Jozefa Forneta z roku 1785.
Archív ev. a. v. zboru v Štrbe

VIZITÁCIA ŠTRBSKÉHO ZBORU EVANJELICKEJ CIRKVI A. V. Z ROKU 1871 AKO ZDROJ INFORMÁCIÍ O CIRKEVNOM I OBČIANSKOM ŽIVOTE ŠTRBÄNOV V DRUHEJ POLOVICI 19. STOROČIA A JEJ HISTORICKÉ SÚVISLOSTI

Peter ŠVORC

Štrba na začiatku 20. storočia. Foto Archív vydavateľstva UNIVERSUM

Abstract: *Visitation of Štrba Evangelical Church of the Augsburg religion from 1871 as a source of information on religious and civil life of people from Štrba in the second half of the 19th century and its historical contexts.*

Canonical visitations are not only an important source of information about the life of the Church community, but also of the whole municipal community, without distinction of its confessional affiliation. Making canonical visitations began the Roman Catholic Church after the Council of Trent, but in Hungary (also in Slovakia) in the 19th century and the Evangelical Church continued in this tradition.

In one of the largest villages in Liptov – in Štrba, where the majority of its population belonged to the Evangelical Lutheran Church in the 19th century were a number of visitations. The first took place in 1803 during his time Jozef Fornet, the first Lutheran priest after Toleration Patent was accepted (1781). He was led by Daniel Crudy superintendent (bishop) of Districtus Cis-Danubiani.

Second visitation in 1824 was led by the superintendent of Districtus Cis-Danubiani Michal Kováč Martinyi during era of Ondrej Markušovský – another Lutheran priest in Štrba last two visitations took place at the beginning and near the end of Ján Droppa era. Droppas Štrba parish was visited in 1838 by superintendent František Samuel Stromský and in 1871 by superintendent Ludovít Geduly. Historically fifth visitation took place at the beginning of the 20th century – in 1913, under the leadership of Bishop of Tisza region Henrich Geduly.

In all visitation of the 19th century, the evangelical church of Štrba was assessed very positively, as well as its pastors. O. Markušovský and J. Droppa has made no secret that the basis for the successful existence of the Lutheran church in Štrba was put by their predecessor Jozef Fornet (Štrba priest in the years 1784 – 1811). Jozef Fornet was among Slovak intellectuals and Baroque authors of philosophical and theological works.

Ján Droppa was a member of Ludovít Štúr generation involved in favor of the Slovak nation and in Štrba evangelical church played an active role. Just like its predecessors, and he purposefully kept his church and major events in his life recorded. This was reflected in the evaluation visitation in 1871.

Visitation from 1871 presents a brief history of Štrba parish since 1784, its status, basic information about the church and liturgical objects, the archives of the local church, revenue and expenditure, management of the church, the local Evangelical school attendance of religious services churchman, by itself priest, about how and when to worship, when to serve the Lord's Supper, baptisms, weddings and funerals, the parish priest and teacher income, responsibilities of the teacher, the school and the problems of the Lutheran church in Štrba both internally and externally, coexistence with the Roman Catholics in the village and finally on what visitors recommended the church and its priest do in the near future.

Records of the fourth visitation in the archives of the Lutheran church in Štrba with the previous three visitation set (1803, 1824 and 1838) and with the records of the life of the church started in 1784 lead Jozef Fornet (*Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství*) gives the researcher a vivid picture of life in Štrba in the 19th century.

Keywords: Evangelical Church of the Augsburg religion. Štrba. Visitation church. 19th century. Slovak national consciousness.

Zusammenfassung: *Visitation der evangelischen Kirchengemeinde Štrba aus dem Jahre 1871 als Informationsquelle über das kirchliche und bürgerliche Leben der Gemeinde in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und ihre geschichtlichen Zusammenhänge.*

Kanonische Visitationen bilden eine wichtige Informationsquelle, nicht nur über das Leben der Kirchengemeinde, sondern auch über das Leben aller Gemeindebewohner ohne Rücksicht auf ihre Konfessionszugehörigkeit. Die römisch-katholische Kirche hat kanonische Visitationen nach dem Konzil von Trient eingeführt. Im 19. Jahrhundert setzte auch die evangelische Kirche A. B. diese Tradition in Oberungarn (also auch in der Slowakei) fort.

In Štrba, einer der größten Gemeinden in der Liptau, in der die überwiegende Mehrheit der Bewohner evangelisch war, wurden im 19. Jahrhundert mehrere Visitationen durchgeführt. Die erste Visitation fand im Jahre 1803, in der Zeit des Wirkens von Jozef Fornet, des ersten evangelischen Priesters in der Gemeinde nach Erlass des Toleranzpatents (1781), statt. Diese Visitation leitete Daniel Crudy, der Superintendent (der Bischof) des Distrikts Cisdanubien (Districtus Cis-Danubiani).

Die zweite Visitation leitete im Jahre 1824 – während des Wirkens von Ondrej Markušovský, des zweiten evangelischen Priesters in Štrba – der Superintendent des cisdanubianischen Distrikts Michal Kováč Martinyi. Die letzten zwei Visitationen

nen fanden am Anfang und fast am Ende des Wirkens des dritten Priesters von Štrba – Ján Droppa – statt. Droppas Pfarrei wurde im Jahre 1838 von dem Superintendenten des cisdanubianischen Distrikts František Samuel Stromský und im Jahre 1871 von dem Superintendenten des cisdanubianischen Distrikts Ludovít Geduly visitiert. Die fünfte Visitation wurde erst zu Beginn des 20. Jahrhunderts – im Jahre 1913 – unter der Führung des Bischofs des Theißdistrikts Henrich Geduly durchgeführt.

Bei allen Visitationen im 19. Jahrhundert wurde die evangelische Kirchengemeinde Štrba genauso wie ihre Pfarrer sehr positiv beurteilt. O. Markušovský und J. Droppa verbargen nicht, dass die Grundlage für eine erfolgreiche Existenz der evangelischen Kirchengemeinde in Štrba ihr Vorgänger Jozef Fornet (der Pfarrer in Štrba in den Jahren 1784 – 1811) gelegt hatte. Jozef Fornet gehörte zu den slowakischen Gebildeten und Autoren der philosophisch-theologischen Schriften aus der Barockzeit.

Ján Droppa als Angehöriger der Generation von Ludovít Štúr engagierte sich für die Belange der Slowaken und bemühte sich, für seine volksaufklärerischen Bestrebungen auch die evangelische Kirchengemeinde in Štrba zu gewinnen. Genauso wie seine Vorgänger führte auch er zielbewusst Aufzeichnungen über seine Kirchengemeinde und über bedeutende Ereignisse in dem Leben der Gemeinde. Das alles hat sich auch in den Ergebnissen der Visitation aus dem Jahre 1871 widerspiegelt.

Die Visitation aus dem Jahre 1871 bietet einen Blick in die Geschichte der Kirchengemeinde in Štrba seit dem Jahre 1784 und auf den Stand der Gemeinde. Das Protokoll über die Visitation enthält auch Grundinformationen über das Gotteshaus, liturgische Geräte, das Archiv der örtlichen Kirchengemeinde, über die Einnahmen und Ausgaben, über die Gemeindeverwaltung, über die örtliche evangelische Schule, über die Besucherzahl der Gottesdienste, die Mitglieder der Kirchengemeinde, über den Pfarrer selbst und auch darüber, wann die Gottesdienste stattfinden, wie sie gestaltet werden, wann das Abendmahl gefeiert wird. Außerdem beinhaltet das Protokoll auch Informationen über Taufen, Hochzeiten, Beerdigungen, über das Pfarrhaus, über die Einkommen des Pfarrers und Lehrers, über die Pflichten des Lehrers, über die Schule und Schüler, über innere und äußere Probleme der evangelischen Kirchengemeinde A. B. in Štrba und über das Zusammenleben mit den hiesigen Katholiken. Am Ende des Protokolls befinden sich die Empfehlungen der Visitatoren an die Kirchengemeinde und ihren Pfarrer für die nächste Zeit.

Das Protokoll der vierten Visitation befindet sich im Archiv der evangelischen Kirchengemeinde A. B. in Štrba und zusammen mit drei vorangehenden Visitationsprotokollen (1803, 1824 und 1838) und Protokollen über das Leben der Kirchengemeinde, die Jozef Fornet im Jahre 1784 zu führen begonnen hat (*Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství*), vermittelt dem Forscher ein plastisches Bild von dem Leben in Štrba im 19. Jahrhundert.

Schlüsselwörter: Evangelische Kirche A. B. Štrba. Visitationen der Kirchengemeinde. 19. Jahrhundert. Slowakisches Nationalbewusstsein.

Vizitácia je jednou z foriem kontroly farskej, resp. duchovnej správy, uskutočňovaná spravidla biskupom. Rímskokatolícka cirkev ju začala robiť po Tridentskom koncile, ktorý sa konal v rokoch 1545 – 1563, a jej cieľom bolo sledovať stav a život v jednotlivých farnostiach s tým, aby zistila, do akej miery jednotlivé farnosti podľahli reformácii, resp. do akej miery jej odolávali. Zaujímalo ju koľko bolo farníkov,

kto bol v zbore kňazom, učiteľom, aký mala farnosť majetok, kostol, ale aj koľko veriacich ostalo mimo rímskokatolíckeho cirkevného zboru. Vďaka premyslenej sade otázok, na ktoré museli miestni farári dať podrobnú odpoveď, sa zachovali vzácne zápisnice – protokoly, z ktorých sa dozvedáme množstvo informácií nielen o samotnom cirkevnom zbore, ale aj o živote celej dediny. Kanonické vizitácie však nesledovali len rímskokatolícku farnosť, ale zahŕňali do svojej pozornosti aj protestantské, ktoré sa v čase protireformácie výrazne oslabili, mnohé z nich aj zanikli prechodom veriacich k rímskokatolíckemu náboženstvu a v podstate tak, ako celá evanjelická cirkev, aj jej jednotlivé zbory len živorili v diskriminačných protireformačných podmienkach habsburskej monarchie.

Po prijatí Tolerančného patentu v roku 1781, ktorý po dlhom období protireformácie a prenasledovania protestantov, otváral priestor pre zrovnoprávnenie evanjelickej cirkvi s katolíckou, sa začal proces obnovy, resp. oživenia evanjelických zborov v celom Uhorsku, vrátane cirkevných zborov v hornom Liptove. Navonok sa to prejavilo nielen rastom početnosti veriacich, ale aj stavbou nových, tolerančných, chrámov, nadobúdaním majetku a posilňovaním pozícií evanjelickej cirkvi.

Celý tento proces vieme vcelku pomerne dobre identifikovať na základe vyššie spomínaných vizitácií, ktoré prestali byť v 19. storočí doménou rímskokatolíckej cirkvi, ale stali sa súčasťou cirkevného života i cirkevnej správy evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku.

Jedným z evanjelických zborov, ktoré je možné sledovať v jeho vývoji, je zbor evanjelickej cirkvi a. v. v Štrbe, a to od konca 18. storočia, od prijatia Tolerančného patentu, v podstate až do súčasnosti. Túto možnosť nám dáva jednak usilovnosť, zodpovednosť a vzdelanosť evanjelických kňazov, ktorí pôsobili v Štrbe od konca 18. storočia a starostlivo viedli záznamy o živote svojho zboru, robili zápisnice z bežných i výročných konventov, dôsledne viedli matriky narodených, sobášených i zomrelých a celú túto cirkevnú agendu aj chránili pred poškodením či stratou, čo sa v mnohých farnostiach neraz aj stávalo.

O živote štrbských evanjelikov v období protireformácie a ani pred ňou zatiaľ nemáme veľa informácií. Známe je to, že už v roku 1561 bolo na území horného Liptova evidovaných 31 protestantských cirkevných zborov, medzi ktorými bol aj zbor v Štrbe.¹ V tom čase bola Štrba jednou z najväčších dedín v Liptove, ba v závere 16. storočia bola, podľa Ferdinanda Uličného, najväčšou liptovskou dedinou. V roku 1600 v nej stálo 71 obývaných poddanských domov a ďalších 19 bolo spustošených.² Koľko však bolo v tom čase evanjelikov a koľko katolíkov, nevieme, ale kanonická vizitácia z roku 1825, uložená v Štátnom archíve v Bytči, uvádza, že „kostol v roku 1618³ obsadili evanjelici, využijúc prítomnosť povstaleckých vojsk sedmohradského kniežata Gabriela Betlena. V evanjelických rukách ostal až do roku 1689 (71 rokov), ako o tom svedčí štrbský katolícky farár Matej Slonka“.⁴ Schematizmus Spišskej diecézy z roku 1801 ob-

1 ŠVORC, Peter (st.). *Štrba*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 23.

2 ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (3. časť). In *Liptov 9. Vlastivedný zborník*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1987, s. 85.

3 Pravdepodobne to bol rok 1619, keď vojská Gabriela Betlena obsadili územie dnešného východného Slovenska.

4 ŠVORC, Peter (st.). *Štrba*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 23.

sahuje aj súpis evanjelických kňazov v roku 1610 (*Catalogus ministrorum verbi divini Aug. Confess. ac comunitatum Aug. Confess. in Scepus*). Ten zostavil pre Spišskopodhradskú synodu, konanú v Spišskom Podhradí v januári 1614, tamojší kňaz a senior Štefan Xylander. Podľa neho bol v roku 1610 evanjelickým kňazom a súčasne seniorom v Štrbe Matej Molitoris [Matthias Molitoris, Stirbensis Senior].⁵ No nie je isté, či Molitoris bol prvým evanjelickým kňazom v Štrbe, alebo či mal predchodcov.

Vyššie uvedené údaje napovedajú, že na začiatku 17. storočia bola Štrba už prevažne evanjelickou dedinou, resp. bola úplne evanjelickou,⁶ keď miestni evanjelici prevzali tamojší kostol zasvätený sv. Ondrejovi pod svoju správu a do vlastníctva evanjelického cirkevného zboru. Podľa kanonickej vizitácie spišského prepošta Jána Sigraya z roku 1700, v tomto roku žili v Štrbe 14 katolíci s farárom Jánom Pobreckým [Pobreczky], no 175 evanjelici, ktorí tvorili absolútnu väčšinu štrbského obyvateľstva. Vtedy v susednom Važci bolo len 12 katolíkov a 160 evanjelikov.⁷ K roku 1700 však nie je v Štrbe evidovaný evanjelický kňaz. K roku 1685 sa viaže meno Ondreja Ocsovinusa ako štrbského evanjelického kňaza, a potom až k rokom 1705 – 1711 meno Jána Dyonyisia.⁸ Nasledujúcim evanjelickým farárom po Dyonyiovi bol až Jozef Fornet od roku 1784.

Pohyb obyvateľstva v Štrbe bol na začiatku 18. storočia veľmi veľký. Ferdinand Uličný k nemu uvádza, že v roku 1715 žilo v Štrbe 56 poddanských domácností, o päť rokov neskôr – v roku 1720 – už len 37.⁹ O 10 rokov neskôr – v roku 1730, počet obyvateľov bol 696, ale pomer medzi evanjelikmi a katolíkmi zostal nezmenený. V Štrbe v tomto roku žilo 87 katolíkov a 348 evanjelikov a okrem nich 261 detí, o konfesionalnej príslušnosti ktorých nevieme, no je jasné, že aj u detí väčšinu tvorili deti evanjelických rodín.¹⁰

Štrbskí evanjelici aj po porážke povstania Imricha Tököliho (1678 – 1686) a následnej strate kostola v roku 1689 v prospech katolíckej cirkvi zväčša zotrvali pri svojom vierovyznaní, ba po vypuknutí povstania Františka II. Rákociho v roku 1703 sa kostol opäť dostal do vlastníctva evanjelického cirkevného zboru a slúžil mu až do

-
- 5 Pozri: Schematismus cleri dioecesis Scepusiensis rro anno 1801. Cassoviae : Typis Francisci Landerer de Fűskút, 1801. In HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum e. c. de monte Scepusio olim collegiati sub jurisdictione archiepiscopi strigoniensis nunc vero cathedralis sub proprio episcopo scepusiensi cunstituti*. Szepesváralja : Dionys Buzás, 1903 – 1904, s. 531.
 - 6 Podľa tu uvedených údajov, bola štrbská rímskokatolícka farnosť obnovená v roku 1673. Pozri: Anno 1903. In Diocesi Scepusiensi sequentes R. C. parochiae deprehenduntur. In HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum...*, s. 544.
 - 7 In HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum...*, s. 227-228.
 - 8 *Štrbské premeny*. Zost. Zuzana Kollárová. Košice : JES, 2012, s. 178.
 - 9 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 203.
 - 10 KALAVSKÝ, Michal. *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*. Bratislava : Národopisný ústav SAV, 1993, s. 102.

roku 1711,¹¹ keď bolo povstanie Františka II. Rákociho porazené. V tomto roku štrbskí evanjelici znovu stratili kostol, ktorý nanovo pripadol katolíckej cirkvi a štrbský evanjelický zbor sa stal dcérskym zborom artikulovaného evanjelického zboru v Hybiach,¹² v ktorom účinkoval Martin Lehocký [Martinus Lehotzky] ako jeho farár.¹³

V tom období boli už bez vlastného kostola, a neskôr aj bez kňaza. Služby Božie i Večera Pánova sa realizovali len v artikulovaných chrámoch, čo pre štrbských evanjelikov znamenalo navštevovať najbližší artikulovaný zbor a kostol, ktorý bol v tomto prípade v Batizovciach,¹⁴ vzdialených od Štrby 11 kilometrov, čo predstavovalo takmer tri hodiny cesty pešo. Bolo to podstatne bližšie, ako chodiť do Hýb – do matkocirkvi, vzdialenej od Štrby 20 kilometrov. Navštevovať bohoslužby v zime bolo v tvrdých podtatranských podmienkach ešte náročnejšie, čo mohlo odrádzať od diskriminovanej evanjelickej konfesie mnohých veriacich.

Situácia sa zmenila po prijatí Tolerančného patentu v roku 1781, s ktorým liptovská vrchnosť oboznámila liptovskú verejnosť na kongregácii v Liptovskom Sv. Mikuláši 30. januára 1782. Od jeho prijatia (13. októbra 1781) po vyhlásenie v Liptovskej stolici uplynuli štyri mesiace, čo bolo spôsobené formou, akou sa nariadenia panovníka zverejňovali obyvateľstvu krajiny. Panovníkovo rozhodnutie musela Uhorská dvorská kancelária odovzdať Kráľovskej miestodržiteľskej rade a tá s ním oboznámila jednotlivé stolice. Tie ho potom prečítali na kongregáciách alebo obežníkom zverejnili v jednotlivých obciach.¹⁵ Hoci sa úrady neponáhľali so zverejnením Tolerančného patentu liptovskí evanjelici o ňom vedeli pomerne skoro. Po zverejnení na kongregácii o necelého pol roka neskôr, 14. júla 1782, sa už štrbskí evanjelici spolu s evanjelikmi zo susedného Važca obrátili so žiadosťou na stoličné zhromaždenie a hlavného liptovského župana grófa Jána Ilešházyho [Ilessházy], aby mohli vo svojich dedinách postaviť kostol a získať pre svoje zbory evanjelických učiteľov.¹⁶ Aby potvrdili svoje odhodlanie postaviť kostol a zabezpečiť aj plat duchovnému, urobili Štrbänia v októbri 1872 súpis darcov, ktorí boli ochotní finančne, stavebným materiálom i vlastnou prácou prispieť na uvedený účel. V ňom figurovalo 117 (rodín) štrbských evanjelikov aj s uvedením konkrétneho príspevku.¹⁷ Tento zoznam potom predložili Liptovskej stolici, ktorá ho dala na prerokovanie Najvyššej kráľovskej rade. Platila však zásada, ktorú vydala Najvyššia kráľovská rada 30. marca 1783 a ktorú na všeobecnej kongregácii v Liptovskom Sv. Mikuláši zverejnili 30. apríla toho istého roku, že súhlas na stavbu evanjelického kostola a evanjelické bohoslužby

11 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 1 (zápis urobil nový ev. farár Jozef Fornet).

12 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protokol Cirkve Evang. A. V. Štrbské zhotovený podľa vyznačených otázok pri slávnej kanonickej Vizitácii dňa 23^{ho} Aug. R. 1871 vykonávanéj*.

13 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Oppidum Hybbe*. In http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1551/Klein-Tesnenskalsky_Oppidum-Hybbe/6

14 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 1.

15 KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : Veda, 2001, s. 41.

16 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 1.

17 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 2-6.

sa vydá v takom prípade, ak nie je v blízkosti žiadajúcej obce už existujúci kostol, v ktorom sa už bohoslužby konajú. Túto podmienku Štrba spĺňala, no v hre bola aj važecká žiadosť.

Evanjelici oboch susedných hornoliptovských dedín, Štrby a Važca, sa rozhodli postupovať spoločne a 26. mája 1783 predložili stoličnému zhromaždeniu v Liptovskom Sv. Mikuláši žiadosť s prosbou o schválenie a jej posunutie na vyššiu inštanciu – Najvyššiu kráľovskú radu, aby obe dediny dostali súhlas na stavbu kostolov s tým, že budú mať spoločného kazateľa, ktorý bude administrovať oba cirkevné zbory. Tak sa mali znížiť náklady oboch zborov.¹⁸

Odpoveď Najvyššej kráľovskej rady z 12. júna 1783 uspokojila štrbských evanjelikov len čiastočne. Rada totiž rozhodla o stavbe len jedného kostola a poručila Liptovskej stoliči, aby zvážila, v ktorej dedine kostol bude. Voľba padla na Važec, čo bolo síce pre Štrbänov výhodnejšie, ako chodiť na bohoslužby do Batizoviec, ale i napriek tomu rozhodnutie liptovských stoličných úradov nebolo pre nich prijateľné. V októbri 1783 napísali novú žiadosť o súhlas s vykonávaním bohoslužieb v Štrbe a získaním kňaza pre tunajší evanjelický zbor.¹⁹ Adresovali ju cisárovi Jozefovi II.

V latinsky písanej žiadosti zdôvodnili svoje stanovisko a opäť dokladali odhodlanie z vlastných prostriedkov, vlastného stavebného materiálu i vlastnými silami postaviť kostol a financovať svojho kňaza. Uvádza, že susedná obec Važec je takmer rovnako vzdialená od Štrby ako Batizovce, kde stojí artikulárny chrám, ktorý Štrbänia navštevovali doteraz. Ďalším dôvodom, prečo by, podľa Štrbänov, mal byť kostol aj v ich dedine, boli kruté zimy. Tie na najvyššom mieste v podhorí Karpát vždy boli veľkou prekážkou i nebezpečenstvom pre púťovníkov, ktorí tadiaľ prechádzali. Štrbänia celkovo uviedli deväť dôvodov, ktoré mali presvedčiť cisára a Najvyššiu kráľovskú radu, aby dali súhlas so stavbou kostola a prijatím evanjelického kňaza do štrbského zboru. K tým vážnejším patrilo zdanlivo paradoxne aj dôvod, že štrbský rímskokatolícky farár nebude môcť robiť dozor nad zborom a najmä bohoslužbami, a to najmä v zime pre ďalekú a nebezpečnú cestu do Važca. Štrbänia uviedli aj to, že sa takto nerieši ani otázka vzdelania štrbských evanjelických detí, ktoré by boli odkázané chodiť do evanjelickej školy vo Važci alebo do rímskokatolíckej školy v Štrbe, no v takomto prípade bez možnosti vzdelávať sa vo svojej evanjelickej viere.

Neskôr o tom prvý štrbský potolerančný farár Jozef Fornet napísal: „*Prednesená táto žiadosť, zjevením Božím pronikla w srdce Jeho Jasnosti Cýsarsko-kráľowské, s tým šťastlivým účinkem a vykonaním, že k obweselení Štrbanů táto milostiwá kráľowská resoluce od nejvyšší kráľowské rady prišla, a w Mikuláši dne 6. unore roku 1784 w obecném Sl. Stoličném zhromáždění oznámena a vyhlášená jest, která nasledujícím způsobem od Sl. Stolicy podaná jest:...*“, a uvádza latinský text, ktorým Štrbe bolo pridelené právo na stavbu kostola a prijatie evanjelického kňaza.²⁰

18 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 7.

19 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 12.

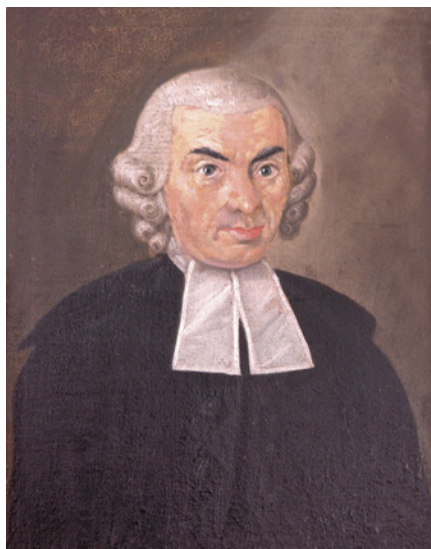
20 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 14-16.

Dňa 30. marca 1784 bolo za účasti stoličnej deputácie, ktorú tvorili Jozef Horánsky, Imrich Pongráč [Pongrácz] a Matej Andabazy, vybrané miesto na stavbu kostola a tiež bol rozmeraný pozemok na ňu východne od pozemku Michala Šerfela. Nesporne to bola slávnostná chvíľa, umocnená už existujúcim pozývajúcim listom pre nového štrbského kňaza, ale aj voľbou dvoch inšpektorov štrbského zboru, ktorými sa stali Ladislav [Láclav] Sentiváni [Szentiványi] a Jozef Smrečáni [Szmrecsáni], obaja z liptovských zemianskych rodov, ktoré vlastnili Štrbu.

Jozef Fornet – prvý potolerančný evanjelický farár v Štrbe

Štrbänia si za kňaza zvolili farára slovenského evanjelického zboru v Levoči vtedy 52-ročného Jozefa Forneta (pokrstený 7. 11. 1732, Ozorovce). Dňa 26. marca 1784 ho oslovili pozývajúcim listom, ktorý podpísali obaja inšpektori Liptovského seniorátu a ktorý osobne Fornetovi do Levoče doručili „*dva stateční lidi a muži z obce, totiž Ondřej Kunaj a Jirik Filčíak...*“.²¹

Treba povedať, že vo voľbe farára mali Štrbänia šťastnú ruku. Jozef Fornet pochádzal z kňazskej rodiny, ktorá mala francúzske korene. Jeho starí rodičia boli hugenoti, ktorí ušli z Francúzska po zrušení nantského ediktu francúzskym kráľom Ľudovítom XIV. v októbri 1685. Jeho otec Juraj Fornet (1693 – 1769)²² bol evanjelickým farárom v Horných Ozorovciach a neskôr v Ivančinej a patrili ku generácii slovenských vzdelancov, ktorí sa usilovali šíriť osvetu a vzdelanie medzi pospolitým ľudom. Bol v osobnom kontakte s Matejom Belom (1684 – 1749), čo prezrádza aj list, v ktorom sa sťažoval na svoj-

Jozef Fornet

Anna Zuzana Fornetová

21 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody y Náboženství. Roku 1784*, s. 16.

22 Rodičia Jozefa Forneta boli – otec Juraj a matka Alžbeta (Elisabeth). Podľa zápisu v matrike Horných Ozoroviec. Pozri: Family Search. Slovakia, Church and Synagogue Books, 1592 – 1910. In <https://familysearch.org/search/record/results?count=20&query=%2Bgivenname%3AJozef~%20%2Bsurname%3AFornet&offset=100>

70857

Protokol štrbskeje evanjelickej cirkvi z roku 1784. Archív ev. a. v. zboru v Štrbe

ho učiteľa Daniela Krmana (1663 – 1740) za prísny postoj k nemu kvôli pietizmu,²³ ku ktorému vtedy ešte mladý študent Juraj Fornet inklinoval. Juraj Fornet, Jozefov otec, bol autorom viacerých prác, ako bola *Idea Christianisimi (Idea kresťanstva)*, ktorá vyšla dokonca v dvoch vydaniach, ale, žiaľ, sa nezachovala, a práce *Krátka sprava pro Obecní Lidi, jak se mají spravovati v Příležitosti a Potřebě Swatební*. V nej pripravil akýsi scenár svadobných obradov, a to aj s napomenutím, aby svadobčania sa na svadbách správali striezlivejšie, nemíňali na ne veľa peňazí, ktoré sú potrebné na zmysluplnejšie veci, ale najmä, aby neholdovali bezmerne alkoholu.²⁴ Jeho syn Jozef ho určite využíval vo svojej kňazskej činnosti aj v Levoči a určite aj v Štrbe, o čom nepriamo svedčí Fornetov zápis z roku 1788, teda štyri roky po jeho nástupe na miesto štrbského farára.²⁵

Nevedno, kto upriamil pozornosť štrbských evanjelikov na Jozefa Forneta a ani samotný Fornet nepíše, čo bolo dôvodom, že sa rozhodol odísť z kráľovského mesta Levoče do poddanskej dediny Štrby. Spomína len, že si vyžiadal niekoľko dní na rozmyslenie, no dátum jeho odpovede prezrádza, že dlho ponuku nezvažoval. Už 2. apríla 1784 odpísal do Štrby i cirkevným seniorátnym inšpektorom v Liptovskom Sv. Mikuláši o svojom rozhodnutí zaujať miesto štrbského farára. Pravda, svoje rozhodnutie vysvetlil aj levočskému slovenskému zboru, žiaľ, do Protokolu, ktorý mal v podstate úlohu cirkevnej kroniky, ho neuviedol.²⁶

V *Protokole cirkvi evanjelickej štrbskej* je zaznačený vokátor – teda súpis pôžitkov, ktoré štrbská evanjelická cirkev dávala svojmu farárovi Fornetovi. Ten, ako aj všetky vyššie uvedené žiadosti, odpovede Liptovskej stolice na žiadosti, odpovede Najvyššej kráľovskej rady, pozývajúci list, svoju odpoveď seniorátnym inšpektorom štrbského zboru, a potom aj celý rad ďalších listov, listín a zápisníc Jozef Fornet starostlivo zapisoval do knihy Protokolov, ktorá je uložená v archíve štrbského evanjelického zboru a ponúka tak dobrý prehľad o činnosti štrbských evanjelikov, samotného farára, ba i Liptovského seniorátu.

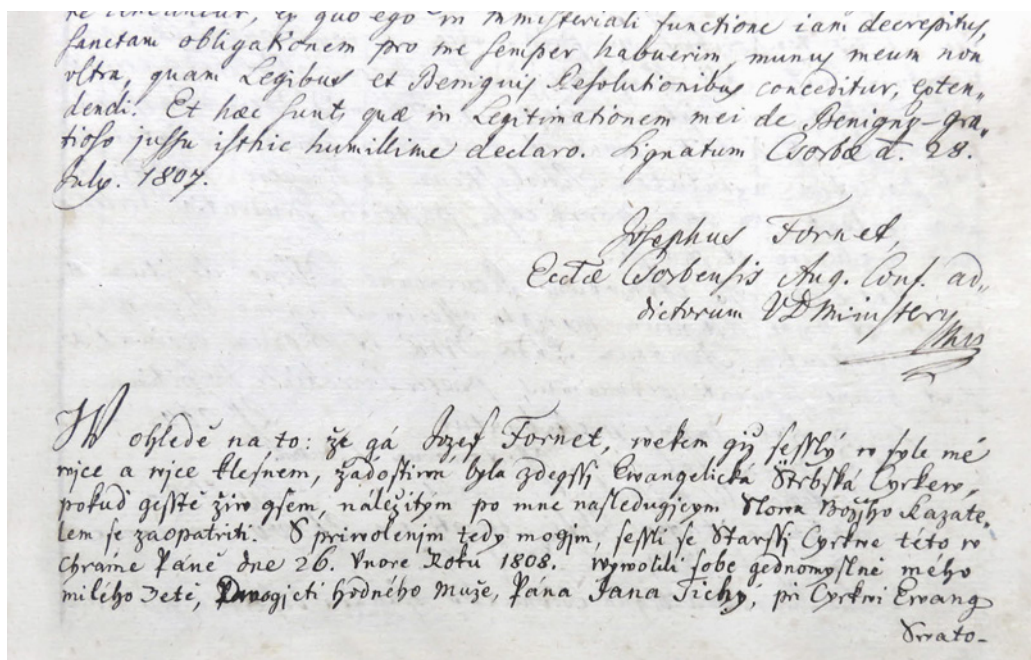
Jozef Fornet síce stručne, ale so zachytením všetkých podstatných informácií zapísal aj priebeh svojej inštalácie do funkcie štrbského farára. Na nej sa 25. apríla 1784 zúčastnili viacerí evanjelickí kňazi nielen z blízkeho okolia, ako Adam Števonka, važecký farár, ktorý do svojho úradu vo Važci nastúpil rok pred Fornetom, ale aj zo vzdialenejších luteránskych zborov, ako Matej Šulek, farár z Paludze, Pavol Šramko [Schramko], senior Jednoty bratskej v Liptove a zároveň kazateľ v evanjelickom zbore v Nemeckej Lupči. No a nakoniec, Juraj Eger, farár z Batizoviec, ku ktorému dlhé

23 Pietizmus sa v evanjelickej cirkvi šírila v 17. a 18. storočí, jeho prívrženci zdôrazňovali vnútornú zbožnosť, prísnu morálku, upúšťali od potreby vedeckého poznania a neraz upadali až do mysticizmu a odmietali odpor voči vrchnosti.

24 Viac pozri: ŠVORC, Peter. *Štrbská svadba*. Prešov : UNIVERSUM, 1996, s. 134-137.

25 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1788*, s. 43-45.

26 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 19.

Fornetov podpis v Protokoloch. Archív ev. a. v. zboru v Štrbe

roky chodievali Štrbänia na bohoslužby.²⁷ Keď sa o rok neskôr Fornetovcom v Štrbe narodil syn Ján Ludovít, pokrstil ho batizovský farár Eger.²⁸

27 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Svobody v Náboženství. Roku 1784, s. 21.

28 *Matricula Baptizatorum in Ecclesia Evang. Csorbensi per Ministrum Jos. Fornet, Anno 1785*, s. 5. Jozef Fornet a Anna Zuzana, rod. Osterlam, pred príchodom do Štrby mali syna Juraja Kristiana (18. 10. 1775), dcéru Alžbetu (nar. ?) a syna Jozefa (nar. 1783), ktorý pôsobil najskôr ako pastor v rakúskej obci Mitterbach v Dolnom Rakúsku (1802 – 1809). V roku 1803 sa oženil s dcérou evanjelického superintendenta (biskupa) Johana Christiana Thielscha Christianou Gottliebe Friedericke Thielischovou v Schartene, Horné Rakúsko. Pozri: HONEGGER, Frank. 200 Jahre evangelische Kirche und Gemeinde Mitterbach. Geschichte der evangelischen Pfarrgemeinde Mitterbach. Berndorf : Evangelische Pfarramt, 1951, s. 74. V rokoch 1809 – 1811 pôsobil ako farár v evanjelickej farnosti v rakúskej obci Rutzenmoos. Z Rutzenmoosu sa v roku 1811 odsťahoval naspäť na Slovensko (Uhorsko) do spišskej obce Stráže, kde pôsobil ako farár do roku 1832. Tu sa im narodilo päť detí. Ako dôvod jeho odchodu uvádza Steffen MEIER-SCHOMBURG v knihe *Rutzenmooser Chronik*. Vöcklabruck : Verlag des Presbyteriums der evangelischen Pfarrgemeinde Rutzenmoos, 1959, s. 32-33, pripojenie obce k Bavorsku, prechod 123 rodín s 570 veriacimi na rímskokatolícke náboženstvo a najmä hladomor v roku 1811. Podľa autora mali Fornetovci v tom čase už štyri deti. Jozefovi Fornetovi a Anne Zuzane, rod. Osterlam, sa v Štrbe ešte narodil syn Ján Ludovít (10. 10. 1785). Pozri: *Matricula Baptizatorum in Ecclesia Evang. Csorbensi per Ministrum Jos. Fornet, 1785*. Fornetova dcéra Alžbeta sa vydala za evanjelického farára Jána Tichého, v Štrbe sa im narodil syn Ján Michal (22. 10. 1792) a ďalšie štyri deti už v Svätom Jáne, kde sa Ján Tichý stal evanjelickým farárom. Pozri: *Matricula Baptizatorum in Ecclesia Evang. Csorbensi per Ministrum Jos. Fornet, 1792*.

Do organizačnej štruktúry cirkevného zboru patrili kurátori. Ako prezrádza Fornetov zápis, zvolení boli tí, čo sa o obnovenie regulárneho cirkevného zboru s farárom i kostolom zaslúžili najviac. Boli to Ondrej Kunaj a Ondrej Kordovan. Za kostolníkov si Štrbänia zvolili Pavla Danieľa a Juraja Filčiaka.

Fornet navrhol aj to, ako sa budú spravovať cirkevné financie. Pokladnica mala byť uložená na fare a mala mať dva zámky – kľúč od jedného mal byť v rukách kňaza a od druhého v rukách jedného z kurátorov „*pro odvrátení všelikého podezrení...*“.²⁹

Štrbskí evanjelici sa v podstate hneď po vymieraní základov pre kostol pustili do jeho stavby. So stavbou začali v apríli 1784 a už 26. septembra 1784 sa v kostole odbavili prvé bohoslužby.³⁰

Jozef Fornet krátko po nástupe do štrbského evanjelického zboru žiadal Štrbänov, aby tu nastúpil aj učiteľ, ktorý bude vyučovať deti z evanjelických rodín. Pravdepodobne ho vybral on sám. Stal sa ním rodák z Hnúšte a v tom čase učiteľ v Kežmarku Matej Madarás [Madarász]. Dňa 16. mája 1784 bol do Štrby „*na probu priveden*“, v skúšobnej dobe obstál, ale, čo bolo dôležitejšie, on sám sa zakrátko vyslovil, že v Štrbe aj zostane.³¹ Pre štrbskú evanjelickú časť dediny to bolo veľmi dôležité, že získala dobrého a zanieteného učiteľa, akých vtedy nebol dostatok.

Vokátor, teda finančné a materiálne pôžitky, ktoré učiteľovi štrbská evanjelická cirkev následne odsúhlasila, sa viazali na splnenie všetkých činností, viažucich sa k funkcii kantora v zbore, ale aj na štyri kantácie – spevy, ktoré mal učiteľ realizovať na tri výročité slávnosti a na deň založenia chrámu. Jeho pôžitky boli potom takéto: 30 rýnskych zlatých ročne, 12 mecí (meríc) žita,³² 12 meríc jarcu (jačmeňa). Učiteľovi prislúchala jedna ofera na druhý deň slávnosti Zoslania Ducha Svätého, pol centa (cca 50 kg) soli, pol centa syra, dve fúry sena, od každého školáka 5 grošov za rok, od každého dieťaťa sviatočný turák, dreva toľko, koľko bude potrebné, tri okovy piva – na každú výročnú slávnosť (jeden okov = cca 53,3 litra), lanu mali cirkevníci zasiat

Evanjelický kostol v Štrbe (ešte bez veže). Foto archív autora

29 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 23.

30 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 24.

31 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 21.

32 Približne 7 – 8 vriec žita.

toľko, koľko bude potrebné, za pohreb dá každý, koľko môže, ale chudobní mali byť oslobodení od akýchkoľvek poplatkov.³³

Matejovi Madarásovi však ponúkli obyvatelia Lehoty lepšiu odmenu ako Štrbänia, a tak začal zvažovať o zmene svojho pôsobiska. To bol potom dôvod, prečo mu štrbský zbor ponúkol ďalšie finančné i naturálne pôžitky, aby zo Štrby neodišiel.³⁴ O rok neskôr (22. novembra 1785) mu Štrbänia pridali na jeho odmenách.³⁵ Horšie bolo, že cisársko-kráľovský súhlas so stavbou kostola a povolaním evanjelického kňaza do Štrby sa netýkal aj vyučovania evanjelickej mládeže evanjelickým učiteľom, takže v roku 1784 vo vyučovaní ostávalo všetko po starom. Aspoň formálne. Niektorí Štrbänia nahovorili učiteľa, aby potajme učil ich deti „*w literním umení*“, čo sa aj stalo. Táto jeho, v podstate ilegálna, činnosť však vyšla najavo a Madarás dostal v Štedrý večer (24. decembra 1784) predvolanie na 15. februára 1785 do Liptovského Sv. Mikuláša pred stoličnú vrchnosť, kde mal byť s ním vedený fiškálny proces za porušenie zákazu Najvyššej kráľovskej rady. Od procesu ho zachránilo len svedectvo štrbského katolíckeho farára Štefana Matašovského (Mattyšovský), že Madarás prestal deti učiť. Postavenie Mateja Madarása ako evanjelického učiteľa sa v Štrbe menilo len postupne³⁶ – v súvislosti so zmenami v školskom systéme habsburskej monarchie, ktoré pomaly vytvárali väčší priestor aj pre evanjelické školy.³⁷ Dôležité však bolo aj to, že v roku 1786 učiteľ začal vyučovať štrbské evanjelické deti už legálne, v tomto roku ešte len vo svojom byte, ale dôležité bolo aj to, že evanjelický cirkevný zbor začal stavať budovu svojej školy, ktorú aj zakrátko dokončil. V Štrbe tak vo vyučovaní vznikla nová situácia: na rímskokatolíckej škole ubudlo detí, vyučovanie na nej bolo ohrozené, rovnako aj existencia tunajšieho učiteľa. Na druhej strane, deti pribudli v evanjelickej škole, ktorá už mala svoje priestory.³⁸ Školská inšpekcia

33 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 22-23.

34 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 26.

35 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1784*, s. 29.

36 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1786*, s. 33.

37 K tomu pozri: KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelicé a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : Veda, 2001, s. 57-72.

38 Zatiaľ sa nepodarilo zistiť počet evanjelikov a počet katolíkov v Štrbe v závere 18. storočia. Ale Schematismus Spišskej diecézy pre rok 1801 uvádza, že v tomto roku žilo v Štrbe 1201 obyvateľov, z toho 304 katolíkov a 897 evanjelikov. Pozri: Schematismus cleri dioecesis Scepusiensis rro anno 1801. Cassoviae : Typis Francisci Landerer de Füs-kút, 1801. In HRADSKÝ, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum...*, s. 489.

Michal Kalavský uvádza pre rok 1816 412 rímskokatolíkov, 950 evanjelikov a 3 Židov, všetci, až na uvedených Židov boli slovenskej národnosti. Pozri: KALAVSKÝ, Michal. *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*. Bratislava : Národopisný ústav SAV, 1993, s. 102.

Podľa údajov Nagyovej *Notície...* bolo v Štrbe v roku 1828 186 domov, 322 rímskokatolíkov, 1296 evanjelikov a 5 izraeliti. Pozri: NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae incltyi regni Hungariae. Partiumque eidem adnexarum*. Buda, 1828, s. 189.

*Rímskokatolícky Kostol sv. Ondreja v Štrbe.
Foto archívu autora*

v roku 1788 však rozhodla, že v Štrbe budú pôsobiť obaja učitelia, aj katolícky, aj evanjelický, ale že si rozdelia úlohy. Rímskokatolícky mal učiť tie deti, ktoré ešte nevedeli čítať a písať, evanjelický zas tie deti, ktoré čítať a písať vedeli. Oboch učiteľov mala platiť obec rovnakou sumou 120 zlatých ročne. Takýto stav trval do roku 1790.

Jedným z vážnych problémov, ktoré v Štrbe nastali po zrovnoprávnení evanjelickej cirkvi s katolíckou, bolo používanie zvonov. Evanjelické kostoly sa mohli stavať len bez kostolnej veže, teda boli bez zvonov, ale zvony boli jednak symbolom kresťanstva, zvolávali veriacich na pobožnosti a v prípade úmrtia zas zvonili na poslednú rozlúčku zo zosnulým, jednak v závere 18. storočia sa stali symbolom pretrvávajúceho dominantného postavenia rímskokatolíckej cirkvi.

V Štrbe bolo používanie zvonov evanjelikmi až do vyhlásenia Tolerančného patentu a zriadenia slobodného cirkevného evanjelického zboru obmedzené len na pochovávanie zomrelých, keďže evanjelické bohoslužby v dedine sa nemohli konať a štrbskí luteráni na ne chodili až do Batizoviec.

Po oficiálnom zriadení cirkevného zboru malo byť vyriešené dohodou, na základe ktorej by evanjelici používali zvony pred začiatkom bohoslužieb i pri úmrtí svojho člena. Za to mali platiť poplatok rímskokatolíckemu farárovi, pričom peniaze mali slúžiť len na údržbu zvonov a kostolnej veže rímskokatolíckeho Kostola sv. Ondreja. Nárok na využitie zvonov odvodzovali štrbskí evanjelici od toho, že boli zakúpené a inštalované z celoobecných peňazí a finančne i prácou sa na tom podieľali aj ich predkovia, a obzvlášť v období, keď Kostol sv. Ondreja bol evanjelickým kostolom.

Rímskokatolícky kňaz Š. Maťašovský však chcel peniaze odvádzané na zvony použiť pre potreby miestnej rímskokatolíckej farnosti a na údržbu zvonov vybrať ďalšie. S tým zas nesúhlasili štrbskí luteráni a spolu s važeckými luteránmi, ktorí mali podobný spor s miestnym rímskokatolíckym duchovným, celý spor predložili hlavnému županovi.³⁹ Liptovský župan gróf Ján Ilessházy bol ochotný evanjelikom z oboch dedín pomôcť, odporučil ich k viceslúžnodvorskému Antalovi Pongrácovi a župnému právnikovi Elekovi Pottornayovi, aby spor vyriešili.

39 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody v Náboženství. Roku 1786*, s. 33-34.

Farár Maťašovský však zdôvodňoval svoje rozhodnutie nariadením biskupa, ako sa majú kňazi jeho diecézy správať v podobných prípadoch a uviedol, že on nemôže porušiť nariadenie biskupa. Ako uvádza Eva Kowalská, uhorskí biskupi zostavili „akýsi katalóg obštrukcií“,⁴⁰ ktorým chceli spomaliť proces zrovnoprávnenia evanjelickej cirkvi s katolíckou a oslabenia jej pozícií na jednotlivých miestach krajiny. Takéto obštrukcie štrbskí luteráni odmietli rešpektovať a 17. januára 1787 napísali novú žiadosť, aby mohli používať zvony tak, ako navrhovali a aby peniaze za zvonenie boli použité na opravu veže a údržbu zvonov a nie na iné účely rímskokatolíckej cirkvi.⁴¹

Dňa 27. februára 1787 prišiel do Štrby viceslúžnodvorský Antal Pongráč s rozhodnutím župných úradov, ktoré vyšli v ústrety štrbským luteránom, „aby zvony spoločne nadobyté zdržované, bez ďalší veľiké prekažky, od obou stran a naboženství obyvatelů, swobodně, k potřebám kterýmkoli bez rozdílu užívané byli, aniž aby kdo více powinnen byl od pohřebního zvonění na cyrkev katolíckou čeho platitit, ale že všecká povinnost obyvatelů na této wecy na samé zdržování zvonů a co k tomu prislouchá...“.⁴² Pripojený bol aj rozpis, ako majú byť zvony používané jednou i druhou stranou tak, aby nedochádzalo k ďalším sporom.

Prijateľné riešenie sa našlo a nakoniec vyhovovalo obom stranám, ale len do roku 1793. Od roku 1790 do roku 1793 v Štrbe pôsobil ako rímskokatolícky kňaz Daniel Petko. Na tomto poste vystriedal Štefana Maťašovského, ktorý bol vymenovaný za kanonika a pôsobil v tejto hodnosti v Liptovskom arcidiaconáte.⁴³ V zápise Jozefa Forneta sa pri mene Daniela Petku neobjavuje žiadna sťažnosť na jeho pôsobenie a na jeho vzťah k štrbským evanjelikom. Môžeme predpokladať, že bol korektný a medzi ním a evanjelikmi nedochádzalo k zbytočným sporom. Keď ho však v roku 1793 vystriedal nový farár Ján (Jánoš) Pongráč [Pongrácz] s kaplánom, bývalým fran-tiškánom, všetko sa zmenilo. J. Pongráč hneď po nástupe chcel, aby miestni luteráni prispôsobili svoje bohoslužby času katolíckych bohoslužieb a aby cez týždeň zvonili na večerné bohoslužby prostredným, puknutým zvonom. Keď sa v roku 1794 tento úplne poškodil, prestalo sa zvoniť tak pri pohreboch evanjelikov, ako aj pred evanjelickými bohoslužbami. Svoj zákaz zvonenia písomne oznámil aj Fornetovi, aj štrbskému richtárovi. J. Pongráč dal dokonca zamknúť vežu katolíckeho kostola, kde boli zvony.⁴⁴ Evanjelický zbor zvažoval možnosť opravy poškodeného zvona, ale keď im J. Pongráč povedal, že ani v takom prípade im nedovolí zvoniť podľa ich predstáv, od opravy zvona evanjelici upustili. Nasledovala však ich sťažnosť a zároveň aj žiadosť, aby stoličná vrchnosť váhou svojej autority dala veci do predchádzajúceho stavu. Liptovská stolica potvrdila právo štrbských evanjelikov používať

40 KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : Veda, 2001, s. 42.

41 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1786*, s. 35.

42 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1787*, s. 39-40.

43 Schematismus cleri dioecesis Scepusiensis rro anno 1801. Cassoviae : Typis Francisci Landerer de Fűskút, 1801. In HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum...*, s. 457.

44 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1794*, s. 47.

zvony s tým, že za katolícku stranu bude vyberať poplatky Martin Kavalier a za evanjelickú stranu Juraj Šupala, ale rímskokatolícky kňaz i napriek tomu zamkol vežu a nedovolil, aby evanjelici mohli zvoniť.

Jozef Fornet opisuje celú situáciu veľmi zmierlivo a nezmieňuje sa, ako toto správanie rímskokatolíckeho farára zasiahlo obecnú komunitu, či vyvolalo vzájomné sváry a nezhody v obci. To, že J. Pongráč sám zamkol kostolnú vežu, aby štrbskí evanjelici nemohli používať zvony, napovedá, že s takýmto riešením nemuseli byť uzrozmenní štrbskí rímskokatolícki veriaci. Fornetov zápis o vzájomnom spore nikdy neuvádza rímskokatolíckych veriacich, ba ani funkcionárov vo farnosti akými boli kostolníci.

Spor sa vyostřil, keď štrbský richtár Ján Ivanides, evanjelik, násilne otvoril zamknuté dvere a dal zvoniť na dva pohreby z rodín štrbských evanjelikov, ktoré sa konali v ten istý deň. Tento raz sa na stoličné úrady obrátil so sťažnosťou katolícky farár, obviniac J. Forneta a učiteľa Madarása z toho, že oni dali príkaz na vylomenie dverí do veže. S touto sťažnosťou však J. Pongráč nepochodil.

Ako prezrádzajú ďalšie dochované zápisy Jozefa Forneta, v roku 1794 sa v ním písaných Protokoloch objavuje nové meno rímskokatolíckeho farára v Štrbe – Jána Droppu.⁴⁵ Bol to zastupujúci administrátor rímskokatolíckej farnosti v Štrbe. Pri ďalších udalostiach, ktoré mali širší kontext, Fornet uvádza ďalšieho rímskokatolíckeho farára Jána Funkeho. Ten v Štrbe pôsobil v rokoch 1794 až 1824 a administroval farnosť, v ktorej mal v roku 1801 304 veriacich.⁴⁶ Ján Pongráč v roku 1794 odišiel zo Štrby, pravdepodobne do dôchodku, čím sa v Štrbe eliminovali konfliktné situácie medzi oboma miestnymi konfesiami.

V roku 1803 sa v štrbskom evanjelickom cirkevnom zbore uskutočnila prvá vizitácia od prijatia Tolerančného patentu. Viedol ju superintendent Preddunajského dištriktu Daniel Crudy.⁴⁷ Týkala sa celého Liptovského seniorátu a v ňom 26 095 evanjelikov.⁴⁸ Vizitačné návštevy sa začali 13. júla 1803 v Sielnici a skončili 9. augusta 1803 v Štrbe. Štrbskému zboru, pozostávajúcemu z 897 veriacich, oznámil superin-

45 In HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum...* Na str. 659 uvádza, že Ján Droppa bol v rokoch 1795 – 1796 administrátorom farnosti Kňažia (dnes súčasť Dolného Kubína) na Orave; na str. 492 je údaj o tom, že potom pôsobil ako farár v Kvačanoch na Liptove (bol tam ešte aj v roku 1801). Za tento údaj ďakujem prof. ThDr. Petrovi Zubkovi, PhD.

46 Schematismus cleri dioecesis Scepusiensis rro anno 1801. Cassoviae : Typis Francisci Landerer de Fűskűt, 1801. In HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum...*, s. 533.

47 Daniel CRUDY (25. 10. 1735, Zvolen – 18. 12. 1815, Bratislava). Teológiu študoval v Altdorfe a Jene. Do roku 1759 pôsobil ako farár v Cerove, v rokoch 1759 – 1763 v Banskej Bystrici, 1764 – 1782 v Prešporku/Bratislave. Zaoberal sa protestantským cirkevným právom v Uhorsku. In *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Kűnste in alphabetischer Folge von genannten Schriftsteller bearbeitet und herausgegeben von J. S. Ersch und J. G. Gruber Professoren in Halle*. II Teil. Leipzig : Verlag von Johann Friedrich Gleditsch, 1829, s. 232.

48 V roku 1801 bolo v Liptove 33 027 katolíkov a 396 židov. Pozri: Schematismus cleri dioecesis Scepusiensis rro anno 1801. Cassoviae : Typis Francisci Landerer de Fűskűt, 1801. In HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum...*, s. 533.

161

boží mi náš vůči životu, k životu, bylo vůči smrtelnosti a smrti. Z toho
 Adelte se od potěšení, a magice taková zastavení, že bych chci Otcom vlastním boží,
 a nás za sony a deery magiky, očistit se od neštěstí postavení, a konečně
 bych přivlekl v lázni mojí. Měh pak potvrdí posvěcení náš ve všem, aby ste
 byli zachováni bez ohrohy, až k dni slavného příchodu Ježíše Krista. Jímž cest
 — za věky Amen.

Roku 1809 dne 16 Rigne neb Octoba, festli se starší Cytine na staré, m' tere
 příležitost, přinášej Pan Rector Pákar zase bystancí podal, žádaje r' n'j poru,
 řeky svých duchodů, ~~nenájem~~ quenoniti pat m'ložil aby mu g'šte 6. mecy g'bo,
 g'ja odané boli; vzražováno bylo, co by tu věmih potvrdit bylo. P' priatku za
 den k ničemu přinášit nechtel, z'ložil se proto, že ~~bych~~ za to r'znano g'st n'j
 m'ni, g'atby podle staru žegší Cytine gemu duchodů g'ho došli por'ššene boli,
 a že poslední trat při proměně te, v t're r'ni m'što p'ngy z'božja. bolo reštrované
 g'ednomy, sine od rošech v'loženo bolo, aby g'iz n'je žádná proměna v te n'ez nebola.
 Naposledy ale p'dmohl se tomu, že lybilalby se Panu Rectorovi zase m'što
 z'boží p'ngy přiginati, gemu o dvacet k'rných n'je n'j pred tom dávat budau,
 k tomu p'ocinaj Pan Rector přivolil, t'ez od rožoto času bude m'šti in Fico,
 2. 180. — i. e. k'rných Hatzch 10 v osmdesat, nasledomí každý č'rt
 roka brati bude 2. 45. — i. e. č'rtidcet v pet zlatých, z'božja pak gemu in na,
 tura dávat, cyten proměna nebude.

Roku 1811, Dne 28 Dubna, v němž pripadla Nedele druhá po Melikínocy,
 dokonal bub života synho, Dvojí cti hodný Muž, Pán Jozef Fornet, zna-
 menite zaslužilý Duchovním Správcem žegší Evangelické C'rkvi Štěstě,
 menite zaslužilý hodné g'st, po vyplnených v Brade sobe zmerenem 52^z
 a šze, což pameti hodné g'st, po vyplnených v Brade sobe zmerenem 52^z
 roku pak 79. leted. On neypn jako kazatel při C'rkvi Evangelické
 sloužil, v. bralorštem, šrobodem, m'šte Seroci, pracoval v službe
 pane aš. dvacet v pet let, potom pak k'ž blahoslavení památly
 Nejmilostivější bral Jozef druhý, vydal lastavny Rozřas o
 všeobecné šnaffelirosti a šrobode v Kaboženst'j, povolán byl do
 všeobecné šnaffelirosti a šrobode v Kaboženst'j, povolán byl do
 žegší norotné C'rkvi roku 1784. Tu gemu Pan nebesty' hrom g'ngy
 radostí, dal dožiti v toho z'loženího šestí, že roku 1809^z v den 8. petna
 a šarla Ap'ostolu, mohl smetiti k'zešče Jubilaum, v dedemdesate sedmem
 roce roku synho. On t'j prodlažil gemu bub života g'šte až do dne 28.
 Dubna, roku 1811. V'žto po vyplnených v žegší C'rkvi 27. rocech, blahošla-
 mení zesnul, a g'ak za času života od m'jššich v nižšed' den a milovan-
 bíral, tak v po smrti v nalezitán v'čirosti a v'p'ngy z'armatlem, od š'jch
 posluchačů Dne 2. Maje, roku z'nyš poznámenaného, pohřben byl.

tendent začiatok vizitácie osobitným listom z 2. júna 1803.⁴⁹ V ňom oznamoval aj zloženie vizitačnej skupiny, v ktorej okrem neho boli aj vlastníci Štrby Matej Sentiváni [Mathias Szent Ivanyi de Eadem], Ján Bán [Joanne Baan de Nádas], Pavol Okoličáni [Paulo Okolitsanyi de Eadem], Baltazár Bán [Balthasare Baan de Nádas], ďalej Ján Midelka [Joanne Migyelka], senior a sielnický farár, samotný Jozef Fornet a farári Michal Zerkoczy z Paludze, Matej Blaho z Vrbice, Jakub Hroboň z Východnej, štrbský richtár Ján Garaj, kurátori Martin Bruzik a Juraj Sokol. V zápisnici z vizitácie je zachytený aktuálny stav štrbského zboru aj s jeho krátkou históriou od prijatia Jozefa Forneta ako prvého potolerančného farára a materiálne vybavenie kostola i zboru. To bolo veľmi skromné, vrátane cirkevných kníh. Vo vizitácii sa už konštatovalo, že má matriku narodených, sobášených i zomrelých. Uvádzal sa vokátor kňaza, ktorý prezrádzal, že Štrbänia okrem iných materiálnych pôžitkov svojmu farárovi ročne vyplácali 250 zlatých. Charakterizovaná bola aj škola a jej učiteľ Matej Madarás, uvedené bolo i to, že škola nemá žiadne knihy, ktoré by mohol učiteľ i jeho žiaci používať. Zápisnica prezrádza, že Štrbänia mali spoločný cintorín bez rozdielu konfesie.⁵⁰

Krátky čas existencie zboru ešte neumožnil jeho podstatnejšiu charakteristiku, ale vizitačná návšteva superintendenta Daniela Crudyho splnila svoje poslanie tak smerom k lepšej informovanosti biskupa o stave evanjelickej cirkvi v jeho dištrikte, ako aj smerom k povzbudeniu miestnych veriacich vo vernosti opätovne sa etablujúcej evanjelickej cirkvi v Uhorskom kráľovstve. Pre nasledovníkov Jozefa Forneta zas predstavovala materiál, ktorý im umožňoval urobiť porovnanie aktuálneho stavu cirkevného zboru so zborom v prvých rokoch po prijatí Tolerančného patentu.

Zápisy, ktoré Jozef Fornet robil v knihe protokolov od svojho nástupu, až do svojej smrti prezrádzajú, aké úsilie musel vynaložiť pri konsolidácii cirkevného zboru a jeho nielen cirkevného, ale aj občianskeho, resp. spoločenského života. Dôslednosť, ktorá mu bola vlastná, upevnila jeho autoritu nielen v Štrbe medzi evanjelikmi, ba aj katolíkmi, ale aj v širokom evanjelickom prostredí Liptova i Spiša. To zároveň prispelo k vážnosti Štrby ako takej, ale aj k výchove miestneho obyvateľstva k lepšiemu poriadku, lepšiemu vzťahu k vzdelaniu svojich detí i k zachovávaniu svojej dôstojnosti pri rôznych rodinných udalostiach. Dá sa povedať, že položil základy pre výraznejšiu kultúrnu akceleráciu tejto najvyššie položenej obce vtedajšieho Uhorského kráľovstva.

Fornetov nástupca Ondrej Markušovský a štrbský evanjelický zbor

Nástupcom Jozefa Forneta po jeho smrti 28. apríla 1811 sa na návrh inšpektora cirkevného zboru Jozefa Smrečániho⁵¹ stal mladší kazateľ vrbicko-svätomikulášk

49 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. Ecclesia Evangelica A. C. A Possessionis Csorba. In *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1803*, s. 128.

50 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1803*, s. 129-136.

51 Ferdinand Uličný uvádza zistenie, že v prvej polovici 19. storočia jedna domácnosť zemianskeho rodu Smrečániovcov žila v Štrbe v jednej kúrii. Pozri: ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 203.

ho zboru Ondrej Markušovský (1785 – 1837). Do Vrbsice sa za ním 11. mája 1811 vybrali kurátor Ondrej Kunaj, kostolník Ján Ivanides a richtár Michal Nejtusiak. Vtedy si ešte O. Markušovský vyžiadal čas na rozmyslenie, ale keď 23. mája 1811 prišiel za ním „statečný muž Michal Scherffel mladší po druhýkrát vyslaný od zdejší evang. Obce“, tak už vtedy 26-ročný Ondrej Markušovský súhlasil⁵² a od 28. mája 1811 (od svätodušnej slávnosti) stal sa štrbským evanjelickým farárom až do svojej smrti v roku 1837. Po jeho boku stála manželka Žofia (Sophia), rod. Medvecká.

Zápisy v knihe protokolov sú už v porovnaní s jeho predchodcom oveľa stručnejšie, zapísané sú už len najdôležitejšie udalosti každého kalendárneho roka, medzi ktoré nesporne patrila otázka vyučovania štrbskej evanjelickej mládeže. Možno svoju úlohu pri tom zohrala skutočnosť, že kvalita vyučovania sa osobne dotýkala aj samotného farára Ondreja Markušovského. Manželom Markušovským sa totiž 25. apríla 1815 narodil syn Ľudovít, neskorší lekár, organizátor uhorského zdravotníctva a vynálezca nosového zrkadla,⁵³ a im veľmi záležalo na vzdelaní nielen vlastných, ale aj ostatných štrbských detí.

To, čo Ondrej Markušovský zaznamenal, sú výsledky vizitácie, ktorá sa v štrbskom zbore uskutočnila 4. júla 1824 v rámci vizitácie cirkevných zborov Liptovského seniorátu. Vizitoval superintendent Preddunajského dištriktu Michal Kováč Martinyi (1750 – 1829)⁵⁴ v sprievode cirkevného inšpektora Liptovskej stolice Samuela Pottornaya, Pavla Okoličaniho, Tomáša Sentivániho [Szentiványi], liptovského notára a cirkevného inšpektora, seniora Liptovského seniorátu Mateja Blahu, seniora Spišského podtatranského seniorátu Andreja Škultétyho [Scultety], farára v Strážach Jozefa Forneta, ktorý bol štrbským rodákom a synom nebohého Jozefa Forneta, prvého potolerančného farára v Štrbe.

Vo vizitácii sú stručne načrtnuté dejiny evanjelického zboru od roku 1784 a stav majetku. Osobitne je pod bodom 7 uvedené, že štrbský zbor má kostol, ale bez veže a zvoníť na bohoslužby a pohreby sa musí z veže rímskokatolíckeho kostola. Cintorín je spoločný s rímskokatolíkmi.

V bode 30, kde sa uvádzali základné biografické údaje pôsobiaceho kňaza, vizitátor superintendent M. Kováč Martinyi uviedol o jazykových znalostiach Markušovského toto: „...*Linguarum trium gnarus, utpote: Slavico, Germanico, Latino*“,⁵⁵ teda tri jazyky, ktorými Ondrej Markušovský hovoril a písal a ktoré mu boli potrebné pre výkon jeho kňazskej funkcie.⁵⁶

52 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1811*, s. 162.

53 Pozri: ŠVORC, Peter. Lekár, objaviteľ a humanista MUDr. Ľudovít Markušovský. In MUDr. Ľudovít Markušovský a jeho doba. Zost. Peter Švorc. Prešov – Bratislava – Wien : UNIVERSUM, 1993, s. 13-28.

54 Dňa 19. 1. 1829 v Bratislave zomrel Michal Kováč-Martinyi; evanjelický kňaz, farár na Turcom Poli a nemeckého a slovenského cirkevného zboru v Modre, superintendent Preddunajského dištriktu, homiletik.

55 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1824*, s. 187.

56 Táto poznámka smeruje k časti maďarskej historiografie, ktorá pripisuje synovi Ondreja Markušovského – Ľudovítovi – maďarský pôvod a ignoruje historickú realitu, prisvo-

Vo vizitácii ďalej uvádza mená kurátorov, ktorými boli Ondrej Kunaj a Michal Šerfel, dozorcov zboru Jána Ivanidesa a Michala Garaja a osobitne učiteľa v štrbskej evanjelickej škole – Ondreja Stančeka s jeho materiálными pôžitkami, ktoré mu vyplácal štrbský cirkevný zbor, samozrejme, aj s povinnosťami, ktoré mal v škole i v cirkevnom zbere.

Vo vizitáciách štrbského evanjelického a. v. zboru za pôsobenia prvých troch štrbských evanjelických farárov – Jozefa Forneta, Ondreja Markušovského a Jána Droppu je, síce zdanlivo okrajovo, zachytený vzťah dvoch farností – evanjelickej a rímskokatolíckej, a to cez problém používania zvonov, ktoré boli de iure vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi, pravdaže s vedomím, že boli nadobudnuté obyvateľmi Štrby bez rozdielu konfesie – do reformácie katolíckmi a po reformácii až do začiatku 18. storočia evanjelikmi, ale stále tými istými ľuďmi, ktorí až v priebehu 18. storočia (obdobie protireformácie) sa konfesionálne rozdelili. Priame i nepriame údaje z kanonických vizitácií prezrádzajú, že to boli stále evanjelici, ktorí počas celého 18. storočia v Štrbe početne prevládali. V 19. storočí bola obec i naďalej výrazne evanjelickou, čo potvrdzuje aj zápis Ondreja Markušovského z roku 1824 na adresu nového štrbského rímskokatolíckeho farára: „Roku 1824-ho prišiel na miesto katolíckeho p. Farára a Tit. kanonika Jána Funke, muž znášanlivého, za Administratora Adalbertus Kosztka⁵⁷. Tento, jinače solidný a k hostem prívetivý muž dokázal toho svou horliivostí, že nebyl zdejší Obci evang. příznivý...“⁵⁸

Markušovskému sa nepáčilo, že po prvom roku svojho pôsobenia žiadal od richtára, ktorý bol luteránom, aby do obecnej rady, zloženej len z evanjelikov, zobral aj jedného katolíka, a to bez ohľadu na výsledky obecných volieb. Keď to richtár odmietol, Albert Kostka [Kosztka] sa oficiálnym listom obrátil na Ondreja Markušovského, aby sa on váhou svojej autority zasadil za to, aby v obecnej rade bol aj katolík, lebo, podľa farára Kostku, katolíci sú v Štrbe utláčaní.

„Ja pro zachování pokoje v obci a k odvrácení onoho podezření, přivodil sem starších Obci na to, co se nikdy předešle nestalo, že totiž jednoho z již wiwolených vynechali, a na jeho místo člověka katolíckeho náboženství do úřadu vzali,“ napísal Markušovský a v roku 1825 doplnil ďalšiu skúsenosť s Kostkom. Ten žiadal, aby evanjelici, ak chceli zvoniť za mŕtvym, napísali žiadosť a odovzdali ju administrátorovi rímskokatolíckej fary a až po jeho súhlase mohli dať zvoniť. Spor o zvonenie sa vyhrotil, keď mali evanjelici v obci opäť dva pohreby naraz a bez zvolenia dali zvoniť tak, ako sa to dialo do Kostkovho nástupu na štrbskú rímskokatolícku faru. Nasledoval výhražný list od A. Kostku evanjelickému farárovi Markušovskému.

Zakrátko však vznikol ďalší konflikt, a to opäť v súvislosti s novým pohrebom, keď s evanjelickým zvonárom (turmiterom) šli viacerí chlapi z dediny, aby ho v prípade fyzického napadnutia ochránili. A. Kostka, ktorý k nim prišiel, chlapcov obvinil

jujúc si Ludovíta Markušovského nielen ako významného lekára, ale aj ako etnického Maďara.

57 Adalbert Kostka pôsobil ako rímskokatolícky kňaz v Štrbe v rokoch 1824 – 1828. Pozri: *Štrbské premeny*. Zost. Zuzana Kollárová. Košice : JES, 2012, s. 172.

58 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody v Náboženství. Roku 1824*, s. 185.

zo sprisahania voči nemu a zo snahy ho zabiť.⁵⁹ A. Kostka o tom písal 19. apríla 1825 Markušovskému.

V máji 1825 spišský biskup Jozef Bélik⁶⁰ robil vizitáciu štrbskej rímskokatolíckej farnosti a po jej skončení napísal 6. júna 1825 list O. Markušovskému, v ktorom ho žiadal o rešpektovanie toho, že ide o zvony na rímskokatolíckom kostole, a teda aj práva na stanovenie pravidiel tunajšou katolíckou farnosťou, resp. jej administrátorom.

Po tomto liste nasledoval celý rad sťažností nielen samotného evanjelického zboru k Liptovskej stolici, ale cez inšpektora evanjelickej cirkvi Liptovského seniorátu Tomáša Sentivániho, ktorý bol jedným z vlastníkov Štrby, aj k Najvyššej kráľovskej rade i k samotnému biskupovi Jozefovi Bélikovi. Ondrej Markušovský na margo celej korešpondencie a riešenia sporu napísal: „Wšechná sem prisluchající písma a Documentá zložená jsou w Cyrkewní truhličce, jestliby je kdy potomcy naši potřebovali...”⁶¹

Spor sa vyriešil v roku 1828, keď Najvyššia kráľovská rada rozhodla, že evanjelická cirkev v Štrbe síce bude platiť za zvonenie, ktorému sa nebránila, ale finančné prostriedky nepôjdu na potreby štrbskej rímskokatolíckej farnosti, ale na udržiavanie, resp. na opravu veže a zvonov.

Ak vo vizitácii z roku 1824 bolo len stručne konštatované, kto je učiteľom na evanjelickej škole v Štrbe a aké má pôžitky, v zápise z neskorších rokov sa už farár Markušovský na svojho pomocníka poriadne postažoval: „Wetší zlé nemuže potkati Cyrkew, ani kazatele wetší trápení, jako když ona dostáwa nemrawního učitele, a onen když na místo pomocníka naléza protiwného človeka. Taký los potkal zdejší Cyrkew když sy bez chtení a proti wuli swého kazatele wywolila Ondreje Sztantsek za swýho učitele...”⁶² V zápise z roku 1827 rozpísal trápenie, ktoré mal s učiteľom Stančekom. Uvádza, že deti neučí tomu, čo sa od neho žiadalo, najmä katechizmus a biblickú históriu, že na vyučovanie nechodí načas, ba niekedy vôbec, a častokrát, a to aj na bohoslužby, aj „obtěžený napojem, že nebyl v stawe ani zpívat, ani hrat na organe”.⁶³

Horšie bolo, že niektorí rodičia začali posielat svoje deti do katolíckej školy, alebo ich do školy vôbec neposielali a nechávali ich doma na prácu na gazdovstve. Markušovského sa tento problém dotýkal nielen ako farára, ale aj ako rodiča, ktorému

59 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1824*, s. 188.

60 Biskup Jozef Bélik (1. 12. 1757, Dožerovice – 5. 3. 1847) pôsobil v bratislavskom generálnom seminári ako prefekt a profesor etiky. Za čias kardinála Rudnaya bol kanonikom Ostrihomskej kapituly sv. Štefana. Za spišského biskupa bol menovaný v roku 1823 a kanonicky prevzal diecézu 2. 5. 1824. Bol štedrý podporovateľ slovenskej spisby. Ostali po ňom dôkladné kanonické vizitácie. Bol príkladom sociálneho cítenia. Založil viacero dobročinných fondov, napr. pre starých a chorých kňazov, pre učiteľov, pre vdovy a siroty. Postavil kostoly v Štiavnickom kaštieli, v Kravanoch, Teplici a Jablonove, kde je aj pochovaný. V citovanom zdroji sa uvádza aj Štrba, ale tá už kostol mala, takže šlo skôr o jeho veľkú rekonštrukciu. In <http://dieceza.kapitula.sk/?g=7&text=1&sub=157> [navštívené 24. 9. 2015].

61 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1824*, s. 191.

62 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1824*, s. 192.

63 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1824*, s. 192.

sa v prvej polovici 20. rokov 19. storočia do školských lavíc posadili synovia Ľudovít (nar. 1815), Jozef (nar. 1816) i dcéra Lýdia (nar. 1819) a do školských lavíc začala dorastať dcéra Žofia (nar. 1823) a v blízkej perspektíve syn Gustáv (nar. 1825) i najmladší syn Teofil (nar. 1828). Keď nepomáhali napomenutia, cirkevníci podali na učiteľa sťažnosť inšpektorovi evanjelickej cirkvi T. Sentivánimu, ale sťažnosť podal rovnako aj učiteľ Stanček, ten však na cirkevníkov, ako svojich osobných nepriateľov.

Zo zápisu O. Markušovského vyplýva, že jeho snaha podporená cirkevným zborom, aby učiteľ Stanček bol zbavený miesta v Štrbe, vyšla takmer naprázdno. Seniorálny konvent, ktorý sa konal 27. marca 1827 vo Vrbici pri Liptovskom Sv. Mikuláši, dal Stančekovi ešte šancu na polepšenie sa. Štrbänia si však zvolili ešte jedného učiteľa. Na odporúčenie Liptovského seniorátu to bol Pavol Šefranka [Schefranka, neskôr písaný aj Šafranka], absolvent prešovského evanjelického kolégia, ktorý mal dopĺňať činnosť svojho kolegu a v prípade Stančekovho zlyhania ho v evanjelickej škole celkom nahradiť na mieste učiteľa.⁶⁴

Obdobie pôsobenia Ondreja Markušovského ako štrbského farára, je spojené aj so založením nového cintorína. Po zaplnení všetkých miest na ohradenom starom cintoríne začali Štrbänia od 12. novembra 1828 (prvý pohreb) pochovávať svojich mŕtvych na novom mieste – na tej strane, kde sa nachádzal evanjelický kostol a farská záhrada. Toto miesto bolo rýchlo zapĺňané o tri roky neskôr – v roku 1831, keď aj Štrbu zasiahla epidémia cholery.

Zápis O. Markušovského o priebehu tejto nemoci v Štrbe je pomerne krátky, ale je v ňom zhmotnená obrovská tragédia, ktorá v jeseni 1831 postihla obec. Podľa nariadenia panovníckeho dvora sa v čase epidémie nemali bohoslužby konať v kostole, ale na voľnom priestranstve, čo sa v Štrbe dialo na priestranstve medzi kostolom a farou až do jari 1832. Pochovávanie mŕtvych sa malo zaobísť bez zvonenia a tradičného pohrebného ceremoniálu.

„Wüle tochtu nařizení pokračovala tehdy i zdejší Cyrkew ewangelická. Od dne, totiž 21. Septembra, v nemž morní Uplavice w zdejší Obci znikla, až do dne 16. Novembra, kde taže Nemoc Smrti Čtyricet čtvero lidí krem katoliku,⁶⁵ jakoby spokojenou se byti ukazala, wšickni pod tym časem Zemrelí w tichosti byli wenku wywezeni, a na osobném míste wyše Cmytera pohrbeni. Tu když se ukazalo, že truchlícy nad neobičejným pochowáwaním swych Zemrelých welmi želejí, učinil sem, co se bez Urazu vyšlých Rozkazu státi mohlo, chteje pohreb Zesnulých priozdobiti a jejich pozustalé kolik tolik uspokojiti. Postawil sem se totiž u bráničky Chrámowé s kantorem Cyrkewním a když wůz s mrtwym telem se přiblížil, začala se písen pohrební, trwající až dokud mrtwé tělo nebylo k hrobu prywezeno...”⁶⁶

Cholerová epidémia, ktorá v Štrbe postihla 311 obyvateľov a stála život 54 z nich, silne zapôsobila na najstaršieho syna O. Markušovského – Ľudovíta. Ten sa i napriek nevôli otca rozhodol namiesto právnického štúdia absolvovať lekárske štúdium a v závere 19. storočia patril k uznávaným lekárom v Uhorsku i za jeho hranica-

64 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkwe Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženstwí. Roku 1824*, s. 194.

65 V Štrbe v tom období zomrelo 10 Štrbänov katolíckeho vierovyznania. Pozri: ŠVORC, Peter (st.). *Štrba*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 26.

66 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkwe Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženstwí. Roku 1824*, s. 195.

mi. Ako vysoký ministerský úradník bol významným organizátorom uhorského zdravotníctva. Okrem iného kládol veľký dôraz na zdravotnícku osvetu, ktorá mala viesť jej obyvateľstvo k čistote a hygiene ako prvým predpokladom pre zamedzenie podobných epidémií, ako bola cholera v roku 1831.⁶⁷

V knihe protokolov končia kronikárske záznamy O. Markušovského rokom 1835 a pokračujú už len zápsmi z konventov Liptovského seniorátu, prepismi dôležitých nariadení, týkajúcich sa evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku a prepismi niektorých kázni.

Uvedené zápisy a prepisy boli robené v rokoch, keď bol štrbským farárom Ján Droppa, ktorý nastúpil na miesto štrbského evanjelického farára v roku 1837 po náhlej smrti Ondreja Markušovského.⁶⁸ Rukopis prezrádza viacero pisateľov, okrem samotného Droppu, ale mená, ktoré sú za jednotlivými záznamami uvedené, vo väčšine prípadov nepatria aj pisateľom záznamu.

Ján Droppa – dôstojný nástupca svojich predchodcov

Ján Droppa (24. 7. 1809, Liptovský Hrádok⁶⁹ – 11. 8. 1890, Žaškov, okr. Dolný Kubín) sa stal štrbským farárom 8. októbra 1837, keď ho po vysvätení za kňaza biskupom Preddunajského dištriktu Františkom Samuelom Stromským⁷⁰ oslovili Štrbäania a potom 28. septembra 1837 aj zvolili za riadneho farára. V Štrbe ho do úradu uviedol svätajánsky farár Ján Kalinčiak.⁷¹

Ján Droppa stratil otca Martina, ktorý bol remeselníkom, ešte v útlom veku, vychovávala ho jeho matka Mária, rod. Benková, v Liptovskom Sv. Mikuláši a potom

67 ŠVORC, Peter. Lekár, objaviteľ a humanista MUDr. Ludovít Markušovský. In *MUDr. Ludovít Markušovský a jeho doba*. Zost. Peter Švorc. Prešov – Bratislava – Wien : UNIVERSUM, 1993, s. 13-28.

68 Ondrej Markušovský zomrel 12. 6. 1837, pochovaný bol 15. 6. 1837 po 26-ročnom pôsobení v Štrbe.

69 Podľa vlastných údajov sa Ján Droppa narodil v roku 1810. Pozri *Protokol Cirkve Evang. A. V. Štrbské zhotovený podľa vyznačených otázok pri slávnej kanonickej Vizitácii dňa 23^{ho} Aug. R. 1871 vykonávanej*, s. 5.

70 František Samuel STROMSKÝ (12. 7. 1792, Pezinok – 20. 7. 1861, Bratislava), od roku 1829 bol nemeckým farárom, od roku 1835 superintendentom Preddunajského dištriktu a od roku 1845 aj mestským seniorom v Bratislave. Pôsobil v nemeckých cirkevných zboroch, podporoval politiku maďarských vládnucich tried. Pre podporu maďarskej revolúcie v rokoch 1848 – 49 bol po jej porážke v roku 1850 z vedenia dištriktu odvolaný. Funkcie sa znovu ujal až v roku 1860 po páde bachovského režimu, v nasledujúcom období sa jej však vzdal. V roku 1842, ako superintendent, potvrdil žiadosť L. Štúra o vydávanie slovenských novín, slovenčinu však neovládal a k slovenskému národnému pohybu si nenašiel vzťah, naopak, v revolúcii v rokoch 1848 – 49 a v sporoch po vydaní protestantského patentu z roku 1859 otvorene proti nemu útočil. Usporiadal nemecký spevník, vydal 20 titulov náboženskej literatúry, okrem jednej výnimky ju predstavujú príležitostné kázne. Podľa: <http://www.pezinok.sk/uploadfiles/File/kultura/osobnosti/stromsky.htm> [citované 24. 10. 2015].

71 Ján KALINČIAK (? Párnica – 22. 12. 1862, Svätý Ján) 1816 – 1831 farár v Hornom Záturčí, 1831 – 1860 farár v Svätom Jáne, manželka Terézia, rod. Ruttkayová, otec neskoršieho spisovateľa Janka Kalinčiaka.

Ján Droppa, portrét od P. M. Bohúňa
niekedy v rokoch 1848 – 1852.
Slovenská národná galéria v Bratislave

Terézia Droppová, rod. Klonkayova
(1838), portrét od P. M. Bohúňa.
Slovenská národná galéria v Bratislave

nechala študovať v Liptovskom Sv. Mikuláši, v Levoči, na Gemeri,⁷² v Prešove na evanjelickom kolegiálnom gymnáziu a v Prešporku. Štúdium uzavrel na Bohosloveckom ústave vo Viedni. Ako napísal vo vizitácii z roku 1871, „*hovorí slovensky, nemecky, latinsky, niečo rozumie i z jazyka maďarského...*“.

Jeho manželkou sa stala Terézia Klonkayová (nar. 29. 11. 1817), dcéra zemana Ondreja Klonkaya a Terézie, rod. Rutkayovej, zo susednej obce Lučivná a neskôr sa stal jeho švagrom maliar Peter Michal Bohúň,⁷³ ktorý mal za ženu Žofiu Amáliu Klonkayovú (nar. 22. 10. 1822), sestru Terézie – Droppovej manželky, a vďaka ktorému poznáme podobizeň Jána Droppu i jeho manželky. Bohúňovci boli krstnými rodičmi posledných dvoch Droppových detí Cyrila Augusta (nar. 30. 8. 1854) a Kornela Samuela (15. 8. 1859 – 15. 2. 1861). Okrem nich mali ešte Alberta Bohumila Andreja (nar. 15. 7. 1841), Emila Mauriciusa Mateja (nar. 6. 9. 1844), Máriu Ludmilu Žofiu (nar. 9. 3. 1847) a Irenu Teréziu (nar. 7. 11. 1849). Všetci sa narodili v Štrbe.

Ján Droppa bol príslušníkom štúrovskej generácie, s mnohými jej príslušníkmi mal osobné kontakty, vrátane Ľudovíta Štúra, ktorý 16. augusta 1841 prvýkrát s priateľmi vystúpil na Kriváň a inšpirovaný krásou tatranskej prírody napísal báseň *Ku Kriváni* i báseň o Štrbskom plese. Samozrejme, bol v kontakte aj s M. M. Hodžom, J. M. Hurbanom a inými.

72 Ján Droppa neuvádza vo svojom biografickom portréte konkrétne mesto. Pozri: Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protokol Cirkve Evang. A. V. Štrbské zhotovený podľa vyznačených otázok pri slávnej kanonickej Vizitácii dňa 23^{ho} Aug. R. 1871 vykonávanej*, s. 5.

73 Peter Michal BOHÚŇ (29. 9. 1822, Veličná – 20. 5. 1879, Bielsko-Biala, Poľsko) pôsobil v rokoch 1848 – 1854 ako učiteľ v Lučivnej. Pozri: <http://www.osobnosti.sk/osobnost/peter-michal-bohun-1179> [citované 3. 10. 2015].

Ján Droppa patril k zapáleným propagátorom slovenského jazyka. Už ako mladý farár podporoval všetky snahy, ktoré viedli k jeho popularizácii a k praktickému používaniu. Najlepšou cestou k tomu bola nepochybne škola a kostol.

V roku 1842 vyšiel v Pešti *Zpěvník ewangelický aneb písně duchovní staré i nové k veřejné i domácí nábožnosti křesťanů ewangelických augsp. vyznání s přídavkem modliteb*, o vydanie ktorého sa pričinil Karol Kuzmány, zostavil ho Ján Seberíny, superintendent Banského dištriktu a úvod k nemu okrem Seberínyho napísal aj Pavel Jozefy, superintendent Potiského dištriktu, a piesňami prispeli napr. Karol Kuzmány, Ján Kollár, Michal Miloslav Hodža, Ján Chalupka, Ján Seberíny a celý rad ďalších popredných osobností slovenského národného života. Spevník vznikol ako reakcia slovenských evanjelických kňazov na *Tranovského kancionál*, ktorý sa im už zdal prekonaný. Do života sa ho podujali dostať najmä mladí kňazi a 32-ročný Ján Droppa bol medzi nimi.

V roku 1843 boli do zboru zakúpené *Zpěvníky*, ale ich používanie sa v Štrbe neujalo. Ján Droppa v tomto prípade nepresadil svoj návrh a nepomohla mu pri tom ani jeho kňazská autorita. V autorsky neidentifikovanom zápise, nachádzajúcom sa len ako príloha v knihe protokolov, sa o tejto udalosti píše: „V poslednú Trojičnú nedeľu sa p. farár v chráme s *Tranosciousom* rozlúčil a v I. adventnú nedeľu sa už spievalo zo *Spevníka*. Ale už na vianoce [...] pokušovalo, že chór mal navrátenú starú spevoknihu *Tranoscious*. Toto šelmovskô [...] podpalila v cirkvi jedna jediná ženská osoba Beta Muntak, rod. Kubis, rozbužnená žena rychtára Pavla Muntak. Táto zlostnica nekresťanská, ktorá i pri rychtárskych súdoch sto a sto ráz čo ona chcela mať, vedela prevrátiť výrok sudcovský jedinou zlodečou – to nebude tak, to musí takto byť! A skutočne muselo sa tak stať napriek jej mužovi rychtárovi a všetkým prisáznym. Tak i táto zlá duša pekelná prenajala si asi do dvadsať takých nestydatých brucháčov a týchto vše do chrámu napojených pálenkou vypravila s *Tranosciousmi*, aby z nich spievajúc krikom prerážali inoslovné slová nového spevníka...”⁷⁴

Takéto provokácie pretrvávali počas celých Vianoc. Ostatní veriaci poznali slová piesní z *Tranosciousa*, keďže sa spievali desaťročia, a tak, aby sa nenarúšal vianočný pokoj vzájomným prekrikovaním sa, pridávali sa k provokatérom. Treba pripustiť aj tú možnosť, že nielen Beta Muntaková, ale aj mnohí ďalší Štrbänia by radšej zostali pri tradičnom *Tranosciouse* a neprechádzali na nový, síce slovenský, ale neosvojený *Zpěvník ewangelický* a pripojenie sa k „provokatérom“ bolo celkom spontánne.

Štrbänia tak v podstate odmietli *Zpěvník ewangelický* a vrátili sa k *Tranosciousu*. Nepomohlo dohováranie mladého farára, ani prosba cirkevného inšpektora, ktorý na začiatku roka 1844 zvolal konvent, ktorý mal vyriešiť túto nepríjemnú situáciu, podporiť farára Droppu a presvedčiť Štrbänov, aby prijali *Zpěvník* namiesto *Tranosciousa*. To sa na konvente nepodarilo, odpor voči *Zpěvníku* bol príliš silný, preto „inšpektor radil kňazovi, aby celú vec nechal tak. A tak v prvú nedeľu po Troch kráľoch sa začalo spievať znovu z *Tranosciousa*, a tak sa potom už spievalo z *Tranosciousa* stále”.⁷⁵

V Štrbe návrat k tradičnému spevníku a tam obsiahnutým piesňam iniciovala richtárova manželka Beta Muntáková, ale v podstate vyjadrila len vôľu väčšiny štrbských evanjelikov. Podobná situácia bola aj v mnohých ďalších cirkevných zboroch.

74 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské*, od počátku nanowé prijaté *Swobody w Náboženství*. Rukopisné poznámky.

75 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské*, od počátku nanowé prijaté *Swobody w Náboženství*. Rukopisné poznámky.

Slovenské dedinské evanjelické cirkevné zbory zostali verné *Tranovskému kancionálu*, cirkevné zbory v mestách boli progresívnejšie a osvojili si *Zpěvník ewangelický*.⁷⁶

Štrbský zbor v tomto prípade nepodporil Jána Droppu, ale v nasledujúcich rokoch plných dramatického revolučného vrenia i porevolučného vývoja už bol jeho oporou. V auguste 1844 sa Ján Droppa stal členom spolku Tatrín, sídliacom v Liptovskom Sv. Mikuláši, ktorý podporil myšlienku uviesť do života nový spisovný jazyk, uzákone- ný v Hlbokom v roku 1843 a rozvíjať národnobuditeľskú prácu a stal sa aj aktívnym propagátorom jeho cieľov. O dva roky neskôr – v roku 1846, napísal so štrbským učiteľom Pavlom Šafrankom (v Štrbe pôsobil v rokoch 1827 – 1856) výzvu adresovanú slovenským učiteľom, aby deti učili po slovensky. V ohlase, ktorý zaslali liptovským učiteľom a potom uverejnili v *Slovenských národných novinách*, napísali: „... lebo to z našeho vlastného presvedčenia a skusenosti vjeme, že djetki našmu školskemu spravovaňu sverenie v reči ich materinskej všetko ľahšie a skorej i pochopuju a naučja sa. A nič si tak tužobne neprajeme, ako abi sme sa čím skôr všetkích školských knížiek a knížtičiek v čistej našej Slovenčine spisaních a vidatich dožiť a z nich slovensku mlad' najprirodzenejšim takto spôsobom i s najistejším posjal i nas nevidaním osohom vyučovať mohli“.⁷⁷ V tom istom roku vystúpil proti Kollárovým požiadavkám sformulovaným v knihe *Hlasové o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*, ktorá vyšla v Prahe v roku 1846.⁷⁸

Ani v revolučných rokoch 1848 – 1849 nestál Ján Droppa bokom od národného pohybu. V podstate ani nemohol, keďže Štrba ležala na hlavnej krajinskej ceste spájajúcej západné, stredné a východné Slovensko a bola nielen obchodnou či kultúrnou spojniciou, ale aj vojenskou, ktorou tiahlo cisárske vojsko a slovenské dobrovoľnícke jednotky pod vedením cisárskeho generála Christiana Götza (1783 – 10. 4. 1849) počas zimnej výpravy vo februári 1849. Cisársky vojenský oddiel a azda aj oddiel slovenských dobrovoľníkov mal v Štrbe nocovať. Pri tej príležitosti liptovský zeman a bývalý župan Liptovskej stolice Eugen Sentiváni nahováral štrbských mužov, aby v noci povraždili vojakov, ktorí sa u nich ubytujú.⁷⁹

To sa však nestalo, pretože Štrbänom boli cudzie takéto praktiky a navyše sa Štrbänia veľmi rýchlo stotožnili s cieľmi slovenskej dobrovoľníckej výpravy. Ján Droppa vo februári 1849 v kostole prečítal obežník napísaný evanjelickým farárom a seniorom v Svätom Petre Jánom Plechom starším. Ten v ňom písal: „Čo sto vekou dodalo, zortla doba. Najnovšie udalosti, premeni a duch času, zahladili vo vlasti našej doteraz panujúce diplomatické reči, tak že teraz lebo žjadna, lebo všetci podľa krajou, v ktorích rod býva za takje sa muožu držať. Z tej príčini v úradnej k Vám prví raz v tomto roku idúc povinnosti, hlásim sa k Vám v reči u nás domácej, v reči ktorej ľud Vám zverení učíte, k vyšším cjelom vedjete, v reči ktorej lubozvučí na lone matjek Vaších spočívajúc z Vaších plních úst materinských ako nemluvnatá najprú ste slíchavali... hlásim sa tedi v národnej reči našej

76 RIECKY, Martin. Prečo to tak robíme? In *Zborový list*, roč. XIV, apríl 2015, s. 2.

77 Citované podľa: ŠVORC, Peter (st.). *Štrba*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 29.

78 *Biografický lexikón Slovenska*, II, C – F. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2004, s. 329, heslo Ján Droppa.

79 ŠVORC, Peter (st.). *Štrba*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 29.

slovenskej...“⁸⁰ a potom vyzýval slovenských evanjelikov v Liptovskej stolici, aby sa nebáli používať slovenčinu ani v školách, ani v kostole a aby viedli aj svoju agendu v slovenčine. Týkalo sa to aj vedenia matrik.

V Štrbe sa to síce dialo, ale takéto oficiálne povzbudenie určite v miestnom obyvateľstve posilnilo slovenského národného ducha. Nakoniec, v Štrbe ani iný jazyk ako slovenský neprichádzal do úvahy, keďže všetko tunajšie obyvateľstvo bolo slovenské.⁸¹ Ján Droppa tento obežník prepísal do knihy protokolov, aby sa pre Štrbänov zachoval, a obežník poslal ďalej.

Úmysel Eugena Sentivániho fyzicky zlikvidovať cisárskych vojakov nenašiel v Štrbe žiadnu odozvu. Protislovenská a v podstate i proticisárska činnosť niektorých liptovských zemanov nekorešpondovala so slovenskými snahami stať sa v Uhorsku rovnoprávnym a plnohodnotným národom. Aktivity Eugena Sentivániho proti cisárskym jednotkám i slovenským dobrovoľníkom boli prezradené. Aby však bol postavený pred súd, musela byť jeho nepriateľská činnosť aj podložená dôkazmi a patričným svedectvom. Ján Droppa bol jedným z tých, ktorí sa nebáli o tom podať svedeckú výpoveď.

Zmena pomerov po porážke maďarskej revolúcie a po ochladnutí vzťahu Viedne k Slovákom však spôsobila, že sa liptovské stoličné úrady nenamáhali Eugena Sentivániho zatknúť, ba naopak, začali prenasledovať tých, ktorí pomáhali cisárskemu vojsku a slovenským dobrovoľníkom. Veľkou mierou k tomu prispel samotný Eugen Sentiváni, ktorý sa nakrátko stal komisárom Liptovskej stolice a z tejto funkcie pod rôznymi zámienkami dal väzniť tých, ktorí vstúpili ako dobrovoľníci do národnej gardy alebo inakšie podporovali Hurbanove vojsko. Aj Ján Droppa bol vystavený perzekúcii, ba z obavy o život sa dva mesiace schovával pred maďarskými gerilami.⁸²

Perzekúcie slovenských národovcov na Liptove prestali až po príchode ruského vojska v júni 1849 a po upokojení rozbúrených pomerov, keď sa v septembri 1849 konštituovali staronové stoličné orgány a v nich boli zastúpení slovenskí liptovskí zemanovia a slovenská inteligencia, a keď dištriktuálny komisár pre Liptov, Oravu, Turiec a Trenčiansku stolicu gróf Anton Forgáč v septembri 1849 vyhlásil slovenský jazyk za rokovací jazyk na stoličných zhromaždeniach.⁸³ Kráľovským komisárom pre Liptov sa stal Ľudovít Palugyay, ktorý sa od jesene 1849 usiloval stabilizovať pomery v Liptove a dôrazne podporoval zavedenie slovenčiny do úradného života v stolici.

Ján Droppa do knihy protokolov prepísal list z 27. novembra 1849, ktorý Ľudovít Palugyay poslal seniorovi Liptovského seniorátu Jánovi Plechovi, upozorniac ho na to, že nie všetci evanjelickí farári v Liptove rešpektujú nariadenia o používaní slovenčiny vo farskom úrade. Tento list senior Ján Plech pravdepodobne rozposlal ako obežník na liptovské evanjelické fary, aby bolo jasné, že na používaní slovenčiny

80 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství*, s. 275.

81 SZÉKÁCS, József. *A Magyarhoni ágost. hitv. évangy. Egyház egyetemes névtára*. Pesten : Nyomattot Landerer és Heckenastnál, 1848, s. 57. Pri Štrbe je uvedený počet obyvateľov 1560, 140 školopovinných detí a jazyk, ktorým sa tu hovorí – slovenčina.

82 ŠVORC, Peter (st.). *Štrba*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 29.

83 VÍTEK, Peter. Stručne z dejín Liptova. In <http://www.dejinyliptova.guran.sk/rody/55-strune-z-dejin-liptova.html?start=2> [citované 20. 10. 2015].

Beznamenano tu sloj, že pred obet, po mojej svedčaní pri vašom ženicha
 Michala Kuntala z. Karlovu Palat mi dedand bola chaldéjskim kľúčom:
 Sích dvojctihodnost Jan Farar!
 Na pamiatku jeho domového syna a založenia Zoonovej katedry, felai my
 chceme byť prvé v tom učení, ktoré a offerujeme do tejto katedry ako národné
 a tiež svadby Odo 10 v angličtini sme tam povolani 71. X. v. r. 1887.
 Sým zostávame ich verne cirkevních, umere. Pápa.

Jan Palat

Roku 1887 dňa 3. Januára na trochjazyčnom Cirkevnom
 konvente Spravu založených hen do roku 1887 Zoonovej knihy
 až po dnešnú mojou vedetný preložil, som už ako vyžitý. Farec
 úplnej nádeji: že do najspokojlivejších rukú na Habsburského
 Císa. Jozefa Sprenger, tým srdcečným mojim dobropráním
 aby mu Pán nebia dal byť dlhovekým na zemi, ačk
 nie ai stou horúcou knažskou prácou, aby On týmto
 mojou snazne svedčaným peniazom, vyžičal si tu
 akú nezávislú zásluhu: Pochu mi tu Církvi našu
 Evanjelicku v Štrbe, zapamätat a zvečnit jej
 ctiachyjni Zvonu.

Pápa som v Štrbe v den Zivenia Pána mudroca 1887
 Jan Droppa

Zápis Jána Droppu v Zoonovej knihe. Archív ev. a. v. zboru v Štrbe

v cirkevnej administrácii, škole i v kostole záleží stoličnej vrchnosti a nie je to len po-
 žiadavka jeho ako seniora. Ludovít Palugyay v liste napísal: „S veľkým počudovaním
 virozumel som to, že njektorí z Pánou Farárou evanjelických ešte i teraz Kostolnje Matriki
 v uhorskom u nás neobíčajnom a neprijemnom jazyku a reči vedú a píšu, ponevač taková obi-
 čaj v našom okolí ďalej trpeť sa nemuože a Jeho jasnosť Cis.-Kráľovska slovenskemu národu
 v najväčšom počte v Uhorskej krajine biďľacemu s prisluchajucim pravom [...] nahat líbezňu
 Slovenskú reč a do verejného života skutočne priviesť milostivo rozkázala: z tej príčiny podľa
 mojej úradnej povinnosti Vašu dvojctihodnosť úradne napomínam, aby jako cirkevní senior

*Liptovského Okolja takove urideni na znamost dat nezameškali, aby napozatím všeci farári Evanjel. Matriki nie vjacej v uhorskej reči, ale v našej slovenskej písať a vješť nezameškali...*⁸⁴

Ján Droppa na začiatku 40. rokov 19. storočia robil zápisy v štrbskej matrike v latinčine, v rokoch 1845 až 1847 ich viedol v maďarčine, v rokoch 1848 až po začiatok roka 1852 v slovenskom jazyku – aj názvy jednotlivých stĺpcov, aj mená narodených detí, ich rodičov a krstných rodičov. Potom však opäť prešiel k latinčine, ktorá zostala jazykom štrbskej matriky v 50. až 80. rokoch 19. storočia. V závere 80. rokov 19. storočia už boli matriky s pretlačou hlavičky, a tá bola v slovenčine, takže aj zápisy Jána Droppu v poslednom roku jeho kňazského účinkovania v Štrbe boli robené v slovenskom jazyku.

V roku 1861 sa rozhodol založiť tzv. zvonovú kasu a viesť k nej *Zápisnicu zvonovej kasy*. Peniaze, ktoré sa začali zbierať, mali slúžiť na zakúpenie zvonov, aby štrbský evanjelický zbor nebol závislý od rozhodnutia ktoréhokoľvek rímskokatolíckeho administrátora štrbskej farnosti, či povolí miestnym evanjelikom zvoniť a za akých podmienok. Do *Zápisnice zvonovej kasy* sa zapisovali mená darcov, príležitosť, pri ktorej darovali peniaze a výška peňažného daru. O päť rokov neskôr (1866) sa rozhodol zachytiť niektoré udalosti v živote zboru, o čom v úvode napísal: „*Kniha táto je nadpriadok k miestnym cirkevným dejinám, v nichž Tvoji predkovia zástoje hrali. Kniha táto so všetkými slovami v nej obsaženými je výpliv Tvojho života zo strany jeho obetavosti. A ako dejosprava má slúžiť Tebe blížnemu i ďalekému Tvojmu potomstvu čo zvestovateľka minulosti, čo učiteľka zbožného života.*“⁸⁵

Dôvodom, pre ktorý Droppa založil *zvonovú kasu*, bol opäť staronový spor o zvonenie, tento raz už s ďalším rímskokatolíckym kňazom Jurajom Kuchárom, ktorý sa stal farárom v Štrbe v roku 1851 (pôsobil tu do roku 1874).

Ján Droppa vychádzal dobre s Kuchárovými predchodcami, ktorí sa počas jeho pôsobenia vystriedali na rímskokatolíckej fare – Jakubom Valentsikom (1828 – 1848) a Florentom Bugányim (1848 – 1851).⁸⁶ O tom napísal: „*I za mňa pres niekoľko rokov jestvovala shoda, konečne ju ale prerušil administrator Juro Kuchár, človek ztelesnený a nepokojný, keď proti najvyššiemu uzavretiu z roku 1828 [...] k manipulovaniu Kassu samojediný sa poveril, a nášho cirkevníka Jura Šerfel v spolku jiných dopytujúceho sa na Kassu zvonovu, rozjedený zchytil a von vysotil.*“⁸⁷ Navyše, začal za zvonenie vyberať nie štyri strieborné groše, ale 20 grošov. Podľa Droppu, Kuchár využíval nové pomery, ktoré zavládli po nastolení bachovského absolutizmu, čo bolo v Liptove spojené s výmenou úradníctva. Nové úradníctvo v Liptovskej stolici „*napospol bolo katolícke*“,⁸⁸ a teda neprístupné žiadnym sťažnostiam evanjelickej Štrby.

Jána Droppu raniť, keď mu 15. februára 1861 zomrel na šarlach najmladší ešte ani nie dvojročný syn Kornel Samuel a on ho musel pochovať bez zvonenia. To bolo impulzom pre založenie *zvonovej kasy*, do ktorej prispel ako prvý sumou troch zlatých. Štrbským cirkevníkom i potenciálnemu nástupcovi adresoval prosbu, aby zvon, kto-

84 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství*, s. 280.

85 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Zápisnica zvonovej knihy 1861 – 1886*, s. 2.

86 *Štrbské premeny*. Zost. Zuzana Kollárová. Košice: JES, 2012, s. 172.

87 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Zápisnica zvonovej knihy 1861 – 1886*, s. 4.

88 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Zápisnica zvonovej knihy 1861 – 1886*, s. 4.

rý sa zakúpi z tejto zbierky, pomenovali po jeho nebohom synovi Kornelovi.⁸⁹ V roku 1888, keď Ján Droppa končil vo funkcii farára štrbského evanjelického zboru, bola v *zvonovej kase* suma 3120 zlatých a 47 grajciarov.⁹⁰

Po nástupe Cyrila Bodického⁹¹ za evanjelického farára v Štrbe v roku 1888 vzrástla suma na 3351 zlatých a 96 grajciarov. Posledný zápis v *Zápisnici zvonovej kasy* je z roku 1921. Vtedy tu bolo evidovaných 16 041 zlatých a 22 grajciarov, čo v prepočte na československú menu predstavovalo 32 082 korún československých a 44 halierov.⁹²

Evidencia darcov v *Zápisnici zvonovej kasy* bola za Jána Droppu veľmi dôkladná. Obsahuje meno darcu, dôvod, výšku darovanej sumy a dátum odovzdania finančného príspevku, čo robí z uvedeného prameňa vynikajúci zdroj informácií o živote Štrbänov v druhej polovici 19. storočia, o ich rodinných udalostiach, ale zachováva aj prehľad o menách (priezviskách) rodín, ktoré v tom čase žili v Štrbe a ktoré sa v poslednej tretine 19. storočia výrazne obmenili. Spôsobené to bolo veľkou vystahovaleckou vlnou, ktorú zachytáva aj zápisnica z vizitácie v roku 1871, keď Ján Droppa konštatuje, že „od poslednej Vizitácie stala sa premena v Cirkvi značným umenšením počtu duší zapríčineným z čiastky neobyčajnou smrteľnosťou pošlou z neurodného roku 1846 a nato nasledovavšieho hladu, tak, že r. 1847 počet zomrelých vystúpil na 138, a r. 1848 na 70, z čiastky vyvandrovaním našich v nasledku veľkého úpadku a biedy r. 1853 temer na 300 duší do Banátu“. Ďalších 200 Štrbänov odišlo z dediny v rozpätí rokov 1853 – 1871.⁹³ Údaje však zachytávajú len štrbských evanjelikov a nie aj katolíkov.

Pokles počtu obyvateľov Štrby, a teda aj evanjelikov, pokračoval aj v nasledujúcom desaťročí. Ak Ján Droppa v zápisnici z vizitácie v roku 1871 smutne konštatoval, že „počet duší na ten čas obnáša 1307, nuž, sklesnul asi o 200 duší...“, tak sčítanie obyvateľstva v Uhorsku v roku 1880 ukázalo, že o desať rokov ich bolo ešte menej – z 1526 obyvateľov ostalo v Štrbe 1239 evanjelikov.⁹⁴ Ani o ďalších desať rokov neskôr sa počet evanjelického obyvateľstva veľmi nezvýšil – v roku 1890 ich bolo 1297.⁹⁵

89 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Zápisnica zvonovej knihy 1861 – 1886*, s. 5-6. Ján Droppa nikdy neodpustil Jurajovi Kuchárovi to, že odmietol dať zvoniť jeho mŕtvemu synovi. Na str. 4, kde opisuje svoju kalváriu s Kuchárom, takmer o 20 rokov neskôr dopísal pod čiaru: „Dohonil ho trest Boží, bo roku 1872 tu v Štrbe sa zbláznil, a odvezen železnicou do Budínskeho blázince, tam roku 1879 v apríli dodýchal.“

90 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Zápisnica zvonovej knihy 1861 – 1886*, s. 39.

91 Cyril BODICKÝ (31. 1. 1863, Nemecká, dnes Partizánska Lupča – 18. 9. 1945, Trenčín), evanjelický kňaz, náboženský spisovateľ. Teológiu študoval v Bratislave, Rostocku a Erlangene. Od roku 1886 bol kaplánom v Nemeckej Lupči, 1887 v Hybiach, 1888 – 1897 farár v Štrbe, od r. 1897 v Malých Stankovciach, bol trenčianskym seniorom, od roku 1930 na dôchodku. Bližšie *Biografický lexikón Slovenska, I, A – B*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2002, s. 466.

92 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Zápisnica zvonovej knihy 1861 – 1886*, s. 75.

93 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protokol Cirkve Evang. A. V. Štrbské zhotovený podľa vyznačených otázok pri slávnej kanonickej Vizitácii dňa 23^{ho} Aug. R. 1871 vykonávanej*, s. 2.

94 *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Zostavil Juraj Majo. Bratislava : Štatistický úrad SR, 2012, s. 1031. Okrem evanjelikov žilo v Štrbe ešte 259 rímskokatolíkov a 28 izraelitov.

95 *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910...*, s. 1288. Počet obyvateľov Štrby bol v tom roku 1605, z nich 280 rímskokatolíkov a 28 izraelitov.

Vizitácie

Vizitácie vždy boli v živote cirkevného zboru veľkou udalosťou, pretože miestny zbor, chrám i faru navštívil najvyšší cirkevný predstaviteľ, stretol sa s veriacimi, vypočul si ich názory, predstavy i požiadavky, oboznámil sa s činnosťou kňaza. Vizitácie však boli veľkou previerkou zboru, ale hlavne jeho farára. Máloktoľár farár mal počas svojej kňazskej služby viac vizitácií, Jozef Fornet a Ondrej Markušovský ich zažili po jednej. Jánovi Droppovi sa ušli dve. Prvá hneď na začiatku jeho kariéry, druhá na jej konci.

V roku 1838 uskutočnil veľkú vizitáciu Liptovského seniorátu a jeho zborov superintendent Preddunajského dištriktu František Samuel Stromský. 29. júla 1838 navštívil najvýchodnejší evanjelický zbor v Liptove – v Štrbe. Bolo to rok po tom, ako za kňaza vysvätil mladého Jána Droppu, a ten sa v októbri 1837 stal štrbským farárom. V dochovaných materiáloch sa nenachádza zmienka Droppu o tom, ako prijal správu o chystanej vizitácii v zbore, v ktorom sa ako mladý farár ešte len udomáčňoval. V knihe protokolov je však zachovaný celý vizitačný zápis. Ten prezrádza, že v sprievode superintendenta F. S. Stromského boli evanjelickí farári Martin Lehocký z Paludze, Michal Šoltés z Važca, Michal M. Hodža z Vrbice a Ján Plech zo Svätého Petra a domáci farár Ján Droppa. Z ďalších účastníkov vizitácie to boli Ján Kiszely z Benedekfalvy v Sedmohradsku, Karol Lehocký, Ján Lehocký, Ján Čemický [Csemiczky] a Peter [...]⁹⁶. Vizitácie sa zúčastnili aj štrbskí činovníci – richtár Pavol Munták, vicerichtár Ján Baláž, člen obecnej rady Michal Erdziak a Ján Kavalier, kurátor Ján Šerfel [Scherfel], prisazní (adituis) Michal Garaj a Pavol Macko.

Vizitačný zápis mal svoje zákonitosti, a tak aj v roku 1838 v ňom nachádzame stručnú históriu zboru od prijatia Tolerančného patentu. Potom nasleduje popis kostola a jeho interiéru, organu, majetku zboru.⁹⁷

V roku 1871 sa uskutočnila ďalšia vizitácia štrbského cirkevného evanjelického zboru a. v. Viedol ju biskup Preddunajského dištriktu Ľudovít Geduly.⁹⁸ S ním prišli ďalší cirkevní a svetskí predstavitelia Martin Sentiváni, dištriktuálny inšpektor, Peter Lehocký, seniorátny viceinšpektor zastupujúci hlavného seniorátneho inšpektora Barnu Sentivániho, pod ktorého spadala Štrba, Adalbert Philadelphy, farár v Nemeckej Lupči a námestný senior, Daniel Bachát, farár v Pribyline a seniorátny notár i zapisovateľ vizitačnej návštevy, Daniel Detrich, slúžny a Ján Smrečáni, boženík (člen obecného výboru) a nakoniec Ján Munták, kurátor miestneho evanjelického cirkevného zboru.

Vizitácia sa začala v nedeľu 23. augusta 1871 rannými bohoslužbami v miestnom kostole, ktoré odslúžil biskup Geduly. Po ich skončení Ján Droppa odovzdal biskupovi vizitačný protokol, ktorý pripravil dopredu na základe stanovených otázok. Tie potom členovia vizitačnej návštevy prechádzali po jednotlivých bodoch s prípadným vysvetlením či objasnením vecí, ktoré biskupa a jeho sprievod zaujali alebo im neboli jasné.

96 Priezvisko sa nám nepodarilo prečítať.

97 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijatě Swobody w Náboženství. Rok 1838*, s. 238-243.

98 Ľudovít GEDULY (13. 3. 1815, Nitrianska Streda, okr. Topoľčany – 29. 1. 1890, Bratislava), cirkevný hodnostár, náboženský spisovateľ, odporca štúrovského slovenského národného hnutia a protestantského patentu z roku 1859, bol však proti násilnej maďarizácii, nesúhlasil s likvidáciou patronátnych gymnázií, najmä martinského. Bližšie: *Biografický lexikón Slovenska, III, G – H*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2007, s. 100.

Z vizitačného protokolu sa dozvedáme stručnú históriu štrbského zboru od roku 1784, jeho stav, základné údaje o kostole a bohoslužobných predmetoch, o archíve miestneho zboru, príjmoch i výdavkoch, o správe zboru, o miestnej evanjelickej škole, návštevnosti bohoslužieb, cirkevníkoch, o samotnom farárovi, o tom ako a kedy sa konajú bohoslužby, kedy je podávaná Večera Pánova, o krstoch, svadbách i pohreboch, o fare, príjmoch farára i učiteľa, o povinnostiach učiteľa, o škole i o žiakoch, o problémoch evanjelického zboru a. v. v Štrbe vo vnútri i navonok, o spolužití s rímskokatolíckmi v obci a nakoniec o tom, čo vizitátori odporúčali zboru a jej kňazovi urobiť v najbližšom čase.

Z vizitačného protokolu vyplýva, že biskup Ľudovít Geduly i členovia jeho sprievodu prijali Droppovu správu ako dostatočnú. Ján Droppa za svojho ďalšieho pôsobenia už nemal biskupskú vizitáciu.

Dňa 26. mája 1887 mu vo veku 70 rokov zomrela manželka Terézia (nar. 29. 11. 1817), ktorá bola pochovaná na novom cintoríne a on sám sa v roku 1888, keď dovŕšil 78 rokov života a 51 rokov pôsobenia v Štrbe, vzdal svojho úradu a odišiel do dôchodku. Na poslednom konvente daroval štrbskému zboru 100 zlatých. Z nich mali byť úroky použité pre štrbských farárov na dôchodku – ako prílepšenie. Mal aj požiadavku, aby všetci jeho nástupcovia, ktorí budú disponovať aj týmto finančným darom, raz v roku – alebo na Pamiatku reformácie, alebo na Pamiatku zosnulých spomenuli v kázni prvých troch štrbských farárov – Jozefa Forneta, Ondreja Markušovského a Jána Droppu.⁹⁹

Ján Droppa zvyšok života strávil na dôchodku v dolnooravskej dedine Žaškov, kde aj zomrel 11. augusta 1890. Nedožil sa už ani pristavby veže k štrbskému kostolu a ani kúpy zvonov, na ktoré začal zbierať peniaze. Vežu v Štrbe pristavili až v roku 1928 a do nej v tom istom roku umiestnili tri zvony. Ten najväčší pomenovali podľa želania niekdajšieho farára v štrbskom zbore Jána Droppu, aby niesol meno jeho syna, ktorému nebolo dopriate, aby ho na poslednej ceste vyprevádzal zvuk zvonov. Pomenovali ho „Kornel“ a dopísali „Kornel Droppa. 15/II. 1861“. Ďalší text, ktorý je na zvone, znie:

„NADOBUDLA EVANJ. A. V CIRKEV V ŠTRBE
S POMOCOU DO AMERIKY ODSŤAHOVANÝCH BRATOV R. P. 1928
V. 10. ROKU ZALOŽENIA ČESKOSLOVENSKEJ REPUB. ZA ÚRADOVANIA
CIRILA HARMAN, FARARA MILOŠA JANOŠKA,
DOZORCU, MICHALA MATEJ A JÁNA ŠVONAVEC UČITELOV
ONDREJA OTČENÁŠ KRIVOŠ, KURATORA, JÁNA JAKUBČIAK, KOSTOLNIKA,
V OBCI STAROSTU PAVLA TOMKU
POĎTE DO DOMU HOSPODINOVA!“

Stredný zvon venovali pamiatke Štrbänov, ktorí padli v prvej svetovej vojne a malý zvon bol darom Jána Janču, statkára v Mečedelovcich, pochádzajúceho zo Štrby. Zvony boli odliaté v Trnave vo zvonolejárskej firme bratov Fischerovcov.¹⁰⁰

99 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Rukopisné poznámky.*

100 Za odpis textov zo všetkých troch zvonov ďakujem súčasnému kurátorovi v štrbskom evanjelickom a. v. zbore Pavlovi Sokolovi.

Dňa 18. novembra 1888 si Štrbänia jednomyseľne zvolili nového farára Cyrila Bodického, ktorý sa ujal svojho úradu v prvú adventnú nedeľu toho istého roka. Ako sa ukázalo, Cyril Bodický bol dôstojným nástupcom svojich troch predchodcov na poste farára štrbského evanjelického zboru a. v., a to nielen smerom dovnútra – k svojmu zboru, ale aj navonok.

Necelý rok po svojom nástupe dal opraviť faru, pristaviť k nej verandu, o dva roky neskôr, v roku 1891, Štrbänia opravili strechu kostola, vymenili staré šindle za nové. V roku 1895 dal Bodický vymalovať oltár, kazateľnicu a steny kostola.

Cyril Bodický nezaostal za svojimi predchodcami ani vo vzťahu k slovenčine a slovenskému národu. Keď krátko po svojom nástupe na post biskupa Preddunajského dištriktu napísal Fridrich Baltík¹⁰¹ prípis slovenským evanjelickým zborom datovaný 22. júla 1891, teda aj štrbskému, v maďarskom jazyku, odpísal mu Cyril Bodický, citujúc prvý list Korintským 14. kapitolu, verš 19: „*Ale ve zboru raději bych chtěl pět slov srozumitelně promluvíti, abych tak jiných zaučil, nežli desetitisíc slov jazykem neznámým.*“¹⁰² Potom dodal, že si Štrbänia dobre pamätajú jeho slová, keď v Štrbe kázal ešte ako liptovský senior o kráse slovenčiny a apeloval na štrbských evanjelikov, aby si vážili svoj rodný jazyk. Na záver listu Bodický uviedol: „*Tento biskupský přípis psaný jazykom nám neznamim s lutosťou a pohoršením odkladáme ad acta a prosíme, ba žiadame jeho Dôstojnosť, aby podľa svojho slubu a podľa Písma svätého, ako predtým, tak i naďalej hovoril k nám v našej bohoslužobnej reči.*“¹⁰³

Najbližšia biskupská vizitácia štrbského evanjelického zboru sa konala až v nasledujúcom storočí – v roku 1913, v rámci vizitácie celého Liptovského seniorátu za účasti biskupa Potisského dištriktu Henricha Gedulyho (biskup v rokoch 1910 – 1918), a to len preto, lebo evanjelickí maďarskí či pomaďarčení biskupi sa Liptovu a jeho slovenskému duchovenstvu vyhýbali, obávajúc sa konfliktov, ktoré s nimi mali kvôli bohoslužobnému jazyku, akým v slovenských evanjelických zboroch mala byť, a na Liptove aj bola, slovenčina.

101 Fridrich BALTÍK (24. 6. 1834, Bohunice – 26. 5. 1919, Balážske Ďarmoty). Jeho príchodom dňa 21. 4. 1870, vtedy profesora na evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici, sa cirkevný zbor v Liptovskom Sv. Mikuláši skonsolidoval. V roku 1875 bol Baltík zvolený za liptovského seniora. Na jeho želanie, pri 100-ročnej pamiatke postavenia chrámu, začali s výstavbou veže a opravou chrámu. Stavba veže bola prerušená veľkým požiarom v roku 1883. Počas účinkovania Baltíka sa konalo množstvo cirkevno-kultúrnych podujatí, ktoré zvyšovali kredit zboru. Počas pôsobenia v Balážskych Ďarmotách bol zvolený za prvého a aj posledného biskupa *Preddunajského dištriktu* a pôsobil tam v zložitom období, v ktorom neodolal silnejúcim maďarizačným praktikám v cirkvi. Ako biskup sa neubránil maďarizačnému tlaku a jeho konanie nie vždy slúžilo cirkevnému a národnému rozvoju slovenských evanjelikov. In *Osobnosti zboru. Kňazi cirkevného zboru*. <http://www.ecavlm.sk/o-nas/historia-zboru/osobnosti-zboru/> [Citované 18. 10. 2015].

102 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Rukopisné poznámky*, s. 25.

103 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Rukopisné poznámky*, s. 25-26.

Protokol

Cirkve Evang. A. V. Štrbe, zhotovený podľa vy-
značujúcich staroch pri hlavnej Kanonickej Vizitácii dňa 23. ho-
Aug. r. 1871. vykonávaný.

I. Hlavnitní stav cirkve.

A. Matka.

1. Matka cirkve Štrba ináč Corba, pred tým ako čera k matke
cirkve artikularnej Kybbskej pristúchajúc, vstala v Štrbe.
Sed dobe pod hlavným panovaným cisára Friso II. k jej snik
r. 1784 dňa 16. Apr. ako nasvidocil chorosťnky nápis la-
tinsky nad bránkou chrámu v stavení: „*Plurim ubi primo
seculi currentis ab anno, Clausa Lutherani plebant altaria
cives, Cesare Josepho aurea saptra tenentis secundo.
Hinc nova evangelicae Amula est Curbensibus ades.*“ kde
aj dostala milosrdie povolenia nábožne služby Božie vo-
vychádzajúc slobodne a verejne vykonávať, akia i kned to-
hože roku s svätou nedelou zvanou „*Domenica Misericordias*“ napojan-
az po smut vykonáva. Za povetie
St. J. Karala, povolala si Dvorskú muža Josefa Fopert u-
25. ročného kňaza, pri cirkvi slovenskej v Levoci, ktorý
ako to sam osvidčil, povolania od cirkve Štrbskej nástupu-
lím Božím prijal r. 1784 a požehnanie učinkajúc prišiel na
v tuť cirkvi onaj uradoval za plných 26 rokov slá-
mac v nej r. 1809 dňa 29. Janu nane prípadnul sviatok. Spostel-
sky su Štrba a Pavla, ako staroc z r. roiny kňazské Subila-
im, tak r. 1811 dňa 28. Apr. dokonca v pánu beh života svoj-
ho znamenite zaslužilo po vyplnení v urade si zverenie
52 a veku 79 rokov, a ako za časa života od vyšších i
nižších člen a srdcine milovan býval, tak i po smute i
nálezitou úctou a uprimným zármulhom dňa 2. ho. Maja
počovaný bol. Semu nastúpil Dvorskí muž. Ambr-
Markuševsky, povolán sa ako koptan pri cirkvi Štr-
bo v. Mikulášsky, v prvú slávnosť Svätodušni, uraden do
cirkvi r. 1811. uradoval počal a s milosti Božej pokračo-
tu tuž prepožehnanie učinkajúc až do r. 1837, v ktorom
roku dňa 12. ho. Janu blahoslavené v pánu skončil a po-
čestne počovaný je.
2. Od poslednej Vizitácie stala sa zmena v cirkvi zväčšením
umenšením počtu duší, zapríčineným z čiasťky učinkajúc.

Ambr.

PROTOKOL

Cirkve Evang. A. V. Štrbské zhotovený podľa vyznačených otázok pri slávnej kanonickej Vizitácii dňa 23^{ho} Aug. R. 1871 vykonávanej¹

I. Zevnitri stav cirkve.

A. Matka

1. Matka cirkev Štrba, ináč Csorba, pred tým ako céra k matke cirkve artikulovanej Hybbskej prisluchajúca, vzala v šťastnejšej dobe pod slávnym panovaným Cisára Jozefa II^{ho} jej znik r. 1784 dňa 16^{ho} Apr. ako nasviedča Chronostičný² nápis latinsky nad bránkou Chrámu vstavený: „Isthic ubi primo sedi currentis ab anno Clausa Lutherani plebant attaria cives, Cesare Josepho aurea sceptru tenente secundo, Hoc nova evangelicis structa est Csorbensibus ades,“ kde aj dostala milostive povolenia nabožne služby Božie vieru vyznansky slobodne a verejne vykonávať, akie i hneď tohože roku so svatou nedelou zvanou „Dominica Miseri cordias“ napočala a až do dnes vykonáva. Za prvého Sl. B. kazatela povolala si Dvojct. Muža Jozefa Forneta, už 25. ročného kňaza³ pri cirkvi slovenskej v Levoči, ktorý, ako to sam dosvedčil, povolania od cirkve Štrbskej vnuknutím Božím prijal r. 1784 a požehnane účinkujúc sriadil novu tuto cirkev, v než uradoval za plných 26 rokov, sláviac v nej r. 1809 dňa 29 Juni, nanž pripadnul sviatok Apoštolsky sv. Petra a Pavla, ako starec 77 ročný kňazske Jubileum tak r. 1811 dňa 28^{ho} Apr. dokončil v pánu beh života svojho znamenite zaslúžilého po vyplnení v úrade si zveronom 52 a veku 79 rokoch a ako za času života od vyšších i nižších cten a srdečne milovan býval, tak i po smrti náležitou úctou a úprimným zármutkom dňa 2^{ho} Mája pochovan bol. Jemu nastúpil Dvojct. muž Andrej Markušovsky, povolan sa ako kaplan pri Cirkvi Vrbicko Sv. Mikulášskej, v prvu slávnosť Svatodušní uveden do Cirkvi r. 1811 uradovať počal a z milosti Božej potrvál tu tiež prepožehnane účinkujúc až do r. 1837, v ktorom roku dňa 12^{ho} Juni blahoslavené v Pánu skončil a počestne pochovaný je.
2. Od poslednej Vizitácie stala sa premena v Cirkvi značným umenšením počtu duší zapríčineným z čiastky neobyčajnou smrteľnosťou pošlou z neurodného roku 1846 a nato nasledovavšieho hladu, tak, že r. 1847 počet zomrelých vystúpil na 138, a r. 1848 na 70, z čiastky vyvandrovaním našich v nasledku veľkého úpadku a biedy r. 1853 temer na 300 duší do Banátu.

1 *Protokol* je prepísaný doslovne, bez zásahov do textu s cieľom zachovať originálnu podobu pramenného materiálu s jeho dobovým jazykovým a štylistickým prejavom, charakteristickým pre evanjelického farára v Štrbe Jána Droppu. Jeho pravopis je poznačený nielen vplyvom kralickej Biblie, ktorý v evanjelickom luteránskom prostredí nedokázala úplne nahradiť štúrovská slovenčina, ale aj miestnym prostredím – v Štrbe sa hovorí krátko, bez dĺžňov.

2 Chronostichon = (grécky) nápis na stene budovy obsahujúci letopočet.

3 Jozef Fornet v čase, keď prišiel do Štrby, mal za sebou už 25-ročné pôsobenie v levočskom slovenskom evanjelickom zbore.

3. Počet duší na ten čas obnáša 1307, nuž, sklesnul asi o 200 duší. Stav cirkevníkov je napospol hospodarsky, vyživuj ich z roľníctva, nachádzajú sa ale i remeselníci.⁴ (O cirkev našu stal sa zaslužilý v požehnanej pamiatke nebož. jej byvalý inšpektor). Vel.(ebný) niekedy P.(án) Jan Benedekfalva Kiscely obetou 100 zl.(atých) str.(ieborných), z nichž od 80 fl.(orénov) úroky prijímať poručil do dve tretiny sl.(ova) B.(ožieho) k.(azateľovi), jednu (tretinu) školy učiteľovi, od 20 fl.(orénov) pre kasu mendicku. Taktiež r. 1869 nebož.(ka) Anna Batizovsky v Novejsi, rodz. (ená) Cunik zo Štrby jej odkázaným poručenstvom 100 zl.(atých), ktoré cirkev [...] ⁵ prijala.
Miešaných manželstvom jest 8. Počet narodených minulého roku ⁶ 47. Konfirmovaných 36. Sobášnych 6 párou a zomrelých 59.
4. Chrám na pozdlž ma 10 laktorov,⁷ na šírku lakt.(torov) je formy podlhovatej a na koncoch trochu zaokrúhlenej, múrany poval doskami a vrch šindlom obity; z dnu ma vo dve strany stolice i chóry.
Oltar z dreva alabastrom a pozlátkou ozdobený, v prostriedkoch s obrazom Slavno Vzkriesenia P. Jezu Krista snázornujúcim u spodku s nápisom Chronostičným „Alma cura Dei nobis propilii Augustique Josephi procuravit“ 1789. Na oltari ozdôb drahšej ceni nieto, križ na ňomž povisi umučený Kristus podobizen to len postriebrena, dva drevené vyššie, dva mosadzné nižšie svietniky, idva maličke cinove svietničky. Kancel drevený, tak ako oltár ozdobený i krstiteľnica. Organ na šesť mutácii, bez pedála [...]. Tiež potrebný značnej opravi. Ani chrám, ani ostatne budovy cirkve už od viac rokov nie su zabezpečené.
5. Vážu⁸ cirkev nemá, ale túži časom si takú vystaviť, k čomu ma založenú zvonovu Kasu, prinášajúc do nej svojej dobročinnosti obeť, jež kapitál medzi cirkevníkmi vyložený obnáša na 660 fl(orénov), Sl.(ova) B.(ožieho) kazateľom manipulovaný. Posiaľ cirkev ostáva v spoločnom úžitku zvonov obecných s r.(ímskymi) katholicami.
6. Svaté nádoby su tak zvané Ciborium medené a postriebrené s tanierikom mosadzným, dva kalichy, jeden väčší medený a pozlácený, druhý menší k prísluhovaniu Vel.(ebnej) Večere Páne nemocným prístupný, tiež medený trocha pozlácený; jest i kalich ciňovy s mistečkou nepotrebovaný, dva krčahy cinove, tiež nepotrebované. Prestieradla na oltár jesto 7: čierno, i zas čierno s čípkami striebornými, belavô, fialkovo, čierno kvetité, kveto hodvabne, bielo perkalovo a dve staré, už neužívané. Šaták hodbábnych 8, potom novších všelikej farby 14, šatka biela, šatka z plátna lagirovaného kvetistá, čierne šatky štyri a starších šaták 10, v počte všetkých 38. Plachty sú štyri, piata užšia, šiesta stará a žltá, šetko uložené v truhlici sakrestii. Kamže⁹ sú dve až davnejšie, tretia nová dobručične od úda cirkve Jurka Jančík s jeho manželkou chrámu darované. Štvrtá kamža stará, už

4 Na tomto mieste je mriežka, ktorá odkazuje na text pod čiarou.

5 Poškodená stránka, text je na týchto miestach nečitateľný.

6 Ide o rok 1870.

7 Laktor, lachtor, lakter – siaha = 1,96 m

8 Štrbský evanjelický zbor a. v. pristavil ku kostolu vežu až v roku 1928.

9 Kamža = široký a dlhý splývavý odev, ktorým sa odievajú kňazi, kňazské rúcho.

nepotrebovaná, poviesenie sú v sakrestii, kde srobená drevená Škrýň¹⁰ v mure zamýka sa kľúčom. Lutheraky¹¹ ma cirkev dva, jeden zimušný, druhý letný a tretí nový listerovy, ktorý dobročinné Samuel Silvaj s jeho manželkou v dar chramu priniesol.

7. Archiv cirkevní je truhlica vo farskej chyži složená, v nejž su uschované obligácie¹² od kapitálov cirkevných, protokole konventov Dištriktuálnych a Generálnych; listín pamätnejších nemá. Na truhlici držia sa pod rukou matriky a protokole cirkevne, jeden už doplnený od r. 1784, druhý od r. 1850 počatý. Matriky sú dve, narodených jedna od r. 1784 už doplnená, druhá od r. 1835 doplnená blízka, jedna sobášených od r. 1784 posiaľ nedoplnená, dve matriky zomrelých, prvá od r. 1784 zakončená, druhá počatá od r. 1850. Jest i zápisnica lokálnych cirkve konventov, ktorú notár u seba zdržuje. Má cirkev tri Biblie, dva staré Transciuse v sakrestii, nové pri organe, jeden exemplar Blahových¹³ kázni, funebral starý, poklad od Palumbýniho,¹⁴ Postila Sartoriusova¹⁵ a Agenda. Pečať má cirkev z mosadze, ktorej výtláč znázorňuje vrchy Tatier, spodku kostol a r. 1830 s nápisom: „Sigillum ecclesio evan. A. C. Csorbensis“.
8. Dôchodky cirkve su z pozemkov akie sa pri komasácii cirkvi vymerali, a síce v Hubách asi 9 jochov¹⁶, z nichž úžitok čistý vynáša asi 80 fl.(orénov) r. č., vo Vysokom diele 16 jochov vyarendovaných asi 40 fl. R. č. Od domu vdovského 9 fl. 50 kr. r. č. Pole toto je medzami ohradené. Cirkev v tomto ohľade neutrpeľa od poslednej vizitácie žiadnu ujmu. Z kapitálou, ktorých suma vynáša na teráz 2571 fl. 44 kr. č. prijíma úrokov 135 fl. 12 kr. č. Kapitále tieto su elokované u cirkevníkov ubezpečené obligatiami. Z riadnych príspevkov štvrtročne na dušu vyberaných dostáva Cirkev na tri kvartale po 50 fl. r. č. suma 150 fl. r. č. Štvrty

10 Skriňa.

11 Lutherák = hovor. bohoslužobný odev evanjelického kňaza.

12 Obligácia = dlhopis, cenný papier.

13 Evanjelický kňaz v Liptovskom Mikuláši, od roku 1819 liptovský senior Matúš BLAHO (1772 – 1837). Udržoval dobré kontakty so štrbským evanjelickým farárom Ondrejom Markušovským, ktorý v Štrbe pôsobil v rokoch 1811 – 1837, a bol aj krstným otcom jeho syna Ludovíta (1815 – 1893), popredného reformátora uhorského zdravotníctva a vynálezcu nosového zrkadla. Bližšie: ŠVORC, Peter. Lekár, objaviteľ a humanista MUDr. Ludovít Markušovský. In MUDr. Ludovít Markušovský a jeho doba. Zost. Peter Švorc. Prešov – Bratislava – Wien : UNIVERSUM, 1993, s. 13-28.

14 Samuel PALUMBÍNY (10. 8. 1668 Svätý Peter – ? 1735 Hajnova Ves), autor emocionálne ladennej duchovnej piesne, ktorú zozbieral do kancionálu Písničky nové v zámku lednickém v okovách roku 1689 od kneze Samuela Palumbini zložené. Rukopisný odpis z roku 1743 je uložený v Univerzitnej knižnici v Budapešti. Pozri: Palumbini Samuel. In *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*, 2, M – Z. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1997, s. 50-51.

15 Daniel SARTORIUS (8. 6. 1704, Štítnik – 8. 2. 1767, Banská Bystrica) bol evanjelický kňaz, náboženský spisovateľ. Bol autorom viacerých prác, jeho vrcholným dielom však bola dodnes uznávaná Summovní Postylka (1746), napísaná na texty z evanjelií a epištol. Pozri: Sartorius Daniel. In *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*, 2, M – Z. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1997, s. 83.

16 Joch = (nem.) stará plošná miera na meranie pozemkov, 1 joch/jutro = predstavovalo plochu, ktorú oráč stihne zorať za jeden deň. Od roku 1764 sa používalo viedenské jutro = 5756 m² = 0,57 ha.

kvartal vynaša s prijatou sýpkou. Z baliet dreva prijíma Cirkev ročite vybraných 125 fl. r. č. Pripadne prijmy su zvonček, ktorý kasovaný nachádza sa vybraným od cirkevníkov každoročne asi 46 fl. r. č., potom offery chramove asi 40 fl. r. č. a dobrovolne obete či oblatie. Za pohrabné zvonenie odbera samostatne Administrátor r. kat. cirkve. Z kapsy obce cirkev naša, vyjmuc nektorej skrz úradských urobenej oblatie, nedostáva ničoho; dlžôb žiadnych nema, aniž v pravotach neni postavena. Kapsa Cirkve zdržuje sa v rychtarskom dome, manipuluje ju kurátor, on vedie počty a skladá je každoročne v určitý den 25^{ho} Marca ako v lokalnom konvente v pritomnosti niekedy cirkve Inšpektora, zavše v pritomnosti Sl. B. kazatela a mnohých cirkevníkov. Minuloročné príjmy obnášaly 1496 fl. r. č. 27 a výdavky 1185 fl. 25 kr. č. Zvyšuje teda 311 fl. r. č. Stav ninejšej kapsy robi sumu 2882 fl. 44 kr. č.

9. Hrobitov ma cirkev dvojaky, spoločne s r. katolyky jeden už dávnejšie doplnený ohradený, druhý toť pred rokom doplnený, k nemuž skrze komasáciu pridany nový kruch pola. Prostrannost prvého robi 28 lak(ťov) zdĺžka i široka, druhého i s pripojenou prázninou na cmíter slávnostne vysvetenou, kam sa už mŕtvi pochovávajú zdlž(ky) 60 lakt.(orotv), šírka 27 lakt.(orov) Tráva z oboch cmíterov sa vše licituje, peniaz od našich prijíma a zapisuje do knižky cmítrovej a vynakladá sa na opravu cmítrou. Hrobári su dvaja evanj.(elici) Ján Macko a Martin Skokan, majú plat od jamy štyri šuchy¹⁷ hlbokaj vätšej 28 kr., menšej 16 kr.
10. Cirkev nema v jej lone žiadne dobročinné ústavy, jestli kedy sa nájde či nevládný starec, či opustený chudobný, dobročinnosť našich vdačne ho opatruje.

B.

Filie k matke cirkvi nie su žiadne, ani rozptýleni medzi inoverci
z našich domúv viery.

II. Sprava Cirkve

1. Inšpektor Cirkve na ten čas je Velkom.(ožný) Pán Bárna Szentyványi, zvolen od cirkve r. (1)861, prijal tuto hodnost na seba uvdiaciac sa cirkvi darom 100 fl. r. č. od nichž úroky prijíma.
2. Miestne konventy svoláva inšpektor dopisom na knaza upraveným, predseda v nich, keď mu možno príst sám on, ináč Sl. B. kazatel. Konventy v lete vydržiaujú sa v Chráme, v zime v školskej izbe a vedie sa o poradach i zvláštny protokol skrze školského učiteľa ako zvoleného cirkve notára.
3. Presbiterium dosial nebolo v našej cirkvi, namestujú¹⁸ ho niektorí starší údovia.
4. Kurátor sa volí v miestnom konvente obyčajne na tri roky s platom skromným 4 fl. r. č. a prisaha sa verejne pri ranajšej službe Božej. Teraz kurátor prisahou zaviazaný je Ján Munták.

17 Šuch = stopa, približná miera, rovnajúca sa dĺžke ľudského chodidla (cca 30,5 cm).

18 = nahrádzajú ho.

5. Kostolník je jeden od r. 1838, s platom tiež 4 fl. r., jeho povinnosť je dozerať na čistotu Chrámu, obliekať kňaza v kamžu a posluhovať pri Sv. Vel. Večere Pána, oba sú ochotní a verní v službe svojej.

III. Vnitrni mravni stav Cirkve

1. Cirkevníci naši radi a hŕfne navštevujú verejné služby Božie, najmä v sv. nedeľu; modlitebne dňa u nás v pondelok, v stredu a piatok držané, schádzajú sa ženy a dievky školske pod službami Božími vynímajúc drierania, proti čomu Sl. B. kazateľ často horlí, ostatne dost slušne a podľa radu sa deje.
Svatost nedele i krome Chrámu zväčša neporušenou zostáva. Nachodia sa ale poniektorí, čo i chrámové služby i Velebnu sv. večere Pána zanedbávajú.
2. Rodičovia dievky svoje dost ochotne do školy vysielajú, nedbanliví k plneniu tejto povinnosti zvykli sa ponúkať skrze napomínania Sl. B. kazateľa v chráme a skrze obecny úrad, ktorí, keď potreba, donucuje i peniažite ich pokutovať hrozi. Nedeľnej školy v Cirkvi niet, sotva kde ale najde sa z údov, aby čítať a písať neznal.
3. Domáci nábožnosť zpevom a modlením sa zachováva i sotva jest domu a čelade, aby sv. Bibli, zpevo a modlitebne knihy nemali.
4. Značnejšie hriechy mimo zvady a tu i tu roztržitosti manželskej buď P. Bohu chvala! u nás nechýrať, ani teraz divého manželstva. Z nemanželských detí minulého roku ani jedno nie narodené, ani verejných väzňov z pomedzi našich v žalári nemáme.
5. Duch dobročinnosti i k cirkvi našej, i k ústavom k všelijakým podľa možností našich cirkevníkov dost vyniká. Minulého roku obetovala Cirkev a obec na obecnú evanj.(elickú) podporovnu 5 fl. r. č., na Seminár Velkorevúcky 5 fl. r. č., na Misiu pohansku 5 fl. r. č., a suplikantom škôl, ktorí sem nadídu, každoročne po 50 kr. č. Duch tento dobročinnosti vystavil u dvier chrámových pokladničku, do nejž milosrdenstvom hnutí kresťania nad pohanskou biedou svoje šavly skladajú.
6. V cirkvi našej su i vyznavači r. kat. naboženstva i Izraelite, s nimiž našinci v pokojí znášajú sa nažívajú.

IV. Úrad kazatelsky

Sl. B. kazateľ je Ján Droppa, naroden r. 1810 v Hrádku, po včasnom úmrtí otca od matky vychovan v Mikuláši, študoval po školách v Levoči, v Gömöri, v Prešove i v Prešporku, konečne jeden rok v Ústave Bohosloveckom vo Viedni vybavil. Tak po smrti zdejšíeho Sl. B. kazateľa Dvojct.(ihodného) Andreja Markušovsky povolan r. 1837 k XVI^{ty} nedeli po Sv. Trojici na próbu, od cirkvi zvolen dňa 28^{ho} Sept. skrze Vys. Dôstoj. Biskupa niekedy P. Samuela Stromsky¹⁹ v Pezinku práve tam kanonickú vizitáciu konajúceho, na úrad knazský vysveten a dňa 8^{ho} Okt. do cirkvi tejto skrze Dvojct. Jána Kalinčáka, farára Svatojanskeho, slávnostne uveden. Hovori slovensky,

19 František Samuel Stromský (12. 7. 1792 Pezinok – 20. 7. 1861 Bratislava), kňaz a náboženský spisovateľ, v roku 1835 bol inštalovaný za superintendenta (biskupa) Predunajského dištriktu. Pozri: Stromský, František Samuel. In *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*, 2, M – Z. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1997, s. 96-97.

nemecky, latinsky, niečo rozumie i z jazyka maďarského. Úraduje od r. 1837 v samej tejto cirkvi, doplnujúc už 34^{ty} rok.

A. Služba duchovní.

1. Počínajú sa služby Božie v nedeľu ráno, v lete o 9^{tej} hodine po dvojnásobnom zvonení, v zime o 10^{tej} hodine, s predzpevom „O Ježiši“ a od sl.(ohy) svatoducha počnúc s „Najsvätejší“, potom zpievajú sa tri piesne, prvá „Hospodine“, druhá prístupná ku kázni, tretia „Veríme“; v prvovýročné slávnosti zpieva sa druhá piesen „Sláva“.

Kňaz pred oltárom stojící po prvej príhodnu Antifonu abo „Pán Buh budiž s vami“ intonuje a modlí sa kolektu, po druhej číta text z nehož nekáže, po tretej vystúpi na kancel a káže; po kázni a modlitbe pristupi zás k oltáru, modlí sa a požehnania dáva.²⁰

Nešporna v nedeľu služba s vrúcnyým modlením sa vykonáva, často keď pripadne pohrúb s pohrúbnyým kázaním. Modlitebne dni tri razy v týždni v Pondelok, Streda a Piatok sa konaju.

Svetieva sa každoročne pamiatka Reformacie ako pripaduje, a pamiatka posvecenia Chrámu v nedeľu XVI.^{tu} po Sv. Trojici. Cirkev svoj osobitny kajúci den nemá, ale Sl. B. kazatel obyčajne, keď nastáva termin sv. zповede, drží vopred kajúčnu kázen.

V pôste kázne sa dodržiavaju z vyznačených textou, ale však smeru pôstniho a po cely pôstny čas v nedeľu na nešpore výklady pôstne. Historia umučenia Ježiša, čili Pašie číta sa vo Velky piatok z Jana XVIII a XIX kap., ako je značenô v Pašionáliku. Napominajúci kázen pre služobnu čelad drží sa obyčajne v nedeľu 3^{tu} po Zjaveni an(eb) sam text k tomu prihodni je.

Vrchnosť obecna pred tym vždy v Chráme sa prisahala, teraz skrze slúžneho hned po volbe.

V rím. kath. sviatky porúča a napomína Sl. B. Kazatel svojich, aby sa chránili hrmotných prác a šetkého pohoršenia jich nábožnosti. Kazatel z pamäti nekáže, pridrživajúc sa vždy spísanej kázne a ma tedy šetke v rukopis pohotove.

2. Katechyzacie drží Sl. B. kazatel od prvej nedeľe po Sv. Trojici až do Michala každú krem X^{tej} nedeľe Trojičnej v ktoru sa vyklada skaza Jeruzalemska, vysvetľujúc mládeži podľa Katechyzmu Luthera v jeden rok 3 prvie Božie prikázania, v druhu ostatných sedem, v treťi Vieru obecnu krest: v štvrti Modlit.(bu) Páne s pripojeným poučoványm o Vel.(konočných) svátostach.

Na katechyzácii je pritomna hífne i dospelša mládež. Priprava Konfirmantov záleži vo vyučovaní jich v náboženstve: počína sa tato vyučba s pondelkom po 3^{tej} nedeli pôstnej, až do nedeli prvej po Velkej noci každo dne ráno i odpoľudnia po hodine. Sama Konfirmácia sveti sa v prítomnosti rodičov a mnohých zповedelni-

20 Ján Droppa podáva podrobný opis priebehu bohoslužieb v Štrbe, lebo v iných častiach Slovenska a v iných evanjelických zboroch nebol v druhej polovici 19. storočia taký istý priebeh bohoslužieb. Kňazi si ich čiastočne modifikovali.

- kov ráno v nedeľu prvú po Veľkej noci. Mladoženichove zavše po čas ohlášok su pritomni na modlitbach ranajších a poskončených vyučuju sa v náboženstve.
3. Pri prisluhováni Vel. svätosti ako vubec pri uradováni svojom uživa kazatel Agendu Štiavnicku z r. 1798.
 4. Pri krste santom su vždy pritomni svedkovia dvaja zriedka kedy viacej. Úvod šestonedelky vykonáva sa len po vyplneni 14 dni prv nikdy, skorej pozdejšie. Baby su päť, jedna už davnejšia Zuzana, vdova Greguška, tri pred dvoma roky v Mikuláši cvičeni skrže stoličných lekárov: Maria Bartoš, Eva Sokol, Maria Dusik. Šetké štyri sprisahané, striezlive i v páde potreby sv. krst vykonat spôsobne. Piata Zuzana Chalupka len z praxi cvičena a neprisahaná tu i tu od pôrodčyn potrebovaná býva.
 5. Velebna večere Páne prisluhuje sa vo troch terminoch v jarnom päťkrát počnúc vo Veľky piatok, v druhu sl. Velkonočnu, v prvú nedeľu po Velkonoci s Konfirmáciou a v tretu i štvrtu nedeľu po Velkonoci; v druhý termin v letnom čase obyčajne XI, XII a XIII nedeľa po Sv. Trojici. A konečne v Adventnom termine štyri, keď je nedeľa pred novim rokom päťkrát. Minulého roku bolo zpovedelnikov 1433.
 6. Sl. B. kazatel k nemocným býva často volaný a prisluhuje jim Vel. večeru Páne, navštevuje nemocných i nevolaný, niekedy keď vidi potrebu roztržitých upokojit navštevuje i farnikov svojich.
Minulého roku prislúžila sa Velebna svätosť 15 nemocným.
V ťažších nemocách utekajú sa naši k spišským lekárom, štepni kiahne nekdy od okresného lekára sa i zanedba, Sl. B. kazatel napomína rodičov dať kiahne deťom štepiti.
 7. Pri manželstvach šetke občanske i cirkevne poriadky v každom ohľade zachovávajú sa prisne. Nesvorných manželov Sl. B. kazatel chodi často k zmiereniu naprávať.
 8. Pohraby sa odbývajú vždy po vyplnených 48 hodinach, Sl. B. kazatel vjmuc onemocneno býva pritomni sám.
 9. Školu navštevuje snažne, učiteľ v dobrom porozumeni s kazatelom v priateľskom spolu nažívaní vdačne porady prijíma.
 10. Kazatel veľmi zriedka žeby sa vzdalil od cirkvi, keď kedy musel uvedomiť o tom cirkev i učiteľa a požiadal jedného s farárom susedných cirkvi v potrebe funkcii opatrit ako i sám susedom vdačne poslúži.
 11. V prážnych neuradných hodinach zamestnáva sa rád čítaním kníh a časopisov v lete i včelárenim; v bohosloveckých vedach ma najväčšiu oblúbu i knihoven tomu pristojnu.
 12. S katolíckymi farármi nemáva žiadného společenstva, s miestnym predešlim v srdečnom priateľstve, s trejšim s prvú za niekoľko rokov tiež tak nažíval, potom ale – pre opetované žalovania ho v ohľade dvoch miešaných manželstvom, z jednéhož dve céry majúť otca Evanj.(elika) matku katolíčku, z druhého päť céry majúť otca katolíka matku Evanj.(elicku) že pristali po vyplnenom 18^{tom} roku šetke k našej cirkvi – zostal odstraneni po dnes, ale s nim v pokoji.
 13. Sl. B. kazatel nemá dosávad žiadneho pomocníka.

B. Farsky pribytok.

V lete sice dost prihodny, v zime u nás dlhotrvajúcej pri šetkom ohrievani dost studený, dvere i obloky majúci už v porušení; starost o náležité jeho zdržovania sverena býva obyčajne kurátorovi cirkve. Náradia čo k fare náleži je stôl javorovy, dve postele jalové, dve plané stoličky, mangel. ktlyk dva mosazné svietniky, šetko to porušenô, bo trva od kedy fará stava, i dva železne koniky.

C. Dôchodky Sl. B. Kazatela

Tieto dla vokatora su:

1. Slobodný farsky pribytok s dvoma zahradami, dvorom a inymi stavy.
2. V hotovosti tak zvané fixum 120 fl. str. zo troch strieborných dvacatnikov záležajúce na quartale z kassy cirkve platené.
3. K ohrevu dreva s pridanim pozdejšie 20 lak.(torov) tri šuchového.
4. Mesto trojnásobnej offery v prvu výročnu každú slávnost kazateli naležiacej da cirkev hotovích 8. fl. str.
5. Kazdoročne od cirkvi prijme 6. prešporských meci²¹ žita a pol centa syra.
6. Koledu od cirkevníkov vybranu skrze kostolnikov a prisazních.
7. Štoly, ktore Sl. B. Kazatel delit bude z polovice s cirkvou su: od pohrăbu s kazňou 1 zl. str. s parentaciou 30 xr. str.²² so zpevom 16 xr. str. od sobáša 36 xr. str. od vâdok šestonedelky 4 xr. str. Tieto štoly delil Sl. B. kazatel s cirkvou až do r. 1856 dna 25^{ho} Marca. V tento den ale na podanú jeho prosbu povolila cirkev milovdačne, aby celé štoly sám Sl. B. kazatel bez delenia s cirkvou prijimal doživotne, ale povolenô to len na jeho osobu.
8. Dáva cirkev Sl. B. kazateli jednu tak zvanú starú štvrtynu /: antiqua quarta coloniealis sessio /: rôl a lúk od sl. pánstva vyarendovanú tým spôsobom, aby v prvý rok v nove vyvoleného kňaza, cirkev tie role dobrým semănom obsiala a šetke práce pri obráběni teže štvrtyni z roka na rok od cirkevníkov naležite sa konali, trus z dvora farného sa vyvážal, ako i šetke práce okolo lúk skrze cirkevníkov sa zrobăli. Okrem toho na sadenia švábky a siaťa semăna lanovho štyri cele pluhy dat každoročne sa zavazujeme.

Roku 1868 pri dokončenej Komassácii Chotára Štrbského odpadla tato štvrtyna pola a lúk so šetkym jej úžitokom Sl. B. kazateli a cirkev nechtiac sa uvolit, aby druhu taku štvrtynu nadobudla a i dalej obrábăla, vyvolala ho pristat na peniažitu náhradu a Sl. B. kazatel tušiac svoj už nedlhý život v službe Pána, musel pristat na peniažitu náhradu 400 fl. r. č. tiež na quartale vyplácaných už teraz treťoročne, ktory peniaz rozhodný na duše vybera od Konfirmovanich po 9 xr. č. od nekonfirmovanich po 4 xr. č. kazdy štvrtrok.

Pojednania toto cirkve so Sl. B. kazatelom potvrdilo sa na Konvente cirkevnom dna 25^{ho} Marca r. 1870. v pritomnosti Velkom.(ožného) P.(ána) Inšpektora s tým dodatkom, aby takô platnost malo len pre doživajúceho teraz Sl. B. kazatela, po

²¹ = meríc.

²² = 30 strieborných grajciarov.

jehož smrti pri novej volbe s druhým chce cirkev ináč sa pojednať. Plat Sl. B. kazatela a prirovnaní k jeho predchudcovi, kým bol v úžitku štvrtyni sotva bol umenšen, teraz po odpadnutí tejto – ano. Reštancie²³ v cirkvi nebyvajú.

Kňazska vdova bola kedys pozostavši po predchudcovi, sňat mala za života od cirkvi i malú pensiu i hospodu v dome cirkevnom zbudovanom r. 1844. práve na uchilku nižná izba s komôrkou pre vdovu kňaza, vyšná i s komôrkou pre vdovu zas učiteľa. Na teraz niet žiadnej vdovy.

V. Škola

A. Učiteľ

1. Učiteľ je Juraj Illavský naroden r. 1838 vo Vázci²⁴, po vybavení školy domácej odišiel do škôl najprú²⁵ v Kežmarku, potom v Ožďanoch a zas v Kežmarku študujúc, po skončení VII klasy povolán bol ako pomocný učiteľ do Vázca a potom hneď v druhý rok zvolen od cirkvi Štrbskej za riadneho školy učiteľa r. 1857 v Oktobri. Notárom obce nie je.
2. Učí v hodinách z rána od 8 – 11., odpoľudnia od 2 – 4. Vyučuje predmetom každoročne náboženstvo podľa Luth. Katechysmu potom premienave: Zemepis, Prirodopis, Prirodopis bez nástrojov, Hospodarstvo, Dejepis Uhorska, Pravopis, Biblicke historie a Počtovania. Vyučuje s prospechom dost zdarným, ako tomu nasvedčujú každoročne zkúšky pri nichž cirkevníci su spokojní. Cela škola na štyri klasy je podelena. Priručne knihy uživa Prirodopis od G. Kordoša, Hospodarstvo od Licharda. Pravopis podľa Gramatiky Černanského, ostatne ma rukopisy. Vynika zvlášte v učení náboženstva, ale i v zpeve cvičí mládež snažne. V ovocinarstve nevyučuje, nemaje k tomu cieľu ani žiadnu videlenu zvláštnu záhradu.
3. Pomocníka školského cirkev naša pred tým nikdy nemávala, tohoto roku, anť²⁶ to zákon krajinsky prisne naložil, bol zvolený i pomocník Jan Mravec s platom 180 fl. r. č., na jeden tento rok vyučoval v počte 70 dietok dve nižšie klasy, po zloženej zkúške prepusten odišiel a ma sa zvoliť zas druhý pomocník.

B. Žiactvo

1. Počet žiactva z roka na rok vystupuje od 170 – 180. Deti odvedené bývajú do školy obyčajne po vyplnenom 6^{tom} roku veku, šetky nie sice na ráz ale s pozdejším pričádzaním. Zostavajú v škole až do 12^{ho} i 13^{ho} roku. Vyučovania sa kona v jaseňi, cez zimu i v jar. Počína sa s počiatkom Oktobra a končí s koncom Maja, načež i zkúška v nedeľu verejne vydržiava. Prázniňny trvajú 4 mesiace. Hlavní príčina

23 Reštancia, -ie, -ií, -iám, -iách žen. r. zanedbaná, nevybavená práca (obyč. spisy) al. platba. In <http://slovník.azet.sk/pravopis/slovník-sj/?q=re%C5%A1tancia>

24 = Važec.

25 Najprú = najprv, najskôr.

26 Anť = až, hoci.

zanedbávania školy su jarne orby práce a pásenia statku od dietok, tato odstranit ináč sa sotva da, leda prísou peniažitou pokutou.

2. Škola pomocnými prostriedky vyučovania, okrem jednej mappy, na skrže nie opatrena, fundácii žiadnych nema. Žiaci tiež potrebné školské knihy nemaju iba rukopisy.
3. Dohliada ku škole Sl. B. kazatel, Kurator a niektorí starší.
4. Jest i zvláštny školský protokol, ktorý podelenia na klasy a pohľavia obsahuje v sebe menoslov, vek, den prichodu a dni meškania žiactva, ako i den zkúšky ročnej s vypisom predmetou, v ktorých vyučované bolo. Školských knih nema.

C. Pribytok školský

Je sice múrany, pre učiteľa zo dvoch chýž záležajúci, ale k vyučovaniu mladeže učebná jedna ač prostraná predca nedostatočná a pri tmavá. Bolo by iste na čase, najme keď to naridzuje zákon krajinský, aby sa pribytok školský či zvätšil, či pre jednu klasu i s pribytkom pomocného učiteľa nové zbudoval.

D. Dôchodky učiteľa

1. V hotovosti tak rečené fixum 60 zl. str. štvrtročné platené.
2. Sýpka žita meci prešporských 10. Jarcu 12. Ovsu 6.
3. Pola po Komassácii dala cirkev asi tri jochy do užitku a role i lúku cirkevnici obrábajú. Ešte i dva mandle slami.
4. Dreva ohrevného pre učiteľa chyže, i školských dietok chyžu, kolko potrebné.
5. Od učenia dietata didaktrum 4 groše str.(trieborné) a dva ráz sviatočno po groši šajnovom.
6. Od každého pohrābu 10 xr. str., za verše k pohrābu okrem 24 x. str.
7. Offery dve, jedna v nedelu sv. Trojičnu, druhá v sl: žniva a koledu skrže kostolníkou vyberanu.
8. Jedna kapusnica bliž dedini, záhradku pri dome a ostatnie dvora budovy. Ešte rolu i prácu pod jednu mecu semāna lanovho a pod päť meci švābky i s vozbuou. A jestli by si učiteľ nadobudnul rolu pod dve mece siať a to odrobiť sa zavāzuje-me.

Plat tento dost skromný dostával posiaľ poriadne a úplne. Tohoto ale roku hlasili sa niektorí cirkevnici žiadajúc to, aby od deti, ktoré prijal pomocník do vyučby nie riadny učiteľ ale cirkev didaktrum odberala, čím by sa plat jeho ešte viac uskrovnil. Niektorí rodičia toto didaktrum restuju. Ma ako i Sl. B. kazateľ jednu koledu, ktorá aby pre oboch sa odstranila a nejako vynahrádila, žiadúcné by bolo.

Cirkev starie sa pribytkom a malou pensiou i o učiteľovu vdovu, akej na ten čas v jej lone nema.

VI. Stížnosti a žiadosti

A. Cirkev

Cirkev nech svoje – máli akie prednesie

B. Sl. B. Kazateľ slušne by žiadal, aby sa dvor a záhradky už ohradom poruchané, opravili a aby sa predca raz nevyhnutne potrebný k fare špajz akieho nikdy nemala, vybudoval.

C. Školy učiteľ by pristal prosebne žiadať, aby aspon to malicherne didaktrum 4 groše str., akô snád nikde nechýrat v cirkvi našej, sa zvýšilo.

Včas kanonickej visitácie nasledujúce dodatky a naridzenia, i ustanovenia sa k zápisnici tejto dodávajú:

I. Zevnitřní stav cirkve.

Ad 3. Mená šľachetných dobrodincov cirkve Štrbskej, ako boli: Benedekfalvay Kiszely János legujúci cirkvi 100 (sto) zl. str. Anna Batizovský, rodz. Cúnik, poručiaci takže cirkvi 100 (sto) zl. r. č. sa tu s vďakou v zápisnici visitačnej pripomínajú.

Ad 4. Jeho Dôstojnosť pán Biskup odporúča cirvi a jej predstavenstvu povalu chrámu tak ako všetko iné v ňom dobre a vkusne vyhládajúce je, tiež dať oblieť k zvýšeniu krásy jeho.

Mysa Krstiteľná ako pamätnosť starobylosti s nápisom gothickým sa v zápisnici visitačnej pripomína.

Naridzuje sa organ dať repasovať.

Nakladá sa ako chrám, tak aj iné cirkevné budovy bez odkladu dať zabezpečiť.

Ad 6. Malý kalich je dar cirkvi od blah. pamäti niekedy p. Maximiliana Szentiványiho. Dárcovia prestieradiel sa tu s vďakou pripomínajú, menovite: Dárca bieleho a belasého prestieradla p. Ján Kuna i s manželkou. Vážená Maria Šulek darovavšia pred smrťou svojou jedno prestieradlo kvétavé. Jeho Dôstojnosťou p. Biskupa vyslovená je vďaka a potešenia slova Božieho tým zármuceným pre prívčasnú smrť synáčka svojho rodičom, ktorí k slavnosti dnešnej Kanonickej Visitácie rúcho červené na oltár i na Kancel venovali. S vrelou vďakou sa spomína i vážny Jurko Jančík, Kamžu k visitácii darovavší, ktorá sa i v skutku pri tejto príležitosti potrebovala. Nie ináč s povďakou pripomína sa i ctený Samuel Silvay darujúci jeden Lutherrock do cirkvi a božieho požehnanie dar sa mu preje.

Ad 7. Matriky sú veľmi pekne viazané a staršie dobre zachovalé.

Ad 8. Dôchodky cirkve.

Nakladá sa predstavenstvu Cirkve p. farára Rim. Kath. Cirkve priateľskou cestou k tomu vyzvať aby bol náklonený cassu zvonovú spoločne s evanjelikmi administrovať, akby sa na tejto ceste nepodarilo potom v záležitosti tejto nastúpiť cestu zákona.

Ad 9. Jamy nakladá sa najmenej na 5' hlboké kopáť.

II. Správa cirkve.

- Ad 1. Vys.(oko) urodz.(ený) p. Inšpektorovi vyslovuje sa verejne v zápisnici tejto veselá vďaka za to, že on 100 (sto) zl. r. č. Cirkvi daroval, ukladá sa i tá výminka²⁷ na žiadosť jeho, pod ktorou je²⁸ Cirkvi tejto dal, a síce: že on týchto sto zl. len pod tou výminkou dal: že Cirkev Štrbská kým koľvek pri autonómii cirkvnej zostane, požívať je²⁹ právo mať bude, akonáhle ale by, čo sa neočakáva, od nej odpadla, právo bude mať dárca takové si nazpät' vziať.³⁰

A. Služba duchovní.

- Ad 1. Úrad farský z tejto Kanonickej Visitácie sa upozorňuje, že slavnosti Kath.(olickej) viacej oznamovať nemá.
- Ad 4. Zuzanna Chalupka neučená babstvo provodzujúca osoba sa z tejto kanonickej visitácie vyzýva: aby sa alebo výučbe v povolání tomto podrobila, alebo ho viacej provodzovať sa neopovážila.

B. Farský Príbytok.

Odporúča sa slav. Cirkvi vo farskom príbytku nové dvere a obloky dať vyhotoviť.

C. Dôchodky Slov. Bož. Kazateľa

- Ad 8. Za slušné a spravедlivé uznáva sa to zo strany Kanonickej Visitácie, že by ohľadom prinávratenia výsejby Slov. Bož. Kazateľovi Cirkvou danej a jej takej prinávratenia, keď o tom ani zmienka niet vo vocatore, a na miesto poľa p. farár teraz už hotový peniaz od cirkvi má, viacej ani reči nebolo. Bola by to z čiastky tiež jaká taká odmena pre verné a svedomité úradovania v Cirkvi tejto p. farárovi zo stránky jej dané, čo že sa tak stane, s istotou sa očakáva.

27 = podmienka.

28 = ich (100 zlatých).

29 = používať ich...

30 V roku 1859 cisár František Jozef I. vydal zákonné nariadenie (patent), ktoré upravovalo správu evanjelickej cirkvi. Jeho autorom bol Karol Kuzmány. Patent mal zabezpečiť rozhodujúci vplyv slovenských evanjelikov v tých zboroch, v ktorých mali väčšinu a zabrániť maďarizácii. Evanjelicke zbory sa vďaka nemu vymanili spod právomocí svetských hodnostárov a patrónov cirkvi. Zavádzal sa v nich síce štátny dozor, čo znamenalo, že všetky zásadné zmeny museli byť schválené rakúskymi ministerstvami, ale i napriek tomu evanjelicke zbory si zachovali voľnosť vo voľbe farára, učiteľa i cirkevného dozorcú z laikov a farári mali potrebné právomoci, ktoré ich oslobodzovali od bezprostrednej závislosti od svetských cirkevných dozorcov (vo väčšine nielen pruhorsky, ale aj promaďarsky orientovanej šľachty). Slovenskí evanjelici zväčša podporovali zavedenie patentu, maďarskí a nemeckí však boli proti nemu, tvrdiac, že sa patentom obmedzuje autonómia evanjelickej cirkvi. Vo vnútri evanjelickej cirkvi sa tak rozohoreli tzv. „patentálne boje“, medzi patentalistami, ktorí sa postupne dostali do menšinového postavenia, a autonomistami a evanjelickú cirkev a. v. vnútorne rozdeľovali.

V. Škola

Ad 2. Ohľadom školských príručných kníh a jich zaopatrenosti pri školských dietskách poznamenáva sa, že sú rodičia hotoví na budúce vždy dľa potreby dietskám svojim školu navštevujúcim je³¹ zaopatrovať jako to dosiaľ činili.

C. Príbytok školský

Už i dľa požiadavky školského snemového zákona upomína sa cirkev na sriadenia si príhodnej školskej učebne.

D. Dôchodky učiteľa

Miestnemu Conventuálnemu shromaždeniu snažne sa zo strany Kanonickej Visitácie odporúča:

1. Učiteľovi za obyčajné dosiaľ Cantacie náhradu dať.
2. Záhradu a dvor farský príhodne opraviť, jako aj prepotrebný dosiaľ nikdy vo fare nebyvší špajz vystaviť.
3. Bezpríkladne chatrné didactra učiteľovi podvýšiť.

Dokladá sa čo náhodou zo zápisnice vystalo, že Cirkev Štrbská má i cirkevný plac, na ktorom dva domky postavené sú; ako aj ďalej má 12 jochov svojej hory.

Podpísaní:

Ludovít Geduly, superintendent
 Adalbert Philadelphy, farár a námestný senior
 Peter Lehotsky, seniorálny viceinšpektor
 Daniel Ditrich, slúžny
 Smreczányi János, boženík

Značil a vydal:

Daniel Bachát, evanjelický pribilinský farár a senior Liptovského seniorátu, zapisovateľ kanonickej vizitácie³²

31 = ich (knihy).

32 Daniel Bachát tiež Bachát, Daniel Miloslav pseudonymom Miloslav Dumný (18. jún 1840, Ratková – 13. apríl 1906, Budapešť) bol slovenský evanjelický kňaz. V rokoch 1863 – 1873 pôsobil ako farár v Pribyline a tiež ako senior Liptovského seniorátu. V roku 1873 stal sa farárom slovenského evanjelického cirkevného zboru na vtedajšej Kerepešskej ceste v Pešti. V roku 1905 sa stal biskupom Banského dištriktu. Bol aj spisovateľ, básnik, prekladateľ, organizátor kultúrneho života a ochotníckeho divadelníctva, patril k významným predstaviteľom slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Budapešti. Člen národnej slovenskej spoločnosti v Prešove v rokoch 1858 – 1859. Pozri: https://sk.wikipedia.org/wiki/Daniel_Miloslav_Bach%C3%A1t [Citované 24. 11. 2015].

TYPIZOVANÉ PROJEKTY GRÉCKOKATOLÍCKYCH MUROVANÝCH CHRÁMOV TEREZIÁNSKEHO TYPU

Anton LIŠKA – Ivan GOJDIČ

Abstract: *Standardized projects of brick Greek Catholic churches Teresian type.* Brick Greek Catholic Teresian type churches are a specific type of religious architecture, which in modern Slovak and Hungarian history is unprecedented. Their uniqueness lies in the way of construction, which was realized through project types produced by the Civil Engineering Office of the Hungarian Royal Chamber and the Hungarian Construction Directorate. In the years 1779 – 1797 was the aforementioned state institutions developed 18 project types intended exclusively for the needs of the Greek Catholic Church. Objects of type designs from the Roman Catholic and Protestant varies both the interior layout, in which the temple was divided into the sanctuary, nave and porch, first, by the space between the sanctuary and the nave separating iconostasis. The exteriors were identical with the Roman Catholic and Protestant. Common denominators project types was dispositive modesty, economic efficiency and application of basic architectural elements of the current period styles in the rural sacral architecture. Their authors were primarily architects, but also building drawers and bricklaying masters. The names of most of them we do not know. The relatively wide range of project types allowed choosing the architectural, dimensional, but especially financially the most suitable variant. As the above-mentioned types of projects is an initiative of the Enlightenment monarch Maria Theresa and construction of the first sacral objects according to the projects in question had already begun during her reign were given temples built in this way Teresian attribute type.

Keywords: Greek Catholic churches. Maria Theresa. Construction office of the Hungarian Royal Chamber. Type of projects of rural churches. Hungarian construction management.

Zusammenfassung: *Typenprojekte der griechisch-katholischen Steinkirchen des thesesianischen Stils.* Griechisch-katholische Steinkirchen des thesesianischen Stils stellen eine spezifische Art der Sakralarchitektur dar, die in der neuzeitlichen Geschichte der Slowakei aber auch in der Geschichte Oberungarns keine Analogie hat. Die Außergewöhnlichkeit der griechisch-katholischen Steinkirchen des thesesianischen Stils besteht in ihrer Bauweise, die auf den von der Baukanzlei der königlich ungarischen Hofkammer und der Direktion des Hofbauamtes ausgearbeiteten Typenprojekten basierte. In den Jahren 1779 – 1797 wurden von den oben genannten staatlichen Institutionen 18 Typenprojekte ausgearbeitet. Diese Projekte waren ausschließlich für die Bedürfnisse der griechisch-katholischen Kirche bestimmt. Die betreffenden Typenprojekte unterscheiden sich von den römisch-katholischen und protestantischen Kirchen einerseits durch die Gestaltung des Kirchenraums, in deren Rahmen das Kirchengebäude in Allerheiligstes, einen Gemeinderaum und einen Vorraum aufgeteilt war, und andererseits dadurch, dass das Allerheiligste vom Gemeinde durch einen Ikonostas getrennt war. Was ihre äußere Gestalt angeht,

waren die griechisch-katholischen Kirchengebäude mit den römisch-katholischen und protestantischen identisch. Der gemeinsame Nenner der Typenprojekte waren Anspruchslosigkeit der Gestaltung, Wirtschaftlichkeit und Anwendung architektonischer Grundelemente des derzeit aktuellen Baustils in der ländlichen Sakralarchitektur. Bearbeiter der Projekte waren vor allem Architekten, aber auch Bauzeichner und Maurermeister. Ihre Namen sind jedoch meistens unbekannt. Eine relativ breite Skala von Typenprojekten ermöglichte den potentiellen Interessenten, die architektonisch, dimensional und vor allem finanziell am besten geeignete Variante auszuwählen. Da die erwähnten Typenprojekte aus der Initiative der aufklärerischen Herrscherin Maria Theresia konzipiert wurden und mit dem Bau sakraler Objekte nach den oben genannten Projekten bereits während ihrer Regierungszeit begonnen wurde, haben die auf diese Weise gebauten Kirchen das Attribut Kirchen des thesianischen Stils erhalten.

Schlüsselwörter: Griechisch-katholische Kirchen. Maria Theresia. Baukanzlei der königlich ungarischen Hofkammer. Typenprojekte der ländlichen Kirchen. Direktion des ungarischen Hofbauamtes.

Sakrálna architektúra je neodmysliteľnou súčasťou kultúrneho dedičstva každého národa. Stretnúť sa s ňou možno v každej obci i v každom meste. Patria k nej monumentálne katedrály, kláštorne komplexy, kalvárie, ale aj božie muky, prícestné kríže, kaplnky, morové stĺpy a v neposlednom rade i dedinské chrámy. Spomedzi vyššie spomenutých druhov sakrálnej architektúry patria na území dnešného Slovenska k najrozšírenejším práve dedinské chrámy. Do tejto skupiny sakrálnej architektúry patria aj gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu. Na prvý pohľad sa tieto sakrálné objekty od „bežných“ dedinských chrámov ničím neodlišujú, a predsa sú iné. Ich špecifickosť spočíva v spôsobe, akým boli budované. Výstavba predmetného typu sakrálnej architektúry bola realizovaná prostredníctvom typizovaných projektov, ktorých zhotoviteľom bola Stavebná kancelária Uhorskej kráľovskej komory, resp. Uhorské stavebné riaditeľstvo. Vznik typizovaných projektov sledoval dva základné ciele. Prvým bola snaha nahradiť drevenú sakrálnu architektúru gréckokatolíckej cirkvi, ktorá sa v druhej polovici 18. storočia v mnohých prípadoch nachádzala v zlom stave, za trvácnejšiu a odolnejšiu murovanú. Nevyhnutným predpokladom pre splnenie tohto cieľa bola dispozičná nenáročnosť a ekonomická úspornosť typizovaných projektov. V dedinskom prostredí bolo totiž zozbieranie finančných prostriedkov na vybudovanie murovaného chrámu oveľa náročnejšie, ako v prostredí mestskom. Druhým cieľom bola snaha zabezpečiť, aby dedinské chrámy niesli aspoň základné architektonické prvky prebiehajúceho slohového obdobia, v tomto prípade klasicizujúceho baroka a klasicizmu. Nakoľko typizované projekty vznikli z iniciatívy osvietenskej panovníčky Márie Terézie a ich výstavba bola začatá už počas jej vlády, dostali prívlastok tereziánskeho typu.

Odborná literatúra, venujúca sa problematike sakrálnej architektúry druhej polovice 18. storočia na území habsburskej monarchie, označuje existenciu typizovaných projektov gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu ako samozrejmosť. Podrobne sa im však doposiaľ nevenoval žiaden autor. Okrem podrobných informácií o typizovaných projektoch absentujú v odbornej literatúre aj fotokópie spomenutých typizovaných projektov. Prostredníctvom vedeckého výskumu, re-

alizovaného v zahraničných archívoch (Österreichisches Staatarchiv Wien, Albertina muzeum Wien, Magyar Országos Levéltár Budapest, Державний архів Закарпатської області Берегове), sa nám podarilo objaviť celkovo 18 typizovaných projektov, určitých výlučne pre potreby gréckokatolíckej cirkvi.¹ Prvé typizované projekty vznikli v roku 1779, ďalšie v rokoch 1785 a 1797. Dva typizované projekty sú bez datovania vzniku. Pri väčšine projektov je autor neznámy.

Všeobecné typizované projekty murovaných chrámov tereziánskeho typu z roku 1771

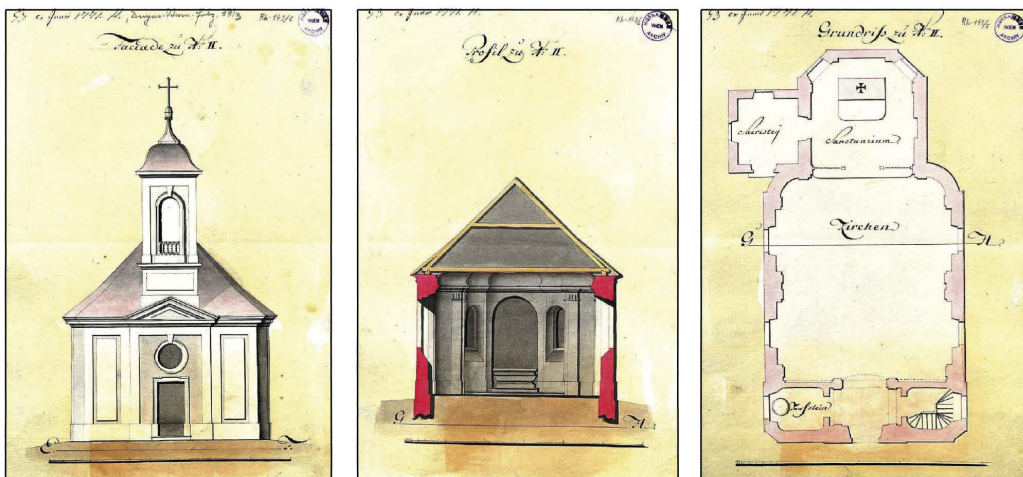
Prvé projekty typizovaných konštrukcií pre „dedinské“ kostoly vznikli začiatkom 70. rokov 18. storočia. V júni roku 1771² boli na príkaz Stavebného úradu Dvorskej komory vo Viedni vypracované tri typizované varianty plánov lacných a architektonicky nenáročných chrámov, určených pre výstavbu „dedinských“ kostolov v Uhorsku. Projekty boli určené pre všetky kresťanské kostoly, vrátane protestantských, rímskokatolíckych i gréckokatolíckych. Ich spoločným menovateľom bola dispozičná nenáročnosť a ekonomická úspornosť.³ Stavebný úrad Dvorskej komory sa týmto spôsobom snažil docieľiť, aby všetky kostoly spolufinancované z peňazí kráľovskej pokladnice mali jednotný architektonický rukopis a aspoň priemernú

- 1 Okrem typizovaných projektov gréckokatolíckych murovaných chrámov sme vo viedenských archívoch objavili aj typizované projekty pre rímskokatolícke a protestantské kostoly. Celkovo sa jedná o 33 typizovaných projektov kostolov s jednododovou a trojlodovou dispozíciou. Predmetné projekty sa nachádzajú v Rakúskom štátnom archíve (Österreichisches Staatarchiv Wien, Hofkammerarchiv – Plansammlung, inv. č. Rb 143, sign. 1 – 9; Österreichisches Staatarchiv, Hofkammerarchiv – Plansammlung, inv. č. Rb 169, sign. 1 – 7) a v Archíve viedenského múzea umenia Albertina (Albertina muzeum Wien, Architektur Zeichnen, spis č. 96, obal č. 1, inv. č. 1 – 24; Albertina muzeum Wien, Architektur Zeichnen, spis č. 96, obal č. 2, inv. č. 25 – 49; Albertina muzeum Wien, Architektur Zeichnen, spis č. 96, obal č. 3, inv. č. 50 – 71; Albertina muzeum Wien, Architektur Zeichnen, spis č. 96, obal č. 4, inv. č. 72 – 80).
- 2 Rok 1771 ako rok vzniku typizovaných projektov pre „dedinské“ chrámy uvádzajú vo svojich štúdiách a publikáciách maďarskí autori. KELÉNY, György. Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos“ építészet Magyarországon a XVIII. század végén. In ZÁDOR, Anna – SZABOLCSI, Hedvig (eds.). *Művészet és felvilágosodás*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1978, s. 129; PUSKÁS, Beranadett. *A görök katolikus egyház művésze a történelmi Magyarországon Hagyomány és megújulás*. Veszprém – Budapest : Szent Atanáz Görök Katolikus Hittudományi Főiskola Nyíregyháza, 2008, s. 155; JANKÁ, György. História architektúry gréckokatolíckych kamenných chrámov na základe maďarských prameňov. In MOJZEŠ, Marcel (ed.). *Chrám v byzantskej tradícii*. Prešov : Petra, 2008, s. 85. Naproti tomu slovenskí autori uvádzajú ako rok vzniku predmetných projektov rok 1770. RUSINA, Ivan a kol. *Barok. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1998, s. 88; CORANIČ, Jaroslav. Sakrálna baroková architektúra gréckokatolíckych chrámov na východnom Slovensku. In MARECKI, Józef – ROTTER, Lucyna (eds.). *Cnoty i wady. Społeczeństwo baroka po obu stronach Karpat*. Kraków : Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, 2007, s. 63. Na základe archívneho výskumu možno jednoznačne konštatovať, že správnym údajom je rok 1771, nakoľko je uvedený na origináloch typizovaných projektov.
- 3 LUKÁČOVÁ, Elena a kol. *Sakrálna architektúra na Slovensku*. Komárno : Vydavateľstvo MT, 1996, s. 126.

umeleckú úroveň, teda aby boli dôstojným reprezentantom svojho poslania.⁴ Súčasťou všetkých troch typizovaných variantov plánov z roku 1771 bol pôdorys, čelná fasáda a priečny rez chrámu. Jednotlivé typizované varianty sa líšili predovšetkým v pôdoryse. Kým prvý variant (obr. 1) predstavoval pôdorys s centrálne riešenou lodou a kruhovou svätyňou, ďalšie dva typizované varianty (obr. 2 a 3) predstavovali pôdorysy s pozdĺžnou lodou i svätyňou. Odlišný bol aj spôsob zastrešenia vstavanej

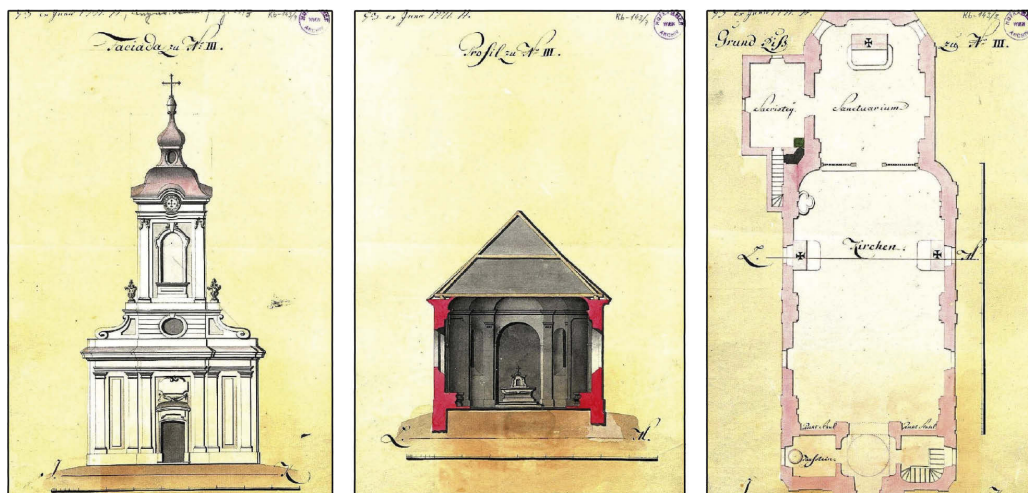

Obrázok 1 Prvá verzia všeobecného typizovaného projektu pre „dedinské“ chrámy z roku 1771
(Zdroj: Österreichisches Staatarchiv Wien, Hofkammerarchiv – Plansammlung, inv. č. Rb 143, sign. 1 – 3)

Obrázok 2 Druhá verzia všeobecného typizovaného projektu pre „dedinské“ chrámy z roku 1771
(Zdroj: Österreichisches Staatarchiv Wien, Hofkammerarchiv – Plansammlung, inv. č. Rb 143, sign. 4 – 6)

4 JANKÁ, György. História architektúry gréckokatolíckych kamenných chrámov na základe maďarských prameňov. In: MOJZEŠ, Marcel (ed.). *Chrám v byzantskej tradícii*. Prešov : Petra, 2008, s. 86.

Obrázok 3 Tretia verzia všeobecného typizovaného projektu pre „dedinské“ chrámy z roku 1771
(Zdroj: Österreichisches Staatarchiv Wien, Hofkammerarchiv – Plansammlung,
inv. č. Rb 143, sign. 7 – 9)

západnej veže. Prvý variant využíval ihlanovú strechu, druhý variant zvoncovitú strechu a tretí variant cibulovitú strechu. Pokiaľ ide o zastrešenie lode kostola, prvý variant využíval polygonálnu ihlanovú strechu, druhý valbovú strechu, tretí sedlovú strechu, pričom všetky mali hambáľkový krov. Chrámový priestor bol vo všetkých troch prípadoch uzavretý rovným stropom, zdobeným štukatúrou. Priečelia po korunnú rímsu zdobili pilastre, lizénové rámy, zrkadlá a nad vstupmi nápisové dosky, markízy pri prvom a treťom variante, kruhové okno so šambránou s klenákom pri druhom variante, či motív girlandy na treťom variante. Rozdielne boli aj riešenia štítov pri prvom a druhom variante. Prvý bol volutový s kruhovým oknom v strede, druhý variant mal pred vežu predsadený jednoduchý trojuholníkový tympanom. Tretí variant mal na horizontálne bosovaný štít s oválnym oknom v strede zovretý volutami nasadenú vežu s pilastrovou výzdobou a veľkým polkruhovo zaklenutým oknom s bohatou šambrábnou. Po stranách veže boli na štít osadené vázy. Z hľadiska vnútorného členenia pozostával chrámový priestor vo všetkých troch typizovaných variantoch z predsieni, lode, svätyne a sakristie. Z ľavej strany predsieni bola umiestnená krstiteľnica v samostatnej miestnosti, z pravej schodisko vedúce na emporu. Prvý typizovaný variant, s kruhovou svätyňou, mal sakristiu umiestnenú za presbytériom. Ďalšie dva typizované varianty, s pozdĺžnou svätyňou, ukončenou polygonálnym uzáverom, mali sakristiu situovanú naľavo od presbytéria. Steny interiérov boli členené pilastrami a zrkadlami. Všetky tri návrhy typizovaných projektov „dedinských“ kostolov z júna 1771 dosahovali kvalitatívne rovnakú architektonickú úroveň. Ich autor je neznámy, pravdepodobne išlo o architekta pracujúceho pre Stavebný úrad Dvorskej komory.⁵

5 KELÉNY, György. Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos“ építészet Magyarországon a XVIII. század végén. In ZÁDOR, Anna – SZABOLCSI, Hedvig (eds.). *Művészet és felvilágosodás*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1978, s. 129.

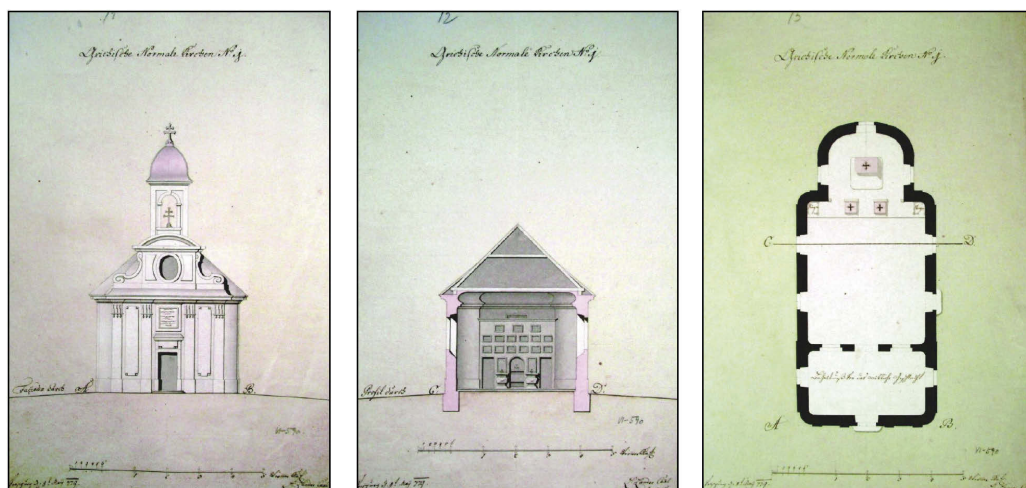
Vavrinec Lander a typizované projekty gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu z roku 1779

Po vypracovaní, z hľadiska konfesií všeobecných typizovaných projektov pre „dedinské“ kostoly, boli tieto následne zaslané župným stavebným úradom v celej monarchii. Keď sa podľa typizovaných projektov spustila v jednotlivých regiónoch Uhorska výstavba prvých chrámov, začali sa objavovať komplikácie. Problematickým sa javilo najmä dispozičné riešenie nových kostolov, ktoré bolo typicky rímskokatolícke a z tohto dôvodu ostatným kresťanským cirkvám, predovšetkým z hľadiska liturgického, nevyhovovalo.⁶ Stavebný úrad Dvorskej komory vo Viedni akceptoval spomenutú námietku a v máji 1779 dal vypracovať nové projekty, ktoré ju mali zohľadniť. Medzi novými sériami projektov sa tak objavila i typizovaná séria, určená výlučne pre gréckokatolícke chrámy. Jej autorom bol Vavrinec Lander (1749 – 1782),⁷ ktorý v tom čase zastával pozíciu zástupcu hlavného architekta Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory. Novšia séria typizovaných verzií plánov pre „dedinské“ chrámy sa v mnohom podobala projektom z roku 1771.⁸ Aj v tomto prípade boli navrhnuté tri varianty chrámov (obr. 4, 5, 6), tento krát všetky s pozdĺžnou dispozíciou s voľným, nečleneným priestorom cez celú šírku lode pod emporou, ktorý nahradil plošne obmedzenú predsieň a s polkruhovou, segmentovo stlačenou a obdĺžnikovou svätyňou so zaoblenými nárožiami. Súčasťou typizovaných projektov z mája roku 1779 bol pôdorys, čelná fasáda, priečny rez chrámu a podrobný výpočet celkových nákladov na ich výstavbu. Značnou zmenou oproti pôvodným návrhom prešiel interiér chrámu, ktorý bol prispôsobený východnej byzantskej liturgii. V novej typizovanej sérii projektov bola jasne badateľná trojpriestorovosť objektu (*predsieň, loď, svätyňa*). Svätyňa od lode oddeľoval ikonostas. Pri všetkých troch verziách ostal strop rovný, ale absentovala sakristia. Pokiaľ ide o vonkajší vzhľad a architektonickú výzdobu interiéru, nová séria kopírovala v mnohých oblastiach typizované projekty z roku 1771. Priečeliam chrámov dominovala vstavaná západná

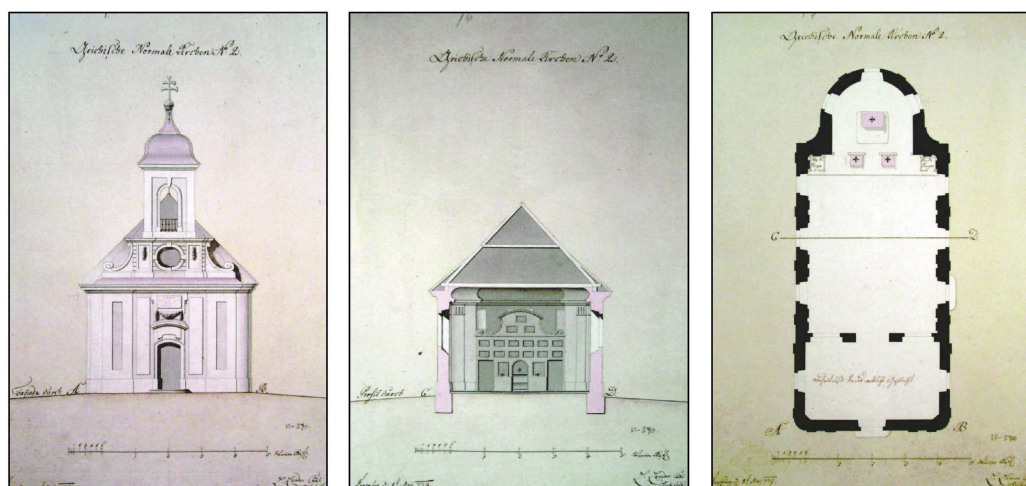
6 LUKÁČOVÁ, Elena a kol. *Sakrálna architektúra na Slovensku*. Komárno : Vydavateľstvo MT, 1996, s. 126.

7 Vavrinec Lander zastával funkciu zástupcu hlavného architekta Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory od jesene 1776 do jesene 1782. Do funkcie sa dostal na základe odporúčania Franza Antona Hillebrandta, ktorý v tom čase zastával pozíciu riaditeľa Stavebného úradu Dvorskej kancelárie (*Hofbauamt*). V tejto inštitúcii Vavrinec Lander pravdepodobne pracoval pred svojím nástupom do novej funkcie. Jeho práca nebola z umeleckého hľadiska obzvlášť významná. Z poverenia dvorného architekta vyhotovil dodatočné zamerania bratislavského hradného vrchu a viacerých erárnych budov. Projektoval nanajvýš niekoľko nenáročných hospodárskych objektov a kostoly stavané podľa jedného vzoru. Po presťahovaní Trnavskej univerzity na Budínsky hrad riadil niektoré adaptačné práce a stavbu tamojšieho observatória. Od jari do jesene 1782 už svoj úrad kvôli vážnej chorobe prakticky nezastával. Zomrel na jeseň roku 1782. KAPOSSY, Janos. A magyar királyi udvari kamara építészei Mária Terézia és II. József korában. In *Századok. A Magyar Történelmi Társulat közlönye*. Budapest : Magyar Történelmi Társulat, roč. 57, 1923, č. 1 – 6, s. 597-598.

8 JANKÁ, György. História architektúry gréckokatolíckych kamenných chrámov na základe maďarských prameňov. In MOJZEŠ, Marcel (ed.). *Chrám v byzantskej tradícii*. Prešov : Petra, 2008, s. 87.

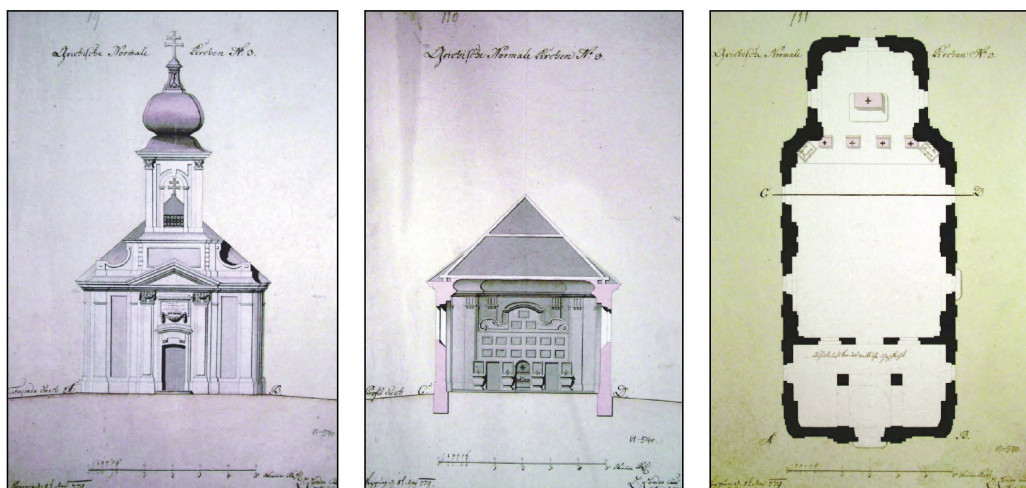

Obrázok 4 Prvá verzia typizovaného projektu Vavrinca Landera pre gréckokatolícke chrámy z roku 1779 (Zdroj: Magyar Országos Levéltár Budapest, Tervtár, spis. š. T.1., facs. č. 6, inv. č. 590, sign. 1 – 3)

Obrázok 5 Druhá verzia typizovaného projektu Vavrinca Landera pre gréckokatolícke chrámy z roku 1779 (Zdroj: Magyar Országos Levéltár Budapest, Tervtár, spis. š. T.1., facs. č. 6, inv. č. 590, sign. 5 – 7)

veža a centrálne situovaný vstup. Celkový vzhľad chrámov charakterizoval neskorý barokovo-klasicistický štýl. Fasády zdobili zrkadľá rámované lizénovými rámami, vystupujúce obdĺžnikové plochy a pilastre. Nad vstupmi so šambránami boli osadené nápisové dosky, v dvoch prípadoch doplnené girlandami. Nad kamennou korunou rímsou sa nachádzal na prvom variante segmentovo zaklenutý štít s kruhovým oknom a volutami po stranách, tretí variant mal pred podnož veže zovretý volutami predsadený trojuholníkový tympanon. Druhý variant mal podnož veže s postrannými volutami v strede perforovanú oknom v tvare volského oka. Zaujímavosťou tejto série typizovaných projektov sú veže s voľnými okennými otvormi s polkruhovým,

Obrázok 6 Tretia verzia typizovaného projektu Vavrince Landera pre gréckokatolícke chrámy z roku 1779 (Zdroj: Magyar Országos Levéltár Budapest, Tervtár, spis. š. T.1., fasc. č. 6, inv. č. 590, sign. 9 – 11)

pri treťom variante segmentovým záklenkom a so šambránami po obvodu, ktoré umožnili priehľad cez hmotu veže až na hrebeň strechy lode. Exteriér veží zdobili lizénové zrkadlá, pri treťom variante nárožné pilastre.⁹ Výrazným špecifikom západnej veže, od 80. rokov 18. storočia považovaným za typický architektonický prvok sakrálnych objektov, bola nová forma jej zastrešenia. Členitú stupňovanú barokovú cibulu nahradili jednoduchšie cibulovité, zvonovité manzardové a prilbovité formy zastrešenia veží, charakteristické pre nastupujúci klasicizmus. Pokiaľ ide o zastrešenie chrámovej lode, všetky tri typizované verzie využívali sedlovú a pravdepodobne aj valbovú strechu s hambáľkovým krovom.¹⁰ Rozpočet na výstavbu predmetných typových projektov bol stanovený nasledovne: výstavba prvej verzie mala stáť 2765 forintov 51" grajciarov¹¹, druhej verzie 3865 forintov 12" grajciarov¹² a tretej, architektonicky najbohatšej verzie, 5843 forintov 4" grajciarov¹³.

Typizované projekty gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu z roku 1785

Série typizovaných projektov z roku 1779 vyriešila problém dispozičného riešenia „dedinských“ chrámov. Objavil sa však iný problém, a síce rôznorodosť miest-

9 KAPOSSY, Janos. A magyar királyi udvari kamara építészeti Mária Terézia és II. József korában. In *Századok. A Magyar Történelmi Társulat közlönye*. Budapest : Magyar Történelmi Társulat, roč. 57, 1923, č. 1 – 6, s. 598.

10 KELÉNY, György. Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos“ építészet Magyarországon a XVIII. század végén. In ZÁDOR, Anna – SZABOLCSI, Hedvig (eds.). *Művészet és felvilágosodás*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1978, s. 132.

11 Magyar Országos Levéltár Budapest, Tervtár, spis č. T.1., fasc. č. 6, inv. č. 590/4.

12 Magyar Országos Levéltár Budapest, Tervtár, spis č. T.1., fasc. č. 6, inv. č. 590/8.

13 Magyar Országos Levéltár Budapest, Tervtár, spis č. T.1., fasc. č. 6, inv. č. 590/12.

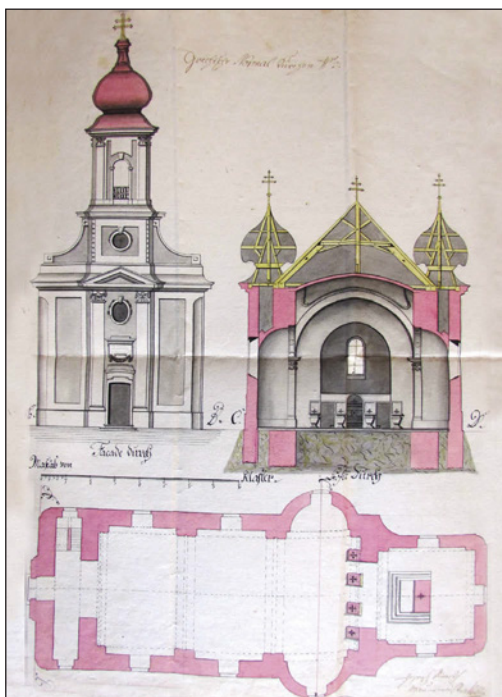
Obrázok 7 Prvá verzia typizovaného projektu Jozefa Kitzlinga pre gréckokatolícke chrámy z roku 1779 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 1, Един. Хран. № 3185/3)

Obrázok 8 Druhá verzia typizovaného projektu Jozefa Kitzlinga pre gréckokatolícke chrámy z roku 1779 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 1, Един. Хран. № 3185/4)

nych pomerov v jednotlivých regiónoch krajiny. Centrálne vypracované projekty nebrali do úvahy také závažné okolnosti, akými boli pôdne pomery, terénny profil, dostupnosť stavebného materiálu, či klimatické podmienky v regiónoch.¹⁴ To bolo potrebné zmeniť. Z tohto dôvodu vydalo Dvorské stavebné riaditeľstvo vo Viedni 9. marca 1785 smernicu, v rámci ktorej stanovilo povinné údaje, ktoré bolo potrebné uvádzať v žiadosti o výstavbu nových, resp. generálnu opravu starých budov, realizovanú na komorskom majetku. Pre výstavbu chrámov predmetná smernica o. i. nariadila, aby žiadateľ uviedol polohu, kde bude chrám stáť (*rovina, návršie, kopec a pod.*), jeho predpokladané rozmery, stav pôdy (*piesočná, mokrá, štrkovitá a pod.*), aký typ stavebného kameňa sa plánuje na výstavbu objektu použiť (*kamene veľkosti jednej siahy, resp. pol siahy, kamene tvaru kvádra alebo oblúna, druh kameňa*), aké drevo sa bude používať na stavbe (*mäkké, tvrdé, alebo kombinácia oboch*), či sa pri výstavbe bude používať aj piesok a glej, aký typ dlažby bude využitý (*drevená, kamenná*), akým typom strechy bude chrám zastrešený, aký materiál sa použije ako krytina strechy (*šindle alebo iné*) a počet veriacich v obci. Súčasťou žiadosti mali byť aj informácie o tom,

14 KELÉNY, György. Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos” építészet Magyarországon a XVIII. század végén. In ZÁDOR, Anna – SZABOLCSI, Hedvig (eds.). *Művészet és felvilágosodás*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978, s. 132.

Obrázok 9 Tretia verzia typizovaného projektu Jozefa Kitzlinga pre gréckokatolícke chrámy z roku 1779 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 1, Един. Хран. № 3185/5)

projektoch, jednak ich výrazná podobnosť s predošlou typizovanou sériou. Oproti projektom z roku 1779 sa nové verzie líšili predovšetkým v pôdoryse, v rámci ktorého bola badateľná značná priestorová redukcia predsieni (*nartex*), ku ktorej sa návrhy opäť vrátili, na úkor lode a umiestnenie polkruhových výklenkov na bočných stenách lode pri jej styku so svätyňou a pod posledným klenbovým polom lode pred svätyňou. Súčasťou typizovaných projektov z roku 1785 bol pôdorys, čelná fasáda a priečny, pri prvom variante pozdĺžny rez chrámom. Interiér chrámu bol prispôbený východnej byzantskej liturgii, bola v ňom badateľná trojpriestorovosť (*predsieň, loď, svätyňa*). Pri všetkých troch verziách opäť absentovala sakristia, ale priestory už boli zaklenuté – lode pruskými klenbami na pásoch, bočné výklenky konchou, podobne ako záver svätyne pri prvom a druhom variante. Na emporu sa vystupovalo za hlavným vstupom, schodiskom umiestneným na ľavej strane. Vonkajší vzhľad a architektonickú výzdobu interiéru nová séria takmer dôsledne kopírovala podľa

na akej výške sa pohybuje denný plat tamojších majstrov (*tesári, murári, stolári, kamenári, zámočníci, maliari, sklenári atď.*) a ich tovarišov a aké sú miestne ceny materiálu, potrebného k výstavbe chrámu.¹⁵ Smernica mala napomôcť tomu, aby žiadateľom o výstavbu chrámov bol poskytnutý taký typizovaný projekt, ktorý by najlepšie splňal kladené požiadavky. Okrem smernice dalo Dvorské stavebné riaditeľstvo v roku 1785 vypracovať i ďalšiu sériu typizovaných projektov pre „dedinské“ chrámy, ktoré mali prihliadať na uspokojenie miestnych požiadaviek.¹⁶ Súčasťou novej série boli aj projekty navrhované pre gréckokatolícke murované chrámy. Autorom predmetných typizovaných projektov bol Jozef Kitzling, ktorý v tom čase zastával pozíciu stavebného kresliča. Podobne ako v rokoch 1771 a 1779, aj v tomto prípade boli navrhnuté tri verzie sakrálnych stavieb (obr. 7, 8, 9). Nová typizovaná séria gréckokatolíckych murovaných chrámov nadväzovala na sériu z roku 1779. Svedčia o tom jednak nadpisy na predmetných typizovaných

15 ДаЗoБ, Правление Мукачевской греко-католической епархии, фонд № 151, рік 1785, опись № 1, Един. Хран. № 3373/20.

16 KELÉNY, György. Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos“ építészet Magyarországon a XVIII. század végén. In ZÁDOR, Anna – SZABOLCSI, Hedvig (eds.). *Művészet és felvilágosodás*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1978, s. 132.

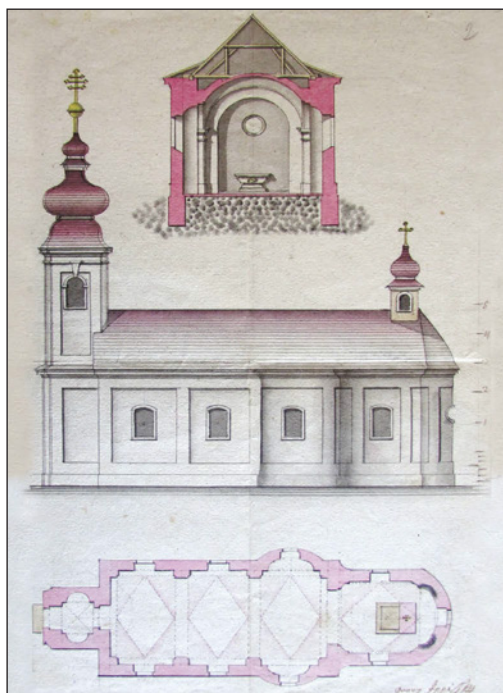
typizovaných projektov z roku 1779. Priečeliam chrámov s v podstate identickou výzdobou ako pri predchádzajúcich projektoch rovnako dominovala vstavaná západná veža, ale s mohutnejšími volutami po stranách, pričom pri druhom variante boli na ne osadené vázy. Zvláštne je, že pri zastrešení veží bol pri druhom a treťom variante urobený krok späť k baroku v podobe cibulových konštrukcií. Celkový vzhľad chrámov napriek tomu charakterizoval neskorý barokovo-klasicistický štýl. Fasádu zdobili vyhlbené časti, jednoduché lizény doplnené o triglyfové hlavice. Výzdoba spodnej časti sa sústreďovala na hornú štukovú ozdobu brány, motív ruženca a na tabuľu s nápismi. Nad kamennou korunnou rímou sa nachádzala iba atika a výčnelok spodnej časti veže. Oválne, v strede sa otvárajúce okno štítovej steny, bolo na dvoch stranách dekoratívne. Volúty pripomínali barokové priečelia. V treťom, bohatšom variante, našiel uplatnenie trojuholníkový štít v strednej osi, pretínajúci atiku. Chrátové lode boli vo všetkých troch prípadoch zastrešené sedlovou strechou. Oživenie strešných konštrukcií prinieslo zastrešenie bočných výklenkov lodí. Pri prvom variante bolo zastrešenie výklenkov riešené za pomoci sedlovej strechy lode, ale v druhom i treťom variante prostredníctvom samostatných kupoliek a cibúl. Na streche svätyne prvého variantu bola osadená malá vežička v podobe lucerny. Rozohraním striech a stien lodí, pri použití mätko pôsobiacich architektonických prvkov, dostal tento typizovaný rad projektov výraznejšie byzantský charakter ako predchádzajúce návrhy, pričom všetky tri typizované projekty „dedinských“ chrámov z roku 1785 dosahovali rovnakú kvalitatívnu úroveň.¹⁷

Typizované projekty gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu z roku 1797

V roku 1797 prijala Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada nariadenie, v rámci ktorého odporúčala, aby sa v budúcnosti stavali výlučne kamenné, resp. murované stavby. Predmetné nariadenie sa týkalo všetkých stavieb, vrátane sakrálnych objektov.¹⁸ Uhorské stavebné riaditeľstvo reagovalo na toto nariadenie tým, že vypracovalo nové série typizovaných projektov pre „dedinské“ chrámy. Súčasťou novej typizovanej série „dedinských“ chrámov bolo aj 10 projektov, určených pre potreby gréckokatolíckej cirkvi. Išlo o skupinu typizovaných projektov, prezentujúcich jednoduché chrámy so vstavanou, resp. predstavanou západnou vežou, obdĺžnikovitou loďou, vo viacerých prípadoch rozšírenou o výklenky situované na bočných stenách na úrovni posledného klenbového poľa lode a s polygonálnym, polkruhovým, resp. oblým uzáverom svätyne. V tejto typizovanej sérii sa vyskytuje šesť verzií typizovaných projektov „dedinských“ gréckokatolíckych murovaných chrámov s dvojpriestorovou dispozíciou. Dva z nich vytvoril Juraj Focis (Focisz), ktorý v tom čase pôsobil vo funkcii komorného murárskeho majstra, jednu verziu zase komorný murársky majster Uhorského stavebného riaditeľstva Jozef Mráček (Mracsek). Autori

17 ДаЗoБ, Правление Мукачевской греко-католической епархии, фонд № 151, рік 1785, опись № 1, Един. Хран. № 3185/3 – 4.

18 PUSKÁS, Beranadett. *A görök katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon Hagyomány és megújulás*. Veszprém-Budapest : Szent Atanáz Görök Katolikus Hittudományi Főiskola Nyíregyháza, 2008, s. 155.

Obrázok 10 Dvojpriestorový typizovaný projekt Georga Focisza pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: *Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/2*)

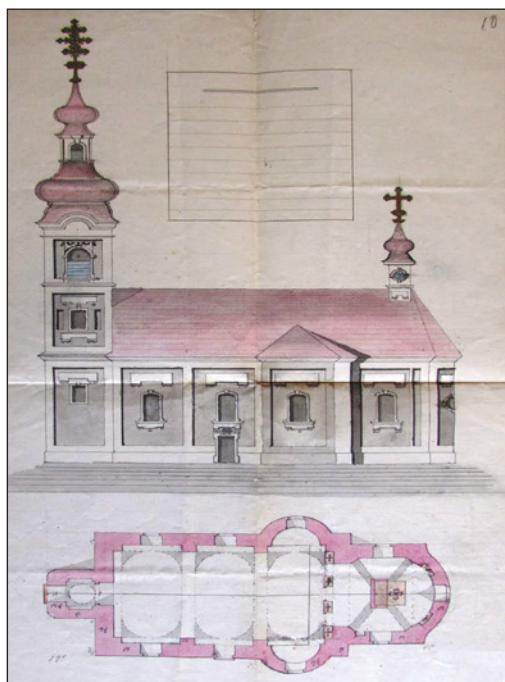

Obrázok 11 Dvojpriestorový typizovaný projekt Georga Focisza pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: *Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/3*)

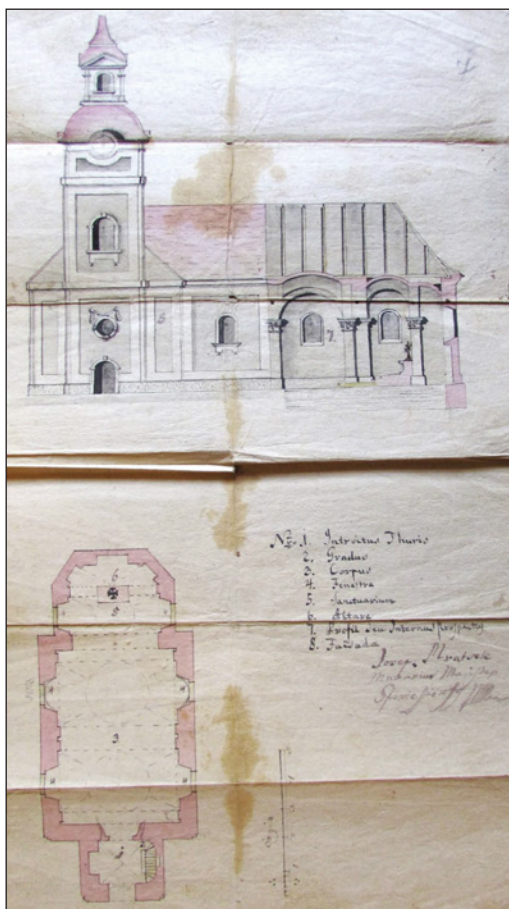
zvyšných troch verzií sú neznámi. Súčasťou predmetnej typizovanej série z roku 1797 sú aj štyri verzie typizovaných projektov „dedinských“ gréckokatolíckych murovaných chrámov s trojpriestorovou dispozíciou. Autori týchto typizovaných projektov sú neznámi.

Prvé tri verzie typizovaných projektov z roku 1797, prezentujúce chrámy s dvojpriestorovou dispozíciou (obr. 10, 11, 12), predstavovali architektonicky bohatšie a rozmerovo väčšie verzie sakrálnych stavieb. Išlo o jednododové chrámy s predstavanou západnou vežou štvorcového, v jednom prípade obdĺžnikového pôdorysu, umiestnenou v strede priečelia. Obdĺžnikové lode boli v dvoch prípadoch rozšírené o polkruhové výklenky na bočných stenách na úrovni posledného klenbového poľa lode pred štvorcovou svätyňou ukončenou segmentovým uzáverom. Sakristia pri týchto typizovaných projektoch absentovala. V dvoch prípadoch oddeľoval loď od svätyne ikonostas. Vstup do chrámu bol riešený pomocou vstupného portálu, situovaného v západnej veži, v jednom prípade bol vstupný portál umiestnený aj na južnej stene chrámovej lode, pred bočným výklenkom.¹⁹ Fasády lodí i veží boli členené

19 ДаЗoБ, Правление Мукачевской греко-католической епархии, фонд № 151, рік 1797, опись № 1, Един. Хран. № 1670/2,3,10.

Obrázok 12 Dvojpriestorový typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/10)

Obrázok 13 Dvojpriestorový typizovaný projekt Jozefa Mracska pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/7)

jednoduchými lizénovými rámmi. Na východnej stene svätyne bolo umiestnené malé okrúhle okno (tzv. *svastika*), symbolizujúce Ježiša Krista ako svetlo sveta a slnko pravdy. Vo zvyšnej časti chrámov osvetlenie zabezpečovali obdĺžnikové okná so segmentovými a v jednom prípade polkruhovými záklenkami, orámované hladkými šambránami a v jednom prípade obohatené o podokenné rímasy. Západné veže boli zastrešené barovými cibulkami, v jednom prípade obohatenými o lucernu. Lode pokrývali sedlové, resp. v jednom prípade sedlovo-valbová strecha, plynulo prechádzajúce nad svätyňu a ukončené oblou kuželovou výsečou nad záverom svätyne. Nad strechy svätyne vyčnievala lucernová vežička štvorcového pôdorysu, zastrešená cibulovitou strechou. Všetky tri návrhy typizovaných projektov „dedinských“ chrámov dosahovali približne rovnakú kvalitatívnu úroveň. Ich celkový vzhľad v sebe stále odrážal neskorý barokovo-klasicistický štýl.

Ďalšie tri verzie typizovaných projektov z roku 1797, prezentujúce chrámy s dvojpriestorovou dispozíciou (obr. 13, 14, 15), predstavovali lacnejšie a rozmerovo menšie varianty sakrálnych stavieb. Išlo o jednolodové chrámy s predstavanou západnou

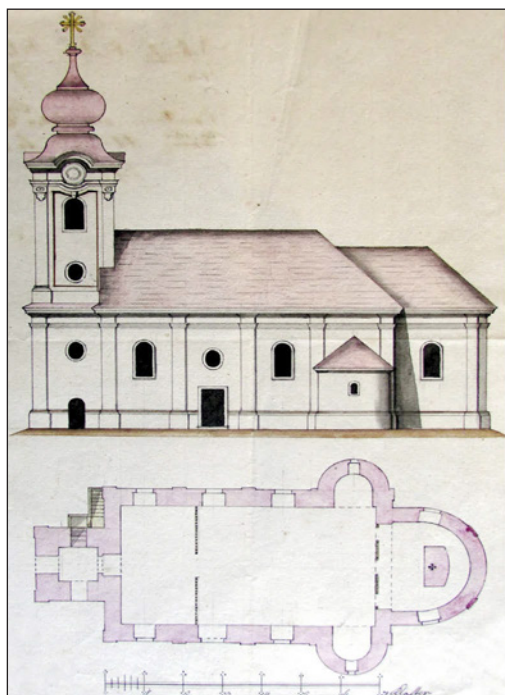

Obrázok 14 Dvojpriestorový typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797
(Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/5)

Obrázok 15 Dvojpriestorový typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797
(Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/9)

vežou, umiestnenou v strede priečelia a v jednom prípade doplnenou po stranách menšími vežami vytvárajúcimi trojvežie. Na obdĺžnikových, pruskými klenbami zaklenutých lodiach, boli v jednom prípade vytvorené polkruhové výklenky na bočných stenách na úrovni posledného klenbového poľa lode pred svätyňou. Svätyňa vo všetkých návrhoch dostala polygonálny pôdorys. Sakristia absentovala. V jednom prípade oddeľoval loď od svätyne ikonostas. Osvetlenie chrámov bolo riešené prostredníctvom polkruhovo, v jednom prípade segmentovo zaklenutých obdĺžnikových okien so šambránami, rovnomerne rozmiestnených v jednotlivých častiach chrámu, v jednom prípade obohatených o podokenné rímasy. Fasády zdobili zrkadlá s lizénovými rámami po obvodu. Najbohatšie boli zdobené vstupné priečelia, kde sa nad vstupmi v dvoch prípadoch objavovali aj kruhové okná, ale nápisové tabule sa už neuplatňovali. Trojvežové priečelie malo až tri portály, ale iba stredný viedol do lode, ostatné sprístupňovali pod-

Obrázok 16 Trojpriestorový typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/1)

Obrázok 17 Trojpriestorový typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/4)

vežia postranných veží. Západné veže boli zastrešené barokovými cibulkami. Lode pokrývali sedlové strechy, prechádzajúce do polygonálnych striech nad svätyňami a v jednom prípade do polygonálnej strechy zvonového tvaru. V dvoch prípadoch boli strechy lode a svätyne obohatené o sústavu dvoch, resp. štyroch cibulových strešných nadstavieb. Projekty boli spracované atypickým spôsobom, ich súčasťou neboli rezy, ale iba pôdorysy a čiastočne rozvinuté pohľady, v jednom prípade súčasne s čiastočným pozdĺžnym rezom. Pri tejto typizovanej sérii bol architektonicky kvalitatívne zvládnutý iba projekt bez vežičiek nad lodou a svätyňou (obr. 13). Zvyšné dva projekty mali preexponované rozohranú strešnú konštrukciu (*tri a sedem cibulových striech*), pričom pri chráme s tromi cibulovými strechami (obr. 15) pôsobila stredná strecha náhodne a predimenzované nad jednoducho riešenou lodou.²⁰

Posledné štyri verzie typizovaných projektov z roku 1797 predstavovali chrámy s trojpriestorovou dispozíciou (obr. 16, 17, 18, 19). Išlo o jednolodové chrámy s predstavanou, resp. vstavanou západnou vežou, situovanou v strede priečelia, predsieňou v podveží alebo v priestore lode, obdĺžnikovou lodou, v dvoch prípadoch

20 ДаЗoБ, Правление Мукачевской греко-католической епархии, фонд № 151, рік 1797, опись № 1, Един. Хран. № 1670/5,9,7.

Obrázok 18 Trojpriestorový typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/6)

Obrázok 19 Trojpriestorový typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy z roku 1797 (Zdroj: Державний архів Закарпатської області Берегове, Государственный архив Закарпатской области, фонд № 151, опись № 5, Един. Хран. № 1670/8)

rozšírenou na bočných stenách na úrovni posledného klenbového poľa lode pred svätyňou o polkruhové výklenky. Na jednom návrhu siahal výklenok iba do polovice výšky lode (obr. 16). V jednom prípade išlo o rozšírenie lode o bočnú kaplnku na severnej strane, približne v strede lode, pričom kaplnka mala šikmé nárožné oporné piliere, podobne ako celý chrám (obr. 18). Tento variant mal na rozdiel od ostatných pravouhlú sakristiu a na volutových krídlach veže mal osadené vázy, pričom sa celkovo odlišoval od náznaku byzantského charakteru ostatných chrámov série. Ostatné chrámy série mali polkruhovo ukončenú, resp. v jednom prípade polygonálnu svätyňu. V dvoch prípadoch oddeľoval loď od svätyne ikonostas. Vstup do chrámu vo všetkých návrhoch riešili dva portály, situované jednak v západnej veži, jednak na južnej stene chrámovej lode. Osvetlenie chrámov bolo riešené prostredníctvom polkruhovo a segmentovo zaklenutých, okrúhlych, resp. obdĺžnikovitých okien, rovnomerne rozmiestnených v jednotlivých častiach chrámu. Exteriér bol členený lizénovými rámami, v jednom prípade mala veža na nárožniach osadené pilastre. Na všetkých vežiach boli pod strechou umiestnené hodinové ciferníky. Západná veža bola zastrešená barovými cibulkami, v troch prípadoch obohatených o lucernu. Loď pokrývala sedlová, resp. sedlovo-valbová strecha, na ktorú sa napájali polkuželové alebo polygonálne strechy nad svätyňou. V jednom prípade bola strecha svätyne obohatená o lucernu s cibulovitou strechou (obr. 19). V ďalšej verzii typizovaných

projektov boli súčasťou strešnej konštrukcie svätyne a lode malé vežičky so združenými polkruhovými oknami, zastrešené cibulovými strechami s lucernou (obr. 17). Zastrešenie bočných výklenkov lode bolo riešené prostredníctvom kupoly, resp. strechy tvaru polkužela.²¹ I pri tejto sérii sa z primeranej architektonickej kvality čiastočne vymyká jeden, najskromnejšie riešený variant s nevýrazne, až „profánne“ riešenými bočnými fasádami (obr. 19).

Iné typizované projekty gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu

Do skupiny typových projektov gréckokatolíckych „dedinských“ chrámov tereziánskeho typu možno zaradiť aj projekty, nachádzajúce sa v zbierkových fondoch *Rakúskeho štátneho archívu vo Viedni a Múzea umenia Albertina vo Viedni*. Autor a ani rok vzniku predmetných typizovaných projektov nie sú známi. S určitostou však možno povedať, že vznikli v rámci činnosti Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory, resp. Uhorského stavebného riaditeľstva v poslednej tretine 18. storočia.

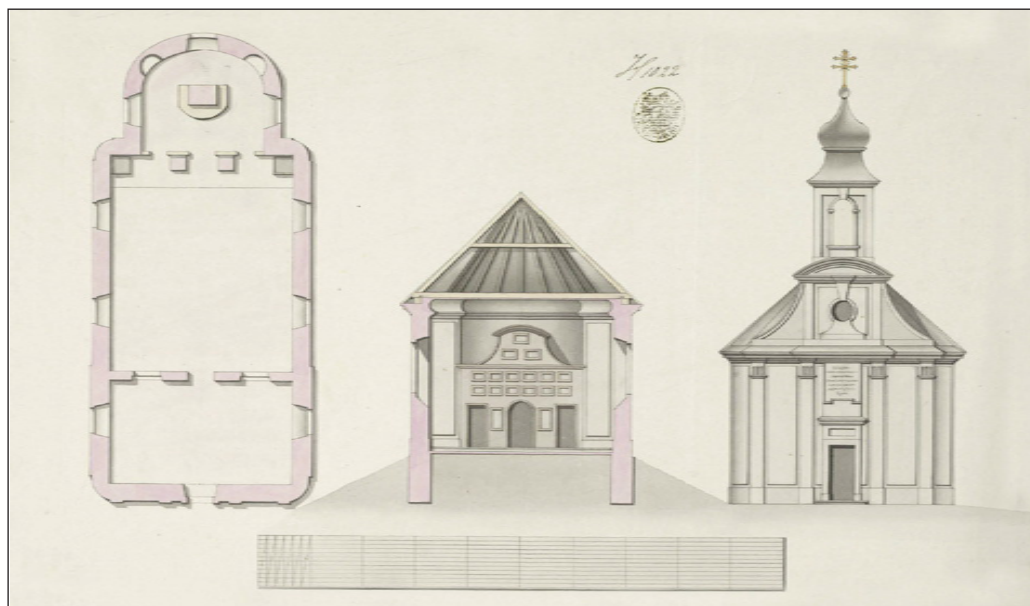
Prvý z časovo nezaradených typizovaných projektov (obr. 20) bol modifikáciou prvej verzie typizovaných projektov Vavrinca Landera pre gréckokatolícke murované „dedinské“ chrámy z roku 1779 (obr. 4). Nakoľko sú oba projekty takmer identické, možno predpokladať, že nejde o nový projekt, ale ide o vynovenú kópiu Landerovho typizovaného projektu. Na pôdoryse typizovaného projektu bola jasne badateľná trojpriestorovosť objektu (*predsieň, loď, svätyňa*). Loď od svätyne oddeľoval ikonostas. Chrám mal jednolodovú dispozíciu s obdĺžnikovitou loďou a svätyňou s uzáverom v tvare stlačeného oblúka. Sakristia absentovala. Priečeliu chrámu dominovala vstavaná západná veža a centrálné situovaný vstup so slepým nadsvetlíkom s rímsou a nad ňou nápisová tabuľa. Fasádu zdobili pilastre s triglyfovými hlavicami, rámujúce vstupný portál a odčleňujúce vystupujúce obdĺžnikové plochy priečelia. Nad korunnou rímsou sa nachádzal štít, zakončený segmentovým frontónom, v strede ktorého bolo umiestnené okrúhle okno so šambránou s vysokým klenákom. Veža s voľným okenným otvorom so šambránou s klenákom po obvodu bola zastrešená cibulovitou strechou, loď valbovou strechou s hambáľkovým krovom. Celkový vzhľad predmetného typizovaného projektu charakterizoval neskorý barokovo-klasicistický štýl.²²

Druhý časovo nezaradený typizovaný projekt (obr. 21) predstavoval jednolodový chrám so vstavanou západnou vežou, dlhou obdĺžnikovou loďou rozšírenou na bočných stenách na úrovni posledného klenbového poľa pred svätyňou o bočné polkruhové výklenky a pravouhlou svätyňou so segmentovým uzáverom. Sakristia a ikonostas absentovali. Na časti projektu, zobrazujúcom pozdĺžny rez chrámom, boli v rámci vnútornej výzdoby badateľné široké pilastre, členiace povrchy stien a nesúce medziklenbové pásy pruských klenieb.²³ V lodi bola vsadená empora, na ktorú nastupovalo schodisko v kupolovito zaklenutom podveží. Priečeliu chrámu

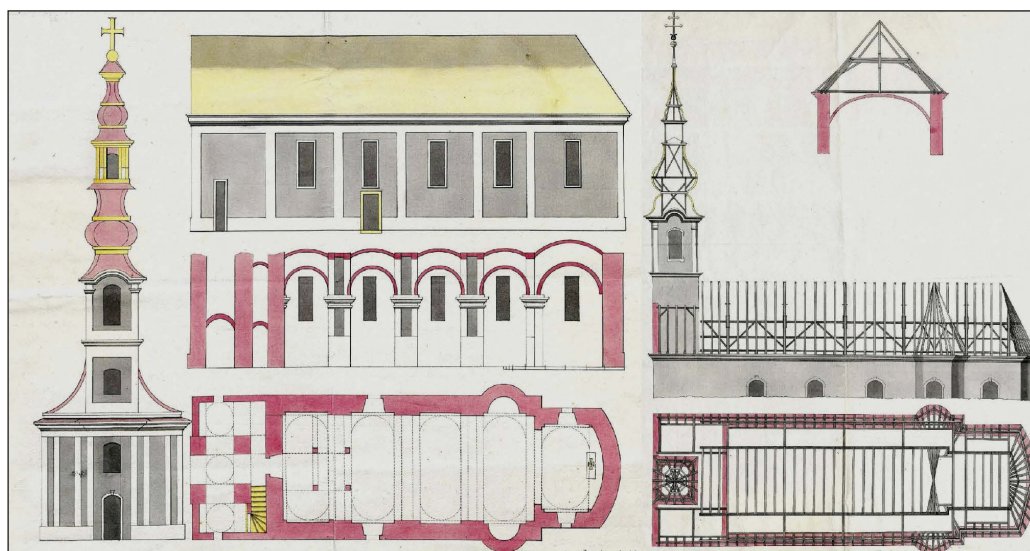
21 ДаЗoБ, Правление Мукачевской греко-католической еперхии, фонд № 151, рік 1797, описъ № 1, Един. Хран. № 1670/1,4,6,8.

22 Albertina muzeum Wien, Architektur Zeichnen, spis č. 96, obal č. 2, inv č. 26, sign. 7878.

23 Österreichisches Staatarchiv Wien, Hofkammerarchiv – Plansammlung, inv. č. Rb 169/2 – 3.

Obrázok 20 Typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy bez datovania
(Zdroj: Albertina muzeum Wien, Architektur Zeichnen, spis č. 96, obal č. 2, inv. č. 26, sign. 7878)

Obrázok 21 Typizovaný projekt pre gréckokatolícke chrámy bez datovania
(Zdroj: Österreichisches Staatarchiv Wien, Hofkammerarchiv – Plansammlung, inv. č. Rb 169, sign. 2 – 3)

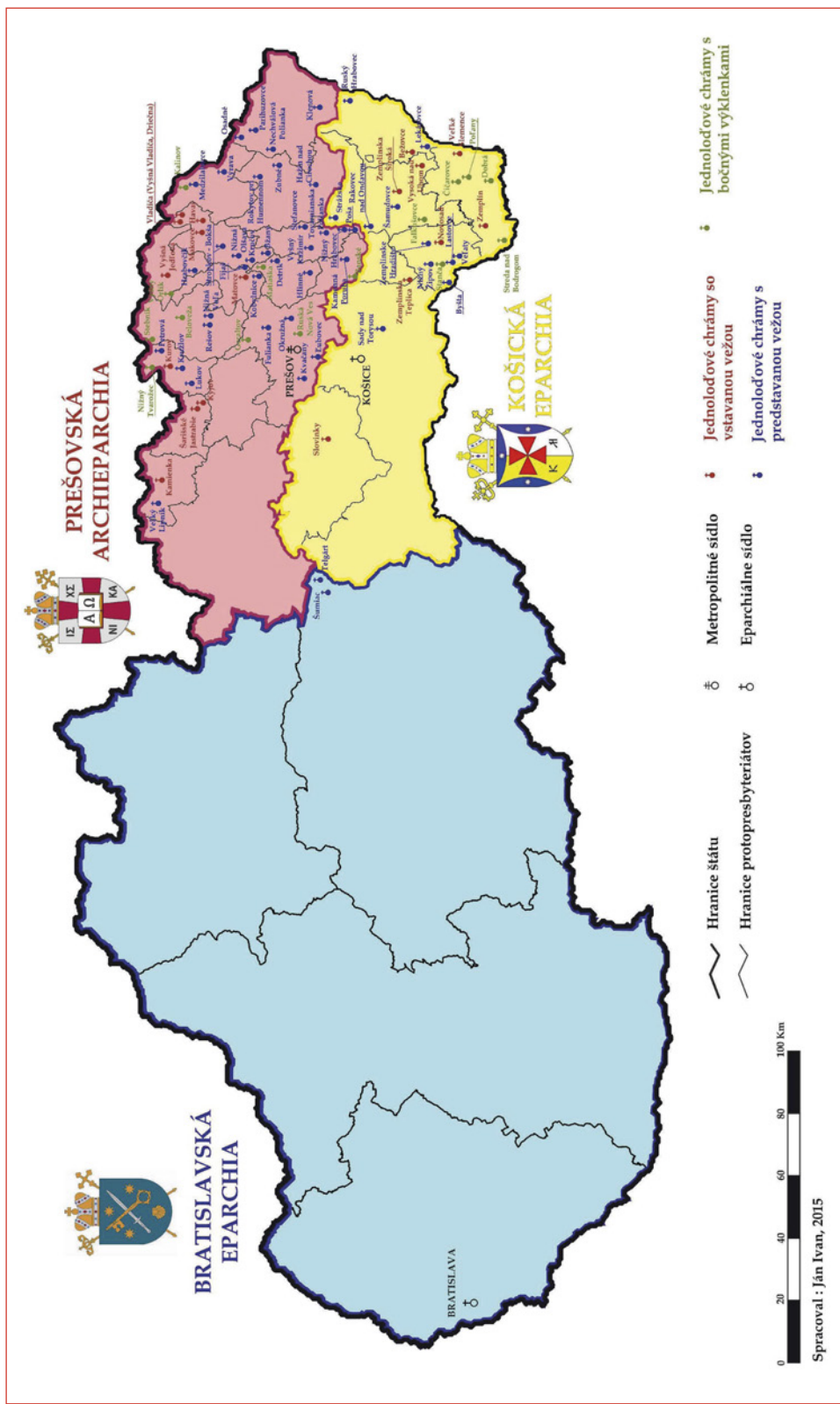
dominovala vstavaná západná veža s cibulovitou strechou. Fasádu s centrálne situovaným vstupom s jednoduchou šambránou a segmentovo zaklenutým oknom nad ním zdobili združené lizény a výrazná korunná rímsa. Nad korunnou rímsou sa o spodnú časť veže opierali sféricky zhupnuté krídla, vytvárajúce dojem štítu. Fasády lode členili lizény na šesť polí s centrálne osadenými vertikálne obdĺžnikovými

oknami. V prvom poli na južnej strane bol vstup do podvežia, v treťom vstup do lode. Všetky otvory fasády boli rámované hladkými šambránami. Loď bola zastrešená sedlovou strechou, plynulo prechádzajúcou do valby nad svätyňou. Krov bol hambáľkovo-vešadlovej konštrukcie so šikmým zavetrením. Nad výbežkami bolo vysoké polkuželové zastrešenie. Projekt priestorovo veľkoryso navrhnutého chrámu, ktorý zároveň svojimi jednoducho riešenými, výrazne horizontálnymi bočnými fasádami, vytváral pozoruhodný kontrast s vertikálou veže s bohato rozozhranou vysokou cibulovou strechou a predstavoval jeden z najhodnotnejších návrhov spomedzi všetkých skúmaných typizovaných projektov.

Využitie typizovaných projektov gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu v sakrálnej architektúre gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku

Typizované projekty „dedinských“ chrámov z produkcie Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory, resp. Uhorského stavebného riaditeľstva našli svoje uplatnenie predovšetkým vo vidieckom prostredí, pre ktoré boli primárne určené. Na území dnešného Slovenska sa uplatnili najmä v rámci sakrálnej architektúry gréckokatolíckej cirkvi, ktorá do ich vzniku, t. j. do 70. rokov 18. storočia, disponovala takmer výlučne drevenými chrámami. Práve typizované projekty Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory a Uhorského stavebného riaditeľstva spustili proces postupnej výmeny drevenej sakrálnej architektúry východného byzantského obradu za architektúru murovanú. V poslednej tretine 18. storočia a prvej tretine 19. storočia bolo za pomoci týchto projektov na území Slovenska vybudovaných celkovo 82 chrámov tereziánskeho typu. Predmetné chrámy boli vybudované v barokovom, barokovo-klasicistickom a klasicistickom slohu. Väčšina z nich (48) patrí z typologického hľadiska do skupiny jednolodových chrámov s predstavanou vežou²⁴. Išlo o chrámy, ktorých západná veža bola predstavaná pred

-
- 24 Chrám sv. Juraja veľkomučeníka v Byšte (1804), Chrám sv. Mikuláša v Bžanoch (1825), Chrám sv. Michala archanjela na Detríku (1812), Chrám sv. Michala archanjela vo Fijaši (1789), Chrám sv. Kozmu a Damiána vo Fulianke (1800), Chrám sv. Michala archanjela v Hažíne nad Cirochou (1796), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Hlinnom (začiatok 19. storočia), Chrám sv. Michala archanjela v Hrabovčíku (1812), Chrám Zoslania Svätého Ducha v Kamennej Porube (1820), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Klenovej (1805), Chrám sv. Michala archanjela v Kobylniciach (1788), Chrám sv. Paraskevy v Kručove (1784), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Kružlove (1822), Chrám sv. Michala archanjela v Kvačanoch (1796), Chrám Nanebovstúpenia Pána v Lastovciach (1833), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Lekárovciach (1795), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Ľubovci (1794), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Lukove (1800), Chrám sv. Bazila Veľkého v Medzilaborciach (koniec 18. storočia), Chrám sv. Michala archanjela v Nechvállovej Polianke (1788), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Nižnej Olšave (1800), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Nižnej Voli (1826), Chrám Zoslania Svätého Ducha v Nižnom Hrabovci (1825), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Nižnom Žipove (1781), Chrám sv. Michala archanjela v Okružnej (1788), Chrám sv. Michala archanjela v Osadnom (1792), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Parihuzovciach (1801), Chrám sv. Paraskevy v Petrovej (1819), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Poši (80. roky 18. storočia), Chrám Ochrany Presvätej Bohoro-

Mapa 1 Lokality s výskytom gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na území Prešovskej gréckokatolíckej metropolie z hľadiska typológie (rok 2015) (Zdroj: vlastné spracovanie v kartografickej spolupráci s Mgr. Jánom Ivanom.)

chrámové priečelie. Chrámy, patriace do tejto skupiny, sa medzi sebou vzájomne odlišovali pôdorysom lode (*obdĺžnik, štvorec, oktogón*) a ukončením svätyne (*rovné, polygonálne, polkruhové, oblý uzáver, segmentový uzáver*). Do tejto skupiny patrí aj podskupina jednolodových chrámov s predstavanou vežou s otvoreným podvežím. Išlo o chrámy, ktorých spodná časť západnej veže plnila funkcie nartexu. Umožňovala to jednak jej atypická veľkosť (*šírka veže sa blížila šírke lode, ktorej západnú fasádu takmer prekryvala*), jednak otvorený priestor v podveží. Chrámy patriace do tejto podskupiny sa medzi sebou vzájomne odlišovali ukončením svätyne (*rovné, polkruhové, oblý uzáver*). Druhú skupinu chrámov tereziánskeho typu, do ktorej patrí 19 chrámov, tvoria jednolodové chrámy so vstavanou vežou²⁵. Išlo o chrámy, ktorých západná veža bola vstavaná do chrámového priečelia. Chrámy patriace do tejto skupiny sa medzi sebou vzájomne odlišovali ukončením svätyne (*rovné, polygonálne, polkruhové, oblý uzáver, segmentový uzáver*). Poslednú, tretiu skupinu chrámov tereziánskeho typu z územia dnešného Slovenska, do ktorej patrí 15 chrámov, tvoria jednolodové chrámy s bočnými výklenkami²⁶. Išlo o chrámy, ktorých bočné steny lodí boli na

dičky v Rakovci nad Ondavou (1780), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Rešove (1826), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Rokytove pri Humennom (1790), Chrám sv. Juraja veľkomučeníka v Ruskom Hrabovci (1838), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Sadoch nad Torysou – Zdobe (1805), † Chrám sv. Bazila Veľkého v Sečovskej Polianke (1790), † Chrám Nanebovstúpenia Pána v Starine (1775), Chrám sv. Michala archanjela v Stropkove – Bokši (1774), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Šamudovciach (1801), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Štefanovciach (1783), Chrám Nanebovstúpenia Pána v Šumiaci (1775), Chrám Najsvätejšej Trojice v Telgárte (1794), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Tovarnianskej Polianke (1784), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky vo Veľatoch (1802), Chrám sv. Michala archanjela vo Veľkom Lipníku (1800), Chrám sv. Michala archanjela vo Výrave (1776), Chrám sv. Paraskevyy vo Vyšnom Kazimíri (1780), Chrám Nanebovstúpenia Pána v Zemplínskom Hradišti (1796), Chrám Zoslania Svätého Ducha v Zubnom (1774).

- 25 Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Bežovciach (1802), Chrám sv. Mikuláša v Havaji (1825), Chrám sv. apoštolov Petra a Pavla v Kamienke (1790), Chrám sv. Lukáša v Kurove (1814), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Kyjove (1809), Chrám sv. Bazila Veľkého v Makovciach (1836), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Matovciach (1819), Chrám sv. Juraja veľkomučeníka v Novosade (koniec 18. storočia), Chrám sv. Juraja veľkomučeníka v Slovinkách (1808), Chrám Nanebovstúpenia Pána v Strážskom (1794), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Šarišskom Jastrabí (1819), Chrám Zoslania Svätého Ducha vo Veľkých Slemenciach (1822), Chrám sv. Bazila Veľkého vo Vladiči – Driečnej (1819), Chrám sv. Mikuláša vo Vladiči – Vyšnej Vladiči (1838), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky vo Vysokej nad Uhom (začiatok 19. storočia), Chrám sv. Kozmu a Damiána vo Vyšnej Jedľovej (1828), Chrám Nanebovstúpenia Pána v Zemplíne (1804), Chrám sv. apoštolov Petra a Pavla v Zemplínskej Širokej (1802), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Zemplínskej Teplici (začiatok 19. storočia).
- 26 Chrám sv. apoštolov Petra a Pavla v Banskome (1788), Chrám sv. Michala archanjela v Beloveži (1778), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Čičarovciach (začiatok 19. storočia), Chrám Nanebovstúpenia Pána v Dobrej (koniec 18. storočia), Chrám Nanebovstúpenia Pána vo Falkušovciach (začiatok 19. storočia), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Geraltove (1792), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Kalinove (koniec 18. storočia), Chrám sv. Demetra veľkomučeníka v Matiaške (1773), Chrám Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci (1777), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Poľanoch (1802),

úrovni posledného klenbového poľa lode pred svätyňou rozšírené o výklenky, vybudované na spôsob niky, resp. prebiehajúce v celej šírke steny, čím pôdorys chrámu náznakovo nadobúdal podobu latinského kríža. Chrámy patriace do tejto skupiny sa medzi sebou vzájomne odlišovali západnou vežou (*vstavaná, predstavaná*), pôdorysom (*polkruh, obdĺžnik, oblý tvar*) a výškou bočných výklenkov (*nika, výklenky v celej šírke steny*) a ukončením svätyne (*polygonálne, polkruhovité, oblý uzáver, segmentový uzáver*). Gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu sa až na dve výnimky (*Chrám Nanebovstúpenia Pána v Šumiaci, Chrám Najsvätejšej Trojice v Telgárte*) nachádzajú výlučne na východe Slovenska, pričom najväčší výskyt tohto typu sakrálnej architektúry je zaznamenaný v Prešovskom kraji (53), resp. v oblasti Zemplína (46). Výnimočnosť predmetného typu sakrálnej architektúry podčiarkuje o. i. aj tá skutočnosť, že z celkového počtu 82 chrámov bolo doposiaľ 45 zapísaných do zoznamu národných kultúrnych pamiatok SR.

Gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu predstavujú špecifický druh sakrálnej architektúry, ktorý v novodobých slovenských ale aj uhorských dejinách nemá obdobu. Výnimočnosť týchto chrámov spočíva v spôsobe ich výstavby, ktorá bola realizovaná prostredníctvom typizovaných projektov z produkcie Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory a Uhorského stavebného riaditeľstva. V poslednej tretine 18. storočia bolo vyššie uvedenými štátnymi inštitúciami vypracovaných 33 typizovaných projektov pre katolícke a protestantské kostoly. Išlo o typizované projekty kostolov s jednolodovou a trojlodovou dispozíciou. Okrem nich vypracovali zamestnanci Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory a Uhorského stavebného riaditeľstva v rokoch 1779 – 1797 aj 18 typizovaných projektov určených výlučne pre potreby gréckokatolíckej cirkvi. Prvé typizované projekty vznikli v roku 1779, ďalšie v rokoch 1785 a 1797. Dva typizované projekty sú bez datovania vzniku. Autorom typizovaných projektov z roku 1779 bol architekt v službách Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory, Vavrínek Lander. Predmetná séria projektov vznikla z iniciatívy Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory a jej cieľom bolo prispôsobiť typizované projekty „dedinských“ chrámov liturgickým potrebám jednotlivých kresťanských konfesii v Uhorsku. Typizovanú sériu z roku 1785 vypracoval stavebný kreslič Jozef Kitzling. Predmetná séria projektov vznikla z iniciatívy Dvorského stavebného riaditeľstva a jej cieľom bolo prispôsobiť typizované projekty „dedinských“ chrámov rôznorodým miestnym pomerom v jednotlivých regiónoch Uhorska (*pôdny profil, dostupnosť stavebného materiálu, klimatické podmienky a pod.*). Autori typizovaných projektov z roku 1797 sú poväčšine neznámi. Poznáme iba mená dvoch z nich – Juraja Focisa (Focisza) a Jozefa Mráčka (Mracseka), ktorí v roku 1797 pôsobili v rámci Uhorského stavebného riaditeľstva ako komorskí murárski majstri. Predmetná séria projektov vznikla v súvislosti s nariadením Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady z roku 1797, v rámci ktorého vyššie menovaná štátna inštitúcia odporúčala, aby sa na území Uhorska v budúcnosti stavali výlučne kamenné, resp. murované stavby. Toto odporúčanie platilo tak

Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi (1790), Chrám sv. Michala archanjela v Stanči (1798), Chrám sv. Paraskevy v Stebníku (1838), Chrám sv. Michala archanjela v Strede na Bodrogom (1780), Chrám Nanebovstúpenia Pána vo Vyšnom Orlíku (1793).

pre profánne ako i sakrálné stavby. Typizované projekty gréckokatolíckych chrámov sa od rímskokatolíckych a protestantských líšili jednak dispozičným riešením interiéru, v rámci ktorého bol chrám rozdelený na svätyňu, loď a nartex, jednak tým, že priestor medzi svätyňou a loďou oddeloval ikonostas. V rámci exteriéru boli typizované projekty gréckokatolíckych chrámov identické s rímskokatolíckymi a protestantskými. Z vyššie uvedeného vyplýva, že predmetné typizované projekty využívali byzantské architektonické a ikonografické prvky v minimálnej možnej miere, čo možno jednoznačne považovať za ich negatívum. Spoločnými menovateľmi všetkých typizovaných projektov bola dispozičná nenáročnosť, ekonomická úspornosť a aplikácia základných architektonických prvkov prebiehajúceho slohového obdobia v rámci chrámového interiéru i exteriéru. Relatívne široká škála typizovaných projektov umožňovala potenciálnym záujemcom o ich využitie vybrať si architektonicky, rozmerovo, ale predovšetkým finančne najvhodnejší variant. Vznik typizovaných projektov sledoval dva základné ciele. Prvým bola snaha nahradiť drevenú sakrálnu architektúru gréckokatolíckej cirkvi, ktorá sa v mnohých prípadoch nachádzala v zlom stave, za trvácnejšiu a odolnejšiu murovanú. Nevyhnutným predpokladom pre splnenie tohto cieľa bola dispozičná nenáročnosť a ekonomická úspornosť typizovaných projektov. V dedinskom prostredí bolo totiž zozbieranie finančných prostriedkov na vybudovanie murovaného chrámu oveľa náročnejšie, ako v prostredí mestskom. Druhým cieľom bola snaha zabezpečiť, aby dedinské gréckokatolícke chrámy niesli aspoň základné architektonické prvky prebiehajúceho slohového obdobia, v tomto prípade kasicizujúceho baroka a klasicizmu. Nakoľko typizované projekty vznikli z iniciatívy osvietenskej panovníčky Márie Terézie a ich výstavba bola začatá už počas jej vlády, dostali prívlastok tereziánskeho typu. V poslednej tretine 18. storočia a prvej tretine 19. storočia bolo za pomoci týchto typizovaných projektov na území dnešného Slovenska vybudovaných celkovo 82 gréckokatolíckych chrámov tereziánskeho typu.

PREDSTAVUJEME

Gréckokatolícky drevený Kostol sv. Michala Archanjela z roku 1700 a vojenský cintorín z prvej svetovej vojny zriadený v roku 1915 v obci Topoľa, okr. Snina (rodná obec rusínskeho buditeľa Alexandra Duchnoviča). Foto Branislav Švorc

MÚZEUM UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU NA PRAHU DIAMANTOVÉHO JUBILEA

Miroslav SOPOLIGA

Abstract: *The Museum of Ukrainian Culture in Svidník on the threshold Diamond Jubilee.* Slovak museums try to give a comprehensive picture of their country's culture with its diverse mosaic of ethnic, confessional and other traits. One of the most important and oldest ethnic profiling museums in Slovakia is the Museum of Ukrainian Culture in Svidník, which was founded in 1956 and currently is an organizational unit of the Slovak National Museum. Its basic mission is to acquire, protect, scientific and technical creation and development of museum collections, documenting the development of material and spiritual culture of Ukrainians in Slovakia. Museum for its valuable permanent exhibitions and numerous other cultural and educational activities represents a national cultural policy of the Slovak Republic.

Keywords: Museums of ethnic minorities. Ukrainians. Scientific-research activities. Expositions. Exhibitions. Museum. Gallery.

Zusammenfassung: *Das Museum der ukrainischen Kultur in Svidník an der Schwelle des diamantenen Jubiläums.* Das slowakische Museumswesen ist bestrebt, ein abgerundetes Bild über die Kultur des Landes mit seinem bunten Mosaik ethnischer und konfessioneller Besonderheiten zu liefern. Eines der bedeutendsten und ältesten ethnisch profilierten Museen in der Slowakei ist das im Jahre 1956 gegründete Museum der ukrainischen Kultur in Svidník. Das Museum ist in der Gegenwart organisatorischer Bestandteil des Slowakischen Nationalmuseums. Seine Aufgabe ist es, neue Exemplare anzuschaffen und die Museumssammlungen, die die Entwicklung der materiellen und geistlichen Kultur der Ukrainer in der Slowakei nachweisen, zu schützen, zu ordnen und zu erschließen. Mit seinen hochwertigen Dauerausstellungen und einer Menge anderer kultureller und erzieherischer Aktivitäten repräsentiert das Museum würdig die nationale Kulturpolitik der Slowakischen Republik.

Schlüsselwörter: Museen ethnischer Minoritäten. Die Ukrainer. Wissenschaftlich forschende Tätigkeit. Expositionen. Ausstellungen. Freilichtmuseum. Galerie.

Na Slovensku okrem hlavného štátotvorného národa žijú aj početné etnické, respektíve národnostné skupiny. Preto aj úlohou slovenského múzejníctva je podávať ucelený obraz kultúry tejto stredoeurópskej krajiny s jej pestrou a bohatou mozaikou etnických, konfesionálnych a iných zvláštností, vzájomných súvislostí, príbuzných a spoločných znakov. Práve o to sa usiluje Slovenské národné múzeum (SNM) ako vrcholná celoštátna zbierkotvorná, dokumentačná, vedeckovýskumná, odbornometodická a prezentačná inštitúcia. V posledných dvoch desaťročiach došlo k výraznej transformácii tejto inštitúcie v tom zmysle, že popri klasických kmeňových muzeologických pracoviskách sa tu sformovala sieť špecializovaných múzeí kultúr

Hlavná budova SNM – MUK, kultúrno-historická expozícia

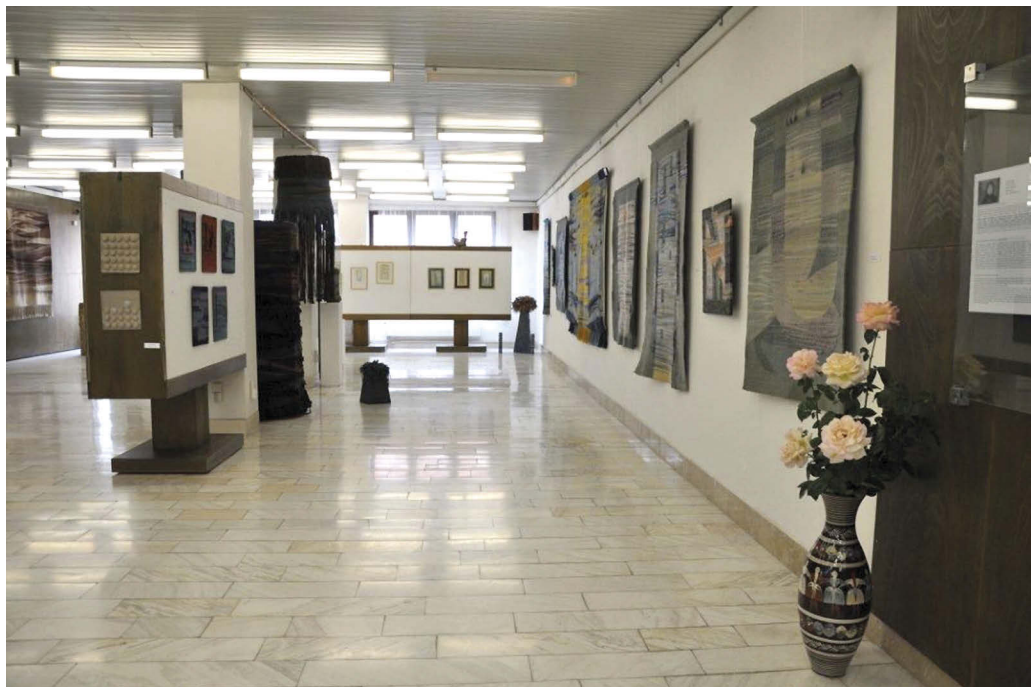
etnických minorít žijúcich na území Slovenska. V súčasnosti v štruktúre SNM pôsobí osem takýchto múzeí, čo predstavuje ojedinelý systém štátom podporovaného národnostného (menšinového) múzejníctva v Európe.¹

Najstaršie a jedno z najvýznamnejších etnicky profilovaných múzeí na Slovensku sídli vo Svidníku, ktoré onedlho oslávi svoje 60. výročie. Vzniklo v roku 1956 a od roku 2002 sa stalo organizačnou zložkou SNM. História tejto národnostnej inštitúcie je veľmi zložitá a dramatická. Toto múzeum v porovnaní s inými podobnými zariadeniami malo veľkú nevýhodu. Až do roku 1989 bolo jediné tohto druhu na Slovensku, ktoré sa špecializovalo ako národnostné. Vo svojich snaženiach bolo osamotené a už v začiatkoch vyvolávalo nevôľu rôznych odporcov a protiukrajinsky naladených štruktúr. Preto aj snahou straníckych a štátnych orgánov už pred rokom 1989 bolo postupne eliminovať národnostný charakter múzea vo Svidníku a reprofilovať ho na regionálne vlastivedné múzeum. Podľa tejto koncepcie sa malo zaoberať predovšetkým problematikou „úspechov výstavby socializmu v okrese Svidník,“ všeobecnou regionalistikou, ba dokonca aj rómskou komunitou. Takéto tlaky múzeum pociťovalo najmä v procese príprav a zriaďovania stálych expozícií, ktoré boli odsúhlasované v príslušných ideologických komisiách. Tieto sa výrazne zosilňovali v politicky prelomových obdobiach.

Mimoriadne negatívny dopad na rozvoj múzea malo tzv. normalizačné obdobie po rokoch 1968 – 1969. Žiaľ, ani tzv. nežná revolúcia vo vzťahu k tomuto múzeu nebola zhovievavá. Počiatkové demokratizačné procesy v našej spoločnosti boli zneužitá na presadzovanie smutne známeho programu deukrajinizácie a múzeum sa stalo jednou z hlavných obetí tohto divokého a absurdného diania. Jeho jediným a najväčším previnením malo byť to, že nieslo vo svojom názve prívlastok *ukrajinský*.

1 Slovenské národné múzeum. Organizačný poriadok.

Snahy o odstránenie tohto prívlastku viedli k tomu, že múzeum v období rokov 1991 – 2002 malo osem rozličných oficiálnych a ešte viac neoficiálnych pomenovaní. To boli však iba vonkajšie prejavy neodborných a nekvalifikovaných zásahov do integrity múzea. Napriek neustálym komplikáciám a peripetiám toto zariadenie zanechalo výraznú stopu na poli múzejníctva, vedy a kultúry. Vo svojej všestrannej činnosti zaznamenalo výsledky, ktoré ho zaradili medzi pevné články v sústave slovenských múzeí. V odborných kruhoch je považované za „výrazné kultúrne centrum, ktoré je prínosom nielen pre miestnu kultúru, ale aj pre celkový profil múzejníctva v SR a znesie i náročné porovnania s obdobnými zariadeniami v zahraničí“.²

Výstavná sieň v hlavnej budove SNM – MUK

Poslanie a predmet činnosti

Poslaním Múzea ukrajinskej kultúry (MUK) je cieľavedomé získavanie, ochraňovanie, vedecké a odborné spracovanie a sprístupňovanie múzejných zbierok, dokladujúcich vývin materiálnej a duchovnej kultúry Ukrajincov v SR.³ Takéto dokladovanie je základným a nevyhnutným predpokladom vedeckého zdôvodnenia historického vývoja a národnej identifikácie predmetného etnika, správnej interpretácie jeho formovania sa v dialektickej jednote s kultúrou materského národa a v tesnej vzájomnosti s kultúrou Slovákov, s ktorou ho spájajú záujmy občanov spoločnej vlasti – SR. Východoslovenskí Ukrajinci spolu so Slovákami už po mnohé stáročia žijú a tvoria v rovnakom prírodno-geografickom prostredí a v tých istých

2 SOPOLIGA, M. Najstaršie národnostné múzeum jubiluje. In *Múzeum*, 3/2006, s. 9.

3 Rozhodnutie Ministerstva kultúry o zriadení Slovenského národného múzea. Bratislava 2002.

štátnych útvaroch. Medzi nimi neexistuje takmer žiadna jazyková bariéra a história ich sprevádza spoločnými osudmi v zápase za zachovanie národnej svojbytnosti a sociálnej rovnosti. Kultúrne pamiatky tejto etnickej skupiny sú dnes neodmysliteľnou a významnou súčasťou kultúrneho dedičstva SR.

Objektom záujmu múzea vo Svidníku je teda jedna z autochtónnych zložiek obyvateľstva dnešnej SR, ktorá minimálne už pred tisíckami rokmi začala systematicky osídľovať severovýchodnú časť tejto krajiny. Táto minorita napriek dlhodobému politickému odlúčeniu od svojho materského národa si dodnes zachovala svojský spôsob života a vychodoslovanský, respektíve ukrajinský charakter kultúry. Medzi jej základné etnoidentifikačné znaky patria jazyk, vierovyznanie a nespočetné množstvo prejavov ľudových kultúrnych tradícií.

Žiaľ, z mnohých dôvodov sa tejto minorite nepodarilo skonštituovať v pevné, jednotné spoločenstvo s vyhranenou národnou, respektíve národnostnou orientáciou. S tak heterogénnym pomenovaním jedného etnika (Rusnáci, Rusíni, Rutheni, Podkarpatskí Rusíni, Zakarpatskí Rusíni, Karpatorusi, Uhrorusi, Malorusi, Lemkovia, Rusíni-Ukrajinci, Ukrajinci) v pomerne krátkom období sa nestretneme asi nikde inde vo svete. Podobne aj na oblasť obývanú týmto obyvateľstvom sa vzťahovali rozmanité názvy: Karpatská Rus, Podkarpatská Rus, Uhorská Rus, Ruská Krajňa a pod. Pre niektorých to bolo jednoducho Zakarpatsko, Podkarpatsko, ba dokonca krajina bez mena. V období uhorského štátu aj v tomto regióne dominoval všeobecný oficiálny názov – „Felvidék“. Predstavitelia vládnuvich národov nemali záujem na podporovaní národno-vedomovacieho procesu západoukrajinského obyvateľstva a preto aj takýmto spôsobom živil separatické tendencie v rámci predmetného etnika. Myšlienka zjednotenia Rusínov-Ukrajincov vyvolávala u nich nevôľu. Etnonym *Ukrajinec* a vôbec ukrajinská idea v tomto stredoeurópskom priestore bola z hľadiska mocenských, teritoriálnych a iných záujmov neprijateľná.⁴ Je len prirodzené, že takáto nepriaznivá situácia sa adekvátne odrazila aj na kultúrnych snaženiach tunajšieho obyvateľstva, určitým svedectvom čoho je aj história jubilujúceho múzea.

Z histórie múzea

Snahy o ochranu zanikajúcich hodnôt prírody a ľudskej spoločnosti v Európe sa prejavujú koncom 18. a najmä v 19. storočí, t. j. v období tzv. priemyselnej revolúcie a celkovo vzostupného vývoja vtedajšej kapitalistickej spoločnosti. V rámci Uhorska prispeli k tomu revolučné udalosti rokov 1848 – 1849, ktoré podnietili aj národno-oslobodzovacie hnutie slovanskej zložky obyvateľstva tejto krajiny. Potrebu založiť inštitúciu, ktorá by sa zapodievala ochranou kultúrneho dedičstva pociťujú vtedy aj významní predstavitelia z radov zakarpatoukrajinského obyvateľstva. Prvé pokusy o založenie múzea pre túto komunitu sa spájajú s menom slávneho osvietenca a národného buditeľa zakarpatských Ukrajincov Alexandra Duchnoviča, ktorý už v roku 1850 založil v Prešove kultúrno-osvetový spolok *Literaturnoje zavedenjeje*. V programe spolku bolo okrem iného zaznamenávanie folklórnych prejavov a zhro-

4 SOPOLIGA, M. *Ukrajinci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia ľudovej architektúry a bývania*. Komárno – Dunajská Streda 2002, s. 15.

*Folklorná skupina Osturňanka z obce Osturňa, Deň ľudových tradícií a Pirohy 2015
v skanzene SNM – MUK*

Na výstave textilnej tvorby Anny Boršovskej-Nemcovej Prierez tvorbou

mažďovanie pamiatok pre vlastivedné múzeum.⁵ Žiaľ, uhorské mocenské štruktúry hneď v začiatkoch sparalyzovali túto činnosť.

Otázka založenia múzea sa neraz nastoľovala i v neskorších obdobiach. Dozvedáme sa o tom najmä z miestnej tlače druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia.⁶ Avšak všetky pokusy boli bezúspešné.

Priaznivé okolnosti pre uplatnenie tejto myšlienky nastali až tesne po druhej svetovej vojne, v období formovania sa ľudovodemokratickej Československej re-

5 SOPOLIGA, M. – HOSTIŇÁK, Š. Prezentácia O. Duchnoviča v SNM – Muzeji ukrajinskoj kultury v Svydnyku. In *Vedecký zborník Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku*, č. 23. Bratislava 2005.

6 SOPOLIGA, M. 35 rokov Muzeju ukrajinskoj kultury u Svydnyku. Prešov 1990, s. 13.

publiky. Národno-uviedomovací proces východoslovenských Ukrajincov v prvých povojnových rokoch veľkoryso podporila aj Slovenská národná rada, ktorá v mene slovenského národa prehlásila, „že mu bude vždy záležať na tom, aby jeho pomer k Ukrajincom bol čo najsrdečnejší. Aby ani v jednom ukrajinskom srdci nemala miesta horkosť z krív spáchaných na Ukrajincoch“ a žiadala „odstrániť akékoľvek šovinistické, fašistické a také vzťahy, ktoré by vyvolávali odnárodňovanie Ukrajincov a boli prekážkou pre rozvoj ich národného vedomia“.⁷ Takýto pozitívny vzťah slovenskej politickej reprezentácie k národnouvedomovacím snahám Ukrajincov bol okrem iného určitou satisfakciou za ich principiálne postoje, aktívnu účasť a veľké obete v boji za oslobodenie našej vlasti spod jarma fašizmu. Bol to výrazný prejav dobrej vôle, tolerancie a vzájomného porozumenia Slovákov a Ukrajincov, ktorý vyústil v úprimnej snahe definitívne skončiť s nezmyselnými špekuláciami týkajúcimi sa etnickej, respektíve národnostnej identifikácie tohto po stáročia ponižovaného obyvateľstva, a to na základe historických a iných vedeckých skutočností. Už v marci 1945 vznikla v Prešove Ukrajinská národná rada, ktorá sa stala reprezentantom tohto obyvateľstva. Bol to významný akt, ktorým sa východoslovenskí Rusíni oficiálne a jednoznačne identifikovali ako Ukrajinci. Rozhodne to nebolo iba z politických dôvodov. Veď väčšina obyvateľstva, najmä v bývalej Haliči, Bukovine a Volyni, ktorá sa označovala historickým názvom Rusíni, sa už dávno predtým prihlásila k ukrajinskej národnosti. To isté urobilo aj obyvateľstvo Podkarpatskej Rusi, čo sa aj štátotvorne spečatilo vznikom Karpatskej Ukrajiny.

Spolupatričnosť Rusínov s ukrajinským národom veľmi čestne a pokojne prijala podstatná časť rusofilsky orientovanej inteligencie na Slovensku. A už nikto v tomto období nepresadzoval ideu samostatného karpatoruského, respektíve rusínskeho národa. Tieto skutočnosti rozhodne popierajú zlomyselné vyhlásenia o akejsi „násilnej ukrajinizácii Rusínov“ v 50. rokoch minulého storočia, na ktorej sa údajne malo podieľať aj MUK vo Svidníku.⁸ Rozhodnutie o ukrajinskej spolupatričnosti tohto obyvateľstva bolo prijaté oveľa skôr a bol to výsledok dlhodobého národno-obrodzovacieho procesu.

V rámci Ukrajinskej národnej rady v Prešove bola založená aj Muzeálna spoločnosť, ktorá už v roku 1948 uskutočnila prvú rozsiahlu národopisnú expedíciu v oblasti rusínsko-ukrajinského etnika s cieľom zhromaždiť materiál pre pripravované múzeum.⁹

Samozrejme, že sa našli aj neprajníci, ktorí všemožne bránili vzniku tak dôležitej inštitúcie ako je múzeum. Snáď aj preto v roku 1950 sa už diskutovalo iba o ukrajinskom oddelení Krajského múzea v Prešove.¹⁰ Bolo potrebné vynaložiť ešte mnoho úsilia a čakať niekoľko rokov, kým Rada Krajského národného výboru v Prešove

7 GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. *K politickému a sociálno-ekonomickému postaveniu Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v povojnových rokoch*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, s. 24.

8 SOPOLIGA, M. Encyklopédia ľudovej kultúry z hľadiska prezentácie Rusínov-Ukrajincov. In *Slovenský národopis*, roč. 43, 4/1995, s. 503-506; VANAT, I. *Materiály do istoriji Ukrajin's'koji narodnoji rady (1945 – 1952)*. Prešov 2003.

9 SOPOLIGA, M. *35 rokov Muzeju ukrajins'koji kultury u Svydnyku*. Prešov 1990, s. 13.

10 Noviny „Prjaševščina“, 1950.

*Hospodárska usadlosť z obce Snakov, Národopisná expozícia v prírode – skanzen SNM – MUK
Drevená cerkva sv. Paraskievky, Národopisná expozícia v prírode – skanzen SNM – MUK*

uznesením č. 47 zo dňa 22. februára 1956 prijala rozhodnutie, ktorým zriadila Ukrajinské národopisné múzeum v Medzilaborciach.¹¹ Avšak toto rozhodnutie zostalo iba na papieri. Veď jeho dvaja pracovníci boli umiestnení v pivničnom priestore múzea v Prešove za jedným stolom a svoje zbierky neustále sťahovali do rôznych priestorov v Prešove, Medzilaborciach, Krásnom Brode, Humennom a Svidníku.

Dňa 1. apríla 1957 bolo prijaté rozhodnutie o delimitácii múzea pod správu Okresného národného výboru v Medzilaborciach. V tomto prípade to doslova vyznelo ako žart, pretože delimitovať nebolo kam. A tak od roku 1958 múzeum sa opäť stalo súčasťou Krajského múzea v Prešove ako jeho ukrajinské oddelenie.¹²

Až o dva roky, po teritoriálno-administratívnej reforme a v súvislosti so zmenou charakteru Krajského múzea v Prešove, bolo rozhodnuté zriadiť Východoslovenské ukrajinské múzeum v Krásnom Brode.

Nevyhovujúce priestory vo vlhkom schátralom kaštieli a excentrická poloha obce Krásny Brod dali podnet na hľadanie inej vhodnejšej lokality pre sídlo múzea. V hre boli Humenné a Svidník. Ústretovejší boli Svidničania, ktorí vyvinuli v tomto smere mimoriadnu iniciatívu. Ich snahou bolo podporiť začínajúci sa cestovný ruch v tomto regióne v nadväznosti na množstvo pamiatok na Karpatsko-dukliansku vojenskú operáciu. Okrem toho sa tu udomácnil aj ukrajinský festival – terajšie Slávnosti kultúry Rusínov-Ukrajincov v SR. Rada mestského národného výboru vo Svidníku uznesením č. 53/1963 podporila návrh na umiestnenie múzea vo Svidníku

11 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond KNV. Protokoly (originál a kópia); *Uznesenie Rady KNV v Prešove č. 47/1956*, archív SNM – MUK (kópia).

12 ŠA Prešov, fond KNV. Sprava o činnosti oddelenia ukrajinskej kultúry pri Krajskom múzeu v Prešove, 1959, spracovaná N. Zozulakom; HRYCAK, O. *Spohady peršoho dyrektora pro počatky muzeju* (1990). Archív SNM – MUK.

a vyčlenila pre tieto účely priestory bývalej poľnohospodárskej školy. Tento návrh bol odsúhlasený aj Radou Východoslovenského krajského národného výboru v Košiciach uznesením č. 129/1964, ktorým bol pozmenený aj názov tohto zariadenia na MUK vo Svidníku, a to vzhľadom na jeho celoštátnu pôsobnosť v oblasti výskumu, dokumentácie a kultúrno-výchovného využitia pamiatok materiálnej a duchovnej kultúry ukrajinskej minority.¹³

Práve tu vo Svidníku sa vytvorili a neustále zdokonaľujú podmienky pre cielavedomú a systematickú zbierkotvornú, vedeckovýskumnú, kultúrno-výchovnú a inú činnosť múzea. Mesto Svidník všestranne podporovalo rozvoj tejto národnostnej ustanovizne a aj v tých najkritickejších situáciách bolo mu nápomocné. V tomto meste sa postupne sformoval kolektív zaniatených múzejníkov, schopných vybudovať reprezentatívne národnostné vedeckovýskumné a kultúrno-výchovné zariadenie, ktoré sa stalo inšpiráciou aj pre iné etnické minority na Slovensku.

Vedecká a odborná činnosť

Špecifikum pôsobnosti a poslania MUK vo Svidníku spočíva v tesnom prepojení dvoch základných funkcií: vedeckovýskumnej a kultúrno-výchovnej. Takéto prepojenie bolo nevyhnutné najmä v začiatkoch jeho pôsobenia, pretože na rozdiel od iných múzeí toto zariadenie nemalo k dispozícii dostatočné množstvo objektívnych poznatkov a dokladov o kultúrno-historickom vývoji príslušného etnického spoločenstva. Samozrejme, že všetky výskumné úlohy sa formulovali nielen z aspektu teoretického spracovania určitej problematiky, ale predovšetkým tu išlo o potreby múzejnej praxe súvisiacej najmä s prípravou a realizáciou obsahovo kvalitných expozícií, ale aj rôznych iných kultúrno-výchovných podujatí. Vývoj vedeckovýskumnej činnosti v jednotlivých obdobiach bol determinovaný všeobecnými požiadavkami spoločenskej praxe, programom činnosti samotného múzea a napokon aj odbornými predpokladmi pracovníkov, materiálmi a inými možnosťami.

Počiatkové výskumy múzea mali viac-menej informatívny charakter a boli realizované predovšetkým s cieľom získať najnutnejšie exponáty pre zriadenie prvých skromných expozícií, respektíve výstav. V súčasnosti múzeum opatruje zbierky v rozsahu takmer 70-tisíc evidenčných položiek. Mnoho cenných pamiatok a dokumentov sa nachádza v knižnici múzea, ktorá eviduje takmer 50-tisíc bibliografických jednotiek. Bohatý je fotoarchív a taktiež osobitný archív písomností múzea. Tieto fondy umožňujú vykonávať komplexnú prezentáciu kultúrno-historického vývoja príslušného etnika. Akvizičná činnosť, ochrana zbierok, ich odborné spracovanie a následné využitie v rámci rôznych foriem edukačných aktivít patria medzi prioritné úlohy múzea. Tieto špecificky múzejné práce si veľmi intenzívne osvojila najmä profesijne nová generácia, ktorá nastúpila do múzea v 60. rokoch po absolvovaní slovenských vysokých škôl – Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a pod. Odborní pracovníci zaviedli detailný systém klasifikácie zbierok, ktorý sa stal základom aj pre systematickú a programovú vedeckovýskumnú činnosť.

13 ŠA Košice, fond KNV. *Zdôvodnenie návrhu o premiestnení Východoslovenského ukrajinského múzea z Krásneho Brodu do Svidníka* (1963).

Ikonostas cerkvy, Národopisná expozícia v prírode – skanzen SNM – MUK

Odborní pracovníci múzea sa snažili formulovať a realizovať úlohy, ktoré vyplývali z podstaty jeho existencie, teda ďalšej akvizičnej, expozičnej a kultúrno-výchovnej činnosti múzea. Už na začiatku 70. rokov v realizovaní výskumných úloh badať snahu o komplexnosť. Svedčí o tom výskum ľudového stavitelstva a bývania, ktorý sa realizoval v 226 obciach s cieľom výstavby národopisnej expozície v prírode (skanzenu).¹⁴ Súčasne prebiehal aj výskum tradičných zamestnaní obyvateľstva a iných zložiek materiálnej kultúry. Úspešne sa rozvíjal výskum ľudového a profesionálneho výtvarného umenia, ktorý neskôr vyústil v zriadení umelecko-historickej expozície – Galérie D. Millyho MUK vo Svidníku,¹⁵ výskum literárnej histórie so zameraním na reinštaláciu Pamätnej izby A. Duchnoviča v Topoli a rozšírenie literárnej časti stálej expozície múzea. Takmer desať rokov trval komplexný záchranný národopisný výskum v zátopovej oblasti Starina, výsledkom čoho bola kolektívna monografia *Horná Cirocha* (1985) a iné publikácie. V tom čase v spolupráci so Spoločenskovedným ústavom SAV v Košiciach sa uskutočnil výskum vývoja a postavenia Ukrajincov v období budovania socializmu (č. IX-9-5/5). V rokoch 1985 – 1991 jednou z najhlavnejších ústavných úloh kolektívu odborných pracovníkov múzea bol komplexný výskum pod názvom Kultúrno-historický vývoj ukrajinského obyvateľstva

14 SOPOLIGA, M. *Návrh na vybudovanie komplexnej národopisnej expozície v prírode pri Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku (ideový projekt)*. Svidník 1974. Archív SNM – MUK.

15 GREŠLÍK, V. *Scenár stálej expozície Galérie D. Millyho*. Svidník 1983. Archív SNM – MUK.

v ČSSR od najstarších čias po súčasnosť. Táto úloha bola završená sprístupnením modernej stálej expozície múzea v rozsahu 1700 m².¹⁶ Expozícia sa stretla s veľkým záujmom verejnosti, veľmi pozitívne ju zhodnotili v odborných kruhoch a Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV ju poctila svojou I. cenou.

Odborní pracovníci múzea riešili a riešia mnoho ďalších čiastkových vedecko-výskumných ústavných úloh v oblasti všeobecnej histórie, etnografie, literárnej histórie, umeleckej histórie a pod.

Múzeum sa aktívne zapojilo do plnenia úloh Štátneho plánu základného výskumu, z ktorých treba vyzdvihnúť najmä úlohu č. VIII-3-9/1 – Etnografický atlas Slovenska, na príprave ktorého sa pod vedením Národopisného ústavu SAV zúčastnilo viacero zamestnancov múzea.

Pracovníci sa dlhodobo a systematicky zapájali do múzejnej činnosti jednotlivých subkomisií Československej sekcie Medzinárodnej komisie pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne (MKKKB), v rámci ktorých skúmali rozličné otázky spojené s vývojom ľudovej kultúry česko-slovenskej časti Karpát. Veľký dôraz sa kládol najmä na sledovanie interetnických vzťahov. V súvislosti s tým v roku 1981 v MUK vo Svidníku bola usporiadaná celoštátna vedecká konferencia na tému Interetnické súvislosti v ľudovom staviteľstve v československých Karpatoch. Podobné podujatia k problematike výskumu a ochrany ľudového staviteľstva v múzeu vo Svidníku sa uskutočnili v rokoch 1976, 1981, 1983, 1985, 1999. V posledných rokoch pracovníci múzea sa zúčastnili na riešení vedecko-výskumných projektov Etnické procesy v SR, Etnické procesy v Strednej a Východnej Európe a pod.

Veľmi úspešne sa rozvíja spolupráca múzea aj s inými slovenskými inštitúciami (SNM, Slovenská národná galéria, Filozofická fakulta UK v Bratislave, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovenská národopisná spoločnosť, Zväz múzeí na Slovensku, Únia múzeí na Slovensku a pod.).

Múzeum vo Svidníku je hlavným organizátorom významných medzinárodných vedeckých konferencií, seminárov a iných podujatí v spolupráci s Asociáciou ukrajincov na Slovensku, Filozofickou fakultou Prešovskej univerzity a inými inštitúciami. Tak napríklad v roku 2006 v SNM – MUK sa konala konferencia na tému Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti histórie, kultúry, jazyka a literatúry. V roku 2009 to bola konferencia Východokresťanské sakrálné pamiatky v slovensko-poľsko-ukrajinskom pohraničí. Pri príležitosti 55. výročia vzniku múzea v roku 2011 sa uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia na aktuálnu tému Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát: problémy, akulturácia, asimilácia, identifikácia. Materiály z týchto a ďalších konferencií boli publikované v samostatných zborníkoch.

Pracovníci múzea sa veľmi aktívne zúčastňujú vedeckých podujatí doma i v zahraničí.

Výsledky svojej vedecko-výskumnej práce odborní pracovníci múzea postupne spracovávajú a publikujú v rôznych spoločenskovedných zborníkoch, odborných a iných časopisoch. Z pera pracovníkov MUK vyšli hodnotné štúdie a samostatné knižné publikácie. Od roku 1965 začal vychádzať Vedecký zborník MUK vo Svidníku. Doposiaľ bolo vydaných 27 ročníkov v 30 zväzkoch tohto diela, ktoré je vy-

16 KOLEKTÍV autorov. *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 1990, s. 124.

*Interiér domu z obce Kečkovce, Národopisná expozícia
v prírode – skanzen SNM – MUK*

soko hodnotené vo vedeckých a kultúrnych kruhoch nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. V zborníku bolo uverejnených takmer 600 vedeckých štúdií a iných príspevkov z oblasti histórie, kultúrnych dejín, národopisu, histórie umenia, literárnej vedy, jazykovedy a podobne. Mnohé príspevky majú monografický charakter. Aj v súčasnosti vedeckí pracovníci pripravujú monografie, ktoré majú syntetizujúci charakter.

V 90. rokoch 20. storočia v súvislosti s demokratizač-

nými procesmi v krajinách východnej a strednej Európy vznikli nové možnosti spolupráce v oblasti vedy a kultúry. Príkladom toho sú spoločné expedície pracovníkov múzea a Národopisného ústavu Národnej akadémie vied Ukrajiny a niektorých ďalších inštitúcií v Poľsku, Rumunsku, USA, Kanade a pod.¹⁷ V roku 2003 múzeum sa zúčastnilo prvej v histórii česko-slovensko-poľsko-ukrajinskej etnologickej expedície v Ukrajinských Karpatoch.

Vedeckovýskumná práca v MUK vo Svidníku je základným predpokladom všestrannej úspešnej činnosti tejto špecializovanej národnostnej inštitúcie aj v nastávajúcom období.

Stále expozície a iné prezentačné aktivity

Základnou formou múzejnej prezentácie a komunikácie s verejnosťou sú stále expozície. Ich rozsah a kvalita sú determinované úrovňou vedeckovýskumnej, akvizičnej a inej odborného-muzeálnej práce.

Hlavná kultúrno-historická expozícia SNM – MUK vo Svidníku sa nachádza v rekonštruovanej pamiatkovo chránenej budove a jej účelovej prístavbe v centre mesta na jeho pešej zóne. Trojpodlažná výstavná plocha 1700 m² prostredníctvom moderne inštalovaných zbierkových predmetov a výstižných sprievodných textov poskytuje návštevníkom dôkladnú charakteristiku prírodno-klimatických pomerov regiónu a prehľad o dejinách osídlenia, hospodárstva, štátnej správy, sociálneho, národnostného a kultúrneho vývoja príslušného etnika od najstarších čias až po súčasnosť. Časovo predstavuje obdobie od neolitu po 80. roky 20. storočia.

Časť priestorov sa využíva na usporadúvanie pravidelných krátkodobých tematických výstav (190 m²) a pre činnosť Klubu priateľov múzea. Konferenčná miestnosť slúži nielen pre kultúrno-výchovné aktivity múzea, ale aj na organizovanie seminárov, konferencií a iných podujatí rôznym organizáciám v rámci mesta a regiónu.

¹⁷ SOPOLIGA, M. Najstaršie národnostné múzeum jubiluje. In *Múzeum*, 3/2006, s. 9-14.

Kultúrno-historická expozícia SNM – MUK

V roku 2002 sa uskutočnila modernizácia budovy zo štrukturálnych európskych fondov a taktiež obnova a aktualizácia kultúrno-historickej expozície.¹⁸

Múzeum vlastní cenný súbor výtvarných diel viažucich sa k predmetnému etniku. Z tohto regiónu pochádzajú taktiež unikátne pamiatky sakrálného umenia, ktoré zdobia aj expozície mnohých iných múzeí a galérií na Slovensku. Vzácná kolekcia ikon a vôbec sakrálnych pamiatok sa nachádza aj v zbierkach SNM – MUK. Mimoriadny záujem verejnosti o toto bohatstvo inšpiroval pracovníkov múzea vo

18 SOPOLIGA, M. Najstaršie národnostné múzeum jubiluje. In *Múzeum*, 3/2006, s. 9-14; SOPOLIGA, M. – RUSINKO, M. – HOSTIŇÁK, Š. – HVIŽD, M. *Scenár stálej expozície Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku*. Svidník 1989, s. 235.

Galéria Dezidera Millyho SNM – MUK

manželka podpísaním zmluvy v roku 1975. A práve tento veľkorysý dar bol podmienený zriadením špecializovanej expozície – Galérie D. Millyho. Múzeu sa podarilo vyvlastniť pre tieto účely barokový kaštieľ z konca 18. storočia. Expozícia, ktorá pozostáva z desiatich miestností, zoznamuje verejnosť s vývojom ľudového a profesionálneho výtvarného umenia Ukrajincov na Slovensku. Okrem diela D. Millyho návštevníkov lákajú najmä ikony, ktoré múzeum získalo z okolitých cerkví východného obradu a po náročnom reštaurovaní sprístupnilo v tejto expozícii. V súčasnosti múzeum pripravuje projekt na rozšírenie expozície sakrálneho umenia.

Svidníku k zriadeniu samostatnej umelecko-historickej expozície. Táto úloha sa stala aktuálnou najmä po smrti významného predstaviteľa výtvarného umenia na Slovensku – národného umelca Dezidera Millyho. Silné patriotické putá k svojmu rodnému ukrajinskému ľudu ho viedli k tomu, že ešte za života odkázal svoju pozostalosť MUK. Želanie umelca splnila jeho

Umelecko-historická expozícia – Galéria Dezidera Millyho SNM – MUK

V snahe o zriadenie komplexnej národopisnej expozície, ktorá by na základe výrazného hmotného dokladového materiálu podávala ucelenú predstavu o základných životných podmienkach Rusínov-Ukrajincov v minulých historických obdobiach bol už v roku 1974 vypracovaný projekt Národopisnej expozície v prírode (skanzenu) pri MUK vo Svidníku. V súčasnosti v múzeu v prírode vo Svidníku na

ploche cca 11 ha sa nachádza vyše 50 originálnych pamiatok ľudovej architektúry a bývania.¹⁹ V prenesených zrekonštruovaných objektoch – tradičných roľníckych obytných, hospodárskych, technicko-priemyselných, kultových a iných stavbách sú inštalované typické druhy ľudového nábytku, pracovného náradia a iné aspekty ľudovej kultúry. Našou snahou je v maximálne možnej miere priblížiť návštevníkom atmosféru autentického spôsobu života v konkrétnom historickom prostredí. A práve rôzne oživovacie aktivity v tejto expozícii majú výrazný podiel na zvyšovaní záujmu verejnosti o celkové dianie v múzeu.

Areál expozície nadväzuje na mestský amfiteáter, kde sa každoročne zhromažďujú tisíce účastníkov tradičných Slávností kultúry Rusínov-Ukrajincov v SR. Múzeum v prírode sa stalo neodmysliteľnou súčasťou tohto festivalu. Vytvára taktiež vynikajúce podmienky aj pre iné programy počas celého roka. Mimoriadne populárnym sa stal Deň ľudových tradícií, spojený s medzinárodnou súťažou vo varení pirohov. Do povedomia širokej verejnosti sa dostávajú aj iné podujatia – Novoročné vinšovanie... (podľa juliánskeho kalendára), Veľká noc v skanzene (Velykdeň), Poklady ľudu a pod.

Múzeum každoročne organizuje niekoľko krátkodobých tematických výstav a mnoho iných výchovno-vzdelávacích podujatí – konferencií, seminárov, prednášok, besied, koncertov atď. V rámci projektu Škola a múzeum konajú sa rôzne interaktívne programy. Mnoho významných aktivít sa uskutočnilo v rámci Klubu priateľov múzea, Klubu priateľov výtvarného umenia, Klubu mladých historikov, Klubu slovensko-ukrajinskej vzájomnosti a pod. Zamestnanci múzea pravidelne poskytujú metodickú a odbornú pomoc vedeckým a pedagogickým pracovníkom, študentom, súborom ZUČ, začínajúcim literátom, recitátorom. Angažujú sa taktiež v rôznych odborných komisiách, špecializovaných vedeckých radách, redakčných a iných poradných orgánoch. Sú členmi mnohých medzinárodných asociácií.

SNM – MUK sa už niekoľko rokov aktívne zúčastňuje aj na príprave a realizácii rôznych projektov s cieľom zatraktívnenia cestovného ruchu v príslušnom regióne. V tomto smere úzko spolupracuje s mnohými kultúrnymi a turistickými organizáciami doma i v zahraničí a aj vysokými školami s týmto zameraním, najmä s Katedrou manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

SNM – MUK vo Svidníku s finančnou podporou Ministerstva kultúry (MK) SR úspešne pripravilo mimoriadne významný projekt v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľská republika – Slovenská republika 2007 – 2013 pod názvom Kultúra bez hraníc – využitie múzejného potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu. Pridruženými zahraničnými partnermi v tomto projekte boli Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku a Muzeum rzemiosła w Krośnie. Projekt okrem iného predpokladal dostavbu vstupného objektu do skanzenu, ktorý je už dlhé roky absentujúcim prvkom na zabezpečenie základných podmienok celoročnej prevádzky múzea a vytvorenie štandardných služieb bežných v štátoch Európy. V objekte okrem pokladne, predajne suvenírov a primeraných sociálnych služieb pre návštevníkov bude zriadené turistické informačné centrum s komplexnou prezentáciou kultúr-

19 SOPOLIGA, M. Najstaršie národnostné múzeum jubiluje. In *Múzeum*, 3/2006, s. 9-14.

neho dedičstva v prihraničnom regióne formou stálej expozície, audiovizuálnych programov, propagačných a iných materiálov zameraných na turistické zaujímanosti v slovensko-poľskom prihraničnom regióne. Plánované sú taktiež priestory pre rôzne vzdelávacie a prezentačné aktivity. V rámci projektu bolo plánovaných množstvo podujatí na slovenskej i na poľskej strane: workshopy, kurzy, súťaže, semináre, exkurzie a iné programy zamerané najmä na sakrálné pamiatky, tradičné remeslá a ľudovú gastronómiu. Tieto podujatia sa mali niesť v znamení kultúrnej spolupráce v oblasti cestovného ruchu na báze spoznávania spoločných kultúrno-historických tradícií a ich prezentácie. Žiaľ, realizácia schváleného projektu pre nedostatok disponibilných finančných prostriedkov na predfinancovaní investičnej časti bola pozastavená. V súčasnosti sa jeho investičná časť pripravuje na realizáciu v rámci prioritných projektov MK SR. Veríme, že dokončenie vstupného objektu v národopisnej expozícii v prírode, prvá časť ktorého má byť sprístupnená práve v jubilejnom roku múzea, významnou mierou prispeje k zintenzívneniu a skvalitneniu spolupráce medzi múzeami a subjektmi cestovného ruchu na miestnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni.

Dnešná podoba SNM – MUK vo Svidníku je výsledkom takmer 60-ročnej mravčej práce entuziastov a ich mimoriadneho úsilia o ďalšie napredovanie. Svidnícke múzeum spolu s inými múzeami etnických minorít vykonáva činnosť, ktorá dôstojne reprezentuje národnostnú kultúrnu politiku SR. Táto činnosť významne napĺňa príslušné ustanovenia Ústavy SR, ako aj medzinárodných konvencií a záväzkov nášho štátu v oblasti zabezpečovania práv národnostných menšín na rozvoj vlastnej kultúry.

Pramene a literatúra

Štátny archív Košice, fond KNV. *Zdôvodnenie návrhu o premiestnení Východoslovenského ukrajinského múzea z Krásneho Brodu do Svidníka* (1963).

Štátny archív Prešov, fond KNV. *Správa o činnosti oddelenia ukrajinskej kultúry pri Krajskom múzeu v Prešove, 1959, spracovaná N. Zozulakom*.

Štátny archív Prešov, fond KNV. *protokoly (originál a kópia); Uznesenie Rady KNV v Prešove č. 47/1956, archív SNM – MUK (kópia)*.

Dobová tlač

Prjaševščina, 1950.

Literatúra

ČABIŇÁK, J. Muzej ukrajins'koji kultury ta joho zavdanňa. In *Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku*, 1965, č. 1, s. 25-30.

GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. *K politickému a sociálno-ekonomickému postaveniu Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v povojnových rokoch*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991.

GREŠLÍK, V. *Scenár stálej expozície Galérie D. Millyho*. Svidník 1983. Archív SNM – MUK.

HRYCAK, O. *Spohady peršoho dyrektora pro počatky muzeju* (1990). Archív SNM – MUK.

- KOLEKTÍV autorov. *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 1990, s. 124, počet máp 535.
- ROZHODNUTIE Ministerstva kultúry o zriadení Slovenského národného múzea. Bratislava 2002.
- SOPOLIGA, M. Encyklopédia ľudovej kultúry z hľadiska prezentácie Rusínov-Ukrajincov. In *Slovenský národopis*, roč. 43, 4/1995, s. 503-506.
- SOPOLIGA, M. – HOSTIŇÁK, Š. Prezentácia O. Duchnoviča v SNM – Muzeji ukrajinskej kultúry v Svydnyku. In *Vedecký zborník Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku*, č. 23. Bratislava 2005.
- SOPOLIGA, M. – RUSINKO, M. – HOSTIŇÁK, Š. – HVIŽD, M. *Scenár stálej expozície Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku*. Svidník 1989, s. 235.
- SOPOLIGA, M. Najstaršie národnostné múzeum jubuluje. In *Múzeum*, 3/2006, s. 9-14.
- SOPOLIGA, M. *Návrh na vybudovanie komplexnej národopisnej expozície v prírode pri Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku (ideový projekt)*. Svidník 1974. Archív SNM – MUK.
- SOPOLIGA, M. *35 rokov Muzeju ukrajinskej kultúry u Svydnyku*. Prešov 1990.
- SOPOLIGA, M. *Ukrajinci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia ľudovej architektúry a bývania*. Komárno – Dunajská Streda 2002.
- VANAT, I. *Narysy novitňoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny, II (1938 – 1948)*. Prešov 1985.
- VANAT, I. *Materialy do istoriji Ukrajinskej narodnoji rady (1945 – 1952)*. Prešov 2003.

ROZHOVORY

*Kostol sv. Bartolomeja v Plzni a jeho interiér.
Stavaný bol v 13. – 15. storočí, v gotickom slohu
upravený v rokoch 1519 – 1929. Foto Peter Švorc*

JE VELA TÉM NA SYSTEMATICKÉ A MULTIDISCIPLINÁRNE SPRACOVANIE

Rozhovor s PhDr. Slavomírom Michálkom, DrSc.,
riaditeľom Historického ústavu SAV v Bratislave

PhDr. Slavomír Michálek, DrSc.

Peter Koval: Pán doktor, už to bude 10 rokov, čo stojíte na čele Historického ústavu SAV. S akými ambíciami ste na tento post nastupovali a s čím ste v rámci svojho pôsobenia na ústave najviac spokojný?

Slavomír Michálek: Moje ambície v čase uchádzania sa o zvolenie za riaditeľa historického ústavu v roku 2006 možno zhrnúť do štyroch základných bodov – udržať líderstvo ústavu na trhu, zvýšiť publikačnú produkciu pracovníkov, zlepšiť projektovú skladbu a dať väčší priestor silnej mladej generácii našich postdoktorandov. A s čím som spokojný? Ťažko definovať, snáď s dynamikou ústavu. Avšak, vždy je priestor na zlepšovanie, preto nemôžem byť spokojný.

Peter Koval: Historický ústav SAV ponúka možnosť doktorandského štúdia. Aký je záujem o toto štúdium na ústave a ako vy hodnotíte mladých „nádejných“ historikov. V čom sú ich hlavné výhody či naopak nevýhody v porovnaní s obdobím, kedy ste takýmto štúdiom prechádzali vy?

Slavomír Michálek: Sme externá vzdelávacia inštitúcia v dvoch odboroch pre dve slovenské univerzity, nesledujem, aký záujem majú o doktorandské štúdium naše školy, takže neviem presne porovnať, či je záujem o doktorandské štúdium u nás vysoký alebo nie. Situácia je taká, že záujem je u nás päťkrát väčší, ako môžeme každoročne prijať. Prijímacia komisia pod vedením dr. Evy Kowalskej má preto z čoho vyberať a vyberá najmä kvalitu. Obdobie mojej aspirantúry spred 30 rokov sa s dnešným nedá porovnávať najmä v možnostiach výskumu v zahraničí a aj v publikačných príležitostiach. Ani jedno za mojich čias nebolo. Napr. v karentovanom Historickom časopise mal aspirant štúdiu iba v tom prípade, ak s ňou vyhral súťaž mladých vedeckých pracovníkov. Po novembri 1989 sa situácia podstatne zmenila k lepšiemu. Nevýhodou dnešných úspešných doktorandov je ale to, že nie je priestor, hlavne z finančných dôvodov, udržať ich vo vedeckom prostredí. Štve ma, že mám nulový priestor vybrať pre historický ústav najlepších z nich. Ten dôvod je v posledných rokoch prozaický: neustále znižovanie mzdového fondu ústavom SAV a systematická likvidácia humanitných i spoločenských vied, prsto všetkého, čo neprodukuje a neprináša okamžitý zisk či finančný efekt.

Peter Koval: Členovia historického ústavu pomerne často vystupujú v rôznych médiách a sám ústav vydáva vyjadrenia k rôznym politicko-dejinným kauzám či historickým osobnostiam, ku tzv. „skresľovaniu dejín“. Aký dopad majú tieto

stanoviská? Myslíte si, že dokážu aj reálne ovplyvniť mienku ľudí, ich pohľad na historickú skutočnosť?

Slavomír Michálek: Na otázku, aký dopad majú naše stanoviská, myslím neexistuje jednoduchá a jednoznačná odpoveď. Ľudí, ktorí nechcú zmeniť svoj názor asi neovplyvnia. Tieto stereotypy majú dlhý život. O to dôležitejšie je stanoviská v médiách neustále prezentovať.

Peter Koval: Vo svojej vedeckej práci sa zaoberáte prevažne 20. storočím, hlavne otázkou československo-amerických vzťahov, osobnosťami z prostredia diplomacie či zahraničného amerického exilu. Čo vo vás vyvolalo nadšenie pre túto tému, kto „naštartoval“ vašu prácu historika práve v tejto problematike?

Slavomír Michálek: Môj profesionálny záujem o túto problematiku vychádzal z toho, že som prakticky od študentských čias inklinoval ku všeobecným dejinám a pokiaľ viem, pri mojom „štarte“ sa otázkam československo-amerických vzťahov či Slovákom v československej diplomacii v bývalom Československu venovalo minimum historikov. K osobnostiam, ktoré najviac ovplyvnili moje profesionálne zameranie, patrí jednoznačne pani doc. Herta Tkadlečková z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

Peter Koval: Vaše vedecké zameranie si vyžaduje bádanie v archívnych inštitúciách v zahraničí, hlavne na americkom kontinente. Aký je prístup pracovníkov amerických archívov (knižníc) k zahraničným bádateľom? Máte nejaké negatívne skúsenosti?

Slavomír Michálek: Žiadne negatívne skúsenosti. Iba perfektné. Je skutočne pohoda pracovať napr. v Hoover Institution Archives, History Research Immigration Center, Balch Institute for Ethnic Studies, či v National Archives and Records. Rovnako tak v oddeleniach písomností v Library of Congress či v New York Public Library. Ten servis pre historika je tu na vysokej úrovni, po všetkých linkách.

Peter Koval: Vaším posledným dielom je monografia *San Francisco 1945. Vznik Organizácie spojených národov* vydaná v tomto roku. Na čo konkrétne by ste v tejto práci upriamili čitateľovu pozornosť, v čom vidíte jej hlavné novum čo do poznania problematiky vzniku a činnosti OSN?

Slavomír Michálek: Myslím, že tú knihu by som nemal hodnotiť, takže sa obmedzím na krátke konštatovanie – za prínos tejto knihy považujem najmä spracovanie československého, resp. slovenského, podielu pri vzniku OSN. To, ako a na čom dva mesiace v San Franciscu pracovali napr. Vladimír Hurban, Ivan Krno, Ján Papánek či Ernest Šturm (alebo aj iní členovia československej delegácie), dosiaľ nik neponúkol. Ani českí historici.

Snáď ešte poznamenám, že táto kniha nie je posledná, najnovšia je *Mílniky studenej vojny a ich vplyv na Československo (od Trumanovej doktríny po Vietnam)*, ktorá vyšla tiež vo vydavateľstve Veda a ktorú som napísal spolu s kolegom Michalom Štefanským.

Peter Koval: Ktoré dejinné témy ešte čakajú na vaše spracovanie, čo sa chystáte v najbližšej dobe spracovať? A aké témy by si zaslúžili z hľadiska vami spracovávaných tém väčšiu pozornosť v súčasnej slovenskej historiografii?

Slavomír Michálek: Všeobecne, tém, ktoré treba spracovávať systematicky a multidisciplinárne je veľa – identity, hranice, rôzne elity či iné skupiny obyvateľstva, osobnosti a podobne. Tiež treba pokračovať v systematickom vydávaní dokumentov. Ja osobne by som mal v krátkom čase dokončiť príbeh československého menového zlata, jeho osud v rokoch 1939 – 1982. Je to téma, ktorá je súčasťou československo-amerických vzťahov.

Pán doktor, v mene celej redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – DEJINY Vám ďakujem za tento rozhovor.

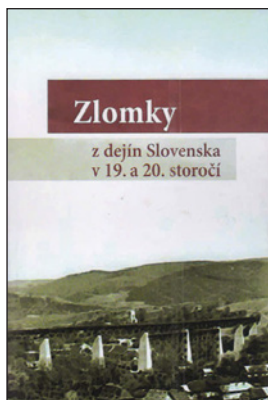
S PhDr. Slavomírom Michálkom, DrSc., sa zhováral Peter Koval.

RECENZIE ANOTÁCIE

Meyers konversations-Lexikon z roku 1890

Zlomky z dejín Slovenska v 19. a 20. storočí. Ed. Martin PEKÁR. Košice : Equilibria, 2015. 176 s. ISBN 978-80-8143-169-2.

Zborník *Zlomky z dejín Slovenska v 19. a 20. storočí* je venovaný životnému jubileu 75. narodeninám významného slovenského historika a vysokoškolského pedagóga doc. PhDr. Imricha Michnoviča, CSc. Editor doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD., pojal zborník ako spôsob poďakovania sa jubilantovi za jeho dlhoročnú, svedomitú odbornú a vedecko-výskumnú činnosť. Zborník obsahuje sedem príspevkov, ktoré sa venujú čiastkovým problémom a udalostiam z politickej, sociálnej, kultúrnej a ekonomickej oblasti v časovom rozhraní 19. a 20. storočia na území Slovenska.

Autorom prvého príspevku pod názvom *Gejza Fritz (1880 – 1957) – životopisný profil s dôrazom na politickú činnosť* (s. 9-25) je zostavovateľ zborníka Martin Pekár. Približuje v ňom doteraz pomerne málo známu osobnosť našich dejín Gejzu Fritza, ktorého ťažisko politického pôsobenia spadá do obdobia prvej Slovenskej republiky. Autor ho charakterizuje ako politika, ktorý aj napriek fašistickému režimu stále zotrval na princípoch kresťanstva a vyvíjal, v rámci svojich možností, úsilie o zmierňovanie negatívnych dopadov diktatúry na dobovú spoločnosť (s. 25).

Druhým príspevkom sa v zborníku prezentuje Nadežda Jurčišinová. Zaoberá sa v ňom *Martinskými augustovými slávnosťami v roku 1887 v Turčianskom Sv. Martine* (s. 26-46). Tie, ako to autorka prezentuje, znamenali pre slovenské národné kruhy „významnú príležitosť stretnúť sa a prerokovať nielen kultúrne, ale i národnopolitické otázky“. (s. 29) Vyzdvihnuté sú zvlášť kultúrne udalosti, ktoré sa udiali v rámci augustových slávností, a to výstavu slovenských čipiek a výstavu obrazov českého maliara Jaroslava Vešína. Význam spomínaných udalostí je hodnotený mimoriadne kladne, keďže prispeli ku udržiavaniu národného povedomia Slovákov v čase stále sa stupňujúceho maďarizačného útlaku.

Ďalšia štúdia pod názvom *Politické pomery v Humennom v období predmníchovskej Československej republiky* (s. 47-93), pomerne obsiahlo a podrobne podáva politický vývoj a obraz okresného mesta Humenné v rokoch 1918 – 1938. Jej autorom je Milan Belej. Osobitnú pozornosť kladie na etnické zloženie Humenného a podrobne sleduje postupné zmeny v deklarovaní národnej príslušnosti jednotlivých skupín obyvateľstva v meste, okrese a okolí.

Ján Džujko prispel do zborníka štúdiou pod názvom *Rozvoj slovenského novinárstva na východnom Slovensku po roku 1918* (s. 94-113). Mapuje v ňom vznik a vývoj celkovo 13, po slovensky písaných periodík na území dnešného východného Slovenska v rokoch 1919 – 1920.

Dôraz kladie na bližšiu charakteristiku daných časopisov, ich ideologické pozadie, materiálno-technické zabezpečenie, ako aj ich popularitu medzi čitateľmi. Analyzované periodiká zohrávali v prvých mesiacoch existencie ČSR významnú úlohu. Ako autor vo svojom príspevku zdôraznil, „pomáhali presadzovať československú štátnosť, šíriť slovenské národné povedomie, presadzovať slovenské školstvo a kultúru“ (s. 111).

Nasledujúci príspevok *Obrat na frontoch druhej svetovej vojny a jeho vplyv na zahraničný obchod a platobný styk Slovenskej republiky (1939 – 1945)* (s. 114–125) napísal Peter Mičko. Sústredil sa na popis ekonomických vzťahov Slovenska s krajinami, s ktorými malo nadviazanú závažnú ekonomickú spoluprácu. Medzi ne v daných časových súradniciach autor zaraďuje Veľkonemeckú ríšu, Taliansko, Švajčiarsko, či Švédsko. Príspevok upozorňuje na priamy súvis medzi postupne sa zhoršujúcou vojenskou situáciou Nemecka a Talianska a ekonomickou spoluprácou medzi týmito krajinami a Slovenskom.

Autorom príspevku „*Banderovská otázka*“ a *rusínsko-ukrajinská spoločnosť na severovýchodnom Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1948* (s. 126–149) je Michal Šmigel. Skúma vplyv Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA) na obyvateľstvo severovýchodného Slovenska zohľadňujúc všetky tri rejdy, ktoré prebehli. Autor sa zameriava primárne na propagandistické pôsobenie UPA najmä na rusínske obyvateľstvo, ktoré bolo cieľavedome ovplyvňované a vedené ku protibolševickému a protikomunistickému cíteniu a zmýšľaniu.

Posledný, siedmy príspevok nesie názov *Československá historiografia a problematika kolektivizácie poľnohospodárstva v období socializmu* (s. 150–171). Pochádza od Petra Švorca, ktorý v ňom fundovane poukazuje na odlišné pohľady na citlivú tému kolektivizácie v slovenskej a českej historiografii. Tá je vnímaná, oficiálne popisovaná a vykladaná rôzne. Svoje tvrdenia a závery dokladá znalosťou veľkého množstva relevantnej dobovej historiografickej spisby.

Predložený zborník prináša množstvo nových a podnetných faktov, ktoré obohacujú doterajší stav poznania daných problematik, a môžu podnietiť aj ich ďalší výskum.

Lukáš Hedmeg

Ukrajinská Povstanska Armija inakše (v literaturi, mystectvi, kulturi). Ed. A. Lukáčová. Praha : Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2011. 212 s. ISBN 978-80-7050-602-8.

Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) predstavuje v boji za ukrajinskú nezávislosť významné miesto. V posledných rokoch je tejto téme venované množstvo vedeckých štúdií a odborných publikácií prevažne ukrajinskej historiografie.

Problemátike UPA bola 21. – 22. októbra 2010 venovaná medzinárodná vedecká konferencia v Prahe. Slovanská knižnica v Prahe vydala zborník, ktorý obsahuje 17 príspevkov, ktoré odzneli na konferencii. Toto medzinárodné podujatie si dalo za cieľ priniesť trochu iný pohľad na existenciu Ukrajinskej povstaleckej armády. Jej existencia to neboli len politické a vojenské aktivity, ale aj činnosť, ktorá si našla svoj odraz v umení, literatúre, kultúre a bežnom každodennom živote.

Úvodné slovo Oksany Pelenskej načrtlo hlavné témy, ktoré mali odznieť na konferencii o UPA. Mykola Šafoval v príspevku *Prvá história UPA v španielčine* (Перша

еспамовна історія УПА) opisuje ukrajinskú emigráciu, ktorá za hranicami svojej vlasti zakladala centrá, prostredníctvom ktorých šírila ukrajinskú kultúru, históriu, umenie a etnografiu. V španielskom prostredí sa o to zaslúžili emigranti, ktorí sa do španielsky hovoriacich krajín dostali po druhej svetovej vojne. Najväčšmi sa angažovala emigrácia v Argentíne, ktorá tam začala pôsobiť už v 20. rokoch 20. storočia. V príspevku sa ďalej spomínajú práce o UPA, ktoré boli napísané v iných jazykoch ako v ukrajinskom. Ide napríklad o anglicky písanú prácu *UPA in Western Europe* vydanú v roku 1948 v New Yorku – Paríži – Londýne. Časť príspevku je venovaná argentínskemu novinárovi Enriquovi Martinezovi Codovi, ktorý napísal v španielčine prácu *Partizáni za železnou oponou* a je jedinou prácou o UPA v španielčine.

Svet ukrajinských povstalcov to neboli len boje za slobodu krajiny a nezávislosť. Ich vojenský život bol spetrovaný piesňami, ktorých autormi boli samotní vojaci. O tejto téme prináša informácie Dagmar Turčin-Dubirak v príspevku *O poetickom a hudobnom svete piesní UPA* (Про поетично-музичний світ пісень УПА). Tematika týchto piesní bola nezvyčajne široká a pokrývala takmer všetky roviny života povstalcov a ich rodín. Texty a melódia vychádzali z bohatého ukrajinského folklóru, ktorého nevyčerpatelný zdroj inšpirácií predstavuje epocha kozáctva. Kozák bol v národnej ukrajinskej tradícii ochrancom Ukrajiny. Autorka príspevku ďalej poukázala na to, že centrálné miesto v tejto tvorbe zaujala moderná vízia „duchovnej Ukrajiny“ ako cieľa boja vojakov UPA.

Kde a ako bol zabitý a pochovaný veliteľ UPA Stepan Štebelskyj – Chrin? (Де і як було вбито і поховано командира УПА Степана Стебельського – „Хріна“?) je názov príspevku, ktorého autorom je Mykola Mušinka. Stepan Štebelskyj patrila medzi významných veliteľov UPA. Po druhej svetovej vojne dostal príkaz dopraviť isté materiály zahraničnému výboru Hlavnej oslobodzovacej ukrajinskej rady v Mníchove. Počas výkonu tejto úlohy ho zabili na Morave pri dedine Pohořelice príslušníci československej polície. Autor príspevku sa rozhodol vypátrať pravdu o smrti Chrina a určiť miesto, kde ho pochovali. Navštívil Pohořelice a overoval si údaje o jeho smrti. Stretol sa s niekoľkými žijúcimi svedkami tejto udalosti. Mykola Mušinka v článku vysvetľuje aj obvinenie z podvodu, ktorého sa mal dopustiť pri získavaní finančných prostriedkov, ktoré mali byť určené na zistenie totožnosti mŕtveho. Pôvodcom týchto obvinení bol Chrinov spolupracovník Vasil Hudzyk.

Mykola Čaban vo svojej práci *Nezávislí básnici a idea ukrajinskej národnej nezávislosti: báseň a osud* (Поети самостійники про ідею національної незалежності України: вірш і доля) venoval pozornosť vďaka výskumu archívneho materiálu básnikom ako boli Mychajlo Prončenko, Olha Jaroslavna, Hryhorij Čapla. Svoje diela tvorili počas druhej svetovej vojny. Autor sa zamerával na vykreslenie životných osudov jednotlivých básnikov a tomu, čo ich v tvorbe inšpirovalo. Častým zdrojom inšpirácií básní bola slávna minulosť Kyjevského štátu, čo sa odrážalo aj v názvoch diel týchto literátov. Ich tvorba sa dostávala do konfrontácie s politickými systémami tej doby ako boli stalinizmus a potom fašizmus.

Obraz Nila Chasevyča v románe Borisa Charčuka Volyň (Образ Ніла Хасевича в романі Бориса Харчука „Волинь“) je stručné predstavenie významného grafika, člena UPA Nila Chasevyča od autorky Natalie Puškar. Už v medzivojnovom období jeho práce boli vystavované vo viacerých krajinách. Tesne pred vojnou putovali umelcove dreverytiny po amerických mestách, odkiaľ sa už na Ukrajinu nevrátili. V roku 1992 sa

dostalo do Oblastného volyňského múzea asi 40 jeho prác. Osobnosť tohto umelca opísal vo svojom románe *Volyň* ukrajinský spisovateľ Boris Charčuk. Chasevyč tam vystupuje ako umelec Mykola Šramčenko – Krajevskyj.

Na predchádzajúci príspevok nadväzuje Darija Darevič v práci *Grafika Nila Chasevyča ako obraz boja UPA* (Графіка Ніла Хасевича як образ боротьби УПА). Chasevyč vyštudoval Akadémiu výtvarných umení vo Varšave. V roku 1943 vstúpil do radov UPA, kde sa naďalej venoval aj umeleckej tvorbe obohatenej o nové skúsenosti v boji za slobodu. Vytvoril okolo 200 drevorytín a kresieb, navrhoval plagáty, pripravoval návrhy na vyznamenania, vytvoril množstvo portrétov členov UPA, napríklad portrét významného veliteľa Romana Šuchevyča či Stepana Banderu. Podľa slov autorky hlavne politicko-ideologická grafika Chasevyča odкрýva ideu boja UPA a život povstalcov. Napríklad séria drevorytov *Volyň v boji* predstavuje kroniku povstaleckého života na Volyni.

Oleksandra Stasjuk prináša informácie o *Umelcoch v radoch OUN-UPA* (Митці у лавах ОУН-УПА). Považuje UPA za fenomenálny jav v histórii Ukrajiny. Organizácia ukrajinských nacionalistov (OUN) a UPA vytvorili vo svojich radoch priestor pre široké spektrum národne cítiacich Ukrajincov, ktorí boli ochotní obetovať svoj život v boji za slobodu. Špecifikami týchto dvoch organizácií sa nepochybne stalo aj pôsobenie a práca umelcov. Medzi významné postavy patrili spisovateľka Olena Teliha a spisovateľ Oleh Kandyba. Obidvaja sa počas druhej svetovej vojny stali obeťami fašistov. Osobitné miesto zaujal povstalecký básnik Marko Bojeslav, ktorý sa stal povstaleckým symbolom národných oslobodzovacích snáh Ukrajincov počas vojny. Jeho tvorba okrem estetickéj hodnoty je oceňovaná aj z pohľadu propagačnej a revolučnej funkcie.

Príspevok *Portréty ukrajinských vojakov v tvorivom diele Mychajla Moroza* (Портрети українських вояків у творчому доробку Михайла Мороза) Volodymyra Bojka prináša informácie o troch olejomalbách tohto autora. Išlo o portréty kňaza Romana Lobodyča, sotníka UPA nazývaného „Hromenko“ a skupinový troch veliteľov UPA. Tieto obrazy získalo Lvovské historické múzeum. Ide o menej známe diela profesora Mychajla Moroza. V roku 1944 ho postup sovietskych vojsk prinútil opustiť Lvov a odísť do emigrácie, do západnej Európy a v roku 1949 odchádza do New Yorku. Patril medzi veľmi plodných autorov, o čom svedčí asi 800 stratených diel počas jeho putovania Európou. Mychajlo Moroz bol predovšetkým majstrom psychologického portrétu. Dôkazom toho je asi 200 portrétov, ktoré počas svojho života namaloval.

Pramene k dejinám ukrajinských oslobodzovacích bojov v rokoch 1939 – 1956 v archívoch Ukrajiny: špecifiká, stav a perspektívy bádania (Джерела з історії українських визвольних змагань 1939–1956 років в архівах України: специфіка, стан і перспективи дослідження) je témou príspevku Heorhija Papakina. Výskum a bádanie činnosti ukrajinského národnooslobodzovacieho hnutia si vyžaduje dôkladný rozbor archívnych materiálov. Autor sa snaží upriamiť pohľad na to, že dostupné archívne fondy na Ukrajine sú produktom historického vývoja a majú vlastný osud. Mnohé archívne materiály UPA sa v minulosti dostali do rúk kontrarozvedky SMERŠ, počas vojenských operácií namierených proti likvidácii UPA. Okrem toho sa niektoré dokumenty nachádzajú aj v archívoch Poľska, Rumunska, Maďarska. Osobitná pozornosť by sa mala venovať sovietskym prameňom a ich výkladu k histórii ukrajinského oslobodzovacieho hnutia. V ďalšej štúdii *Informácie o Ukrajinskej povstaleckej armáde v Doneckej oblasti*

(Українська Повстанська Армія в сучасному інформаційному просторі Донеччини) sa Serhij Pachoneko zaoberá rôznymi informačnými prúdmi v Doneckej oblasti a ich interpretácii z hľadiska pôsobenia UPA. Autor sleduje protichodné informácie, ktoré sú často ovplyvnené politickou alebo národnou orientáciou daného informačného média. Približuje regionálne, ukrajinské, ruské vplyvy a ich pohľad na UPA. Problémom sa stalo politické zafarbenie témy UPA, jej pretvorenie na istý nástroj politického boja v publicistickej práci doneckých žurnalistov. Ide o dvojaký pohľad na činnosť UPA. Donbas patrí medzi tie ukrajinské regióny, ktoré majú silné proruské smerovanie, čo dôsledkom je negatívne vnímanie existencie UPA vo verejnosti.

Činnosť UPA a jej problematika nedostáva priestor iba vo vedeckých a historických prácach, ale po vzniku samostatnej Ukrajiny sa začala objavovať v dielach spisovateľov. Vo svojej štúdii *UPA v rôznych sociálno-filozofických rozmeroch (v dielach M. Matios Sladká Darusia a O. Zabužko Múzeum opustených tajomstiev)* (УПА в різних соціально-філософських вимірах на основі творів М. Матіос „Солодка Даруся“ та О. Забужко „Музей покинутих секретів“) sa Tereza Chlaňová venuje dvom súčasným ukrajinským spisovateľkám, ktoré sa zaoberajú témou UPA. Román Marie Matios *Sladká Darusia* je označovaný ako „rodinná sága“, alebo „historický epos“ nadväzujúci na celý rad charakteristík, ktoré hovoria o „diele s prvkami historickej detektívky, sociálno-psychologickej drámy a mystického trileru a iných prvkoch. Román Oksany Zabužko *Múzeum opustených tajomstiev* podáva históriu troch pokolení a zároveň odкрýva osudy troch hlavných hrdinov, ktorí sú spätí z UPA. Obidve autorky zobrazujú pohnutú minulosť Ukrajiny, podľa slov Terezy Chlaňovej sa „snažili vrátiť históriu svojho národa, do jeho aktívnej pamäti, prinútiť Ukrajincov nanovo prežiť dôležité obdobie vlastnej histórie spojenej s totalitnými systémami.“

Oleksander Lužnyckij v štúdii *UPA a ukrajinská tlač v Amerike (1942 – 1947): krátká analýza* (УПА та українська преса в Америці (1942 – 1947): коротка аналіза) opisuje informácie o činnosti a hlavne bojoch UPA, ktoré sa dostávali na stránky ukrajinských periodík v USA. Ukrajinská emigrácia mala v USA svoje početné zastúpenie, okrem mnohých spolkov a organizácií mala aj vlastné periodiká, kde pravidelne informovali verejnosť o politickom a spoločenskom živote na Ukrajine. Pohľad na UPA v jednotlivých tituloch bol rôzny. V očiach Ukrajincov, ktorí sa narodili už v USA, figurovali povstalci ako banda teroristov, ale spôsob ich boja bol vnímaný ako hrdinský. Po skončení druhej svetovej vojny množstvo príslušníkov OUN a UPA utieklo do USA, kde priniesli aj množstvo informácií o boji proti fašizmu a Sovietom. Po roku 1947 im bol v americkej tlači venovaný oveľa väčší priestor. Doslova sa začal vytvárať kult UPA, jej bývalí členovia zakladali nové organizácie a nastúpila prehnaná heroizácia hnutia.

Štúdia *Sociálno-psychologický portrét roľníka v ilegálite UPA* (Соціально-психологічний портрет селянина заплля УПА) od Haliny Starodubec a Kristíny Starodubec sa zaoberá špecifikami tých členov UPA, ktorí pochádzali z roľníkeho prostredia. Prítomnosť roľníkov v povstaleckom hnutí bola motivovaná ideou nezávislosti vlastnej krajiny. Roľníci predstavovali tú skupinu obyvateľstva, ktorá bola výrazne vystavená represiam zo strany totalitných politických systémov na Ukrajine. Práca prináša dvojaký pohľad na postoje a správanie jednoduchých ľudí toho obdobia. Na jednej strane mnohí dobrovoľne podporovali povstalecké hnutie. Druhú skupinu predstavujú ukrajinskí roľníci, ktorí zo strachu pred represiami poľských, sovietskych či

nemeckých trestných orgánov udávali svojich blízkych. Tento jav sa vystupňoval po roku 1944, keď na západnej Ukrajine začína prebiehať sovietyzácia. Autorky použili pri analýze množstvo súčasných literárnych diel o UPA, ktoré často prinášajú psychologický rozbor vnútorného sveta ľudí.

Odvaha a statočnosť v boji bola často odmeňovaná vyznamenaním, nielen u vojakov, ale aj civilov, ktorí dobrovoľne pomáhali povstalcovi. K téme *Vyznamenania UPA – unikátny jav vo svetovej faleristike* (Нагороди УПА – унікальне явище у світовій фалеристиці) nám svoje znalosti priniesol Vitalij Manzurenko. Vyznamenania UPA zaberajú významné miesto vo svetovej faleristike. Udeliť najvyššie vyznamenanie bolo v kompetencii ilegálneho parlamentu UPA, a to Ukrajinskej hlavnej oslobodzovacej rady. O prvú systematizáciu ukrajinských vojenských odznakov a vyznamenaní sa zaslúžil ukrajinský zberateľ Jaroslav Semotjuk z Toronta v roku 1991. Známym tvorcom návrhov vyznamenaní UPA bol Nil Chasevyč, ktorý pracoval často v ťažkých podmienkach ilegality povstaleckého hnutia.

Príspevok *Ženy v Ukrajinskej povstaleckej armáde* (Жінки в Українській повстанській армії) Lesji Onyško približuje úlohu ukrajinských žien v boji za nezávislosť. Štruktúry UPA, v ktorých pracovali, boli najmä ilegálny Ukrajinský červený kríž, oddelenie propagandy, hospodárske oddelenie, vojenská rozviedka a iné. Dôležitú úlohu vykonávali tzv. ženy – spojky, ktoré udržiavali kontakt medzi roztrieštenými skupinami povstalcov. Prenášali listy, ústne odkazy, propagandistické materiály. Najviac sa pôsobenie žien uplatnilo v medicínskej práci pre UPA. Účasť žien v radoch UPA poukazuje na prepojenie ženských úloh s neženskými úlohami počas vojny.

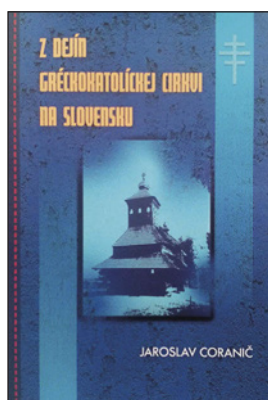
Posledný príspevok Mykolu Posivnyča *Architektúra ukrajinského odboja: kryty a bunkre v kontexte ilegálnej činnosti OUN a UPA v rokoch 1940 – 1950* (Архітектура українського резистансу: криївки та бункера в контексті підпільної діяльності ОУН і УПА в 1940 – 1950 роках) sa zaoberá vznikom a vývojom bunkrov a krytov na západnej Ukrajine. Architektúra povstaleckého odboja patrí medzi zaujímavosti, ktoré sa tešia veľkej obľube odborníkov. Pričinila sa o to hlavne vynaliezavosť „staviteľov“ UPA pri umiestňovaní a výstavbe bunkrov.

Autori sa v posudzovanom zborníku pokúsili predstaviť trochu nezvyčajný pohľad na dramatickú časť ukrajinských dejín, čím sa zborník *Ukrajinská povstalecká armáda inak – v literatúre, umení, kultúre* (Українська Повстанська Армія інакше – в літературі, мистецтві, культурі) odlišuje od väčšiny publikácií venovaných téme UPA.

Štefánia Kováčová

CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014. 526 s. ISBN 978-80-86074-30-6.

Cirkevné dejiny patria medzi neoddeliteľnú súčasť histórie ľudstva, ich myšlienkové základy a celkový vývoj sú zvlášť aktuálnymi aj v súčasnosti. Dejiny gréckokatolíckej cirkvi boli doteraz mapované viacerými domácimi, ale aj zahraničnými autormi, no išlo skôr o parciálne štúdiá zaoberajúce sa konkrétnym obdobím či udalosťou, príp. osobnosťou z dejín tejto cirkvi. Napr. aj sám autor vydal monografiu venujúcu

sa výlučne medzivojnovému obdobiu (Dejiny gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939, Prešov 2013). V tomto prípade preto možno s určitou pozitívne oceniť snahu Jaroslava Coraniča o komplexnejšie vykreslenie dejinného vývoja gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku.

Práca je výsledkom doterajšej autorovej vedecko-výskumnej činnosti a jedným z výstupov zahraničného projektu, v rámci ktorého spolupracovala Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove spolu s Centrom cirkevných dejín a dejín teologie na Teologickej fakulte Jihočeské univerzity v Českých Budějoviciach.

Aj keď rozsahovo ide o rozsiahlu prácu a tento fakt by mohol pre čitateľa naznačovať, že ide o úplné spracovanie dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, nie je tomu tak. Autor si je sám vedomý toho, že v dejinách tejto cirkvi sa udialo toľko podstatných udalostí, že je nemysliteľné ich zhrnúť len do „päťstostránkovej“ monografickej práce. V takomto prípade tu pôjde vždy len o akýsi výber najreprezentatívnejších udalostí z pohľadu autora snažiaceho sa o najlepšie vykreslenie dejín gréckokatolíckej cirkvi.

Už v Úvode práce Coranič správne zdôrazňuje, že gréckokatolícka cirkev je organickou súčasťou katolíckej cirkvi, aj keď reprezentuje východný model kresťanstva. Svojím byzantským obradom, cirkevnoslovanským bohoslužobným jazykom, prijímaním „pod obojím“ a možnosťou ženby kňazských kandidátov predstavuje isté špecifikum v rámci katolíckej cirkvi. To všetko je zároveň aj jasným dôkazom, že je možné si ponechať svoje vlastné špecifiká bez rozbitia jednoty s Rímom. Na Slovensku patrí gréckokatolícka cirkev, čo do počtu veriacich, k tretej najväčšej cirkvi. Jej centrom je východné Slovensko a mesto Prešov je sídlom arcibiskupstva a metropolie.

Zvolená štruktúra práce je vhodná, je rozdelená do desiatich nosných kapitol podľa chronologického vývoja gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska od jej počiatkov až po súčasnosť.

Prvá kapitola zaoberajúca sa, čo do dostupnosti pramennej bázy, asi najkomplikovanejším obdobím dejinného vývoja tejto cirkvi je najmenej rozsiahla. Autor v nej vychádza z už existujúcich prác renomovaných slovenských historikov stredoveku. Sám v jej závere konštatuje, že informácie v tejto kapitole sú stále v rovine predpokladov a problematika daného historického obdobia (od Veľkej Moravy až po 13. stor.) stále čaká na jednoznačnejší konsenzus väčšiny historikov, archeológov či jazykovedcov zaoberajúcich sa týmto obdobím.

V druhej kapitole je položený dôraz na vykreslenie situácie v rámci Mukačevského biskupstva pred prijatím Užhorodskej únie, samotný akt z roku 1646 (jej prijatím sa začínajú datovať samotné dejiny gréckokatolíckej cirkvi u nás) a vývoj až do zriadenia prešovského biskupstva v 19. storočí. Táto časť práce je podobne ako prvá kapitola postavená na záveroch už vypublikovanej sekundárnej literatúry, ktorú v niektorých častiach autor dopĺňa prepismi už zverejnených historických prameňov (str. 32-33, 46-47, 52-53, 69-72).

Stať o Prešovskom gréckokatolíckom biskupstve Jaroslav Coranič začína situáciou v Košickom vikariáte ustanovenom mukačevským biskupom Andrejom Bačinským v roku 1787, ktorý bol základom neskoršieho samostatného Prešovského

gréckokatolíckeho biskupstva. Táto kapitola obsahuje aj priebeh episkopátov prvých dvoch prešovských biskupov – Gregora Tarkoviča a Jozefa Ganganca. Táto pasáž monografickej práce Jozefa Coraniča je z nášho pohľadu oveľa prínosnejšou oproti úvodným kapitolám. Je vidieť, že autor je v tejto problematike viac udomácnенý, opiera sa tu o primárnu pramennú bázu, text dopĺňajú kvôli sprehladneniu viaceré grafické zobrazenia (mapky a tabuľky).

Obdobie druhej polovice 19. storočia a zvlášť po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867 zasiahlo aj do vývoja gréckokatolíckej cirkvi. Perióda znamenajúca pre slovenský národ presadzovanie maďarizácie vo všetkých sférach života sa svojim spôsobom premietla aj do života tejto cirkvi. Jaroslav Coranič označil roky 1876 – 1918 ako episkopát tzv. „maďarských biskupov“. V tejto časti knihy sa, odvolávajúc na viaceré relevantné zdroje, pokúsil priblížiť hlavné znaky fungovania prešovského biskupstva v tomto období, vykresliť realizáciu či plánované snahy o zavedenie viacerých cirkevných a liturgických reforiem. Zvláštna pozornosť je tu na niekoľkých stranách venovaná aj problematike vystaňovalectva gréckokatolíckeho obyvateľstva zo Slovenska, ktoré vyhovovalo predovšetkým vládnucim uhorským kruhom. Nakoľko išlo v absolútnej väčšine o veriacich nemaďarskej národnosti, videli v tejto migračnej vlne za Atlantický oceán posilňovanie maďarského etnika. Gréckokatolícka vrchnosť na Slovensku však tento proces vnímala skôr negatívne, pretože prichádzala o značnú časť z príjmov z kobliny a rokoviny.

Celé 20. storočie znamenalo pre gréckokatolícku cirkev na Slovensku veľmi hektické obdobie, v ktorom sa musela vysporiadať s celým radom komplikácií. Jaroslav Coranič práve preto venuje tomuto obdobiu celú druhú časť svojej práce, z nášho pohľadu nosnú. Je v nej vykreslená situácia s problémami okolo nezvolenia sídelného biskupa po odchode Štefana Nováka v roku 1918, náročné obdobie v čase druhej svetovej vojny a existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945, kde sa musela o. i. riešiť národnostná otázka a problém vzťahu Slovenského štátu a gréckokatolíckej cirkvi. Do popredia v tomto období zvlášť vystupuje azda najvýznamnejšia postava Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva – Pavla Petra Gojdiča OSBM, ktorú autor zasadzujú do kontextu toho vývoja a všima si ju podrobnejšie (s. 232-250).

V siedmej kapitole práce sú autorom vysvetlené dôvody, ktoré dostali gréckokatolícku cirkev do nemilosti vládnucich kruhov v Československu po skončení druhej svetovej vojny, vedúce nakoniec k násilnej likvidácii gréckokatolíckej cirkvi na Prešovskom sobore v roku 1950. Rokmi „neexistencie“ gréckokatolíckej cirkvi sa autor venuje hlavne cez osudy cirkevných predstaviteľov, odmietajúcich ustúpiť aj za cenu vážnych perzekúcií a osobných obetí, aby tak ochránili svojich veriacich, neochotných zmieriť sa s likvidáciou gréckokatolíckej cirkvi. Biskup P. P. Gojdič, biskup V. Hopko, ako aj rehoľný kňaz Metod Dominik Trčka sú v popredí tejto pasáže knihy Jaroslava Coraniča. Aj vďaka ich aktivitám sa komunistickému režimu nepodarilo „včleniť“ gréckokatolícku cirkev do pravoslávnej a v čase obrodného spoločensko-politického procesu Pražskej jari sa ju podarilo opätovne legalizovať. V predposlednej kapitole sa v tejto súvislosti dostalo v práci najviac priestoru osobnosti apoštolského administrátora Jána Hirku. Ten sa prakticky hneď po politickej zmene v roku 1989 (v decembri) stal siedmym sídelným biskupom s pôsobnosťou pre celé územie Československa. Touto udalosťou sa začína aj posledná kapitola monografie Jaroslava Coraniča. V nej je vykreslených ostatných 25 rokov existencie

gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Autor ich vníma mimoriadne kladne v duchu naštartovania rozvoja cirkevného a náboženského života, no nezabúda aj na nepríjemnejšie stránky tohto obdobia, akými bolo napr. majetkové vyrovnanie s pravoslávnu cirkvou v rokoch 1990 – 2000. Za hlavné pozitívum tejto najmladšej histórie gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku považuje Jaroslav Coranič kanonické povýšenie Prešovského biskupstva na samostatnú metropoliu, ktorú v súčasnosti tvoria Prešovské arcibiskupstvo a biskupstvá v Košiciach a Bratislave.

Práca Jaroslava Coraniča vznikla predovšetkým na základe analýzy primárnych historických prameňov. Sám autor konštatuje, že jeho heuristický výskum pozostával zo štúdia viacerých slovenských archívov, pričom najdôležitejší materiál sa nachádzal v Archíve Prešovského gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove. Interpretácia primárnych prameňov je v maximálnej možnej miere doplnená o bohatú najrelevantnejšiu sekundárnu literatúru, tá dominuje hlavne v prvých dvoch kapitolách, čo autor vysvetlil práve nedostatkom (nedostupnosťou) archívnych dokumentov staršieho obdobia. V Zozname prameňov a bibliografických odkazov autor rozdelil interpretačnú literatúru do viacerých skupín. Pre sprehľadnenie zoznamu by bolo vhodné hlavne edície dokumentov a dobovú tlač vyseparovať od ostatných sekundárnych zdrojov.

Z nášho pohľadu bolo najrušivejším momentom tejto práce zaradenie rozsiahlych dobových písomných materiálov priamo v texte jednotlivých kapitol (napr. listina z r. 1360, str. 32-33; list pápežovi z r. 1652, str. 46-47; listina z r. 1692, str. 61-63; Bula Eximia Regalium z r. 1771, str. 69-73; bula Realata Semper z r. 1818, str. 97-102; spis z r. 1932, str. 242-244; uznesenie z tzv. „Prešovského sobora“ r. 1950, str. 321-325 a i.). Autor to odôvodnil sprehľadnením či dokreslením dobovej situácie, no podľa nášho názoru by bolo vhodnejšie zaradiť tieto dokumenty do zvláštnej prílohy v závere práce a dôležitý dokument komentovať v príslušných pasážach kapitoly, napr. v poznámke pod čiarou. Istou nevýhodou tejto monografickej práce je absencia obrazovej prílohy. Za čiastočnú kompenzáciu však možno považovať prehľadné grafické vsuvky v podobe mapiek a tabuliek prehľadne znázorňujúcich o. i. územno-správne členenie a administratívno-správne rozdelenie Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva.

Z celkového pohľadu možno monografickú prácu Jaroslava Coraniča *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku* hodnotiť pozitívne. Je dostačujúcim prehľadom o činnosti tejto cirkvi od jej počiatkov až po súčasnosť, pričom sa sústreďuje na tie najpodstatnejšie momenty (udalosti a osobnosti) v jej dejinnom vývoji.

Peter Koval'

OLEXÁK, Peter. *Čo je chronogram?* Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity, 2012. 120 s. ISBN 978-80-8084-922-1.

Absolvent Teologickej fakulty UK v Bratislave (1997), Scoula Vaticana di Archivistica, Paleografia e Diplomatica (2000), Pontificia università Gregoriana (2004), s doktorátom na Pontificia università Gregoriana v Ríme (Inquisizione romana e gli Ebrei nell'età del Grande disciplinamento, školiťel prof. Luigi Mezzadri) a člen Vedeckej

radý Historického ústavu v Ríme HEDr. Peter Olexák, PhD., vydal v roku 2012 drobnejšiu publikáciu o chronogramoch. V úvode autor napísal: „Výsledkom hľadania odpovede na otázku: „Čo je to chronogram?“ bola práca v malom kolektíve na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Dôvodom záujmu o túto tému bola absencia výskumu chronogramov na Slovensku.“ Kniha je určená najmä študentom histórie na Katolíckej univerzite.

Zjednodušene by sme mohli chronogram charakterizovať ako letopočet vyjadrený veľkými písmenami v určitom nápis. Ich výskum patrí do oblasti pomocných vied historických. Chronogramy využívajú pomerne jednoduchý mechanizmus s číselnou hodnotou, ktorý je základným predpokladom vročenía. Autor uviedol, že „vdaka tomu sú

chronogramy znakom alfabetizovanej spoločnosti, intelektuálnej noblesy, virtuozity, vynaliezavosti a jazykovej kultúry človeka, ako aj esteticko-dekoračným prejavom, keď zdobia priečelia a titulné strany kníh“. Pojem chronogram sa prvýkrát objavil v roku 1575 v básni venovanej Maximiliánovi II. Habsburskému, ktorý sa v roku 1575 stal poľským kráľom.

Najstaršie chronogramy, s ktorými sa autor stretol pochádzajú z obdobia stredoveku. Na našom území sa chronogramy vo väčšej miere používali v období humanizmu a od 16. storočia sa stávali bežnou spoločenskou konvenciou. Z tohto obdobia sa zachovalo v knižniciach množstvo jedno až dvojfóliových tlačí, ktoré vynikajú klasickou latinčinou, vycibreným štýlom a pátosom. Na Slovensku autor dokumentuje rôzne druhy chronogramov, ktoré sú zaujímavé z hľadiska obsahu, lokality, materiálu, autorov i adresátov. Najznámejšie sú tie, ktoré sa nachádzajú na architektonických pamiatkach. V práci uvádza aj niekoľko chronogramov na minciach a medailách. Upozorňuje aj na odbornú literatúru a elektronické zdroje. Teoretické východiská sa opierajú o výsledky bádateľskej práce domácich a zahraničných autorov.

Publikácia je spracovaná veľmi prehľadne a má nasledovný obsah: I. Dejiny výskumu chronogramov; II. Etymológia a definícia; III. Rímske číslice; IV. Tvorba chronogramov; V. Vývoj chronogramov; VI. Delenie chronogramov; VII. Súčasné chronogramy a Použitá literatúra.

Výskum chronogramov začal v 19. storočí, keď James Hilton vydal svoju prvú zbierku v roku 1882 pod názvom *Chronograms 5000 and more in number excerpted out of varios authors and collected at many places*. London, 1882. V Európe sa im venovalo najviac pozornosti vo Francúzsku, Anglicku, Nemecku, Čechách, ale i v Uhorsku. James Hilton sa okrem zbierania pokúsil vo svojom diele aj o ich analýzu. Usporiadal a roztriedil 14 tisíc chronogramov, ktoré vydal v troch knižných zväzkoch. Okrem latinských chronogramov sa v jeho diele nachádzajú aj chronogramy v moderných jazykoch. Pritom nejde iba o katalóg chronogramov, ale tieto informácie doplnil aj o informácie o ich autoroch, dobe a okolnostiach ich vzniku. Autor spomenul ďalších výskumníkov v tejto oblasti (Charles Samaran, Franz Dornseff, André Lépin atď.).

V druhej kapitole autor, okrem prvej písomnej zmienky o chronogramoch, uvádza viacero ich definícií od 19. storočia. Chronogramy do konca 19. storočia boli

považované za súčasť poézie a úvah literárnej vedy. Z tohto hľadiska sa stali chronogramy aj predmetom výskumu literárnej vedy.

Krátka tretia kapitola veľmi jednoduchým spôsobom vysvetľuje hodnoty rímskych číslic a ich počítanie v chronogramoch a upozorňuje aj na výnimky. Napr. číslica 9 sa písala v chronogramoch ako IX, ale existoval aj starší spôsob pripočítavania k predchádzajúcemu číslu – VIII+I. Odôvodňuje to napr. používaním číslic na hodinovom ciferníku. V chronogramoch platí, že číslice sa vždy zratúvajú, a to bez ohľadu na ich miesto. Podrobne vysvetľuje numerický obsah všetkých číslic – I, V, L, C, D, M. Zvláštnosťou pápežskej kancelárie bolo, že sa rímske číslice mohli písať aj nad seba a tento spôsob písania sa udržal až do prvej polovice 19. storočia.

V ďalšej kapitole autor rozvádza tvorbu chronogramov. Pripomína, že nevznikali vždy v rovnakom čase, ako vznikla udalosť, ktorá je na nich zaznamenaná. Často vznikali pri príležitosti osláv. Veľký význam malo ich výtvarné stvárnenie a stručné vyjadrenie podstaty.

Piata kapitola popisuje vývoj chronogramov. Podľa bádateľa Gerharda Grümmera boli chronogramy známe už v antike, ale toto tvrdenie ničím nepodložil. Za najstarší zachovaný európsky chronogram možno považovať francúzske dvojveršie z roku 1326 v katedrále Notre Dame v Paríži. Iným základom pre chronogramy boli básne a spomienkové verše. V tejto kapitole autor uvádza viaceré príklady z domáceho – slovenského prostredia. Napr. Bardejovčan Krištof Darholtz bol pravdepodobným autorom tlače *Epitaphia generosum et magnificorum Dominorum Valentini et Francisci Balassa de Gyarmach fratrum germanorum*, ktorá vyšla v Bardejove v roku 1595.

Najobsiahlejšia je šiesta kapitola. V nej autor rozdelil chronogramy nasledovne: 1/ Gratulačné chronogramy; 2/ Sentencie, myšlienky, výroky, citáty; 3/ Matematické chronogramy; 4/ Lunárne chronogramy; 5/ Matematicko-lunárne chronogramy; 6/ Astronomické chronogramy; 7/ Astronomicko-matematické chronogramy; 8/ Historické chronogramy; 9/ Mytologické chronogramy; 10/ Chronogramy s menom svätca; 10/ Anno, quo chronogramy; 11/ Chronogramy v nadpisoch a na titulných stranách a 12/ Nápisové chronogramy. Už samotné názvy podkapitol hovoria o ich obsahu. Tu využíva ešte vo väčšom počte príklady zo Slovenska.

Poslednú časť knihy tvorí kapitola o súčasných chronogramoch. Tvorcom chronogramov dnes pomáhajú pomôcky, ktoré automaticky prerátajú ľubovoľne vložený chronogram.

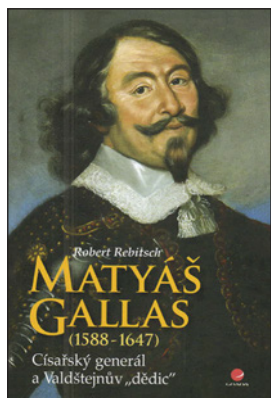
Autor odkazuje na stránku <www.begeistert.info/chronogramm/chronogramm.php>. K tvorcom chronogramov patril Hermann Jozef Frings, ktorý do svojej smrti v roku 2009 uverejňoval chronogramy na vlastnej internetovej stránke. Tu upozorňuje aj na poškodenie chronogramov pri rekonštrukciách budov. Napr. v Považskej Bystrici pri obnove kostola z roku 1858. Často sa však chronogramy zachovávajú a nekorešpondujú s architektonickým štýlom stavby. Sympatické je, že autor chronogramy neglorifikuje a ani ich nezatraca. Ich význam vidí aj v súčasnosti v tom, že boli a sú jediným možným datovaním na príslušnej stavbe a majú aj svoju estetickú hodnotu. Kým letopočet môže byť poškodený, datovanie v texte sa aj pri poškodení dá lepšie rekonštruovať a identifikovať.

Domnievame sa, že útlá knižka poskytuje hlavne archívárom množstvo námetov na ďalší výskum a na zamyslenie, keďže sa vo svojej praxi častejšie, ako iní, stretávajú s podobným typom písomností a sú aj často konfrontovaní pri datovaní

stavieb, či iných pamiatok. Kniha je písaná veľmi prístupným a názorným štýlom. Odborný text je doplnený množstvami príkladov. Rozhodne by sme ju odporučili do každej archívnej i archívárovej knižnice.

Zuzana Kollárová

REBITSCH, Robert. *Matyáš Gallas (1588 – 1647). Císařský generál a Valdštejnův „dědic“*. Praha : Grada Publishing, 2013. 399 s. ISBN 978-80-247-4778-1.

Biografie významných osobností z různých období a oblastí boli a stále sú dôležitou súčasťou knižného trhu. Dôvodom je nielen stabilný záujem čitateľov, ale tiež potreba prezentovať životné osudy jednotlivých osobností v širšom kontexte, spravidla ako neoddeliteľnú súčasť spoločenských, politických a hospodárskych zmien. V tomto smere sa niektoré obdobia a oblasti tešia väčšiemu, iné menšiemu záujmu. Medzi tie, ktoré sú z hľadiska čitateľov i samotných autorov dlhodobo zaujímavé, patria biografické publikácie venované životu a osudom známych vojvodcov.

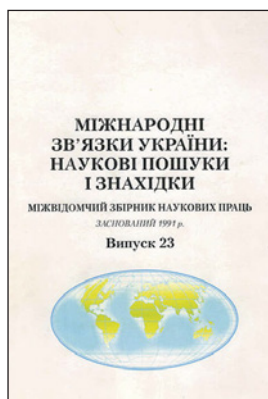
Do tejto kategórie patrí i publikácia venovaná životným osudom jedného z hlavných veliteľov počas tzv. tridsaťročnej vojny v službách Habsburgovcov, generálovi Matiašovi Gallasovi. Tohto profesionálneho vojaka síce nie je možné, na rozdiel od jeho predchodcu vojvodu Albrechta z Valdštejna, označiť za osobu, ktorá by dejiny priamo vytvárala. I napriek tomu, že patril k najvyššiemu veleniu cisárskej armády a vďaka tomu, že si dokázal udržať priazeň cisárov Ferdinanda II. a Ferdinand III. prináležal postupne aj k najbohatším mužom v Čechách, zaradil sa medzi osobnosti, ktoré dejiny skôr dotvárajú. Navyše názory jeho súčasníkov, ale i historikov venujúcich sa tomuto obdobiu, sa pri hodnotení jeho aktivít často zásadne odlišujú. Od vyložene negatívnych až po pozitívne, podložené navyše viacnásobným menovaním tohto profesionálneho vojaka do čela cisárskej armády.

Autor sa prostredníctvom viac ako 200-stránkovej štúdie, ktorá je vlastne vojen-skou biografiou M. Gallasa, snažil priblížiť nielen životné osudy tejto, napriek množstvu funkcií, bohatstvu, vplyvu či úlohe, ktorú zohral v rámci tridsaťročnej vojny, zatiaľ pomerne málo známej osobnosti. Upriamenie pozornosti predovšetkým na vojenskú činnosť M. Gallasa je z celkového zamerania publikácie jasné. Oceniť je však súčasne potrebné i snahu autora prezentovať jednotlivé vojenské operácie v primeranom vojensko-politickom kontexte. Skúsený historik, ktorým autor nepochybne je, pritom dokázal udržať popri vysokej informačnej hodnote i dynamiku a prístupnosť predloženého životného príbehu M. Gallasa nielen pre odborníkov, ale tiež pre laických záujemcov o dejiny. Prvá skupina môže navyše pokračovať v podrobnejšom skúmaní sledovanej problematiky prostredníctvom rozsiahleho a podrobného poznámkového aparátu, resp. zoznamu použitej literatúry. Čitateľský komfort nesporne zvyšuje i zaujímavá obrazová príloha. Pozitívne možno hodnotiť tiež záverečný text stručne mapujúci osudy členov tohto zaujímavého rodu po smrti M. Gallasa, prípadne i úvodný metodický vstup do problematiky tvorby podobných biografických prác.

Napriek viacerým pozitívam sa však v rámci prípravy českého prekladu publikácie podľa nášho názoru nepodarilo vyhnúť niektorým problémom. Okrem drobných technických či jazykových pochybení (napr. s. 92, 94 a pod.), ktoré však pri takýchto rozsiahlych textoch nepredstavujú zásadnejší problém, podstatne vážnejším je to, že rozhodujúca časť citácií priamo v texte zostala v nemeckom jazyku. Keďže ide o veľmi dôležité časti, potvrdzujúce často kľúčové rozhodnutia a tvrdenia, práve dôsledný preklad je mimoriadne dôležitý. Prekladateľom a redakciou prijaté rozhodnutie preniesť „zodpovednosť“ za preklad na čitateľa sa tak ukazuje ako silne problematické. I napriek tomuto nedostatku však publikácia predstavuje zaujímavý a nasledovania hodný príklad toho, koľko práce ešte historikov čaká pri objasňovaní množstva neznámych oblastí starších i novších dejín ľudstva. Súčasne dokumentuje, že pre odborníkov a čitateľov, ktorí siahnu po takomto type publikácií, svoju atraktivnosť môžu mať tiež udalosti či osobnosti, ktoré vždy nestoja v úplnom popredí.

Patrik Derfiňák

Mižnarodni zviázky Ukrajiny: naukovi pošuky i znachidky. Vyp. 23: Mižvidomčyj zbirnyk naukovych prac. Vidp. red. C. V. Vidňanskyj. K. Instytut istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 2014. 330 s.

Zborník *Medzinárodné vzťahy Ukrajiny: vedecké hľadania a objavy* (Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки), ktorý vydáva od roku 1991 Inštitút histórie Národnej akadémie vied Ukrajiny, ponúka pravidelne na svojich stránkach odborné a vedecké štúdie určené nielen historikom, ale aj širokej verejnosti. V roku 2014 v čísle 23 bolo uverejnených 18 odborných, vedeckých štúdií a recenzií. Obsah zborníka je tvorený štyrmi tematickými celkami. Prvý *K stému výročiu vypuknutia prvej svetovej vojny* (До 100-річчя від початку першої світової війни) venovaný stému výročiu prvej svetovej vojny obsahuje dve štúdie. V prvej *Velká vojna 1914 – 1918 a otázka národnej štátnosti v strednej a východnej Európe* (Велика війна 1914 – 1918 років

і проблемами національного державотворення у Центральній-Східній Європі) sa Stepan Vidňanskyj zaoberá štátotvornými procesmi, národnými rozpormi a narastaním národných hnutí v strednej a východnej Európe, ktoré boli výsledkom historického, teritoriálneho, ekonomického, kultúrneho a náboženského vývoja. Koniec prvej svetovej vojny sa niesol v znamení rozpadu Rakúsko-Uhorska a cárskeho Ruska a vytvorením nástupníckych štátov. Podľa autora na rozvoj národnooslobodzovacích hnutí v tejto časti Európy mala výrazný vplyv revolúcia v Rusku vo februári 1917.

Oksana Čerevko svoju štúdiu *Charles de Gaulle – vojak dvoch svetových vojen* (Шарль де Голль - солдат двох світових воєн) venovala významnej osobnosti európskych dejín. Približuje život francúzskeho štátnika a vojaka od jeho narodenia až po rok 1946, keď bola vo Francúzsku prijatá ústava Štvrtej republiky. Stručne oboznamuje

s činnosťou a postojmi „posledného veľkého Francúza“ ako ho nazval spisovateľ Charles Wiliams.

Druhý tematický celok *Ukrajina a svet* (Україна і світ) ponúka štyri zaujímavé príspevky. Oksana Ivanenko v práci *Kultúrno-vzdelávacie rozvoj Grékov na území Kyjevského vzdelávacieho obvodu v 19. a na začiatku 20. storočia* (Культурно-освітній розвиток греків на теренах Київського навчального округу (XIX – початок XX ст.) на základe archívnych materiálov vysvetľuje vplyv kultúrnej činnosti Grékov v hraniciach Kyjevského vzdelávacieho obvodu. Pozornosť venovala najmä Kyjevskej duchovnej akademii a vzdelávaniu Grékov, ako aj činnosti gréckych občianskych organizácií na Ukrajine. Svoj význam zohralo aj otvorenie Nižynského Oleksandrijského gréckeho učilišťa v roku 1817, ktoré malo výrazný vplyv na rozvoj kultúry.

Natália Kryvec sa v štúdiu *Z histórie ukrajinsko-nemeckých hudobných kontaktov v 19. storočí* (З історії українсько-німецьких музичних зв'язків у XIX ст.) zaoberá otázkou vývoja hudobných kontaktov medzi Ukrajinou a Nemeckom. Osobitnú pozornosť venovala vplyvu nemeckej hudobnej kultúry na ukrajinských hudobníkov a pôsobeniu ukrajinských osobností v Nemecku ako bol napríklad významný hudobník Mykola Lysenko.

Mykola Varvarcev prináša pohľad na významnú osobnosť ukrajinskej literatúry Tarasa Ševčenka prostredníctvom informácií o ňom v Taliansku v práci *Ševčenko v Taliansku: od prvých reakcií k vydaniu zborníka diel (k 200. výročiu narodenia T. H. Ševčenka)* (Шевченко в Італії: від перших відгуків до видання збірника творів (до 200 ліття від дня народження Т. Г. Шевченка)). Informácie o Ševčenkovi ako literátovi a zároveň „symbole národa“ v Taliansku sa objavovali v kontexte kultúrnych a politických udalostí v Európe v polovici 19. storočia a na začiatku 20. storočia. Prvé správy o Ševčenkovi sa objavili v roku 1849, kedy sa v talianskej tlači objavilo jeho meno, v súvislosti s politickými udalosťami na Ukrajine.

Záverečná štúdia v druhom tematickom celku od Ruslana Siromského s názvom *Diskusia o politickom statuse Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky počas Expo 67 v Montreale* (Дискусія про політичний статус Української РСР під час проведення Експо-67 у Монреалі) vysvetľuje aspekty účasti sovietskej republiky na svetovej výstave vzdelania a kultúry v roku 1967 v Kanade. Analyzuje príčiny diskusie o reálnom politickom stave Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky ako súčasť Sovietskeho zväzu. Poukazuje na akcie Ukrajincov žijúcich v Kanade, ktorí sa snažili upriamiť pozornosť svetovej verejnosti na porušovanie ľudských práv v USSR a na uskutočňovanie politiky rusifikácie.

Tretí tematický celok s názvom *Medzinárodné vzťahy a zahraničná politika* (Міжнародні відносини та зовнішня політика) prináša čitateľovi šesť podnetných príspevkov. Prvý od Vjačeslava Civityja je *Humanizmus a inštitúty diplomacie vo Francúzsku v období raného novoveku (16. – 18. storočie)* (Гуманізм та інститути дипломатії у Франції доби раннього нового часу (XVI – XVIII ст.)). Autor objašňuje vývoj diplomacie vo Francúzsku v danom období a rozvoj kníhtlače v novoveku. Pozornosť upriamuje na úlohu francúzskej knihy v politickom, diplomatickom prostredí popri vývoji francúzskej štátnosti. Kniha ako hlavný nositeľ informácií po objavení kníhtlače mala veľký význam pre rozvoj diplomatických vzťahov.

Mychajlo Tjukalov v štúdiu *Veľká Británia a problematika prebudovania Blízkeho východu v kontexte „východnej otázky“ v 20-tych rokoch 20. storočia* (Велика Британія та

проблеми перебудови Близького Сходу в контексті „східного питання“ (20-ті pp. XX. ст.) predstavuje zložitú problematiku rozpadu Osmanskej ríše po prvej svetovej vojne. Rozpad Osmanskej ríše priniesol so sebou rad problémov na územiach, ktoré sa dostali do mandátnej správy Veľkej Británie. Analyzuje vnútropolitickú koncepciu Mustafu Kemala a postoj Tureckej republiky cez prizmu diplomatických vzťahov s Veľkou Britániou.

Štúdia *Vzťahy medzi USA a ich spojencami v NATO na poli európskej bezpečnosti* (Відносини між США та їх союзниками по НАТО в галузі європейської безпеки 1958 – 1961 pp.) Vitalija Mikjeladze hodnotí vzájomné vzťahy členov NATO, v ktorom hlavnú úlohu zohrávajú USA, a ich postoj k ZSSR. Autor si všíma vývoj studenej vojny v tomto období a pozornosť sústreďuje aj na činnosť inštitúcií a politického vedenia Severoatlantickej aliancie a západných štátov počas Berlínskej krízy.

Problémom kolonializmu v jeho záverečnej fáze a postkolonializmu sa zaoberá Olga Miťkina v štúdiu *Postkoloniálna politika Francúzska: od Francúzskeho zväzu ku Agentúre kultúrnej a technickej spolupráce (1945 – 1970)* (Постколониальна політика Франції: від Французького союзу до Агентства культурного й технічного співробітництва (1945 – 1970 pp.)). Vzťahy Francúzska a jeho kolónií v Afrike po druhej svetovej vojne vyvrcholili vojnou o nezávislosť a vyhlásením samostatného Alžírka. A práve vývoj vzťahov Francúzska a Alžírka v jednotlivých obdobiach, až do roku 1970, autorka približuje. Všíma si pôsobenie inštitúcií ako boli Francúzsky zväz, ktorý mal byť organizáciou udržujúcou vzťahy medzi materskou krajinou a vonkajšími vládami. Podľa Ch. de Gaulla bola základom vytvorenia zväzu idea, že „každá zo zámorských krajín má byť krajinou s vlastným charakterom a za vlastné financie“, ale naďalej majú ostať francúzskymi.

Andrij Martynov v príspevku *Zahraničná politika Nemeckej republiky v období „veľkej koalície“: základné smerovanie a výsledky 2005 – 2009* (Зовнішня політика ФРН за часів другої „великої коаліції“: основні напрями і результати 2005 – 2009 pp.) skúma formovanie a realizáciu zahraničnej politiky Nemecka v období vládnutia tzv. veľkej koalície. Všíma si najmä postoj Nemecka v medzinárodných otázkach, aktivitu v problematike medzinárodnej bezpečnosti. Rozoberá normalizáciu vzťahov medzi Nemeckom a USA, približuje tiež nemecko-ruské vzťahy.

Tretí tematický celok uzatvára zaujímavá téma, ktorú si vybral pre svoju štúdiu Vladimír Anakovskij. Štúdia *Vnútrotná politika Bieloruskej republiky (všeobecná charakteristika)* (Внешняя политика Республики Беларусь (общая характеристика) charakterizuje politiku a vývoj v krajine kontroverzného politika Alexandra Lukašenka. Autor analyzuje osobitosti súčasného geopolitického stavu Bieloruska. Všíma si ústavné a právne špecifiká vnútornej politiky v krajine, rozvoj zahraničných a diplomatických vzťahov s inými štátmi a účasť Bieloruska v medzinárodných organizáciách a inštitúciách.

Záverečný tematický celok pod názvom *Otázky metodológie, zdroje a historiografia* (Питання методології, джерелознавство та історіографія) ponúka šesť štúdií z danej problematiky. Ako prvý sa predstavuje Oleh Horenko s príspevkom *Komunikatívna stratégia Európskej únie a otázka ukrajinskej europeizácie* (Комунікативна стратегія ЄС і проблеми української європеїзації). Autor pripomína, že komunikácia ako základný prvok spoločnosti má svoje vyjadrenie vo všetkých rovinách našej existencie. Je dôležitým činiteľom v politickej, ekonomickej, sociálnej sfére, ale rovnako aj v kon-

fliktoch. Poukazuje na problém komunikácie v rozpoltenej ukrajinskej spoločnosti, uvedomuje si potrebu zamyslenia sa nad touto otázkou aj zo strany historikov v období, keď si Ukrajina hľadá svoje miesto v európskom prostredí.

Štúdia Konstantina Bacaka *Giovanni Casaretto: listy o vedeckej expedícii na Krym a južné Poddnestrie 1836* (Джованні Казаретто: листи про наукову експедицію до Криму й Південного Подністров'я (1836 р.) je venovaná talianskemu prírodovedcovi a jeho menej známej aktivite, ktorou bola cesta na Krym a južné Poddnestrie v roku 1836. Urobil počas nej rozsiahly herbár rastlín. Vo svojich listoch sa zmienil o prírodných krásach Krymu a Poddnestria, o antických a stredovekých pamiatkach. Listy prírodovedca približujú aj pohľad na cársku vládu a jej politiku na Kryme.

Objasnenie otázky dobročinnosti obyvateľov Naddneperskej Ukrajiny v období rusko-tureckej vojny 1877 – 1878 na stránkach novín „Kyjevčan“ (Висвітління питань благодійництва громадськості Наддніпрянської України під час російської-турецької війни 1877 – 1878 pp. на сторінках газети „Киевлянин“). V štúdii Vladyslava Piskizová sa do popredia dostala téma pomoci najmä bulharskému obyvateľstvu a ruskej armáde vo vojne za nezávislosť proti Osmanskej ríši zo strany obyvateľstva žijúceho na území Ukrajiny patriacej cárskemu Rusku. Na základe periodika Kyjevčan sa okrem informácií o pomoci Ukrajincov dozvedáme aj o reakciách obyvateľstva na úspechy cárskej armády. A aj to, akú úlohu periodikum zohrávalo pri angažovanosti občianskych organizácií aj bežných ľudí do dobročinnosti.

V príspevku Hanny Charlan *Ukrajinská historiografia východoeurópskej politiky Nemecka v rokoch 1991 – 2013* (Українська історіографія східноєвропейської політики ФРН (1991 – 2013 pp.) približuje stav ukrajinskej historiografie východoeurópskej politiky Nemecka. Autorka sa pokúsila analyzovať základné východiská a postoje ukrajinských vedcov v objasňovaní politiky zjednoteného Nemecka k východným štátom v Európe. Zvláštnu pozornosť venuje ukrajinskej historickej vede, ktorá sa zaoberá rozvojom ukrajinsko-nemeckých vzťahov v kontexte východoeurópskej politiky Nemecka.

V príspevku *Ukrajinský rozmer slovenskej historiografie (recenzia knihy: Puhač E. P. História Slovenska. – Charkov: CHNU V. N. Karazyna, 2013. 344 s.)* (Український вимір словацької історії (рецензія на книгу: Пугач Е. П. Історія Словаччини. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 344 с.) – ako už napovedá názov – knihu napísanú po rusky recenzujú historici Stepan Vidňanskij a Ivan Borobec. Hodnotia prácu profesora Puhača, ktorý opisuje históriu územia súčasného Slovenska, od čias slovanských, až po 20. storočie, a tým popularizuje Slovensko v ukrajinskom prostredí.

Záverečný príspevok Oleny Humeňuk *Nad Dneprom a Vislou. Ukrajina a Poľsko v európskom rozmere – minulosť a súčasnosť* („Над Дніпром і Віслою. Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність“ (рецензія на журнал) je recenziou časopisu, ktorý prvýkrát vyšiel v roku 2002. Podľa autorky predstavuje spájajúci prvok ukrajinsko-poľských vzťahov vo vedeckej sfére.

Posudzovaný zborník prináša rad zaujímavých príspevkov, ktoré svojím obsahom reagujú aj na súčasnú krízu na Ukrajine.

Štefánia Kováčová

Zborník spoločnosti Slovenských archivárov 2014. Eds. Marcela Domenová – Henrieta Žažová, Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov v Bratislave, 2015. 227 s. ISBN 978-80-971356-1-4.

Predložený zborník je výstupom z dvoch odborných podujatí s medzinárodnou účasťou: XVIII. archívnych dní v Slovenskej republike a odborného seminára venovaného 60. výročiu prijatia vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívniectve. Tomu zodpovedá aj členenie tejto recenzovanej publikácie do dvoch častí, ktorým predchádza *Slovo na úvod* od editorov Marcely Domenovej a Henriety Žažovej.

Prvá, s názvom *Prvá svetová vojna v archívnych dokumentoch*, začína tromi príhovormi Radoslava Ragača, Lubice Harbuľovej a Davida Valúška, ktoré odznegli na začiatku XVIII. archívnych dní v Slovenskej republike, konaných na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, pri príležitosti 100. výročia vypuknutia prvej svetovej vojny. Po nich nasledujú jednotlivé štúdie, články a materiály Ferdinanda Vrábela, Miriam Kuzmíkovej, Ivany Fialovej, Petry Hagoňovej, Františka Chudjáka, Andrey Lekovej, Pavla Maduru, Henriety Žažovej, Jána Kúkela, Kristíny Sámelovej, Jarmily Bátovskej, Marty Švolikovej, Patrika Derfiňáka, Zuzany Hasákovcej, Kristíny Majerovej, Ondreja Hanka, Lucie Šteflovej, Kataríny Takácsovej a Jany Kráľovej. Štúdiá Patrika Derfiňáka s názvom *Osudy „nášho“ 67. pluku počas prvej svetovej vojny v dobových záznamoch Prešovčanov* (s. 95-104) je obsahovo blízka miestu konania samotnej konferencie i jej témy. Ako sám autor tvrdí, zaoberá sa v nej predovšetkým „...podmienkami spolužitia obyvateľov Prešova s armádou...“ (s. 95).

Podobne druhá časť zborníka, *Prvý krok k modernej organizácii Československého archívnictva*, je uvedená príhovormi Adriána Jenča a Davida Valúška, ktoré otvorili odborný seminár venovaný 60. výročiu prijatia vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívniectve, uskutočneného na pôde Univerzity Komenského v Bratislave. Po nich nasledujú štúdie, články a materiály Richarda Marsinu, Juraja Roháča, Jozefa Nováka, Šarloty Drahošovej, Veroniky Novákovcej, Radoslava Ragača a Boženy Malovcovcej. Spomedzi nich je nepochybne tematicky komplexnou štúdiá Richarda Marsinu s názvom *Archívy a archivári pred vydaním vládneho nariadenia o archívnictve v roku 1954 a formovanie siete archívov na Slovensku* (s. 150-164). V nej analyzuje stav archívov na území dnešného Slovenska od stredoveku až do roku 1954.

Publikácia je doplnená krátkou obrazovou prílohou, zoznamom autorov i priestorom na poznámky. Jej súčasťou je aj DVD, obsahujúce niekoľko powerpointových prezentácií, fotografií, ako aj rozličných ďalších príloh z oboch podujatí. Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2014 prináša niekoľko desiatok príspevkov, ktoré odznegli na dvoch rozličných podujatiach. Jedno bolo adresované výročiu vypuknutia prvej svetovej vojny a stavom archívnych dokumentov, druhé zas výročiu prijatia prvej legislatívnej normy o archívniectve z roku 1954. Napriek rôznorodosti štúdií, článkov i materiálov však v tejto publikácii čitateľ nájde pestrú paletu zaujímavých, obsahovo kvalitných a prínosných príspevkov k obom vyššie uvedeným témam.

Ján Džujko

KRONIKA

Jarosław. Foto Peter Švorc

Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego (Aspekt historyczny, prawny, socjologiczny, filozoficzny i etyczny)

Jarosław – Lvov, 26. – 27. jún 2015

Monika BIZOŇOVÁ

Mgr. M. Bizoňová, PhD., v Jarosławiu

V dňoch 26. – 27. júna 2015 sa v Jaroslawi a v Lvove konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego (Aspekt historyczny, prawny, socjologiczny, filozoficzny i etyczny)*, teda *Náboženské a etnické problémy v súčasných poľských, slovenských a ukrajinských výskumoch v Karpatskom euroregióne (Aspekt historický, právny, sociologický, filozofický a etický)*. Organizátormi podujatia boli Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna v Jarosławiu (Poľsko) a Львівський національний університет імені Івана Франка v Lvove (Ukrajina).

Konferenciu otvoril rektor Štátnej vyššej školy technicko-ekonomickej v Jaroslawi prof. dr. hab. Wacław Wierzbieniecz, ktorý účastníkom priblížil cieľ vedeckého podujatia a moderoval plenárne zasadnutie konferencie. Počas neho zazneli príspevky troch referentov – Dariusza Ciołka s názvom *Władcy Rzeczypospolitej wobec Kościoła prawosławnego po soborze brzeskim 1596 r.*, Terézie Zawojskej *Współpraca wspólnego dziedzictwa kulturowego Galicji – Wojciech Dziędużycki (1848 – 1909) a Stanisława Nabywanieca Napady, samoobrona, rabunki. Problemy narodowościowe i etniczne w Jarosławskim, Leżajskim i Przeworskiem (1939 – 1947)*. Potom nasledovali paralelné rokovania v sekciách – historickej, sociologicko-filozofickej, právnej a etickej. V nich organizátori naplánovali vystúpenie spolu 28 referentov z Poľska, Ukrajiny a Slovenska. No niektoré referáty pre neúčast prihlásených referentov neodznali. Na prvom dni rokovania sa zúčastnili aj členovia Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Ako prvá vystúpila Mgr. Monika Bizoňová, PhD., s príspevkom *Reformácia na Spiši a pôsobenie jezuitov na tomto území v 17. a 18. storočí*. Ďalšou bola Mgr. Štefánia Kováčová s referátom *Ukrajinský politik Simon Petlura v emigrácii*, v ktorom sa zaoberala životným osudom spomínaného politika.

Popoludní toho istého dňa odcestovala časť účastníkov konferencie do Lvova, kde 27. júna na pôde Národnej univerzity Ivana Franka pokračovala konferencia ďalšími referátmi a diskusiou k nim. Po oficiálnom privítaní účastníkov konferencie, teraz na ukrajinskej strane, profesorom Volodymyrom Melnykom, rektorom hostiteľskej

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., vedie rokovanie v sociologicko-filozofickej a etickej sekcii v priestoroch univerzitného múzea v Lvove

univerzity, pokračovala vedecká rozprava najskôr v pléne a potom v dvoch sekciách, rovnakých, ako boli v Jaroslawi. Prvým vystupujúcim bol prof. dr hab. Roman Szust s referátom *Vnútrocirkevný dialóg na Ukrajine: pokusy o zjednotenie pravoslávnych cirkví*. Prof. dr hab. Oleksyj Suchyj mal referát s názvom *Medzicirkevné vzťahy na Lvovsku v 90. rokoch 20. storočia*. V rámci plenárneho rokovania vystúpil prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., s príspevkom *Rušíni a Podkarpatská Rus očami českých autorov v 20. rokoch 20. storočia*. Posledným bol príspevok prof. dr hab. Wacława Wierzbienca *Kasy Gemilus Chesed v Lvove, Przemyśli a Rzeszowe v období Druhej republiky ako forma sociálnej pomoci pre chudobných židovskej populácie*.

Účastníci ľvovskej časti konferencie po plenárnom rokovaní a krátkej prestávke pokračovali v sekciách, kde sa jednotlivými referátmi dopĺňali hlavné témy konferencie. Popoludní ukrajinskí hostitelia pripravili pre svojich hostí z Poľska a Slovenska exkurziu po historických pamätihodnostiach Lvova.

Výsledkom tohto medzinárodného podujatia bude zborník všetkých odprednášaných príspevkov.

Osobitosti konfesijného vývinu na východnom Slovensku v ranom novoveku

Prešov, 10. september 2015

Annamária KÓNYOVÁ

Dňa 10. septembra 2015 zorganizovalo Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity (PU) v Prešove a Inštitút histórie Filozofickej fakulty (IH FF) PU v Prešove vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou pod názvom *Osobitosti konfesijného vývinu východného Slovenska v ranom novoveku* uskutočnená. Na konferencii sa zúčastnila viac ako dvadsiatka referujúcich, ktorí sa venovali rôznym aspektom náboženského vývinu, dejinám cirkví a osobnostiam cirkví pôsobiacich na našom území v 16. – 18. storočí, ale aj v neskorších etapách. Po otvorení konferencie riaditeľkou IH Lubicou Harbulovou, z pracovísk IH FF s príspevkami vystúpili: Miloslava Bodnárová (*Komparácia vzťahu mestských rád a. ev. vyznania cirkevných zborov v stredoslovenských banských mestách a východoslovenských obchodných mestách v 16. storočí*), Marcela Domenová (*Práce vybraných cirkevných reformátorov zachované v Kolegiálnej knižnici v Prešove*), Monika Bizoňová (*Náboženské pomery v Provincii XIII spišských miest*), Annamária Kónyová (*Antitrinitarizmus v náboženských pomeroch Horného Uhorska v 16. storočí*), Ján Adam (*Konfesijná heterogenita Šariša koncom 17. a začiatkom 18. storočia*), Lucia Šteflová (*Kežmarskí evanjelickí kňazi v záznamoch matriky ordinovaných Superintendencie slobodných kráľovských miest*), Libuša Franková (*Superintendent Pavel Jezeff a prešovské evanjelické kolégium v prvej polovici 19. storočia*), Peter Kónya (*Michalovská synoda v kontexte vývinu uhorského židovstva v 19. storočí*), Dávid Palaščák (*Vzťah gréckokatolíckej cirkvi a štátu v 18. storočí*).

Z Prešovskej univerzity v Prešove, presnejšie z Pravoslávnej teologickej fakulty s referátom vystúpil Ján Šafin (*Stredoeurópsky Východ medzi Rímom, Moskvou a Konštantínopolom*), ďalej z Univerzity Jána Selyeho v Komárne príspevok o diele Jána Antona Valesia predniesol Attila Lévai. O výstavbe gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na území východného Slovenska počas episkopátu mukačevského biskupa Andreja Bačinského (1772 – 1809) prednášal Anton Liška. Kňazi a učители zo superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej v seniorátoch na východnom Slovensku v 16. a 17. storočí boli témou príspevku Libora Bernáta. Poľskú historickú obec reprezentoval Władysław Tabasz, ktorý v koreferáte s Alinou Walenia poukázal na vzájomné poľsko-uhorské kontakty (*Polscy duchowni a rozwój wspólnot religijnych we Wschodniej Słowacji*). Posledným referátom konferencie bol príspevok Bélu Bartóka z Egera s názvom *Azegriérsekségzerepe Felsőhunkócujáéptésénél 1915-16-ban (Úloha jágerského arcibiskupstva pri znovuvybudovaní Hunkoviec v rokoch 1915 – 1916)*, kde poukázal na snahy jágerského arcibiskupstva o asimiláciu v regióne severného Slovenska.

Konferencia priniesla veľa nových a doteraz nepoznaných skutočností k náboženským pomeroch na východnom Slovensku v ranom novoveku a prispela tým k lepšiemu poznaniu aj tejto stránky našej minulosti.

Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat

Brno, 15. – 16. september 2015

Patrik DERFIŇÁK

Už prvý seminár s týmto názvom, uskutočnený pred niekoľkými rokmi, ako podujatie orientujúce sa na novú, široko koncipovanú, no súčasne pomerne málo prezentovanú historickú problematiku, verejnosť zaujal. Priestor, ktorý organizátori vytvorili totiž umožňoval účasť odborníkom zaoberajúcim sa nielen minulosťou a súčasnosťou medicíny či veterinárneho lekárstva, ale tiež prezentáciu širokého okruhu súvisiacich oblastí. V poradí už piate stretnutie prebiehajúce 15. a 16. septembra 2015, opäť spojilo účastníkov z rôznych českých a slovenských pracovísk, aby prezentovali výsledky vlastnej práce, alebo činnosť inštitúcií, ktoré zastupovali. V rámci seminára bolo prezentovaných niekoľko desiatok referátov. Pre lepšiu prehľadnosť z nich organizátori vytvorili celkovo šesť samostatných blokov, nazvaných napríklad Významné a zabudnuté osobnosti, Múzejné aktivity, Liečebná prax – z dejín vedných odborov či Vzdelávacia činnosť a ľudové liečiteľstvo a pod.

Mnoho zaujímavých a podnetných príspevkov, ku ktorým navyše priamo na mieste prebiehala živá diskusia, by si nepochybne zaslúžilo podrobnejšiu pozornosť. Ako z nášho pohľadu osobitne zaujímavé by sme však chceli spomenúť aspoň niektoré. V bloku vystúpení nazvanom Liečebná prax – z dejín vedných odborov napríklad poskytla A. Falisová (SAV Bratislava) v prednáške nazvanej *Protialkoholické opatrenia v minulosti* prehľad základných zákonov a opatrení spájaných na území Slovenska od 18. do 20. storočia s touto aktivitou. Spomenula tiež viacero významných osobností, ktoré sa v sledovanom období v protialkoholickom hnutí angažovali. Nemenej zaujímavé bolo tiež vystúpenie L. Vargovej (Masarykova univerzita Brno) na tému *Príspevek k historii tuberkulózy v českých zemích*. V rámci pomerne krátkeho vyhradeného časového úseku sa referujúca pokúsila predstaviť existujúce doklady o tejto zákernej chorobe od praveku až po súčasnosť. Prostredníctvom paleopatológie vybrala z databázy 74 registrovaných a spracovaných kostrových nálezov jednoznačne poznačených touto chorobou (rôzne formy kostnej tuberkulózy) niektoré, na ktorých demonštrovala ich základné charakteristiky.

Z bloku prednášok pod titulom Múzejné aktivity zaujal príspevok J. Babicu (České farmaceutické muzeum Kuks) *Z apatyky do fabriky – nová expozície Českého farmaceutického muzea v Kuksu*. Autor predstavil priestory i expozície novej expozície inštalovanej v budove pôvodného špitála v Kukse, ako súčasného pracoviska Farmaceutickej fakulty UK v Hradci Králove. Súčasťou vystúpenia sa stalo tiež premietnutie filmu venovaného vývoju zbierky tvoriacej základ expozície prezentujúcej výrobu liečiv, od lekárskej malovýroby až po veľkokapacitnú priemyselnú výrobu.

V osobitnom bloku *Vzdelávacia činnosť a ľudové liečiteľstvo* boli okrem iných zaradené i dva príspevky, ktoré vzbudili zaslúženú pozornosť. K. Král v referáte nazvanom *Materialista Natorp a jeho podíl na vzniku profesionální vojenské farmacie rakouské monarchie*, priblížil postupný vznik profesionálnej vojenskej medicíny (chirurgie) a farmácie. Išlo o logický a nevyhnutný proces úzko súvisiaci s budovaním profe-

PhDr. Peter Kovaľ, PhD., v Brne na prednáške

sionálnej armády. Osobnosť podnikateľa F. W. Natorpa bola v rámci rakúskej armády dôležitá v prechodnom období, keď civilní dodávatelia prestávajú postačovať na zabezpečovanie rýchlo rastúcich potrieb neustále sa rozrastajúcich armád. Dobrovoľná rezignácia tohto veľmi úspešného obchodníka z funkcie hlavného dodávateľa liečiv rakúskej armáde prišla práve v čase Veľkej francúzskej revolúcie, pričom umožnila a podstatne urýchlila vznik rakúskej profesionálnej vojenskej farmácie. S veľmi dobrým ohlasom sa stretlo vystúpenie P. Kovaľa (Prešovská univerzita Prešov), nazvané *Vojenské nemocnice na Slovensku v čase prevra-*

tu 1918 – 1919. Autor pomerne podrobne predstavil jednotlivé vojenské nemocnice rozmiestnené vo významnejších slovenských mestách. Popísal pritom tiež ich stav, funkcie a čo bolo najzaujímavejšie ičasto veľmi komplikované procesy, ktorými prechádzali v rokoch, keď sa iba utvárala, resp. zanikala centrálna moc.

Pre krátkosť vyhradeného času na prezentáciu jednotlivých referátov, prípadne na potrebnú diskusiu, bolo nutné niektoré príspevky veľmi redukovať. O to dôležitejšia bola výzva organizátorov na následné odovzdanie jednotlivých prednášok v písomnej podobe, kvôli vydaniu osobitnej publikácie. Tá by umožňovala nielen zachovať, ale v prípade potreby ešte doplniť či rozšíriť prezentované témy. K veľmi dobrej pracovnej atmosfére podujatia nepochybne prispela tiež snaha organizátorov, najmä R. Slabotinského o vytvorenie aj spoločensky príjemného prostredia. Zostáva nám preto iba vyjadriť presvedčenie, že tradícia, ktorú sa už podarilo vybudovať, pretrvá i v nasledujúcich rokoch.

Kvalita života v dejinách našich miest

Bratislava, 23. – 24. september 2015

Michaela KURINOVSKÁ

V dňoch 23. a 24. septembra 2015 sa v Bratislave uskutočnila konferencia s medzinárodnou účasťou pod názvom *Kvalita života v dejinách našich miest*. Organizátorom vedeckého podujatia bol Historický ústav Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV), Univerzitná knižnica (UK) v Bratislave a Slovenská historická spoločnosť pri SAV. Konferencia sa konala na pôde UK v Bratislave.

Na prínosnej a vydarenej konferencii vystúpilo spolu 25 referujúcich v siedmich blokoch. Po otvorení konferencie PhDr. Michalom Badom, PhD., z HÚ SAV v Bratislave, nasledoval prvý blok príspevkov, kde odznel referát doc. PhDr. Vladimíra Segeša, PhD., z Vojenského historického ústavu v Bratislave – *Životný štýl remeselníkov v stredovekej Bratislave*; Mgr. Žofie Lysej, PhD. z HÚ SAV v Bratislave – *Bratislavský patriciát a jeho investície v prospech verejného záujmu* a PD.Dr. phil. habil. Márie Papsonovej, CSc., mim. prof. – *Kvalita života v nemecky písaných prameňoch neskorého stredoveku*. V druhom bloku referátov si prítomní vypočuli príspevok PhDr. Evy Frimmovej, CSc., z HÚ SAV v Bratislave – *Bratislava očami humanistov v prvej štvrtine 16. storočia*; Mgr. Zuzany Ludikovej zo Slovenskej národnej galérie (SNG) v Bratislave – *Rezidencia ostrihomského arcibiskupa v Prešporku* a Mgr. Evy Augustínovej, PhD., zo Žilinskej univerzity v Žiline – *Bratislavské knižnice a ich čitatelia v ranom novoveku*. Po obede v treťom bloku svoj referát predniesol Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD., z Národnej banky Slovenska – *Múzea mincí a medailí (Kremnica) – Kvalita života v rodine kremnických Freiseisenovcov v ranom novoveku*; Mgr. Adriana Reťková, PhD., z Krajského pamiatkového úradu Žilina, pracovisko Martin – *Vplyv rehoľných spoločností na život v mestách na príklade pôsobenia františkánov v Kremnici*; Mgr. Michaela Kurinová z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove – *Jurisdikcia súdu Provincie XIII spišských miest v 16. storočí* a Mgr. Miroslav Nemec z HÚ SAV v Bratislave – *Vplyv cechových artikulo v na život členov liptovských cechov*. V poslednom bloku príspevkov prvého dňa konferencie so svojimi príspevkami vystúpili Mgr. Peter Benka z FF Univerzity Komenského v Bratislave – *Mestské prísahy v Bardejove na prelome 17. a 18. storočia*; prof. PhDr. Mária Kohútová, CSc., z HÚ SAV v Bratislave – *Život v mestách po povstaní Františka II. Rákociho*; Mgr. Martin Čičo zo SNG v Bratislave – *Oddychové a výletné miesta Prešporka v 18. a prvej polovici 19. storočia* a PhDr. Viera Obuchová, CSc., z Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave – *Bývanie v Bratislave na prelome 19. a 20. storočia*. Za každým blokom príspevkov nasledovala diskusia. Prvý konferenčný deň uzavrelo spoločenské stretnutie pripravené organizátormi.

Druhý deň vedeckého podujatia v troch blokoch referátov odznali tieto príspevky: PhDr. Michal Duchoň, PhD. – *Každodennosť v malokarpatských mestách v ranom novoveku*; Rastislav Molda, PhD., zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej v Martine – *Augustové slávnosti a národné podujatia v Turčianskom Sv. Martine ako prostriedok zvyšovania kvality života v meste*; Mgr. Katarína Pekařová, PhD., z UK

v Bratislave – *Starostlivosť o zdravie na vybraných mestských školách v druhej polovici 19. storočia (vo svetle výročných správ škôl)*; Juraj Janto, PhD., z Katedry etnológie a muzeológie FF Univerzity Komenského v Bratislave – *Život a bývanie priemyselných robotníkov*; Ing. arch. Alena Hrabinská a PhDr. Marcela Ďurišová z Krajského pamiatkového úradu (KPÚ) v Košiciach – *Toalety, hygiena a kanalizačný systém v historických budovách v Košiciach alebo o vývoji miestností, do ktorých sa návštevy nepozývali*; Mgr. Zuzana Varechová, Ing. Ernestína Paľová a Ing. Zuzana Labudová, PhD., z KPÚ v Košiciach – *Bývanie v Košiciach v druhej polovici 19. storočia a jeho kvalitatívne premeny v moderne a funkcionalizme*; PhDr. Peter Kovaľ, PhD., z IH FF PU v Prešove – *Zdravotno-hygienické pomery mesta Prešov v medzivojnovom období*; PhDr. Katarína Haberlandová z Ústavu stavebníctva a architektúry SAV v Bratislave – *Princípy moderného bývania a urbanizmu v diele architekta Josefa Mareka*; prof. PhDr. Marie Marečková, DrSc., Dr.h.c., z Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne – *K proměně rodinného života ve městech během 20. století*; Mgr. Jakub Bielik z Považského múzea v Žiline – *Kaviarne v Žiline v rokoch 1918 – 1945* a Mgr. Agata Matysiok z IH Opolskej univerzity v Opole – *Každodenný život v okupovanej Varšave*. Za každým blokom príspevkov mohli prítomní v diskusii položiť otázky alebo vyjadriť postrehy.

Dejiny knižnej kultúry Slovenska – 19. storočie v zrkadle písomných prameňov

Prešov, 28. – 29. september 2015

Luciána HOPTOVÁ

Obdobie 19. storočia predstavovalo dôležitú epochu v rozvoji slovenského národného života, duchovnej i hmotnej kultúry. S týmto spoločenským pohybom bola úzko spätá činnosť viacerých slovenských vzdelancov, medzi ktorými zaujíma nezastupiteľné miesto osobnosť slovenského pedagóga, národovca, spisovateľa a básnika, jedného z kodifikátorov slovenského spisovného jazyka, redaktora a poslanca uhorského snemu Ludovíta Štúra (1815 – 1856). Pri príležitosti 200. výročia narodenia tejto významnej osobnosti bol rok 2015 vyhlásený za Rok Ludovíta Štúra pod gesciou Ministerstva kultúry SR.

Toto jubileum sa stalo podnetom na zorganizovanie vedeckej konferencie *Dejiny knižnej kultúry Slovenska – 19. storočie v zrkadle písomných prameňov*, ktorá sa konala v dňoch 28. – 29. septembra 2015 na pôde Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Prešove. Organizátormi podujatia bola ŠVK v Prešove a Občianske združenie Kultúrne fórum.

Na vedeckej konferencii sa zúčastnili zástupcovia rôznych inštitúcií – univerzít, archívov, knižníc a pod., z viacerých slovenských miest – Prešov, Košice, Bratislava, Martin a Banská Bystrica. Zastúpenie na konferencii mal aj Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove. S referátom, ktorý mal názov *Ludovít Štúr v učebniciach dejepisu*, vystúpila Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD. Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., v referáte *Michal Hlaváček a samovzdelávacia spolková činnosť slovenských študentov na prešovskom evanjelickom kolégiu* predstavila život a dielo M. Hlaváčka, pričom svoju pozornosť sústredila na aktivity M. Hlaváčka na prešovskom kolégiu. Česko-slovenská vzájomnosť na stránkach slovenskej dobovej tlače koncom 19. storočia bol názov referátu, ktorý predniesla doc. PhDr. Nadežda Jurčíšinová, PhD. Mgr. Marcela Domenová, PhD., vystúpila s referátom *Formovanie moderného slovenského národa a jeho odraz v prácach vybraných osobností doby vo fonde Kolegiálnej knižnice v Prešove*.

Okrem týchto referátov, na konferencii odzneli aj ďalšie zaujímavé a podnetné referáty a to: Mgr. Pavol Markovič, PhD. – *Cestopisné a memoárové texty Ludovíta Štúra ako ideologické výpovede*; Mgr. Mária Bôbová – *Stopy Ludovíta Štúra v meste pod Urpínom*; Doc. PhDr. Marta Germušková, CSc. – *Vízie a prínos L. Štúra (nielen) v kontexte agility slovenských romantikov*; Mgr. Gabriela Vašková – *Prešovskí evanjelici začiatkom 19. storočia na základe vizitačných zápisníc*; Mgr. Eva Kušnírová, PhD. – *Reflexia o divadelnej aktivite Jednoty mládeže slovenskej v Levoči v rokoch 1845 – 1847*; Mgr. Kamila Fircáková – *Školské knižnice na východnom Slovensku v 19. storočí v optike výročných školských správ*; Mgr. Marián Naster – *Štúrovec Štefan Václav Homola a jeho osvetová práca*; ThLic. Michal Glevaňák – *Štúrovec Bohuslav Nosák-Nezabudov (1818 – 1877) jeho stretnutie s gréckokatolíkmi*; Mgr. Milan Kendra, PhD. – *K parametrom subjektivity v básnických prvotínach P. Országha*; PhDr. Peter Karpinský, PhD. – *Historicko-jazyková*

analýza diela Jána Kutlíka st. *Kronika dejepisná...*; Mgr. Angela Škovierová, PhD. – *Udalosti a osobnosti 19. storočia očami latinského básnika Jozefa Budaváryho Kričku*; PaedDr. Martina Petriková, PhD. – *K premenám žánru rozprávky: Od Dobšinského Slovenských povestí z roku 1896 k Rúfusovým básnickým rozprávkam*; Mgr. Lubomír Kačírek, PhD. – *Vydavateľské aktivity Novej školy slovenskej (1868 – 1875)*; Mgr. Lucia Němcová, PhD. – *Štúrovcí v historickom fonde ŠVK Prešov*; Mgr. Mária Pitáková – *Slovníky a lexikóny v zbierke Martina Hamuljaka vo fonde Slovenskej národnej knižnice* a PhDr. Marek Rímsky – *Vzácné doklady knižnej kultúry v Centre spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach*.

Vedecká konferencia sa niesla v podnetnom a priateľskom duchu, začo patrí poďakovanie organizátorom tohto podujatia.

ERASMUS+ mobilita prednášky dr. Marcina Gadocha a dr. Agnieszky Chlosty-Sikorskej

Prešov, 5. – 8. október 2015

Štefánia KOVÁČOVÁ – Juraj HORVÁTH

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity už niekoľko rokov organizuje prednášky na rôzne historické témy. Niektoré z nich prezentujú historici zo zahraničia v rámci učiteľských mobilit program ERASMUS. V októbri 2015 prijali pozvanie Inštitútu histórie dvaja odborníci z Poľska. Na akademickej pôde Prešovskej univerzity sme tak mali možnosť privítať pracovníkov Inštitútu histórie Pedagogickej univerzity v Krakove dr. Marcina Gadochu a dr. Agnieszkę Chlostę-Sikorską.

Cyklos prednášok otvoril 5. októbra 2015 dr. Marcin Gadocha, ktorý je zástupcom riaditeľa Inštitútu histórie Pedagogickej univerzity v Krakove. Zaoberá sa výskumom dejín novoveku v Poľsku, hospodárskymi a sociálnymi dejinami miest. Od roku 2011 je členom Poľskej historickej spoločnosti. Je autorom niekoľkých monografií a početných štúdií prevažne z hospodárskych dejín, dejín cechov a mestského obyvateľstva v novoveku.

Dňa 5. októbra si prítomní poslucháči mali možnosť vypočuť prednášku dr. Marcina Gadochu pod názvom *Hospodárstvo Krakova a Lvova v novoveku a ich vzťahy so Slovenskom*. Poukázal na dôležitosť obchodných a hospodárskych väzieb miest, ako sa vytvárali vzťahy so Slovenskom cez obchodovanie s remeselnými výrobkami. Spomenul význam krakovskej tržnice na hlavnom námestí v meste, kde sa uskutočňovali trhy, obchodovalo sa a stretávali sa obyvatelia Krakova. Prednáška bola obohatená o zaujímavé video znázorňujúce historickú rekonštrukciu krakovského námestia v novoveku. Druhá prednáška dr. Marcina Gadocha, ktorá sa uskutočnila 8. októbra 2015, mala názov *Poľská mestská elita v novoveku*. Prednášajúci v nej poukázal, ktoré mestské vrstvy sa považovali za elitu, podieľali sa na správe mesta, aké vzťahy fungovali medzi príslušníkmi jednotlivých vrstiev ako boli napríklad cirkev, šľachta, mešťania a podobne. Dr. Marcin Gadocha predstavil aj niektoré cechy v Poľsku, ich organizáciu a význam v mestách.

Dňa 6. októbra pokračovala v sérii prednášok dr. Agnieszka Chlostę-Sikorską, odborníčka na najnovšie dejiny Poľska, členka Poľskej historickej spoločnosti a Komisie histórie žien komitétu historických náuk PAN. Svoj výskum orientuje na najnovšie dejiny Poľska s dôrazom na sociálne dejiny, históriu žien a rodiny a každodenný život v povojnovom Krakove. Je autorkou viacerých publikácií.

Svoje vystúpenie začala s prednáškou *Postavenie žien v Poľskej ľudovej republike (1944-1956)*, v ktorej zaujímavým spôsobom priblížila každodenný život poľskej ženy v rozmedzí uvedených rokov. Prednáška bola doplnená prezentáciou s fotografiami a historickými propagandistickými plagátmi, ktoré poukazovali na výnimočnosť a potrebu žien v poľskej povojnovej spoločnosti. Druhá prednáška dr. Agnieszky Chlostę-Sikorskej s názvom *Krakov po druhej svetovej vojne* pokračovala 7. októbra. V nej priblížila vývoj mesta Krakov, jeho národnostné zloženie počas vojny a následne zmeny,

ktoré nastali na jeho pôde po roku 1945. Pútavá prednáška bola doplnená prezentáciou, v ktorej bolo možné vidieť historické fotografie mesta a jeho časti ako Park Blonia a hrad Wawel.

Dr. Marcin Gadocha a dr. Agnieszka Chlost-Sikorska svojimi prednáškami prispeli k rozšíreniu a obohateniu poznatkov z poľských dejín zúčastnených poslucháčov, ktorí si ich zo záujmom vypočuli.

43. zasadnutie Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov

Hradec Králové, 13. – 15. október 2015

Peter ŠVORC

Jesenné zasadnutie Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov sa uskutočnilo na pôde Historického ústavu Filozofickej fakulty (FF) Univerzity Hradec Králové. Toto východočeské mesto je sídlom Hradeckého kraja a má za sebou bohatú históriu. Sútok riek Labe a Orlice boli už od praveku predpokladom na osídlenie územia. V rannom stredoveku tu bolo slovanské hradisko Slavníkovcov. Aj po ich vyvraždení Přemyslovcami nestratil Hradec svoj význam. Přemysl Otakar I. ho v roku 1225 povýšil na slobodné kráľovské mesto, čo mu pre nasledujúce storočia zaistilo celý rad výhod a hospodársky rast. Keď bola v roku 1857 postavená železničná trať aj do Hradca Králové, naštartovalo to v meste rozmach modernej priemyselnej výroby, a to aj netradičnej a jedinečnej, akou bola výroba pián značky Petrof v roku 1864.

Dnes je jednou z významných inštitúcií mesta Univerzita Hradec Králové. Vznikla v roku 2000, keď sa jednotlivé fakulty, ktoré tu vznikali od roku 1959, spojili a premenovali na Univerzitu Hradec Králové. V roku 1959 vznikol *Pedagogický inštitút*, neskôr premenovaný na Pedagogickú fakultu, v roku 1993 vznikla Fakulta riadenia a informačnej technológie, v roku 2005 FF, 2010 Prírodovedecká fakulta a v roku 2011 Ústav sociálnej práce.

Česko-slovenská/Slovensko-česká komisia historikov si už druhýkrát vo svojej histórii zvolila pre svoje zasadnutie Hradec Králové, tento raz aj preto, že sprievodným podujatím zasadnutia bola konferencia s názvom *Ženská otázka a gender v česko-*

Pohľad na rokovanie komisie. Sprava PhDr. Miroslav Pekník, CSc., doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc., doc. PhDr. Jan Nemeček, DrSc., PhDr. Zdeněk Doskočil, Ph.D., PhDr. Vojtech Čelko

slovenských moderných dejinách. Moderná téma v historických výskumoch má práve na FF tunajšej univerzity svoje zázemie v osobe PhDr. Marie Bahenskej, PhD., podporené podobným a rozvinutým zázemím z neďalekej pardubickej FF v osobe prof. PhDr. Mileny Lenderovej, CSc.

Konferencia s uvedeným názvom sa konala 14. októbra 2015 a odznelo na nej šesť zaujímavých a podnetných referátov. Prvým bol referát prof. PhDr. M. Lenderovej, CSc., s názvom *Bádanie o minulosti českých žien v evropskom kontextu*, ďalším referát PhDr. Gabriely Dudekovej, PhD., *Dejiny žien a rodových vzťahov v kontexte moderných sociálnych dejín Uhorska* a tretím, ktorý uzavrel prvý dopoludňajší blok bol referát PhDr. M. Bahenskej, PhD., *Cesta k novej ženskej profesii: učiteľka*.

Popoludňajší konferenčný program otvorila doc. PhDr. Dana Musilová, CSc., referátom *Žena 20. storočia vo svetle českej historiografie*. Potom nasledoval referát Mgr. Karola Hollého, PhD., *Vnímanie ženskej emancipácie v prostredí tzv. martinského centra Slovenskej národnej strany na začiatku 20. storočia* a druhý blok uzavrela Mgr. Denise Nečasová, PhD., referátom s názvom *Dělnice jako předmět bádání českých soudobých dějin*.

Referáty, ktoré odzneli na konferencii v Hradci Králové budú uverejnené v Česko-slovenskej historickej ročenke a už dnes môžeme povedať, že budú predstavovať osobitný a veľmi zaujímavý pohľad na časť českých a slovenských dejín, ktorá bola spätá so ženami, ženským hnutím, osudmi žien. Referentky a jeden referent priniesli aj množstvo podnetov pre ďalší výskum, rovnako ako aj otázku, či je možné sledovať dejiny len po rodovej línii, a to či už žien alebo mužov, keď sa dejiny spoločnosti vždy odohrávali v symbióze oboch pohlaví, hoci nie vždy v rovnakom postavení.

Česko-slovenská / Slovensko-česká komisia historikov však na svojom hodnotiacom zasadnutí realizovanú konferenciu i jednotlivé referentky a referenta vysoko ocenila.

Sprava: Predseda slovenskej časti komisie prof. PhDr. Roman Holec, CSc., PhDr. Vojtech Čelko a doc. PhDr. Jan Nemeček, DrSc.

Otvorenie konferencie – dekanka Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D., Peter Weiss, veľvyslanec SR v Českej republike, prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., predseda českej časti komisie

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

Na 43. zasadnutí komisie boli vyhodnotené podujatia, nad ktorými má komisia patronát – Liberecký seminár, o ktorom viac informoval PhDr. Jaroslav Pažout, PhD., z Liberca, a hradecký doktorandský seminár České, slovenské a československé dějiny ve 20. století, o ktorom informoval PhDr. Jan Mervart, PhD., z Hradca Králové.

Značnú časť zasadnutia komisie tvorila diskusia o pripravovanom 44. zasadnutí komisie, ktoré sa má uskutočniť na pôde Prešovskej univerzity (PU) a s garanciou Inštitútu histórie (IH) FF PU. Jeho súčasťou bude aj konferencia s názvom *Podkarpatská Rus a etnoidentifikačné procesy na jej území v prvej polovici 20. storočia*, ktorú za komisiu organizačne pripravuje prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., z IH FF PU v Prešove.

Člen komisie PhDr. Miroslav Pekník, CSc., informoval komisiu o digitalizovaní Česko-slovenskej historickej ročenky Slovenskou národnou knižnicou v Martine a vyslovil presvedčenie, že ročenka sa tak môže dostať k širokému okruhu čitateľov, a to aj najstaršie ročníky, ktoré sú v tlačenej forme k dispozícii len v niekoľkých knižniciach v Českej i Slovenskej republike. Osobitne takúto informáciu privítali tí členovia komisie, ktorí pôsobia ako vysokoškolskí pedagógovia, pretože by sa tak otvoril oveľa väčší priestor pre prácu študentov s Česko-slovenskou historickou ročenkou a publikovanými štúdiami.

Komisia dostala na posúdenie diplomovú prácu s názvom *Anton Štefánek a jeho politický profil*, ktorá bola nominovaná na udelenie Ceny Česko-slovenskej komisie historikov za rok 2015, keďže obsahovo spadá do problematiky česko-slovenských vzťahov.

Zasadnutie komisie v jej druhý deň, keď prebiehala vedecká konferencia, už tradične navštívil veľvyslanec SR v Českej republike Peter Weiss, ktorý komisiu informoval o tom, že česká i slovenská vláda plánujú v roku 2018 si spoločne pripomenúť sté výročie vzniku Československej republiky.

O AUTOROCH

BIZOŇOVÁ, Monika, Mgr., PhD. (monika.bizonova@gmail.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

ŽZUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujsko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

GOJDIČ, Ivan, Ing. arch. (igojdic@gmail.com)

Vysokoškolský pedagóg Katedra dejín a teórie umenia Filozofická fakulta Trnavská univerzita v Trnave.

HEDMEG, Lukáš, Mgr. (lukashedmeg@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HOPTOVÁ, Luciana, Mgr. & Mgr., PhD. (luciana.hoptova@gmail.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

HORVÁTH, Juraj, Mgr. (durike.horvath@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOLLÁROVÁ, Zuzana, PhDr., PhD. (kollarova_z@sale-ppp.vs.sk)

Štátny archív Levoča, pobočka Poprad, zástupkyňa riaditeľky

KÓNYOVÁ, Annamária, Mgr., PhD. (annamaria.konyova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

KOVÁČOVÁ, Štefánia, Mgr. (stefi77@centrum.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

KOVAL, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KURINOVSKA, Michaela, Mgr. (m.kurinovska@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických

LIŠKA, Anton, PaedDr. ThLic. PhD. (anton.liska@smail.unipo.sk)

Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, lektor a historik

PULENOVÁ, Valéria, Mgr. (valeriapulenova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

SOPOLIGA, Miroslav, Dr.h.C., PhDr., DrSc. (miroslav.sopoliga@snm.sk)

Riaditeľ SNM – Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (peter.svorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

Bit radio 2012, akryl, platno 115x145

Autor obálky:

akad. mal. Martin Zbojan, PhD.

Akademický maliar a grafik Martin Zbojan sa narodil 7. februára 1960 v Michalovciach. V rokoch 1975 – 1979 študoval na Strednej umelecko-priemyslovej škole v Košiciach, V štúdiu pokračoval v Prahe na oddelení figurálnej maľby Akadémie výtvarných umení (1980 – 1986). Jeho pedagógmi tu boli prof. K. Souček, prof. R. Kolář a grafické štúdium absolvoval u prof. L. Čepeláka. Od roku 1991 pôsobí ako odborný asistent na

Katedre výtvarnej výchovy a umenia na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Vyučuje maľbu, technológiu maľby, grafiku a kresbu. Venuje sa maľbe, voľnej grafike a okrajovo tvorbe ex libris. V grafike preferuje hĺbkotlačové techniky, lept, akvatintu a mezzotintu.

Má za sebou niekoľko samostatných a kolektívnych výstav doma i v zahraničí (Japonsko, Francúzsko, Belgicko, Poľsko, Bulharsko, Ukrajina, Česko, Macedónsko, Rumunsko, Maďarsko). Je členom Slovenskej výtvarnej únie.

Riaditeľka Šarišskej galérie Marta Hrebíčková o ňom v roku 2011 napísala: „Dnes patrí k najzaujímavejším predstaviteľom súčasnej východoslovenskej maľby. Je autorom, ktorý ostáva neochvejne na pozíciách maľby a maľba je preňho základným médium, v ktorom chce a dokáže formulovať svoju životnú i umeleckú filozofiu a program. Výtvarný prejav naplnený osobitým významovým a emocionálnym potenciálom prináša zvlášť, ambivalentné obsahové i výrazové zafarbenie jeho obrazov. Vkladá do nich často významy s odkazmi na literatúru, hudbu, filozofiu a na druhej strane existenciálne napätie. S ľahkosťou sa pohybuje medzi vypätou expresivitou a kontempláciou, s poukazom na rozpornosť, dvojaký zmysel a často neoddeliteľnú jednotu skutočnosti a sna, banality a fantázie, opojenia a vytriezvenia a niekedy neodolá ani sarkazmu. Jeho obrazy odrážajú zložitý vnútorný svet ľudskej individuality a jej vzťahu k vonkajšiemu svetu zašifrovaný v symboloch a inotajoch.“

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriek, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2015

Ročník / Volume X

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22015.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22015.html)

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

